

PERUSSOSIAALITYÖ JA PARISUHDEVÄKIVALTA

Eteläsavolaisten sosiaalityöntekijöiden haastattelututkimus

Raija Lindqvist
Kuntouttavan
sosiaalityön
ammattillinen
lisenssiaatin tutkimus
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Jyväskylä yliopisto
Syyskuu 2005

TIIVISTELMÄ

PERUSSOSIAALITYÖ JA PARISUHDEVÄKIVALTA

Eteläsavolaisten sosiaalityöntekijöiden teemahaastattelututkimus

Lindqvist, Raija

Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatin työ, kuntouttavan sosiaalityön erikoisala

Syyskuu 2005

Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

Ohjaajat: professori Jari Heinonen ja yhteiskuntapolitiikan lehtori, ma. Marita Husso.

237 s + 4 liitettä

Tutkimuksen tehtävä oli selvittää, miten perussosiaalityötä tekevät eteläsavolaiset maaseudun sosiaalityöntekijät toimivat kohdatessaan parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia ja minkälaisia käsityksiä heillä on parisuhdeväkivallasta? Onko väkivaltatyö heidän mielestään perussosiaalityötä vai erikoistunutta työtä? Minkälaisia auttamisen välineitä ja tukimuotoja heillä on? Tutkimuksen tarkoituksena oli myös selvittää, minkälaisia kehittämistarpeita väkivaltatyölle on sosiaalitoimistojen sosiaalityössä. Tutkimusaineisto koostui 11:n Etelä-Savon maaseutukunnissa perussosiaalityötä tekevän sosiaalityöntekijän teemahaastatteluista. Tutkimusmenetelmänä on grounded theory.

Tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijät määrittelivät parisuhdeväkivallan vallankäytöksi, joka perustuu sukupuolten väliseen kulttuuriseen ja sosiaaliseen epätasa-arvoon ja valtasuhteeseen. Parisuhdeväkivalta oli uusi asia sosiaalitoimistoissa. Maaseudun pienten kuntien sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet työssään parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia, joskin lukumäärissä ja esiintymistiheydessä oli suuria eroja. Sosiaalityöntekijät auttoivat, rinnalla kulkien, parisuhdeväkivaltaa kokenutta naista käytännön asioissa, selvittelemään naisen ja lasten tilannetta, turvaamaan kriisitilanne ja ohjasivat jatkohoitoon. Osa työntekijöistä huolehti myös pitempiäaikaisen tuen tarpeesta. Sosiaalitoimistoissa kohdattiin myös väkivallan tekijöitä ja lapsia. Tutkimus osoitti, että väkivaltatyössä tarvitaan vankkaa sosiaalityön ydinosaamista, joka on kokonaisvaltaisuudessaan erityistä osaamista ja asiantuntijuutta edellyttävää työtä, mutta siinä tarvitaan myös erikoistunutta, parisuhdeväkivaltailmiöön perehtynyttä erityisosaamista. Väkivaltatyö on perussosiaalityötä ja kuntouttavaa, muutokseen tähtäävää sosiaalityötä, jonka ydinkäsite on voimavaraistaminen, empowerment. Voimavaraistamisella sosiaalityöntekijät pyrkivät ihmisen voimavarojen vahvistamiseen ja käyttöönottoon muutoksen aikaansaamiseksi.

Sosiaalitoimistoilla on tärkeä merkitys parisuhdeväkivallan auttamistyössä maaseudulla erityispalveluiden puuttuessa. Yhteistyö ja moniammatillinen työ ovat välttämättömiä. Kunnissa tarvitaan erityistä panostamista väkivaltatyöhön. Erityisesti puuttuu päivystyspalveluita ja turvakotipalveluita. Sosiaalityöntekijät tarvitsevat parisuhdeväkivaltatyöhön erityistä osaamista syventävää koulutusta, työnohjausta ja konsultaatiota. Huomiota tulee kiinnittää myös työntekijöiden tarvitsemiin resursseihin ja turvallisiin työskentelyoloihin.

Avainsanat: perussosiaalityö, kuntouttava sosiaalityö, maaseutusosiaalityö, empowerment, naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta.

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	3
2	PARISUHDEVÄKIVALLASTA	6
	2.1 Parisuhdeväkivalta yksityisyydestä julkiseksi sosiaaliseksi ongelmaksi	6
	2.2 Käsitteistä	9
	2.3 Auttajatahot ja väkivallan uhrit – aikaisempia tutkimuksia	12
3	KUNTOUTTAVA SOSIAALITYÖ, EMPOWERMENT JA VALTA.....	14
	3.1 Kuntouttava sosiaalityö.....	14
	3.2 Vallasta ja vallan määritelmistä	16
	3.3 Sosiaalityöntekijä ja valta	19
	3.4 Empowerment	21
	3.5 Sosiaalityö ja empowerment	23
	3.6 Empowermentin kriittisiä kohtia ja paradokseja	27
4	PERUSSOSIAALITYÖTÄ JA ERITYISOSAAMISTA.....	34
	4.1 Asiantuntijuus ja ammatillinen osaaminen	34
	4.2 Erityisasiantuntijuutta ja –osaamista kaivataan	36
	4.3 Peruspalveluita ja erityispalveluita	37
	4.4 Tarpeet erityisosaamisen lähtökohtana	39
	4.5 Työntekijän erityisosaaminen	41
	4.6 Rakenteiden merkitys	43
	4.7 Veteen piirretty viiva	44
5	MAASEUTUSOSIAALITYÖSTÄ	44
	5.1 Maaseutu	45
	5.2 Eläminen maaseudulla	47
	5.3 Maaseudun sosiaaliset ongelmat ja palveluiden saatavuus	50
	5.4 Sosiaalityötä maaseudulla	52
6	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	56
	6.1 Ongelma ja pääkysymykset	56

6.2	Tutkimukselliset sitoumukset ja ratkaisut	58
6.3	Metodi ja aineistot	60
7	TUTKIMUSMENETELMÄ JA ANALYYSI	70
7.1	Tutkimuksen analyysi	70
7.2	Grounded theory	71
8	SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KÄSITYKSIÄ PARISUHDEVÄKI- VALLASTA	81
8.1	Parisuhdeväkivalta – sukupuolten välinen valtasuhde	81
8.2	Parisuhdeväkivalta ilmiönä – kyse on vallankäytöstä	93
8.3	Parisuhdeväkivallan seuraukset – eläviä kuolleita	100
8.4	Samanaikaisesti uhri ja toimija – selviytymiskeinot	106
9	SOSIAALITYÖNTEKIJÄT PARISUHDEVÄKIVALLAN ÄÄRELLÄ	113
9.1	Parisuhdeväkivalta sosiaalitoimistossa	113
9.2	Auttaminen ja tukeminen – voimavaraistaminen	129
9.2.1	Asiakkaiden todellisuuden tunteminen ja ymmärtäminen	129
9.2.2	Voimavaraistava työote	138
9.2.3	Palvelurakenne – auttamiskeinot	160
9.2.4	Perussosiaalityötä ja erityisosaamista	176
9.2.5	Tulosten yhteenvetoa	188
9.3	Sosiaalityöntekijän jaksaminen.....	195
10	POHDINTA JA SUOSITUKSET	202
	LÄHTEET	217
	LIITTEET	238

1 JOHDANTO

*Nainen aloittaa matkan,
vuosien matkan omaan itseän,
kamppailee oman keskeneräisyytensä kanssa.
Opettelee hengittämään, rentoutumaan,
leikkimään, nauramaan,
hyväksymään ilon elämään.
Nainen opiskelee itseään, tunteitaan,
ainoalaatuisuuttaan,
kirjoittaa, maalaa, tanssii,
pyytää unet avukseen,
mielikuvat voimavarakseen. (S 12)*

Näin runon muodossa kertoo maaseudun sosiaalityöntekijä omakohtaisesta selviytymisestään parisuhdeväkivallan kierteestä - voimaantumisestaan. Naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta on rikos ja loukkaus ihmisoikeuksia vastaan. Väkivalta aiheuttaa fyysistä ja henkistä kärsimystä, pelkoa, sekä sosiaalisia, terveydellisiä ja taloudellisia seurauksia uhreille. Lisäksi sillä on vaikutuksia laajemminkin koko perheeseen, sukulaisiin ja muuhun lähipiiriin. Parisuhdeväkivallan vaikutukset ja seuraukset näkyvät sukupolvien ketjuissa, isältä pojalle. Väkivallasta voi kuitenkin vapautua. Muutos on mahdollinen, vaikka pienin askelin.

Sosiaalityön piirissä parisuhdeväkivalta voi antaa aihetta monenlaisiin auttamis- ja tukitoimenpiteisiin. Naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta koskettaa usein myös lapsia, mikä asettaa sosiaalityölle erityisiä haasteita lasten suojelemiseksi ja vanhempien auttamiseksi. Väkivallan uhrien suojaamisen, auttamisen ja tukemisen sekä tekijän kohtaamisen lisäksi kyseeseen saattavat tulla esimerkiksi lasten elatukseen, huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät kysymykset sekä asumiseen liittyvät palvelut (Nyqvist 2001, 10). Parisuhdeväkivalta työllistää myös terveydenhuollon henkilöstöä, poliisia, tuomioistuinlaitosta ja monia muita tahoja, koko palveluverkosta.

Kiinnostukseni parisuhdeväkivaltaan juontaa työhistoriastani. Minulla on pitkä työkokemus sosiaalityöntekijänä maaseudun sosiaalitoimistossa Kangasniemellä Etelä-Savossa. Perheväkivalta ja parisuhdeväkivalta alkoivat kiinnostaa minua, kun kuntamme osallistui (Ikä)väki-projektiin ja muihin perheväkivallan ehkäisyprojekteihin alueella. Väki-projekti oli seitsemän kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöprojekti, jonka tavoitteena oli luoda kuntiin viranomaisten yhteistyömalli ja hoitovastuujärjestelmä

perheväkivallan osapuolten auttamiseksi. Projekti toteutettiin vuosina 1995 – 1998. Projektin tuloksena Sirkka Perttu laati oppaan ammattihenkilöstölle (Perttu 1999b).

Ikäväki-projektin myötä havahtuimme siihen, että perheväkivalta on luultua yleisempää ja sitä esiintyy kaikissa ikäryhmissä yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Kokemukset auttamistyöstä osoittivat, etteivät työntekijät osanneet vastata avun tarpeisiin. Työntekijät olivat kovin yksin ongelman kanssa, valmiudet havaita ja puuttua väkivaltaan olivat puutteellisia eikä toimintamalleja ollut. Perheväkivalta on monisyinen ilmiö, perheen salaisuus, josta on pitkään vaiettu. Se koetaan häpeäksi, eikä siitä ole helppo puhua, ei uhrin, ei tekijän eikä ammattiauttajan.

Tämä tutkimus on ammatillinen lisensiaatin tutkimus kuntouttavan sosiaalityön erikoisalalta. Tutkimuksen kohteena on maaseudun sosiaalitoimistoissa tehtävä perussosiaalityö parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten auttamiseksi. Tutkimuksen keskeinen tehtävä on selvittää miten perussosiaalityötä tekevät sosiaalityöntekijät toimivat ammatillisesti kohdatessaan parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia Etelä-Savon maaseutukunnissa. Tutkimustehtäväni rakentuu seuraavien kysymysten kautta:

1. Kohtaavatko perussosiaalityöntekijät työssään naisiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa ja jos kohtaava, missä määrin ja millaista se on?
2. Minkälaisia auttamisen välineitä ja tukimuotoja maaseudun sosiaalitoimistoissa on eli mitä sosiaalityöntekijät tekevät näissä tapauksissa? Onko heillä yhteistyöverkostoja käytössä?
3. Minkälaisia esteitä väkivaltaan puuttumiselle on?
4. Minkälaisia kehittämistarpeita perheväkivaltatyölle on sosiaalitoimistojen sosiaalityössä?

Tutkimustehtävään palaan luvussa 6.1.

Tutkimuksella on vahvasti yhtymäkohtia ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun sosiaalityön hyvistä käytännöistä. Tutkimuksen aihe on ajankohtainen ja merkityksellinen taloudelliselta, uhrien ja väkivaltaa kokeneiden perheiden sekä palvelujärjestelmän ja sosiaalityön kannalta. Tutkimuksen yhtenä lähtökohtana on tutkimustiedon puute aiheesta. Lähtökohtana on myös empowerment-keskustelu, parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten auttamistyön kytkeminen kuntouttavan sosiaalityön periaatteisiin,

jossa tavoitteena on muutoksen aikaansaaminen ja ihmisen toimintavoiman kasvattaminen, voimavaraistaminen.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen tapaustutkimus, jonka empiirinen aineisto muodostuu eteläsavolaisten maaseudun sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden teemahaastatteluista. Sosiaalityössä yleisesti vallinnut suuntaus työskennellä asiakkaan kanssa kokonaisvaltaisesti on kääntynyt viime aikoina pyrkimykseksi erikoistuneeseen työskentelyyn. Muun muassa Kyösti Raunio (2004) toteaa, että yksittäisten asiakasryhmien ongelmat ovat muodostuneet niin monimutkaisiksi, että niiden käsittelyyn vaaditaan erikoistunutta osaamista. Huomattiin, että yhdennetty sosiaalityö ei mahdollista syvempää osaamista ja erikoistumista asiakkaan ongelmiin. Sen sijaan maaseudun kuntien pienissä organisaatioissa pienellä työntekijämäärällä tehtävä sosiaalityö on aina kokonaisvaltaista ja laaja-alaista. (Mt., 44.) Tutkimuksellani haluan selvittää ja tehdä näkyväksi, miten maaseudun sosiaalitoimiston toimintaympäristössä kokonaisvaltaista perussosiaalityötä tekevät sosiaalityöntekijät kohtaavat parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia - onko työ sosiaalityöntekijöiden mielestä perussosiaalityötä vai erikoistunutta työtä.

Tutkimukseni etenee siten, että toisessa luvussa tarkastelen parisuhdeväkivaltaa sosiaalisena ongelmana sekä aikaisempia tutkimuksia. Määrittelen myös väkivaltaa koskevia käsitteitä. Luvussa kolme käsittelen kuntouttavaa sosiaalityötä, empowermentin ja vallan käsitteitä ja niiden liittymistä sosiaalityöhön. Neljännessä luvussa pohdin perussosiaalityön ja erityisosaamisen suhdetta ja viidennessä luvussa maaseutusosiaalityötä.

Kuudennessa luvussa esittelen tutkimukseni lähtökohdat, tutkimusongelmat ja pääkysymykset, aineistot sekä pohdin tutkijan asemaa. Luvussa seitsemän esitän tutkimusmenetelmälliset ratkaisut ja kuvaan tutkimuksen analyysin kulkua.

Kahdeksas luku on ensimmäinen empiirinen pääluvun ja siinä analyysin ja tulkinnan kohteina ovat sosiaalityöntekijöiden käsitykset parisuhdeväkivallasta. Yhdeksäs luku muodostaa toisen, laajan empiirisen pääluvun ja siinä analyysin kohteena on miten maaseudun perussosiaalityötä tekevät sosiaalityöntekijät toimivat ammatillisesti kohdatessaan parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia, minkälaisia auttamisen ja tukemisen

keinoja heillä on. Tässä luvussa pohdin myös sosiaalityöntekijöiden jaksamista raskaan väkivaltatyön äärellä. Luvuissa 8 ja 9 käsittelen myös empiirisen tietoineksen tuloksia tutkimustehtävien pohjalta. Lopuksi luvussa 10 pohdin tutkimustuloksia ja suuntaan ajatukset tulevaan esittelemällä aineistosta esiin nousseita parisuhdeväkivaltatyön käytännön kehittämisehdotuksia.

2 PARISUHDEVÄKIVALLASTA

2.1 Parisuhdeväkivalta yksityisyydestä julkiseksi sosiaaliseksi ongelmaksi

Suomi on synkkä maa naisiin kohdistuvien väkivallan tekojen määrää tarkasteltaessa, vaikka naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyssä onkin viime vuosina tapahtunut myönteistä kehitystä. Vuonna 2002 julkaistun kansainvälisen vertailututkimuksen mukaan korkean elintason maista Suomessa kuolee väestömäärään suhteutettuna väkivallan seurauksena Yhdysvaltojen jälkeen eniten naisia: yli viisikymmentä naista vuodessa. Puolet näistä Suomessa tapahtuvista naisten tapoista tai murhista on nykyisen tai edellisen kumppanin tekemiä. Se tarkoittaa sitä, että parisuhdeväkivallan seurauksena Suomessa kuolee nainen noin joka toinen viikko. (Heiskanen & Piispa 1998; Pitkänen 2002; Ruusuvuori 2002.)

Naisiin kohdistuva väkivalta kodeissa ja perheissä tuli kansainväliseen julkiseen keskusteluun 1970-luvun alussa. Samalla esille nousivat muut väkivallan muodot perheessä, kuten lapsiin kohdistuva fyysinen ja seksuaalinen väkivalta sekä avioliitossa tapahtuvat raiskaukset. Perheen sisäisen väkivallan olemassaoloa on ollut vaikea hyväksyä ja ymmärtää ja julkisuudessa ilmiötä onkin pyritty vähättelemään tai kieltämään sen olemassaolo kokonaan. Perheen sisäisen väkivallan julkisuuteen tulon myötä alkoi näkyä yhä enemmän merkkejä ilmiön laajuudesta. Perheen sisäinen väkivalta oli tosiasia, jota ei pystytty enää kieltämään. Väkivallan tutkimuksessa on siirrytty sen olemassaoloa ja yleisyyttä koskevista tutkimuksista myös uusiin perheväkivaltaa koskeviin kysymyksiin ja näkökulmien etsimiseen ilmiön ymmärtämisessä ja selittämisessä. Suomessa perhe- ja parisuhdeväkivallasta on puhuttu ja siihen liittyvää

tutkimusta on laajemmin tehty vasta 1990-luvulta lähtien kansainvälisen painostuksen ja julkisten nuhteiden saattelemana (Husso 2003, 14). Perheväkivalta on tullut yksityisyydestä julkiseksi samalla, kun muutos on tapahtunut julkisen sanan, asenteiden, tutkimuksen ja lainsäädännön alueilla (Partanen & Holma 2002, 188 - 189).

Useat kansainvälisten järjestöjen sopimukset ja Suomen ratifioimat julistukset sekä hallituksen hyväksymä tasa-arvosuunnitelma edellyttävät naisiin kohdistuvan väkivallan tutkimuksen tukemista sekä väkivaltaisuuden seuranta, laajuuden ja luonteen dokumentoimista ja tilastoimista sukupuolinäkökulmasta, esimerkiksi perheväkivaltaan, lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan ja seksuaaliseen väkivaltaan liittyen (Ronkainen 1998, 1-2; Husso 2003, 15).

Vuonna 1995 uudistettu rikoslaki kertoo yleisestä asenteen muutoksesta parisuhde- ja perheväkivaltaan. Lain puitteissa väkivaltaa ei enää katsota perheen sisäiseksi asiaksi, vaan pahoinpitely yksityisellä paikalla on määritelty virallisen syytteen alaiseksi. Läheisiin kohdistuvasta väkivallasta tuli rikos. Nämä rikosoikeudelliset muutokset, samoin kuin perheväkivallasta yhteiskunnalle aiheutuvat huomattavat taloudelliset kustannukset, ovat nostaneet painetta väkivallan uhrien ja tekijöiden auttamiseksi. (Partanen & Holma 2002, 189.) Merkittävänä uudistuksena voidaan pitää vuoden 1999 alusta voimaan astunutta lakia lähestymiskiellosta, jota voidaan käyttää estämään esimerkiksi entisen kumppanin harjoittama väkivalta ja häirintä. Lähestymiskielto voidaan määrätä yksilön henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuvan rikoksen uhan tai muun vakavan häirinnän torjumiseksi (L lähestymiskiellosta 1 §). Vuoden 2005 alusta tuli voimaan laki perheen sisäisestä lähestymiskiellosta (L lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta). Lakimuutoksen avulla pyrittiin siihen, että perheväkivaltatapauksissa uhrin sijasta syyllinen joutuu lähtemään perheen yhteisestä kodista.

Suomessa ei ole varsinaista erityislainsäädäntöä perheväkivallan osalta, joten säädöksissä viitataan väkivaltaan yleisesti. Tästä seuraa, että juridinen väkivaltakäsitys korostaa fyysistä väkivaltaa, joka on vain osa perhe- ja parisuhdeväkivaltaa. (Nyqvist 2001, 27.) Sosiaalihuollossa on kuitenkin useita lakeja, jotka liittyvät väkivallan käyttöön ja velvoittavat viranomaisia toimenpiteisiin, kuten esimerkiksi lastensuojelulaki, päihdehuoltolaki ja sosiaalihuoltolaki.

Olemassa olevien määrällisten tutkimusten mukaan naisiin kohdistuva väkivalta maksaa yhteiskunnalle arviolta yli 90 miljoonaa euroa vuodessa. Markku Heiskanen ja Minna Piispa (2002) ovat selvittäneet vuonna 2001 Hämeenlinnassa väkivallan kustannuksia ja niiden jakautumista eri auttajatahoille. Kaikista kirjatuista 615:sta asiakaskontaktista 300 oli sosiaalisektorilta, 130 terveyssektorilta ja loput oikeussektorilta. Suurin osa havaitusta väkivallasta oli parisuhdeväkivaltaa, se oli useimmiten fyysistä, ja sen tekijänä oli yleisimmin naisen nykyinen tai entinen kumppani. Välillisiä kustannuksia ei sisällytetty kustannuksiin. Terveyssektorilla tutkimusajan (1 kk) kulujen arvioitiin olevan hieman yli 20.000 euroa, sosiaalitoimessa vajaa 55.000 euroa ja oikeussektorilla noin 28.000 euroa. Vuositasolla tämä viittaisi 1,2 miljoonan euron kustannuksiin. Koko maan tasolla päästiin noin 91 miljoonaan euroon, kun laskelmassa huomioitiin Hämeenlinnan muuta maata korkeampi väkivallan esiintyminen.

Suomalaisiin naisiin kohdistuvan väkivallan yleisyyttä selvittäneessä tutkimuksessa (Heiskanen & Piispa 1998) 18 - 74-vuotiaista naisista 40 prosenttia oli joutunut joskus miehen tekemän fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai uhkailun kohteeksi 15 vuotta täytettyään ja 14 prosenttia tutkimusta edeltäneen vuoden aikana. Parisuhteessa olevista naisista 22 prosenttia oli joutunut nykyisen avio- ja avopuolisonsa väkivallan, uhkailun tai seksuaalisen ahdistelun kohteeksi joskus parisuhteen aikana, 9 prosenttia viimeisen vuoden aikana. Kaikkiaan vuoden aikana koki 112 000 naista parisuhdeväkivaltaa, josta 90 000 tapausta oli fyysistä väkivaltaa. Tilastot osoittavat, että perheen väkivaltaongelma on sukupuolistunut ongelma: väkivallan tekijänä on useimmiten mies ja uhrina nainen. (Nyqvist 2001, 13.)

Leo Nyqvist (2001, 13) määrittelee perhe- ja lähisuhdeväkivallan sosiaalisiksi ongelmaksi, jota auttajatahojen on hankala ja vaikea lähestyä. Koti-, perhe- ja lähisuhteet ovat yksityisaluetta ja kotia ja perhettä pidetään suljettuna, turvan ja kiintymyksen alueena. Perheen sisäisen väkivallan esiin tuomiseen on korkea kynnyks samoin kuin ulkopuolisten on vaikea puuttua perheen sisäisiin asioihin. Tästä syystä perheen salaisuudet jäävät helposti kodin seinien sisäpuolelle. (Paavilainen & Pösö 2003, 18.) Perhelainsäädäntö on osaltaan tukenut sitä, että puolisoitten välistä suhdetta on pidetty heidän omana, yksityisenä asianaan. Lähinnä vain lapsilainsäädäntö velvoittaa yhteiskuntaa tarttumaan perheen sisäisiin asioihin (Nyqvist 2001, 13). Jos perheessä on

lapsia, he joutuvat kärsimään myös väkivallasta joko suoraan tai epäsuorasti (Paavilainen & Pösö 2003, 14).

2.2 Käsitteistä

Nyqvist (2001, 15) siteeraa parisuhdeväkivaltaa koskevassa tutkimuksessaan Møllerin väkivaltaa koskevaa määritelmää, joka korostaa väkivaltaa päämäärään pyrkivänä tietoisena toimintana:

Näen väkivallan erityisenä fyysisenä, psyykkisenä ja/tai sosiaalisena toimintana, jossa destruktiivisella voiman ja muiden metodien käytöllä pyritään toista määrätietoisesti vahingoittamaan, rajoittamaan, passivoimaan, manipuloimaan tai tekemään hänet vaarattomaksi. Väkivallan harjoittajan päämääränä tai motiivina voi olla piinata tai alistaa kohdettaan. Tavoitteena voi olla myös tuottaa uhrille kipua ja muita epämiellyttäviä tuntemuksia. Väkivalta voi lisäksi toimia keinona taivutella tai pakottaa yksilö tekoihin, jotka ovat vastoin hänen tahtoaan, toiveitaan tai moraalikäsityksiään. Väkivalta on vallankäyttöä, joka kohdistuu henkilön integriteettiin ja vapauteen ja jossa erilaiset voima- ja hallintakeinot toimivat alistamisen välineinä.

Sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvotoimiston mukaan naisiin kohdistuvalla väkivallalla tarkoitetaan sukupuoleen liittyvää väkivaltaa, joka aiheuttaa tai saattaa aiheuttaa naiselle fyysistä, psyykkistä tai seksuaalista kärsimystä tai haittaa. Käsitteeseen sisältyy myös väkivallan uhka, pakottaminen ja mielivaltainen vapauden riistäminen joko julkisessa tai yksityiselämässä. (Perttu & Ahti 1999, 2.) Suvi Ronkainen (2001, 140) katsoo, että naisiin kohdistuva väkivalta kattaa useita erityisesti naisia koskevia väkivallan muotoja. Näitä ovat parisuhde- ja perheväkivalta, seksuaalisen väkivallan eri muodot, lapsiin kohdistuva väkivalta, pakkoprostituutio ja naiskauppa. Termillä tarkoitetaan väkivaltaa, joka perustuu sukupuolten epäsymmetriselle suhteelle ja jossa myös tätä suhdetta sekä siihen liittyvää mieheyden ja naiseuden merkityksiä tuotetaan ja käytetään (Ronkainen 1998, 3).

Perheessä tai parisuhteessa tapahtuvaa väkivaltaa kutsutaan monilla termeillä. Erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa on vakiintunut perheväkivalta-käsite (Paavilainen & Pösö 2003, 18). Nyqvist (2001, 17) toteaa, että käsite perheväkivalta on vakiinnuttanut asemansa suomalaisessa keskustelussa ja sen käyttöä voidaan perustella kattavan

yleiskäsitteen näkökulmasta, mutta perheen sisäisen väkivaltailmiön tarkastelussa tarvitaan myös monivivahteisempaa käsitteistöä. Lora Bex Lempertin (1997) mukaan perheväkivalta-käsite on ongelmallinen mm. siksi, että sukupuolisokeassa termissä uhrin ja tekijän asetelmat peittyvät. Käsite kohdistaa huomion ryhmään ja siirtää samalla vastuun pahoinpitelijältä olettaen, että perheen jäsenet yhdessä toimivat väkivaltaisesti toinen toisiaan vastaan. Perheväkivalta-käsitteen käyttö hävittää ja depolitisoi naisten väkivaltakokemuksia parisuhteessa. (Lempert 1997, 150, 164.)

Suomalaista perheväkivalta-käsitettä vastaavat englanninkielisessä kirjallisuudessa useimmiten termit *family violence* ja *domestic violence* (Peltoniemi 1984, 26; Nyqvist 2001, 17). Audrey Mullender (1996, 8) perustelee domestic violence-käsitteen käyttöä sillä, että käsite on yleinen jokapäiväisessä keskustelussa ja ammattilaisten parissa. Mullender toteaa, että ilmaisua on kritisoitu monista epätarkkuuksista ja hän käyttääkin tekstissään mieluummin ilmaisua *domestic abuse*. Käsitteeseen domestic violence Mullender ei sisällytä kuitenkin muita perheen sisäisen väkivallan muotoja kuin miehen naiseen kohdistamaa pahoinpitelyä. Näin käsitteen ulkopuolelle jää esimerkiksi lapsiin kohdistuva väkivalta (child abuse) ja vanhuksiin kohdistuva väkivalta (elderly abuse), ellei väkivalta ole jatkunut naisen ikääntymiseen saakka. Kotona tapahtuvassa kaltoinkohtelussa Mullender erottelee erilaisia väkivallan muotoja, kuten fyysisen väkivallan (physical abuse), henkisen väkivallan (emotional abuse) ja seksuaalisen väkivallan (sexual abuse) (mt., 19 – 26).

Parisuhdeväkivalta-käsite viittaa tavallisimmin heteroseksuaalisessa suhteessa asuvan parin välillä tapahtuvaan väkivaltaan (Nyqvist 2001, 17). Käsite on sukupuolineutraali, vaikka suurimmassa osassa tietoon tulleesta perheen sisäisestä fyysisestä väkivallasta on tapauksia, joissa mies käyttäytyy väkivaltaisesti vaimoan tai tyttöystävänsä kohtaan. Muissa pohjoismaissa onkin jo pitkään käytetty *kvinnomisshandel*-termiä, joka viittaa suoraan naisten pahoinpitelyyn. (Notko 2000, 5.)

Sukupuolineutraaleista käsitteistä huolimatta sukupuolinäkökulma perhe- ja väkivaltaa koskevilla keskusteluilla on Suomessa vahvistunut viime vuosina (Husso 2003, 42; Nyqvist 2001, 18). Viimeaikainen tutkimus on vahvistanut ymmärrystä siitä, että parisuhdeväkivalta on osa sukupuolten keskinäistä, epätasa-arvoista valtasuhdetta (Nyqvist 2004, 101). Käytetyt termit ja määrittelyt eivät ole arvovapaita nimeämisiä

(Notko 2000, 8). Se miten ongelmat käsitteellistetään, vaikuttaa sekä niiden saamaan huomion määrään että niiden ratkaisemiseksi ehdotettuihin toimenpiteisiin (Husso 2003, 42). Termit, joilla väkivalta määritellään, vaikuttavat myös ihmisten elämään ja siihen millaisia käytännön toimia, interventioita, ja millaista politiikkaa noudatetaan, kun on kysymys miesten väkivallasta naisia kohtaan (Notko 2000, 8).

Nyqvistin (2001, 18) mukaan perhe- ja parisuhdeväkivalta on nähty meillä sosiaalihuollollisena kysymyksenä, joten ongelman käsittelyssä auttamistyössä on myös sovellettu sosiaalihuollon toimintaperiaatteita, kuten esimerkiksi vapaaehtoisuutta, itsemääräämisoikeutta, omatoimisuutta, avohoidollisuutta ja perhekeskeisyyttä. Sosiaalihuollollinen tulkinta voidaan jakaa traditionaaliseen ja radikaaliin (Paavilainen & Pösö 2003, 31). Traditionaalinen tulkinta juontaa Teuvo Peltoniemen (1984) teokseen *Perheväkivalta*, jossa perheväkivallasta ymmärretään sukupuolineutraaliksi ja perhekeskeiseksi, perhedynamiikkaan liittyväksi aikuisten vuorovaikutus- ja kommunikaatio-ongelmaksi. Näkemyksen mukaan ongelma neutralisoidaan hakematta uhria tai syyllistä ja auttamisessa pyritään parantamaan perheen elämänhallintaa ja perheen sisäistä vuorovaikutusta ilman väkivaltaa (Nyqvist 2001, 14, 19 - 20). Radikaalissa näkemyksessä perheessä tapahtuva väkivalta on nimenomaan väkivaltaongelma, joka liittyy yhteiskunnan sosiaaliseen epätasa-arvoon ja rakenteelliseen väkivaltaan (Paavilainen & Pösö 2003, 31). Väkivalta perheessä nähdään silloin tuomittavana tekona ja sekä uhri että tekijä voidaan tunnistaa. Auttamistyön tavoitteena on uhrin tai uhrien suojeleminen (Nyqvist 2001, 14, 19).

Käytän tässä tutkimuksessa pääsääntöisesti käsitteitä naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta ja parisuhdeväkivalta. Määrittelen tässä työssä parisuhdeväkivallan väkivaltaongelmaksi, pääasiassa naisiin kohdistuvaksi ja miesten tekemäksi, osaksi sukupuolten välistä epätasa-arvoista valtasuhdetta. Väkivalta, joka tutkimukseni aineistossa tulee esille, on lähes kokonaan nimenomaan miesten naisiin kohdistamaa parisuhdeväkivaltaa. Käytän kuitenkin myös käsitettä perheväkivalta, koska se esiintyy lähdeaineistossa. Haastattelemiä sosiaalityöntekijät käyttivät käsitettä puheessaan. Perheväkivalta-käsite oli sosiaalityöntekijöille parisuhdeväkivaltaa tutumpi yleiskäsite arkipäivän puheesta ja se oli vakiintunut ammattikäytäntöön. Sosiaalityöntekijät käyttivät käsitettä ehkä myös siksi, että usein heidän kohtaamiinsa tapauksiin liittyi myös lapsia.

2.3 Auttajatahot ja väkivallan uhrin – aikaisempia tutkimuksia

Sirkka Perttu ja Leena Ahti (1999) ovat kartoittaneet naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyssä käytettäviä palveluja Etelä-Suomen läänin alueella vuonna 1998. Tutkimus liittyi Etelä-Suomen lääninhallituksen Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisy-projektiin. Selvityksen mukaan voidaan sanoa, että palveluja väkivaltaa kokeneille naisille oli niukasti, ne olivat epätarkoituksenmukaisia eivätkä vastanneet laadullisesti uhrien tarpeisiin. Erityisesti palvelujen niukkuus koski kuntia. Palvelujen tarjonnan suhteen vallitsi suuria eroja kuntien välillä ja tilanne väkivallan katkaisua ja jälkihoitoa tarvitsevien osalta oli hyvin epätasa-arvoinen ja sattumanvarainen. Etelä-Suomen läänin 89:sta kunnasta vain 13 ilmoitti ottaneensa väkivallan uhrien tarpeet huomioon päivystyspalveluissaan. Fyysisiin vammoihin pahoinpidellyt naiset saivat hoitoa, mutta henkiseen kriisiin ja traumaan oli vaikea löytää tarkoituksenmukaista asiantuntevaa apua.

Perttu ja Ahti (1999) ovat todenneet, että uhrien ja väkivallan tekijöiden erityistarpeina on saada akuuttivaiheessa helposti saavutettavia päivystys- ja muita palveluja sekä pitkäjänteisiä tukipalveluja. Erityistarpeet liittyvät myös työntekijöiden ammatillisiin valmiuksiin, sillä väkivaltakierteen katkaisu ja uhrien ja tekijöiden auttamistyö vaativat työntekijöiltä erityistaitoja ja -tietämystä väkivallan tunnistamisessa ja sen käsittelyssä. Lähes puolet Etelä-Suomen läänin kunnista ilmoitti, ettei heidän terveydenhuollon ja sosiaalitoimen työntekijöillään ollut juuri valmiuksia puuttua väkivaltaongelmaan. Toisaalta myös lähes puolessa kunnista arvioitiin valmiudet tyydyttäväiksi. Arvioinnin tulos kertoo kokemuksellisesta puolesta väkivaltatyössä. Väkivaltatyö on työtä, joka herättää tekijöissään helposti avuttomuuden ja väsymyksen tunteita. Kartoituksen tulos heijastaa myös koettua tiedon puutetta; sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöstön aiheeseen liittyvä koulutustarve on suuri. (Perttu & Ahti 1999, 2.)

Koska perheväkivallalle ja parisuhdeväkivallalle on ominaista, että se on salaisuus ja jää siten helposti perheen yksityisyyteen, sen laajuudesta ei ole tarkkaa käsitystä. Vain osa perheväkivaltatapauksista tulee julkisuuteen ja viranomaisten toimintaa kuvaaviin tilastoihin. Tilastoituja tapauksia voidaan arvioida olevan todellista määrää huomattavasti vähemmän. Myös avun hakeminen voi toimia ongelman laajuuden mittarina. (Nyqvist 2001, 23 – 25.) Tilastokeskuksen yleisyystutkimuksen (Heiskanen ja Piispa 1998)

mukaan väkivallan uhriksi joutuneista naisista kymmenesosa oli hakenut apua terveyskeskuksesta ja neljä prosenttia sosiaalitoimistosta. Parisuhdeväkivallan osalta avunhakijoita on ilmeisesti ongelmaan nähden poikkeuksellisen vähän, mikä kertonee ongelmaan liittyvistä piirteistä ja siitä miten korkea kynnyks on avun hakemiselle (Nyqvist 2001, 26). Tarve ja avun tarjonta eivät näytä kohtaavan toisiaan. Tämä asettaa väkivallan uhrien palvelujärjestelmälle määrällisiä ja laadullisia kehittämishaasteita Tarvitaan tietoa muun muassa siitä, mitkä intiimiin väkivaltaan liittyvät erityispiirteet estävät avun hakemisen (Nyqvist 2001, 26; Perttu & Ahti, 1999.)

Sirkka Perttu (1999a) on kartoittanut (osana Ensi- ja turvakotien liiton koordinoimaa Euroopan Unionin Daphne Initiative-projektia) sosiaali- ja terveydenhuollon ammattiauttajien kokemuksia ja käsityksiä perhe- ja parisuhdeväkivallasta. Tutkimuksen ensimmäisessä osassa kuuden kunnan sosiaalitoimistoissa, terveysasemien vastaanotoilla, äitiys- ja lastenneuvoloissa, kotisairaanhoidossa, koulujen oppilashuollossa ja kotipalvelussa työntekijät täyttivät kyselylomakkeet kohtaamistaan perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa kokeneista asiakkaista. Kyselyn kohteena olivat erilaiset väkivallan muodot, uhrien määrä, väkivallan tekijät, työntekijöiden käsitykset väkivallan syistä sekä heidän käyttämänsä väkivallan katkaisukeinot. Tutkimuksen toisessa osassa selvitettiin lääkäreiden, terveyden- ja sairaanhoitajien sekä sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä, valmiuksia, keinoja ja yhteistyötä perheväkivallan ehkäisyn kehittämisessä. (Perttu 1999a, 4-5.)

Sirkka Perttu totesi, että työntekijät kokivat uhrin haluttomuuden ottaa apua vastaan suurimmaksi auttamista vaikeuttavaksi tekijäksi. Työntekijät vastasivat kyselyssä, että uhreista 38 prosenttia ei halunnut työntekijän puuttuvan tilanteeseensa konkreettisella tavalla, vaikka suurin osa uhreista keskusteli väkivallasta työntekijän kanssa. Uhrien ja työntekijöiden käsitykset avun tarpeesta eivät olleet samansuuntaisia. (Perttu 1999a, 4.)

Kyselyyn vastanneet ammattihenkilöt ilmoittivat kohtaavansa sekä uhreja että väkivallan tekijöitä suhteellisen harvoin ja arvioivat valmiutensa riittämättömiksi tunnistaa, kohdata ja auttaa perheväkivallan uhreja (Perttu 1999a, 4). Työntekijät toivat esiin, että auttamista haittasivat useimmiten kiireinen työtahti ja ajanpuute sekä asiakkaiden haluttomuus keskustella ja tehdä ratkaisuja väkivallan lopettamiseksi. Pertun tulkinnan mukaan

työntekijät eivät tunteneet väkivallan aiheuttaman henkisen trauman vaikutusta uhrin kykyyn toimia ja vastuuttivat näin uhria väkivallan katkaisemiseksi. (mt. 5-6.)

Pertun tutkimuksessa väkivalta näytti tulevan esille useimmiten sosiaalitoimiston asiakkuuden myötä. Lähes puolet uhreista oli sosiaalitoimiston asiakkaita ja yli kolmannes tavattiin terveydenhuollon toimipisteissä: koulun oppilashuollossa, äitiys- ja lastenneuvoloissa ja kotisairaanhoidossa. Uhrit olivat kokeneet eniten fyysistä väkivaltaa, mutta silti vain pieni osa väkivallasta tuli esiin terveysasemilla. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuteen liittyi usein uhrien taloudellisia ja henkisiä ongelmia ja jossain määrin alkoholin väärinkäyttöä. Näytti siltä, että uhrin eivät hae apua ensisijaisesti väkivallan fyysisiin vammoihin, vaan sen henkisiin ja sosiaalisiin seurauksiin. (Perttu 1999a.)

Tutkimusten tuloksena Perttu esittää, että väkivallan katkaisussa ja ehkäisyssä tarvittavia palveluja on lisättävä ja kehitettävä erityisesti peruspalveluissa; kaikkialla ei ole saatavissa helposti väkivaltaan erikoistuneita palveluita. Pitkäjänteinen väkivallan katkaisu vaatii yhteistyön ja koordinoinnin kehittämistä viranomaisten ja järjestöjen palveluiden kesken. Se edellyttää myös sopimuksia ja ohjeistuksia viranomaisten yhteistyöhön, rooleihin ja vastuuseen. (Perttu 1999a.)

3 KUNTOUTTAVA SOSIAALITYÖ, EMPOWERMENT JA VALTA

3.1 Kuntouttava sosiaalityö

Viime vuosien yhteiskunnan syvät muutokset ovat vahvistaneet tarvetta kuntouttavaan sosiaalityöhön, joka voidaan ymmärtää monimuotoisena muutostyönä. Yhä useammin sosiaalityössä ollaan tekemisissä pysyvän ja pitkittyvän työttömyyden, työkyvyttömyyden, työssä jaksamisen ja uupumisen, köyhyyden, syrjäytymisen, perherakenteiden muutosten, yksinäisyyden, irrallisuuden ja monikulttuurisuuden kanssa. Kuntouttava sosiaalityö edellyttää sosiaalityön suunnittelulta, palvelujen organisoimilta ja johtamiselta uusia työvälineitä, laadun varmistamista ja arviointia. Tämä tarkoittaa

aktivoivaa, kuntouttavaa ja verkostoituvaa työtettä. Sosiaalityöltä odotetaan valmiuksia työskennellä nyky-yhteiskunnan tuottamien ongelmien ratkaisemiseksi. (Kuntouttava sosiaalityö-erikoisalan opetussuunnitelma.)

Kuntouttavan sosiaalityön käsite on peräisin selvityshenkilö Aulikki Kananojan (1997) sosiaalityön raportista, jossa hän hahmotteli sosiaalityön lähivuosien kehittämisstrategiaa. Hänen mukaansa sosiaalityön kehittämisen keskeinen strateginen tavoite on sosiaalityön vahvistaminen sosiaalisena muutostyönä, joka tähtää sekä vaikeiden elämäntilanteiden ja elinolojen parantamiseen että ihmisten sosiaalisten toimintaedellytysten ja elämänotteen ja toimintavoiman vahvistamiseen (mt., 73). Aulikki Kananoja antoi syrjäytymistä ehkäiseville uusille toimintamalleille nimen kuntouttava sosiaalityö (mt. 37).

Sosiaalityön uusista ammatillisen liseniaatinkoulutuksen erikoistumisaloista yksi on nimetty kuntouttavaksi sosiaalityöksi ja se on käännetty englanniksi ”empowering social work”. Kuntouttavaan sosiaalityöhön liittyy oleellisesti käsite empowerment sekä työorientaationa että menetelmänä (Rostila 2001). Empowerment-käsite kiinnittyy vahvasti suhteisiin ja valtaan. Empowermentin päämääränä on, että asiakas löytää sekä ottaa käyttöönsä unohdettuja ja uusia voimavaroja. Kuntouttava sosiaalityö on sosiaalityön ydintä. Sitä voidaan pitää yleissosiaalityön erikoissosiaalityönä (Metteri 2004, suullinen tiedonanto.)

Kuntouttavan sosiaalityön erikoisalan opetussuunnitelman mukaan työn peruseriaatteita ovat voimaantuminen, valtaistuminen, voimavarakeskeisyys, subjektiivisuus/toimijuus, täysivaltaisuus, osallisuus ja vastuullisuus, kulttuuristen erojen tiedostaminen ja kunnioittaminen sekä elämän näköalojen avaaminen. Kuntouttavaa sosiaalityötä tarvitaan erilaisissa elämäntilanteissa, joissa ihmisten ja erilaisten ryhmien täysivaltainen toiminta on vaikeutunut tai vaikeutumassa. Tavoitteena on luoda, palauttaa ja ylläpitää omaehtoisen selviytymisen, hyvän elämänlaadun ja elämänhallinnan edellytyksiä, ehkäistä syrjäytymistä, tukea asiakkaiden itsenäisiä ja myönteisiä elämänvalintoja sekä täysivaltaista kansalaisuutta. Kuntouttava sosiaalityö pyrkii muutokseen sekä ihmisten elämässä että heidän ympäristössään ja yhteiskunnassa. Kuntouttava näkökulma on sosiaalityön työorientaatio, jota voidaan soveltaa laajasti sosiaalityössä. Kuntouttavan sosiaalityön orientaatiota tarvitaan ennen muuta kuntien sosiaalitoimistoissa, päihde-,

mielenterveys-, kuntoutus-, vammais-, vanhus- ja maahanmuuttajatyössä sekä terveys- ja kriminaalisosiaalityössä. (Kuntouttava sosiaalityö-erikoisalan opetussuunnitelma.)

3.2 Vallasta ja vallan määritelmistä

Empowerment liittyy valtaan. Vallalla on usein huono kaiku. Onko se pahaa vai hyvää? Vallan käyttöä on pidetty toimintana, joka on vapauden ja demokratian vastakohta. Valta itsessään on kuitenkin sekä välttämätön että pääosin myönteinen ilmiö. Vallan alkuperäinen olemus tulee ilmi niissä lukemattomissa, monikerroksisissa ja toisiinsa lomittuvissa muodoissa, joita yhteiskunnassa ja sen yhteisöissä kaikkialla vallitsee ja on vallassa. Yleisesti hyväksytyt muodot, säännöt ja normit tekevät todellisuuden jäsenyneeiksi ja hallittavaksi, joten vallassa ei sinänsä ole mitään arveluttavaa. Kaikki järjestys palaa joltain kulmalta myös ihmisten haluun hallita todellisuutta. Tähän sekoittuu sitten aina suurempi tai pienempi annos vallanhalua. (Turunen 1997, 51, 281 – 283.)

Sosiologiassa valta on keskeinen, mutta monimutkainen käsite, ja siitä on lukuisia määritelmiä. Max Weberin klassisen määritelmän mukaan valta on todennäköisyys, että jossakin sosiaalisessa suhteessa oleva henkilö voi saamaan tahtonsa läpi vastustuksesta huolimatta. Weberin määritelmä lähtee siitä, että valta ei ole ominaisuus vaan suhde. Valta on aina valtaa johonkin. (Allardt 1985, 122.) Valta on valtaa toisen yli ja vuorovaikutuksessa vallitsee konflikti tai ristiriita eri osapuolten välillä. Valta tunnustetaan yleensä vain sellaisissa tilanteissa, joissa ilmenee alistamisesta tai pakottamisesta johtuvaa vastustusta. (Hyväri 2001, 135 – 136.)

Valta voidaan käsittää myös ihmisten muodostaman ryhmän, kollektiivin, ominaisuutena (Giddens 1984, 117). Parsons on esittänyt tämänkaltaisen vallan nollasumma-entiteetiksi eli voimaksi, jota käytetään toisia kohtaan. Valta on äärellinen ja se voidaan ottaa pois niiltä, joilla sitä on, jonkinlaisen konfliktin kautta. Valtaa on joillakin ja joillakin sitä ei ole. Vaikka valta sisältää toimintaa, sitä luonnehtii tietty pysyvyys ja kiinteys, joka tekee kykenemättömäksi ja passiivisiksi ne, joilla ei ole valtaa. Heitä pidetään uhreina, jotka eivät voi tehdä mitään asemalleen. Passiivisuus ja kyvyttömyys kuvitella vaihtoehtoja rajoittavat ihmisten mahdollisuutta muuttaa ympäristöään. (Dominelli 2000, 126.) Jotkut

taas, kuten esimerkiksi Anthony Giddens (1984, 154), ovat sitä mieltä, ettei valtaa tule määritellä ristiriidan avulla. Vallan käyttö usein herättää konflikteja tai se tapahtuu jonkinlaisen kamppailun yhteydessä. Tämä ei kuitenkaan johdu mistään vallan ja konfliktin välisestä välttämättömästä yhteydestä, vaan siitä, että vallan, ristiriitojen ja intressien välillä usein vallitsee empiirisiä riippuvuussuhteita.

Michel Foucault puolestaan korostaa vallan omistamisen sijasta sen käyttöä (Hyväri 2001, 136). Repressiivisessä vallankäytössä ei tarvita vallankäyttäjän kohteen suostumusta, vaan kohde pakotetaan haluttuihin valintoihin tai käyttäytymiseen sanktioita käyttämällä. Tällaisten sortavien, syrjivien, kuria pitävien ja alistavien vallankäytön teknologioiden tilalle tai rinnalle voidaan ottaa käyttöön myös kohteen suostumuksen saamiseen perustuvia ”produktiivisia” vallankäytön teknologioita, joilla pyritään tuottamaan haluttuja valintoja ja käyttäytymistä. (Kekäläinen 1993, suullinen tiedonanto.)

Foucaultin mukaan valta on yhteiskunnallinen suhde, jonka olemassaolo ja kehitys määräytyvät yhteiskunnan aineellisen perustan mukaan. Kurinpitovalta on tapa, jolla yhteiskunnan valtaa pitävät ryhmät tai henkilöt pyrkivät alistamaan muita. Vallan tarkoitus on ihmisten saattaminen järjestykseen. Foucault on esittänyt käsitteen ”normalising power”, jolla hän tarkoittaa mekanismia, jonka avulla yksilöt saadaan mukautettua yhteiskunnan ja hallinnon sääntelyprosesseihin, yksilöt normaalistetaan vallalla (Parker ym. 1999, 150). Foucaultin esittämät vallankäyttömenetelmien kehityksen historiakuvaukset viittaavat sellaiseen teknologioiden kerrostuneisuuteen, jossa vanhimmat kerrokset sisältävät fyysistä väkivaltaa. Niiden jälkeen tulevat väkivallan käytöllä uhkaavat ja eristävät teknologiat, kun taas uudemmissa kerroksissa painottuvat integroivat, ehdollistavat ja kielelliseen alistamiseen perustuvat teknologiat. Kaikki vallankäytön kerrokset ovat yhtä aikaa vallalla: sodan väkivaltaisista teoista yksilön tarkkailuun kulunvalvontalaitteen avulla tai vaikka ammattilaisen puheeseen. (Kekäläinen 1993, suullinen tiedonanto.)

Erityisesti feministiset teoriat katsovat vallan käsitteeksi, joka saa alkunsa monista lähteistä ja joka voidaan luoda ja uusintaa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Valta voi olla sekä positiivinen että negatiivinen energian lähde. Valtaa voidaan käyttää luovasti. Toisten ihmisten valtaa voidaan hajottaa, laajentaa, lisätä ja sen vaikutusta yksilön elämään rajoittaa. Kysymys ei olekaan siten siitä, että valta otettaisiin pois joltakin

toiselta. Valtaa voidaan jakaa, ja uusia vallan muotoja voi syntyä. Ihmiset kietoutuvat valtasuhteisiin toiminnan kautta joko yksilöllisesti tai kollektiivisesti. Ei ole olemassa toisten toiminnan kohteena olevia passiivisia uhreja, eikä ole ennalta määrätty, minkälaisiin lopputuloksiin päästään yhteisissä vuorovaikutussuhteissa. Valtaa vailla olevat ihmiset eivät ole täysin valtaa vailla, eikä päinvastoin. Sekä valtaa omaavat että valtaa vailla olevat ovat sellaisissa asemissa tai tilanteissa, joista he voivat siirtyä pois tai parantaa asemaansa arkipäivän elämässään. Vallan ymmärtäminen dynaamiseksi merkitsee, että alistetut, valtaa vailla olevat ihmiset pystyvät torjumaan monilla tavoin alisteisen asemansa. (Dominelli 2000, 127.)

Giddensin mukaan valta itsessään ei ole keino tai voimavara. Keinot ja voimavarat ovat välittäviä tekijöitä, joiden kautta valtaa käytetään ja hallintarakenteita uusitaan. Valta sekä kykyä saada aikaan muuntumista että valta hallintana riippuu käytettävissä olevien voimavarojen hyödyntämisestä. Molemmat näkökulmat kuitenkin edellyttävät toisiaan. Käytettävissä olevat voimavarat ovat samalla yhteiskunnallisten järjestelmien rakenteellisia osasia, järjestelmien, joita myös uusinnetaan hyödyntämällä näitä voimavaroja yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa. (Giddens 1984, 145 – 153.)

Giddensille (1984, 116) valta on kykeneväisyyttä ilmaiseva käsite ja vallan ymmärretään viittaavan muutoksia aikaansaavaan kykyyn. Toiminnan käsite liittyy vallan käsitteeseen, jolloin valta muuntamiskykyä liittyy oleellisesti inhimillisenä toimijana toimimiseen. Oleellista on, että toiminnassa olisi voitu tehdä myös toisin. Vallan käyttö vuorovaikutuksessa voidaan ymmärtää erittelemällä niitä kykyjä, joita osallistujat tuovat mukanaan ja soveltavat käytännössä tuottaessaan tätä vuorovaikutusta ja vaikuttaessaan täten sen muodostumisen suuntaan. Yhteiskunnalliset järjestelmät määrittyvät vakiinnutettuina toimintakäytäntöinä: valtaa näissä järjestelmissä voidaan täten analysoida ilmiökenttänä, jossa on kyseessä autonomian ja riippuvuussuhteiden uusintaminen yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa. Valtasuhteet ovat tästä johtuen aina myös kaksisuuntaisia, jopa silloinkin, kun yhden toimijan tai osapuolen valta toiseen toimijaan tai osapuoleen verrattuna on minimaalinen. Valtasuhteet koskevat autonomiaa ja riippuvuutta, mutta kuitenkin niissä kaikkein selvimminkin riippuvuusasemassa olevat toimijat ja osapuolet säilyttävät tietyn autonomian asteen. (Giddens 1984, 145 – 153.)

3.3 Sosiaalityöntekijä ja valta

Sosiaalityö on muutostyötä, jossa valta on läsnä jokaisessa sosiaalityön asiakastilanteessa. Sosiaalityön teorioissa korostetaan asiakkaan ja työntekijän suhteen vapaaehtoisuutta, asiakaslähtöisyyttä, tasavertaisuutta, vastavuoroisuutta ja luottamuksellisuutta siitäkin huolimatta, että tiedetään suhteen olevan epäsymmetrisen juuri vallankäytön vuoksi. Sosiaalityöntekijät käyttävät asiakastilanteissa monenlaista valtaa, esimerkiksi valinta-, päätös-, arviointi-, ratkaisu- ja määräysvaltaa, tarkoituksena toimia asiakkaan eduksi. Suuri osa vallan käytöstä on kuitenkin näkymätöntä tai niin jokapäiväistä toimintaan, että sen läsnäoloa asiakastilanteissa ei edes tiedosteta. Sosiaalityöntekijät nojautuvat vallankäytössään asiantuntijuuteensa. Sosiaalityöntekijä voi käyttää myös välillistä valtaa tai suostuttelua. Sosiaalityöntekijöillä on usein persoonallisia kykyjä ja opittuja taitoja neuvotella ja suostutella hienovaraisesti ja luoda empaattisia ihmissuhteita. Heillä on vielä käytössään lakiin ja säädöksiin perustuva valta, joka on muutenkin vahva työväline. Tärkeintä asiakassuhteissa on kuitenkin sosiaalityöntekijän oikeus säädellä organisaation tarjoamia palveluja ja etuuksia. Silloin on kyse kontrollista. (Caven 1999, 150.)

Sosiaalityö on auttamistyötä. Miten vallankäyttö ja auttamistyö nivELYvät toisiinsa? Helposti voin tunnistaa sosiaalitoimiston käytännöissä edellä kuvattuja vallankäytön muotoja. Sosiaalitoimistossa vallan käyttö tulee usein varsin avoimesti esille. Kontrolli kohdistuu yleisimmin asiakkaana toimimiseen palkkatyöläisenä, kuluttajana, lasten vanhempana ja viranomaisen kanssa asioijana. Sosiaalitoimiston sosiaalityössä vallankäyttö perustuu varsin konkreettisten sanktioiden käyttöön tai niillä uhkaamiseen. Asiakas voi menettää rahaa, palveluja, autonomiansa tai lastensa huoltajuuden, jos hän ei toimi halutulla tavalla. Vallankäyttö voidaan ymmärtää toimintana tai sosiaalisena suhteena, jossa työntekijä yrittää tuottaa asiakkaassaan haluttuja muutoksia käyttämällä sanktioina asiakkaalle tuotettavia menetyksiä. (ks. Lehto 1991.)

Asiantuntijoiden kieli on yhteiskunnan vallankäytön muoto. Kieli mahdollistaa ongelmien nimeämisen, luokittelun ja normalistamisen tavalla, joka johtaa siihen, että muodollisesti tasa-arvoisessakin tilanteessa asiakkaasta tulee kyvytön kommentoimaan työntekijän arvioita ja johtopäätöksiä. Diskursseissa kiinnitetään huomiota yksilöiden kykyihin ja taitoihin ja puuttuva valta määritellään patologiseksi. Vuorovaikutuksessa

valtaa omaavien kanssa yksilöt sisäistävät vallitsevia määritelmiä asemastaan. Vaikka häntä ei pakoteta hyväksymään työntekijän johdattelemaa valintaa, vaikka hän voi ilmaista ajatuksensa, hän ei silti voi olla tasa-arvoinen arvioimaan valintaa ja seuraamuksia. Näkymätön vallankäyttö voi olla myös tehokkaampaa, koska näkyvä vallankäyttö johtaa helpommin vastarintaan. (Lehto 1991; Dominelli 2000, 126.)

Vaikka sosiaalityössä on tapahtunut siirtymistä asiantuntijakeskeisestä työorientaatiosta asiakkaan tarpeet huomioivaan asiakaskeskeiseen näkökulmaan, keskustelussa on edelleen esillä jännite: kansalaisten valta - asiantuntijavalta. Kaarina Mönkkönen (2002) toteaa, että asiantuntijakeskeiselle näkökulmallekin on oma paikkansa. On luonnollista, että monissa tapauksissa luotetaan ns. asiantuntijoihin, koska heillä oletetaan olevan ammattitaitoa ja tietoa. Ihmisten elämässä on tilanteita, joissa he todella tarvitsevat jonkun asiantuntemusta kyetäkseen jäsentämään omaa elämäntilannettaan uudella tavalla. Joissakin tilanteissa tällainen asiantuntijakeskeinen positio on jopa itsestäänselvyys tai välttämättömyys (esim. lastensuojelu, parisuhdeväkivalta), jolloin saattaa olla jopa eettisesti arveluttavaa jättää asiantuntijatieto käyttämättä.

Vallankäyttö ei ole yksisuuntaista. Työntekijät eivät ole vain vallankäytön subjekteja, vaan myös vallankäytön välineitä ja kohteita. Esimerkiksi toimeentulotukinormit, lastensuojelulaki tai työpaikalla tehty hoitonojhauspäätös rajoittavat myös työntekijän, eikä vain asiakkaan, valintoja. Suostumukseen perustuvan vallankäytön näkymättömyys vaikeuttaa siihen kohdistuvaa vastarintaa sekä asiakkaan että työntekijän itsensä taholta. Työntekijät ovat kohteita siinä kuin asiakkaatkin. Myös työntekijät ovat yhteiskunnallisia olentoja, subjekteja, joiden identiteetti, maailmankuva ja ihmissuhteet ovat tehtävän työn kannalta merkityksellisiä. Työntekijän minä on rakentunut elämänhistoriallisen kokemuksen tuloksena ja hänen tietoisuuttaan määrittävät tässä ja nyt hänen konkreettiset elämisen ehtonsa. (Lehto 1991; Satka 1993, 25.)

3.4 Empowerment

Suomalaiseen sosiaalityön tutkimukseen empowerment-käsite on vakiintunut vasta viime vuosina, vaikka käsitettä on käytetty yhteiskuntatieteissä 1960-luvulta lähtien USA:ssa vähemmistöjen epätasa-arvoa ja sortoa koskevassa keskustelussa. Brittiläisissä keskusteluissa empowermentin lähtökohdat on useimmiten löydetty 1970-luvun

radikaalista, kriittisestä sosiaalityöstä, erilaisista ”anti-orientaatioista”, joihin myös mm. feministinen sosiaalityö liittyy (Kuronen 2004, 280). Empowerment tuli suosituksi 1980-luvulla ihmisten hyvinvointihankkeiden kautta. Muun muassa New Right-liike omaksui sen radikaalina ja kriittisenä syrjinnän vastaisena käsitteenä. 1990-luvulla käsitteen käyttö lisääntyi mm. koulutus- ja liike-elämän organisaatioissa, työyhteisöjen kehittämishankkeissa, kansalaisten oikeuksia ja aktiivisuutta sekä etnisten vähemmistöjen itsemääräämisoikeuden laajentamista ajavissa liikkeissä. Empowerment-näkökulma on saanut kannatusta myös yli koko poliittisen kentän, sekä edistyksellisessä että konservatiivisessa ajattelussa. Sitä on perusteltu erilaisista ideologisista ja filosofisista lähtökohdista. (Siitonen 1999, 84; Dominelli 2000, 125; Järvelä & Laukkanen 2000, 1; Pease 2002, 136; Kuronen 2004, 279.)

Suomen kielessä on edelleen useita erilaisia merkityksiä ja tulkintoja empowerment-käsitteelle. Erilaiset suomennokset viittaavat myös erilaisiin traditioihin ja tapoihin ymmärtää empowerment. Empowerment on käännetty esimerkiksi valtaistumiseksi, valtaistamiseksi, toimintavoiman kasvun mahdollistamiseksi, voimaantumiseksi, vahvistumiseksi, voimistamiseksi, voimavaraistamiseksi. (Siitonen 1999, 83; Rostila 2001, 41; Kuronen 2003.) Juha Siitosen (1999, 83) käsityksen mukaan *voimaantuminen* vastaa parhaiten empowerment-käsitteeseen keskeisesti sisältyvää ihmisestä itsestään lähtevää voimaantumisprosessin luonnetta. *Valtaistamisen*-käsitettä on käytetty esimerkiksi feministisessä sosiaalityössä. Käsite kuvaa sitä, miten työn tavoitteena on lisätä naisten tietoisuutta yksittäisten naisten ongelmien yhteiskunnallisista syistä, alistuksen rakenteista ja prosesseista. Valtaistamiseen kuuluu myös uudenlaisten toimintatapojen ja palveluiden kehittäminen naisten lähtökohdista ja tarpeista lähtien. (Dominelli 2002; Kuronen 2004, 277.)

Empowerment-käsitettä on käytetty myös vastineena emansipaatio-käsitteelle, joka liittyy Paolo Freiren arvojen ohjelmaan ja vapauttavaan, alistettujen pedagogiikkaan perustuvaan ajatteluun ja toimintaan. Esimerkiksi Stephen M. Rose (Rose & Black 1985; Rose 2003) tukeutuu pitkälti tähän ohjelmaan, joka tähtäsi vapautumiseen voimaantumisen kautta tasavertaisessa dialogissa ja kollektiivisen tiedostamisen avulla. Voimaantuminen tarkoittaa näin lähinnä vahvaksi tulemistä ja se lähtee sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, yhteistoiminnallisuuden ja harmonisuuden arvojen painottamisesta sekä tietoisuuden lisäämisestä ja oman toimintavalmiuden edistämisestä.

Lähestymistavalle on ominaista ajattelu, että ”tieto on valtaa”. (Satka 1992, 26; Siitonen 1999, 85; Nyqvist 2001, 40; Kuronen 2004, 281.)

Myös empowerment-prosessin luonteen ymmärtämisessä on tutkijoiden välisiä eroja. Jotkut pitävät vahvan sisäisen voimantunteen kokemista itsestä lähtevänä prosessina, jossa ihmiset voivat parantaa oman elämänsä hallintaa ja kontrollia (Pease 2002, 136). Toiset taas katsovat, että toista ihmistä voidaan voimistaa ja vallan antaminen kuuluu oleellisena elementtinä empowerment-prosessiin. Joidenkin mielestä valtautumisessa on kyse muutoksesta yksilön itsemäärittelyssä ja osallistumisen kautta tapahtuvasta muutoksesta ympäristössä. (Siitonen 1999, 84.)

Joidenkin mielestä valtaa voidaan siirtää yli sosiaalisten luokkien ja empowerment saa aikaan rakenteellisia muutoksia edistämällä yksilöiden, yhteisöjen ja organisaatioiden osallistumista ja yhteisöjen kontrollia. Toisten mielestä empowerment on yksilöllistä eli kysymys on siitä, mitä yksilö voi tehdä toimiessaan toisten kanssa. Yksilöt voimaantuvat toimiessaan tavoitteen suuntaan ja saavat aikaan henkilökohtaista muutosta ottamalla kontrollin tavoitteistaan ja teoistaan. Sellainen määritelmä tarkoituksellisesti painottaa yksilöllisiä pyrkimyksiä, mutta myös kollektiivista toimintaa. Lena Dominelli (2000) katsoo, että on tärkeää saada empowermentin käyttö toimimaan sekä rakenteellisella että yksilöllisellä tasolla. Yksilöt täytyy kiinnittää heidän yhteisönsä voimaannuttamiseen siten, että yhteisölliset ryhmät alkavat määritellä tavoittelemansa päämäärät ja toimintatavat. Osallistumalla kollektiiviseen toimintaan yksilöllisesti ja kollektiivisesti syrjäytyneet ihmiset voimaantuvat. (Siitonen 1999, 88; Dominelli 2000, 126.)

Valtasuhteisiin on kietoutunut autonomiaa ja riippuvuutta, kuten edellä Giddensin valtaa koskevissa määrittelyissä todettiin. Toimintavapaus ja autonomisuus näyttävät olevan keskeisiä käsitteitä voimaantumisosnessa. Monien tutkijoiden mukaan voimaantuminen ei ole useinkaan mahdollista, koska ihmisten valintoja ja toimintoja ohjataan tarpeettomasti. Oman kontrollin tunteen ohella yksilön äänen kuuleminen on keskeistä voimaantumisosnessa. Sen on vaikeaa toteuttaa ilman toimivaa yhteisöä, luottamuksellista ja yhteistoiminnallista, tasa-arvoisen osallistumisen mahdollisuutta. (Siitonen 1999, 86.)

Empowerment-käsitettä on käytetty sängen monenlaisissa yhteyksissä ja käsitteen laaja levinneisyys on merkinnyt samalla käsitteellistä moninaisuutta. Empowerment liittyy vallan-käsitteeseen ja merkityksiin, jotka ovat monimutkaisia ja monenlaisia. Empowerment-käsitteellä on tarkoitettu niin prosessia kuin tavoiteltua lopputilaa. Sen avulla on hahmoteltu sekä yksilöllisiä että ryhmätasoisia ilmiöitä. Käsitettä on käytetty tarkoittamaan yleistä riippuvuuden vähenemistä ja vaikutusmahdollisuuksien lisääntymistä, mutta myös demokraattista osallistumista yhteisön elämään sekä kykyä ja mahdollisuutta vaikuttaa oman elämän kannalta merkityksellisiin ihmisiin, organisaatioihin ja ympäristöihin. (Järvikoski 1994, 118 – 119.)

3.5 Sosiaalityö ja empowerment

Empowerment on saavuttanut tärkeän aseman sosiaalityössä 1990-luvulla, mutta sosiaalityöntekijöillä on ollut vaikeuksia ja he ovat joutuneet paradoksaaliseen tilanteeseen yrittäessään määritellä käsitettä ja käyttää sitä. (Parkes, Fook & Pease 1999, 150). Marjo Kuronen (2004, 279) toteaa, että huolimatta ristiriitaisesta käsitteestä ja erilaisista tavoista ymmärtää ja käyttää empowerment-käsitettä ollaan kuitenkin samaa mieltä siitä, että empowermentissa on kyse prosesseista, joissa ihmiset voivat parantaa elämänsä hallintaa ja kontrollia. Kurosen (mt., 280 - 284) mukaan empowerment kytkeytyy sosiaalityön erilaisiin traditioihin ja käytäntöihin, kuten esimerkiksi radikaaliin tai kriittiseen sosiaalityöhön, feministiseen sosiaalityöhön, oma-apuliikkeisiin, vaihtoehtoiseen sosiaalityöhön, voimavaralähtöiseen sosiaalityöhön, empowerment-advocacy-suuntaukseen ja kuntouttavaan sosiaalityöhön.

Mirja Satka toi suomalaisen keskusteluun ja sosiaalityöhön advocacy ja empowerment-mallin (kansalaiskeskeinen sosiaalityö), jonka taustalta löytyy USA:n mustien kansalaisoikeusliike, kriittinen yhteiskuntatieteellinen ajattelu sekä professionaalinen sosiaalityö. Kansalaiskeskeisen sosiaalityön mallin kehittäminen oli alkanut käytännössä 1970-luvun alkupuolella pyrittäessä kuntouttamaan psykiatrisia potilaita avohoitoon tavallisiksi, itsenäistä elämää eläviksi kansalaisiksi. (Satka 1993, 23 – 26.)

Advocacy/empowerment lähestymistavassa advocacy tarkoittaa toimintaa, joka luo perusteita objektiivisten, ulkoisten olojen muuttamiselle niin, että asiakkaiden oikeudet ja

elämisen välttämättömyydet tulevat turvatuiksi. Kaikki perustuu asiakkaiden todellisuuden hyvään tuntemiseen ja perehtymiseen heidän tapaansa ymmärtää itsensä, identiteettinsä, elämänsä ja suhteensa ja paikkansa palvelujärjestelmissä ja ympäristössään. Konkreettiset ongelmat ovat työn väline ja niiden ratkaiseminen päämäärä. Se edellyttää henkilökohtaista vuorovaikutusta sen eri muodoissa asiakkaiden kanssa ja tietojen välittämistä oikeuksista ja muista elämisen kannalta välttämättömistä tosiasioista. Työskentelyssä pyritään saamaan käsitys asiakkaan henkilökohtaisista resursseistaan, mahdollisuuksistaan ja halustaan muutostyöhön, jonka tavoitteena on palvelujärjestelmistä itsenäistyminen tai ainakin itse itseään ja tarpeitaan määrittävän asiakkaan roolin omaksuminen. Tavoitteena on saada ihminen näkemään oma elämäntilanteensa rajoittuneena tilana, jonka hän voi muuttaa omin ja yhteisin ponnistuksin. Ehdottoman eettinen periaate on jokaisen yksilön valinnanvapauden kunnioittaminen. Empowermentin edellytys kuitenkin on samoista ongelmista nouseva asianajotoiminta, jolla murretaan yhteiskunnallisia esteitä potilaan roolista murtautumiseksi. Advocacy/empowerment-mallin ytimenä on sosiaalisten ongelmien, palveluntuottajien, professionaalien ja asiakkaiden yhteiskunnallisten suhteiden ja määreiden paljastaminen sekä todellisuuden ja oman tilanteen kriittinen jäsentäminen. Tasavertaisten dialogi on kollektiivisen tiedostamisen tärkein työväline. Dialogin kautta asiakasta tuetaan löytämään mahdollisuuksiensa rajat. Työn ideat sopivat ihanteiksi kaikkeen sosiaalityöhön, jolla pyritään syrjäytettyjen ihmisten yhteiskunnalliseen emansipaatioon, mutta niiden toteuttaminen vaatii paljon vapautta sekä työn sisällön että sen organisoimisen suhteen. Sosiaalityön advocacy- ja empowerment-mallissa periaatteina ovat paikantaminen, ulkoistaminen, valtaistuminen sekä yhteisöllisyys. (Rose & Black 1985; Satka 1984, 39 - 40; 1992, 25 - 26.)

Empowermentin alkuvaiheiden on usein nähty olevan radikaalissa, kriittisessä sosiaalityössä. Näissä anti-orientaatioissa (esim. anti-racist social work, feminist social work) on ollut keskeistä sosiaalityön poliittisuus, yhteiskunnan alistavien rakenteiden tunnistaminen ja murtaminen. Sosiaalityöntekijöiden tehtävä on toimia heikkojen, alistettujen ryhmien aseman parantajana, äänen vahvistajana ja heidän oman toimintansa mahdollistajana. Yhteiskunnallisen alistuksen ja eriarvoisuuden perustana voi olla esimerkiksi yhteiskuntaluokka, etnisuus tai sukupuoli. (Kuronen 2004, 280.) Sosiaalityöntekijän tulee auttaa asiakasta osallistumaan yhteiseen, yhteisölliseen,

toimintaan, jossa pyritään muuttamaan yhteiskunnallisia käytäntöjä ja rakenteita. Näin työntekijä valtaistaa asiakkaitaan. (Dominelli 2000, 125 – 126).

Robert Adams (1996, 15) puolestaan näkee empowermentin juurien olevan osaksi itseavussa, oma-apuliikkeiden ja keskinäisen tuen traditioissa. Adams liittyy empowermentin käsitteen myös radikaaliin sosiaalityöhön (mt., 5 – 10). Adamsin (1996) mukaan empowermentin käytössä sosiaalityössä on olennaisia ristiriitoja, kuten esimerkiksi kysymys siitä, voiko ja missä määrin ammattilainen antaa valtaa toisille ja heikentää siten itseorganisoitunutta ja omaehtoista toimintaa vai tuleeko ihmisten itse ottaa valta käsiinsä ja valtaistua. Adams korostaa poliittisuutta, osallisuutta, kumppanuutta ja käyttäjäjohtoisuutta palveluiden suunnittelussa ja jaossa. Palveluiden käyttäjien ja asiakkaiden osallisuutta tulee lisätä, mikä merkitsee palveluiden käyttäjien ja palvelujärjestelmän välisessä suhteessa muutosta. Kaikilla ihmisillä ei ole kuitenkaan samanlaisia mahdollisuuksia oikeuksiensa vaatimiseen ja sosiaalityöntekijät ovat portinvartijoita tuen ja avun piiriin. Sosiaalityötä tuleekin muuttaa osallistuvampaan toimintatapaan ja kehittää muun muassa työn asiakaslähtöisyyttä, valinnanvapautta, reflektiivisyyttä, dialogisuutta sekä sortoa ja alistusta vastustavia käytäntöjä. Työntekijöiden tulee valtaistua itse ennenkuin he voivat valtaistaa muita.

Yhdysvaltalaisessa sosiaalityössä keskeinen kriittisen tradition edustaja puolestaan on Stephen M. Rose (Rose & Black 1985; Rose 2003). Empowerment tarkoittaa Rosen ja Blackin (1985) mukaan toimintasuuntausta, joka pyrkii kehittämään suoran palvelusuhteen asiakkaisiin ja muuttamaan heidän elinolosuhteitaan. Asiakas nähdään toimivana yksilönä, kykenevänä puuttumaan kriittisesti alistettuun elämäntilanteeseensa tai alistuneeseen asenteeseensa. Vastuunotolla tavoitellaan asiakkaan toimintavoiman vahvistamista (empowerment). Toimintavoiman vahvistaminen on sosiaalityön lähestymistapa, jossa tavoitteena on poistaa asiakkaan toiminnan esteitä ja lisätä aktiivista toimijuutta sekä saada hänen käyttöönsä lisää voimavaroja. Empowermentin tuloksena asiakas löytää sekä ottaa käyttöön unohdettuja ja uusia voimavaroja.

Rose (2003) haastaa tarkastelemaan sosiaalityön käytäntöjä valtaistumisen näkökulmasta (Rose & Black 1985). Hänen mukaansa kaikilla ihmisillä on kykyjä ja vahvuuksia, jotka täytyy ensin tunnustaa. Niitä on kehitettävä ja vahvistettava, jotta ne voisivat olla pohjana toiminnalle yksilön, perheen, yhteisön ja muilla tasoilla. Näkemyksessä oletetaan, että

ihmiset kykenevät oppimaan, kasvamaan ja muuttumaan eli vaikuttamaan elämänsä ja sen tarkoituksen muotoutumiseen, mikäli heille annetaan sopivaa ohjausta ja riittävät aineelliset resurssit. Rose (1992) korostaa, että asiakas on aktiivinen osallistuja, joka ohjaa itse suuntaansa. Asiakastyön tavoitteena on tukea ihmistä hänen pyrkimyksissään toteuttaa vakaata ja myönteistä elämänstrategiaa. Käytännön sosiaalityössä tulee muuttaa ihmisten ajatuksia itsestään ja ympäristöstään. Sosiaalityö on keskittymistä ammatin arvoihin ja niiden ilmentämiseen taustaltaan erilaisten asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden välisissä suhteissa. Tärkeää on ansaita luottamus ja oppia rohkaisemaan asiakkaita ja asiakasryhmiä tuntemaan oma arvonsa ja ilmentämään sitä. (Rose 2003, 201 - 204.)

Marjo Kurosen (2004, 281 – 282) mukaan empowermet on viime aikoina liitetty voimavaralähtöisen sosiaalityön käsitteeseen, jonka mukana käsite on tullut vahvemmin myös suomalaiseen keskusteluun. Ilmari Rostila (2001, 9 - 10) on teoksessaan ”Tavoitelähtöinen sosiaalityö” suomentanut empowermentin sosiaalityön kansainvälisestä määritelmästä (IFSW 2000) ihmisten toimintavoiman kasvattamiseksi. Tässä voimavaralähtöisessä sosiaalityön mallissa empowerment on keskeinen käsite. Rostilan tavoitteellinen prosessimalli tarjoaa konkreettisia työvälineitä, joilla voidaan pyrkiä asiakkaassa olevien resurssien aktivoimiseen eli asiakkaan valtaistamiseen. Kyse on empowerment-periaatteen mukaisesti asiakkaan toimintavoiman ja vaikutusmahdollisuuksien vahvistamisesta hänen omassa elämänympäristössään (mt., 11).

Voimavaralähtöisessä sosiaalityössä ihmisten omia voimavaroja vahvistetaan tilanteen ratkaisemiseksi ja samalla tuetaan yksilöitä ja ryhmiä ottamaan vastuu elämästään (Raunio 2004, 54). Rostilan (2001, 39 - 40) tavoitelähtöisen työskentelymallin peruslähtökohtia ovat voimavarakeskeisyyden lisäksi asiakaslähtöisyys, joka sisältää asiakkaan omien käsitysten ja toiminnan kunnioittamisen. Toiminnan tulee perustua sitoutuneen asiakkaan kanssa yhdessä tekemiseen. Kun suhteet perustuvat avoimuudelle ja luottamukselle, syntyy mahdollisuuksia asiakkaan toimintavoiman kasvulle, empowermentille ja pystytään välttämään riippuvuussuhteita.

Empowermentissa on kysymys sosiaalityön strategiasta, jolla pyritään tietoisesti lisäämään heikkoresurssisen asiakasryhmän kykyä vaikuttaa omaan elämäänsä (Rostila ja

Mäntysaari 1997). Rostilan (2001, 40 - 42) mukaan keskeistä voimavarakeskeisyydessä on asiakkaan kuuleminen ja asiakkaan tavoitteista lähteminen. Voimavarakeskeisessä työotteessa pyritään saamaan asiakkaan asiantuntijuus näkyväksi ja otetuksi käyttöön niin, että hänen toimintavoimansa kasvaa. Tavoitteellisuuden edellytys puolestaan on, että toiminta perustuu asiakkaan kanssa määriteltyyn tavoitteeseen ja toimintalinjaan. Voimavarakeskeisessä muutostyössä tarkoitus on luoda asiakkaalle sellaiset olosuhteet, joissa he voivat saada ongelmien ratkaisemiseksi käyttöönsä yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa omat voimavaransa ja vahvuutensa. Asiakkaan tulee myös saada kokea yhteenkuuluvuutta ihmisten kanssa. Yhteenkuuluvuus rakentuu yhteistyössä, kun työntekijä hyväksyy asiakkaan pyrkimykset selviytyä elämänsä vastoinkäymisistä. Työssä vahvistetaan asiakkaan siteitä muihin ihmisiin ja luodaan asiakkaalle mahdollisuuksia kokea yhteenkuuluvuuden ja onnistumisen tunteita.

3.6 Empowermentin kriittisiä kohtia ja paradokseja

Empowerment on monimutkainen ja ristiriitainen käsite, kun yrittää kriittisesti tutkia sen käyttökelpoisuutta sosiaalityön suhteisiin. Valtasuhteet ovat keskeisiä ammattilaisten ja heidän asiakkaidensa välillä auttamissuhteissa. Valtasuhteet ja ne, joilla on valtaa määritellä niitä yksityiskohtaisesti, ovat ratkaisevia empowermentin lopputuloksen kannalta (Dominelli 2000, 126).

Vaikka tämän päivän sosiaalityöntekijät ovat omaksuneet edistyksen ja emansipaation teemoja ja emansipatorinen intressi esitetään usein itsestään selvästi sosiaalityöhön kuuluvaksi, eivät epäoikeudenmukaisuudet ja vääryydet ole poistuneet. Radikaali toive emansipaatiosta ei ole aina sopinut yhteen empowerment-käsitteen kanssa: yhtä aikaa on läsnä sekä vapauttavia että rajoittavia tai sortavia elementtejä. Niihin liittyy Foucaultin esittämiä moderneja vallan normaalistamisen ilmiöitä, joilla hän tarkoittaa mekanismeja, joilla yksilöt mukautetaan yhteiskunnan ja hallinnon säätelyprosesseihin. Foucaultin vallan käsite (valta on hankittu, ei omistettu) voi olla hyödyllinen sosiaalityöntekijöille, jotka ovat kiinnostuneita empowermentista sosiaalisen oikeuden saavuttamiseksi. Niiden, jotka vaativat sosiaalista oikeutta, on mahdotonta hyväksyä rajoittamatonta professionaalista vallan käyttöä. On kuitenkin paradoksi huomata, että Foucaultin analyysi vallasta osoittaa, että empowermentin ideaa voidaan käyttää yhtä hyvin

valtaistamaan niitä, joilla on enemmän valtaa kuin vähemmän valtaa omaavia ryhmiä. Empowermentia käytetään yhtä hyvin valtaa omaaviin ja rikkaisiin kuin valtaa vailla oleviin ja köyhiin. Välttämättä vapauttavat diskurssit eivät johda vapauttavaan käytäntöön. (Parker ym. 1999, 150; Raunio 1999, 375; Dominelli 2000, 131.)

Esimerkiksi Sosiaalibarometri 2003 (Siltaniemi 2003, 4 - 5) osoitti, että Suomessa hyvinvoinnin kokonaistilanne oli parantunut, mutta väestöryhmien väliset hyvinvointierot eivät olleet kaventuneet. Oli tuotettu hyvinvointia hyvinvoiville. Universaalissa hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan mallisamme palvelujärjestelmä on rakennettu ensisijaisesti määrällisesti suuren hyväosaisten joukon ja heidän hyvinvointiaan tukevien palveluiden varaan. Kuten Hoikkala ja Roos (2000, 16) toteavat, on syntynyt järjestelmä, josta kaikki – myös keskiluokka ja eliitti – hyötyvät jossain elämänsä vaiheessa. On paradoksi, että huono-osaisten etuisuudet ovat paljon suuremmissa vaarassa kuin menestyvän keskiluokan edut (vrt. Adams 1996, 23). Positiivinen diskriminaatio, tai edes yhtäläisten tukimahdollisuuksien varmistaminen heikompien ryhmien hyväksi ei ole ollut kovinkaan voimakasta, mutta se olisi selvästi välttämätöntä.

Empowerment ja erilaisuus

Sosiaalinen oikeus on käsite, joka perustuu erilaisuuden tunnistamiseen ja tekee yksilöille mahdolliseksi organisoitua identiteetin ympärille, jota he ovat kokeneet sekä yksilöllisellä että kollektiivisella tasolla. Empowermentin, joka pyrkii toteuttamaan sosiaalista oikeutta, täytyy tunnistaa ja tunnustaa erilaisuus leimaamatta asiakkaita. Usein käy niin, että kun on tunnistettu erityinen ryhmä, jolla ei ole tarvittavia resursseja, ja tämä ryhmä pyritään varustamaan noilla resursseilla, huomataankin, että ryhmän jäsen on tullut leimatuksi. Aikaisemmin mainittu Foucaultin ”normalising power” kuvaa prosessia, joka johtaa erilaisuuden dilemmaan. Ihmiset erotellaan toisistaan ja jotkut leimataan poikkeaviksi, toisiksi. Kuinka on mahdollista tunnistaa ryhmä ja tarjota sille palveluja ilman, että samalla leimataan se erilaiseksi ja poikkeavaksi? Kun sosiaalityöntekijät käytännön työssään soveltavat käytäntöön empowerment-käsitettä, he tunnistavat epätasa-arvon, epäoikeudenmukaisuuden ja valtaistamisen tärkeyden. He pitävät arvossa erilaisuutta positiivisena voimana ihmisten elämässä ja työskentelevät olemalla yhteistyössä yksilöiden kanssa heidän sosiaalisessa kontekstissään. Erilaisuuden dilemma

tulee sijoittaa suhteeseen eikä henkilöön tai ryhmään, joka katsotaan erilaiseksi. Tunnistamalla stigman ongelma, voi löytyä uusi asenne erilaisuuteen. Postmodernissa perspektiivissä ei pyritä niinkään ratkaisemaan erilaisia ongelmia, joita kohdataan, vaan pikemminkin jäsentämään tilanne uusista näkökulmista. (Parker ym. 1999, 151 – 152; Dominelli 2000, 131.)

Ammattilaiset eivät useinkaan tunnista interventioissaan yksilön sosiaalisen ja tilannekontekstin merkitystä. He eivät välttämättä huomaa, onko yksilöllä kykyä pitää puoliaan ja vaatia omaa kontrollia tekemisistään. Sosiaalityöntekijät toimivat usein, kuin asiakkaat olisivat yksilöinä tai ryhmänä samassa asemassa, samanlaisissa elämän olosuhteissa eikä rakenteellisia epäoikeudenmukaisuuksia olisi olemassa. Ammattilaiset eivät ehkä huomioi erilaisuutta ja olettavat, että rakenteellisesta epäoikeudenmukaisuudesta kärsivän elämänmuutokset kuvastaisivat vallassa olevia ryhmiä. Universalismin ammatillinen ideologia jättää huomioimatta erilaisuuden ja luo totalitaarisuutta, joka kieltää yksilöiden ja ryhmien kokemat persoonalliset vallitsevat elämänolosuhteet. Kun jätetään huomioimatta olosuhteet, joissa yksilöt elävät, epäonnistutaan myös niiden rajojen tunnistamisessa, joissa yksilöt voivat toimia voimaantuakseen. (Dominelli 2000, 129.)

Empowerment-teorioissa pitäisi huomata, ettei sosiaalisia kategorioita totalisoida eikä esitetä niitä myöskään yksilöllisinä. Kategoriat eivät ole yksinkertaisesti joukko homogeenisia ryhmiä, kategorioiden kokonaisuudessa voidaan löytää erilaisuutta ja monenlaisuutta. Esimerkiksi, kun viitataan naisiin ryhmänä, ymmärretään, että kaikki naiset eivät ole samanlaisia. On sekä samanlaisuuksia että erilaisuuksia, jotka pitää tunnistaa. Ammattilaisten tulee myös lakata ajattelemasta erilaisuudesta jotenkin vajaana ja patologisena, joka täytyy hävittää. Erilaisuuden tunnustaminen tuo esille identiteetin. Identiteetin politiikat voivat toteuttaa yhteisen tavoitteen ja yhteisiä verkostoja, jotka voivat ylittää erilaisuuden hävittämättä sitä. (Dominelli 2000, 131.)

Empowermentin lähtökohtana ovat asiakkaan määrittelemät tarpeet. Asiakkaat ovat kykeneviä määrittelemään omat palvelutarpeensa, kun heillä on mahdollisuus päästä osallisiksi välttämättömistä resursseista. Ammattilaisesta voi tulla myös resurssi siinä kuin muutkin resurssit, joita asiakkailla on käytössään pyrkiessään saavuttamaan hyvinvointia. (Dominelli 2000, 132.) Mutta ovatko asiakkaat aina oikeassa tunnistessaan

omat tarpeensa? Tai kuka on asiakas monimutkaisissa asioissa, joissa on useita vastakkaisia näkemyksiä ja vaatimuksia? Mitä tapahtuu, kun sosiaalityöntekijä työskentelee perheen kanssa, jossa mies käyttää jatkuvaa väkivaltaa vaimoan ja lapsiaan kohtaan? Ammatillaiset tuomitsevat teot eettisten normiensä perusteella ja pyrkivät lopettamaan tuhoavan käyttäytymisen (Dominelli 2000, 132).

Kuinka ammatillaiset voivat näyttää asiakkaille, etteivät he käytä valtaa asiakkaisiinsa ja saavuttaa asiakkaiden luottamuksen? Minkälainen suhde ja kontrolli ovat välttämättömiä, etteivät he vahingoita toisia? Asiakkaan voimaannuttaminen ei ole sama asia kuin kontrolloiminen. Ammattien eettisillä koodeilla voidaan varmistaa ammatillaisten suostuminen tähän tavoitteeseen. Voimaannuttaa asiakkaita puolustamaan ääntään ja intressiään on yksi tapa pitää ammatillaiset vastuullisina käyttäytymisestään. Asiakkaan kontrolli ja voimaannuttaminen on kiistanalainen asia, eikä siihen löydy helposti ratkaisua. Tällaisissa tilanteissa ammatillaiset voivat vain toivoa, etteivät he vahingoita asiakkaitaan voimaannuttamisen sijasta. (Dominelli 2000, 128, 132.)

Empowerment, yksityinen ja julkinen

Tavat, joilla valta esiintyy sosiaalisten suhteiden organisoimisessa, ylläpitävät jakoa julkisen ja yksityisen sfäärin välillä. Julkiset asiat voidaan siirtää yksityisen piiriin, samoin tavallisesti yksityiseen sfääriin kuuluvat asiat julkisen vastuulle. Esimerkiksi feministit ovat käyttäneet tätä keinoa nostamaan julkiseen keskusteluun perheväkivallan ja lasten hyväksikäytön perhesuhteissa silloin, kun niiden kieltäminen oli sääntönä. Naiset nostivat tietoisuuteen ja julkiseksi aiemmin vaietun, perheen sisäisen asian. Kollektiivisen tietoisuuden kautta he kokivat kykenevänsä asettamaan omat tavoitteensa ja toimintatapansa. Näin he tunsivat voimaantuvansa siirtyessään yksityisyydestä julkiseen tietoisuuteen. (Dominelli 2000, 128.)

Yksityisen ja julkisen jako on tärkeää myös hyvinvointimarkkinoilla. Määrittelemällä hoiva yksityisen vastuulle, kaupalliset tuottajat alkavat kehittää palveluja, joista on kysyntää. Palveluista peritään tietysti maksu, joka tuottaa yrittäjälle voittoa. Siirtämällä inhimillistä vuorovaikutusta kauppatavara-suhteiksi myös sosiaaliset suhteet tulevat yksityistetyiksi. Asiakkaat ovat vapaita solmimaan sopimuksia toisten kanssa, mutta on

huomattava, että on olemassa rakenteellisia rajoituksia: on olemassa suuri joukko ihmisiä, jotka ovat liian köyhiä tai alistettuja käyttämään hyväkseen vapaata valintaa tai edes tuomaan julki tarpeitaan. Empowerment määriteltynä kyvyksi valita vaihtoehtoja käytettävissä olevista mahdollisuuksista on ongelmallinen etsittäessä tasa-arvoisuutta ja yhdenvertaisuutta, jos oletetaan, että yksilöillä on tasa-arvoinen asema kauppatavarasuhteissa ja käytettävissä samaa tietoa ja resursseja. Tämä on kaukana todellisuudesta suurimmalle osalle maailman väestöstä ja todellista valintaa voi käyttää vain jotkut etuoikeutetut. (Dominelli 2000, 129.)

Empowerment-käsitteen ongelmallisuus tulee esiin neuvotteluasemassa. Empowerment välittää näin valtasuhteita, jotka ovat pakkoja yksilön yli ilman omaa vaikutusvaltaa. Sellaiset pakot asettavat yksilön rakenteellisen asemansa yhteyteen eikä oman tahtonsa mukaiseen. Miten sitten kollektiivisesti varmistetaan yksilön empowerment ja kyky käyttää kontrollia omiin asioihinsa? Osana tilannekontekstia rakenteelliset pakot luovat suuria esteitä, joita ammattilaisten tulee ylittää, jos he yrittävät voimaannuttaa asiakkaitaan. Lopullinen tulos riippuu siitä, voivatko ammattilaiset ja asiakkaat saada asiansa yhdenvertaisesti pöydälle neuvotellessaan etuoikeuksista päivittäisissä rutiineissa. Sosiaalisen hierarkian pohjalla olevilla ei ole mahdollisuuksia taloudellisilla markkinoilla. Päätökset tehdään siltä pohjalta mitä resursseja ammattilaisilla on käytettävissä eikä siltä pohjalta mitä asiakkaat tarvitsevat tai määrittelevät tarvitsevansa. Kauppatavarasuhteet ja niiden sopivuus hoivapalveluihin ovat haaste ammattilaisille, jotka uskovat asiakkaiden voimaannuttamiseen. Ilman muutoksia sekä yksilöllisellä että rakenteellisella tasolla, auttamistoimenpiteistä tulee ennemminkin estäviä kuin auttavia ja tukevia. (Dominelli 2000, 127, 136 – 137.)

Relativismi ja universalismi

Ammattilaisten on syytä huomioida myös relativismin ajatus, mikä tarkoittaa, että yhden totuuden sijasta on useita totuuksia ja todellisuuksia, jotka voivat esiintyä samanaikaisesti. Äärimmilleen vietynä sosiaalinen todellisuus on sitä, miksi me sen kulloinkin koemme. Puhutaan sosiaalisen arkitodellisuuden kaksinaisuusluonteesta, joka koostuu toisaalta objektiivisista faktaolosuhteista, toisaalta subjektiivisista merkityksistä, joita ihmiset näille olosuhteille antavat. Postmodernissa maailmassa kaksijakoisuus käytännössä voi tulla positiiviseksi kyvyksi. Relativismi voi johtaa epävarmuuteen ja

neuvottomuuteen. Esimerkiksi sosiaalityöntekijät toimivat välikätenä valtion ja yhteiskunnan välillä ja he ovat aina jollakin tasolla työskennelleet kaksijakoisuuden, epäselvyyden ja epävarmuuden kanssa arkipäivän rutiineissaan. (Dominelli 2000, 132.)

Sosiaalityössä vedotaan universaaleihin periaatteisiin kuten ihmiselämän arvostamiseen ja ammatin eettisiin koodeihin tai YK:n ihmisoikeuksiin. Sosiaalityöntekijät perustelevat yksilöä koskevia päätöksiään laillisuudella seuraten ammatillisia eettisiä koodejaan ja arvojärjestelmiään huomioimatta asiakkaan sosiaalista kontekstia, asiakasta ei aseteta yksilölliseen hänen olosuhteensa huomioivaan, relativistiseen asemaan ja tehtäisi siltä perustalta käsin päätöstä. Kun tätä ei ole tunnistettu, sosiaalityöntekijät eivät ole pystyneet antamaan riittävää tukea, ja apua tarvitsevien ihmisten elämä on vaarantunut. Sosiaalityöntekijä laiminlyö näin asiakkaansa ja epäonnistuu. Esimerkiksi, kun lapsen ja vanhemmat etujen välillä on ristiriita, sosiaalityöntekijä pitää kiinni laillisuudesta ja lakisääteisistä velvollisuuksistaan. Tällaiset ristiriitaiset tilannekontekstit ja tavoitteet sosiaalityöntekijät kokevat ei-voimaannuttavina. (Dominelli 2000, 133.)

Sosiaalityöntekijät sitoutuvat sekä universaaleihin että relativistisiin arvoihin tehdessään päätöksiä ammattilaisina. Heidän omien näkemystensä paremmuus tulee näkyviin, kun he työskentelevät monenlaisuuden ja erilaisuuden kanssa tai etäännyttävät itsensä asiakkaasta leimatessaan heidät toisiksi, huonommiksi ja alemmiksi. Sen sijaan työskennellessään empowerment-periaatteen mukaisesti ammattilaiset liittoutuvat asiakkaidensa kanssa. Tämä merkitsee ihmisen kunnioittamista, vaikka ei hyväksyisi heidän käyttäytymistään. Työntekijä vastustaa ei-hyväksyttävää toimintaa pyrkien lopettamaan sopimattoman käyttäytymisen. (Dominelli, 133.)

Arvot, jotka perustuvat universaaleihin ihmisoikeuksiin voivat helpottaa tässä tehtävässä. Empatia on myös avainkäsite sosiaalityön suhteissa. Empatian voi saavuttaa kuitenkin vain, jos sosiaalityöntekijä voi ”astua toisen saappaisiin” ja samalla säilyttää kykynsä riippumattomaan päätöksentekoon universaalien periaatteiden ja ihmisoikeuksien mukaisesti, jotka samalla tunnistaa yksilön tai ryhmän erilaisuuden. Universalismin arvojen lisäksi empowerment-prosessille ovat välttämättömiä mm. solidaarisuus, vastavuoroisuus ja toisista riippuvuus. Näitä arvoja ei voi ajatella kaksijakoisina käsitteinä, jotka asettavat vastakkain yhteiskunnan yhden osan toisen osan kanssa. On olemassa toisistaan riippuvaisia näkökohtia, jotka täytyy ottaa huomioon osana

kokonaisuutta. Tästä esimerkkinä on, että myös väkivaltainen mies tai seksuaalirikollinen voi olla asiakas. Seksuaalirikollisen voimaannuttaminen vaatii, että hänen rikollinen käyttäytyminen, esimerkiksi lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, lopetetaan. Samalla hän on myös asiakas, joka tarvitsee erilaista apua ja resursseja kuin uhri. Vankeusrangaistus ei riitä takaamaan lapsen turvallisuutta jatkossa. Ongelmien uudelleen määrittelemiseksi tarvitaan henkilökohtaista muutosta rikollisen osassa ja rakenteellista muutosta instituutioiden tasolla niin, että tämänkaltainen vastuu voi tulla arkipäivän asiaksi. Tarvitaan myös kulttuurista muutosta niin, että seksuaalirikollisia pidetään ihmisinä, jotka myös tarvitsevat apua. (Dominelli 2000, 133 – 134.)

Sosiaalityön käytäntöjen tulee pyrkiä edistämään yhteiskunnallista tasa-arvoisuutta, oikeudenmukaisuutta ja hyvinvointia. Toisaalta muutokseen pyrkivän sosiaalityön käsitteisiin sisältyvät oikeudet, positiivinen diskriminaatio, vastavuoroisuus, advocacy ja empowerment. Tällaiset ilmaisut täsmentävät tasa-arvoisuutta ja oikeudenmukaisuutta tavoittelevan sosiaalityön toimintaperiaatteita ja eettistä pohjaa ja vastaavat sosiaalityön humanien perusarvojen mukaista ihmiskäsitystä. (Raunio 1999, 375.)

4 PERUSSOSIAALITYÖTÄ JA ERITYISOSAAMISTA

Klassisen määrittelyn mukaan sosiaalityö on ammatillista toimintaa, jonka päämääränä on auttaa yksilöitä, ryhmiä ja yhteisöjä saavuttamaan tai palauttamaan sosiaalinen toimintakykyisyytensä sekä luoda yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen tavoitteiden toteuttamiselle suotuisat yhteiskunnalliset olosuhteet. Tiivistettynä sosiaalityön ammatillista toimintaa voi kuvata auttamistehtäväksi, jota määrittävät eri tavoin ammatillisuus, asiakkuus sekä yhteiskunnallinen toimintakonteksti. (Payne 1997; Kemppainen ym. 1998.)

4.1 Asiantuntijuus ja ammatillinen osaaminen

Sosiaalityössä on keskusteltu jo pitkään sosiaalityön laaja-alaisen osaamisen (yleisen asiantuntijuuden) ja erikoistuvan asiantuntijuuden suhteesta. Toimintaympäristön muutoksiin ja sosiaalisten ongelmien laajenemisen ja vaikeutumisen aiheuttamiin haasteisiin on pyritty vastaamaan erikoistuneella asiantuntijuudella. Sosiaalityöstä on kehittynyt yhteiskunnallinen toiminta-alue, jossa korostuu vahva erityisosaaminen. Tästä esimerkkinä voi mainita monet ammatilliset täydennys-, jatko- ja erikoistumiskoulutukset kuten ammatillinen lisensiaatinkoulutus. Toisaalta on katsottu, että suomalaisessa järjestelmässä sosiaalityö on ensisijaisesti laajoihin kokonaisuuksiin keskittyvää asiantuntijuutta. Sosiaalityön tavoitteenasettelussa on korostettu kokonaisvaltaista sosiaalisen elämänpiirin eri ongelmatilanteiden tuntemusta. Sosiaalityö on laajenemassa yleiseksi sosiaalisen ulottuvuuden asiantuntijuudeksi, koska sitä tarvitaan myös sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuolella, kuten työhallinnossa, opetussektorilla ja yhdyskuntasuunnittelussa. (Kananoja 1997, 20; Kempainen ym. 1998, 61; Pohjola 1998, 65; Raunio 2000, 43 - 44.)

Sosiaalityön asiantuntijuus on sidottu aikaan ja paikkaan. Viime aikoina sosiaalialan työn kehitystä on kuvattu lähinnä toteamuksella, että työn haastavuus on lisääntynyt ja rakenteet monimutkaistuneet. Myös sosiaalityön asiantuntijuuden on täytynyt muuttua yhteiskunnallisten muutosten mukana. Sosiaalityöntekijöiltä edellytetään uudenlaista osaamista taloudellisessa epävarmuudessa sekä uudenlaisten poliittis-ideologisten näkemysten, asiakkaiden kasvavien tarpeiden ja niukkenevien resurssien paineessa. Työntekijät ovat joutuneet arvioimaan omaa työtään uudeltaisista ja usein ristiriitaisista lähtökohdista käsin. (esim. Kempainen ym. 1998, 93; Mutka 1998, 9 - 10; Fook 2000, 104; Raunio 2000, 34.) Toimintaympäristön muuttuessa sosiaalityön työorientaatiot ja työkäytäntöjä ohjaavat toimintatavat ovat myös muuttuneet tai saaneet uusia painotuksia. Esimerkkeinä tästä ovat moniammatillinen yhteistyö, tiimityöskentely, verkostotyö, aluetyö, yksilökohtainen palveluohjaus, kriisityö ja asiakkaan valtaistaminen (empowerment), jotka heijastavat uudenlaista asiantuntijuutta. (Kempainen ym. 1998, 151; Arponen 2002, 3 - 6.)

Ammatillista osaamista on usein jäsennetty jakamalla se yleis-, perus (ydin)- ja erityisosaamiseen. Yleisasantuntijuus voidaan määritellä sellaiseksi universaaliksi osaamiseksi, jota tarvitaan eri ammateissa tai tehtävissä ja jota voidaan siirtää tehtävästä toiseen. Yleisosaamista voivat olla esimerkiksi oman persoonan käyttö, eettinen osaaminen, vuorovaikutus- ja tiedonhankintataidot sekä projektityöosaaminen. (Metsämuuronen 2000, 156.) Perus- eli ydinosaaminen on ammattiin sidottua osaamista ja asiantuntijuutta. Ydinosaamista sosiaalityössä ovat esimerkiksi perustaidot, joita tarvitaan oltaessa ihmisten kanssa tekemisissä, sekä yhteiskunnallisen kontekstin ymmärtäminen asiakas-, tutkimus-, arviointi- ja vaikuttamistyössä. (Metsämuuronen 1998, 97 – 104.) Perussosiaalityö liitetään usein ensisijaisesti sosiaalihuollon ja sosiaalitoimiston sosiaalityöhön (Raunio 2004, 40). Virpi Filpan (2002, 3) mukaan ”erityisosaamista osoittavat piirteet ja ulottuvuudet voidaan eritellä työn sisältöä ja työprosessia koskeviksi tiedoiksi, taidoiksi, arvoiksi, kontekstuaalisuudeksi, reflektiivisyydeksi, monipuolisuudeksi, joustavuudeksi ja luovuudeksi, teoreettisuudeksi, orientaatiopohjaksi ja ammatillisuudeksi”.

Sosiaalityön ammatillisuuden kehityksestä ja sisällöstä käydään jatkuvaa keskustelua. Synnove Karvinen (1996) tarkoittaa ammatillisuudella niitä ajattelutapoja, perusteluja ja toimintamalleja, joista ammatin sisäinen logiikka muodostuu. Karvinen (mt., 40) toteaa, että ammatillinen pätevyys ei ole mikään pysyvä, ammattitutkinnon myötä saavutettu ominaisuus tai valmius, vaan pikemminkin muutokseen suuntautuva jatkuva oppimisprosessi. Kysymyksessä on kollektiivinen, toiminnan kokonaisuutta ja sen muutosta koskeva prosessi. Muuttuvaa suhdetta ammatilliseen tietoon, osaamiseen ja myös ammatilliseen kasvuun hän kuvaa reflektiivisen ammattikäytännön käsitteellä. Reflektiivisyyteen kuuluvat oman havainnoinnin, ajattelun ja toiminnan sekä sen puitteiden jatkuva kriittinen tiedostus ja arviointi, ongelmien vuorovaikutuksellinen tulkinta sekä kokemuksellinen oppiminen. Tavoitteena on myös käytännön kehittäminen.

4.2 Erityisasantuntijuutta ja –osaamista kaivataan

Huoli sosiaalialan erityisosaamisesta ja sen tasapuolisesta jakautumisesta sekä erityisryhmille tarkoitettujen palvelujen heikentymisestä on saanut aikaan useita hankkeita ja selvityksiä tilanteen parantamiseksi ja erityisosaamisen turvaamiseksi (esim.

Verkostoituvat erityispalvelut [VEP] vuosina 1998 – 1999; Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997).

Anneli Pohjola (1998) toteaa selvitystyössään ”Sosiaalityön yliopistollisen koulutuksen kehittäminen”, että nykyinen yhteiskunnallinen murros tuo mukanaan uusia ammatillisia haasteita. Muutostilanteessa yliopistollisen koulutuksen rooli korostuu sekä sosiaalityön peruskoulutuksessa että erikoistumis- ja jatkokoulutuksessa, joita on viime vuosina kehitetty voimakkaasti. Erityisosaamisen turvaamiseen pyritään jo sosiaalityön maisteritasoisen peruskoulutuksen aikana. Tarkoituksena on tuottaa sosiaalialalle yleissosiaalityön erityisiä asiantuntijoita, joilla on yhä enemmän spesifeihin kysymyksiin kohdentuvaa syvenevää osaamista. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen tarve on noussut muun muassa nopeasti muuttuvan toimintaympäristön paineista, sosiaalityön erityisosaamisen syventämisen tarpeista sekä palvelujärjestelmän muutostarpeista. (Mt., 3, 65 - 66.)

Filpan (2002, 38) mukaan sosiaalialalla ei toistaiseksi ole määritelty milloin osaaminen on erityisosaamista ja asiantuntijuus erityisasiantuntijuutta. Filpan (2002, 38, 64 – 71) mukaan palvelurakenteet, työn sisältö ja asiakkaiden tarpeet rakentavat erityisosaamista ja työntekijän tieto ja taito rakentuvat koulutuksen pohjalta kokemuksen prosessissa. Sosiaalihuollon erityisosaamista pohtinut työryhmä (Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997, 1 - 4) korosti yhtenä erityisosaamisen ulottuvuutena sosiaalityön peruskoulutuksen ylittävän erityistason tietämyksen merkitystä. Asiakkaiden ongelmien laadun tai syvyyden vuoksi voidaan tarvita erityistä koulutukseen, pätevyyteen ja kokemukseen liittyvää sektoriasiantuntemusta. Työryhmä tarkoitti sosiaalihuollon erityispalveluilla ja -osaamisella lähinnä sellaisten erityisryhmien tarpeiden mukaisia palveluita, joiden tuottaminen edellyttää erityisosaamista ja -järjestelyjä ja joita ei voida peruspalveluina tuottaa. Tällaisiksi palveluiksi nähtiin esimerkiksi vammaispalvelut ja kehitysvammahuolto, päihdehuolto, lastensuojelu, sosiaalihuollon turva-, kriisi- ja päivystyspalvelut, peruspalveluista syrjäytyneisiin kohdistuva erityissosiaalityö ja kriminaalihuolto.

Filppa (2002, 3) on tutkimuksessaan jäsentänyt sosiaalialan erityisosaamista ja päätyy määrittelemään erityisosaamisen kansalaisten erityisten tarpeiden, palvelurakenteiden ja työn sisällön kautta. Kansalaisten monimuotoiset tarpeet ovat lähtökohtana

erityisosaamiselle. Rakenteet ja niiden organisoituminen vaikuttavat siihen, miten kansalaiset saavat erityispalveluita. Palvelujärjestelmästä ovat vastuussa pääasiallisesti valtio, kunnat ja järjestöt. Erityisosaaminen näkyy myös työn sisältönä ja osaamisena. Filppa toteaa, että yksinkertaistava käsitteiden määrittely, luokittelu ja analyysi ovat osoittautuneet sosiaalialalla hankalaksi, koska alaa leimaa toisaalta laaja-alaisuus ja kokonaisvaltaisuus ja toisaalta tiettyihin ongelmiin keskittyvä erikoistuminen ja erityisyys (mt., 34).

4.3 Peruspalveluita ja erityispalveluita

Kansalaisten taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset perusoikeudet on lailla säädetty. Perustuslaissa turvataan ihmisarvoisen elämän edellytykset. Jokaisella on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Julkisen vallan on turvattava myös riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. (Aho 1999, 314.) Asiakkaan tarpeet, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon periaatteet sisältyvät jo perustuslain sosiaaliturvaa koskeviin perusoikeuksiin. Erityislainsäädäntö, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä muu sosiaalihuollon lainsäädäntö määrittelevät asiakkaan aseman, oikeudet ja palvelut. Tarpeet eivät kuitenkaan ole sellaisenaan objektiivisesti mitattavissa ja todettavissa kuten Filppa huomauttaa (2002, 66). Yhteiseen käsitykseen erityispalvelujen tarpeesta voivat vaikuttaa esimerkiksi erilaiset professioiden, markkinoiden, median, tutkijoiden ja järjestöjen esiin nostamat haasteet ja näkemykset.

Hyvinvointipalvelujärjestelmässä voidaan erotella perus- ja erityistason toimintoja. Jako perus- ja erityispalvelujen välillä on suhteellinen. Käsitteellä peruspalvelu viitataan usein välttämättömyys- ja tarpeellisuuspalveluihin. Käsitteen taustalla vaikuttavat ihmisten tarpeet sekä kulttuurin arvot. Ihmiset elävät erilaisissa olosuhteissa ja ovat erilaisissa elämäntilanteissa, joten välttämättömät peruspalvelut ovat erilaisia tavanomaisessa ja erityistilanteessa eläville. Ne tulee siten mitoittaa kunkin elämäntilanteen mukaan. Ihmisten tarpeet ja kulttuuriset, sosiaaliset ja poliittiset arvot realisoituvat yhteiskunnassa tiettyinä kansalaisten perusoikeuksina. Peruspalvelut ovat siis johdettavissa perusoikeuksista ja niiden määrittely on poliittinen prosessi. (Niemelä 1994.)

Kun yhteiskunnallisessa muutoksessa palvelujen tarpeet muuttuvat, perinteiset toimintatavat käyvät riittämättömiksi ja sopimattomiksi. Entiset peruspalvelut eivät riitä eivätkä pysty vastaamaan laajentuviin ja syveneviin tarpeisiin (Kemppainen ym. 1998, 66 - 67). Kuntien taloudelliset vaikeudet, palvelujen supistukset ja priorisoinnit ovat osaltaan antaneet aihetta pohtia sosiaalialan osaamista ja erityisosaamista sekä herättäneet huolta tarpeellisten erityispalvelujen ja erityisosaamisen tasapuolisesta jakaantumisesta valtakunnallisesti (Filppa 2002, 11, 15). Monien erityispalveluita tuottaneiden kuntainliittojen purkaminen on vaikeuttanut kuntien mahdollisuutta järjestää erityispalveluja ja erityisosaamista erityisryhmien tarpeisiin. Palvelurakennemuutoksen myötä erityisesti pienet kunnat ovat olleet vaikeuksissa sosiaalihuollon erityispalvelujen järjestämisessä. Niiden väestöpohja ei riitä turvaamaan erityisasiantuntemusta ja järjestämään erityispalveluja. Tarvitaan ylikunnallista organisointia. (Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997, 2, 5; Karisto 1997, 139.) Myös Jari Heinosen (2002, 34) mukaan murroksessa erityispalveluiden kehittäminen on jäänyt taka-alalle, niiden kattavuutta on karsittu ja erityisesti pienten kuntien mahdollisuus niiden ylläpitämiseen on vaikeutunut. Ongelmien määrän lisääntyminen ja niiden luonteen monimuotoistuminen yhdistettynä alueelliseen erilaistumiseen ovat vahvistaneet tarvetta sosiaalialan erityisosaamista koskeviin kehittämistoimiin.

Aino Arponen (2002) toteaa Keski-Suomen VEP-hankkeen II vaiheen loppuraportissa, että erityispalvelut ja -osaaminen ymmärretään eri tavoin eri yhteyksissä. Jokin tehtävä on toiselle perusosaamista ja toiselle erityisosaamista. Jollekin erityispalvelua on muu kuin kunnan sosiaalitoimessa tuotettu palvelu, vaikka ostettava palvelu kuuluisi kunnan peruspalveluihin, kuten järjestön erityisryhmille tuottama asumispalvelu. Toiset tulkitsevat erityispalveluksi palvelun, johon tarvitaan sellaista erityisasiantuntemusta, jota perussosiaalitoimessa ei ole. Peruspalveluissa voi olla myös erityisosaamista: uusien toimintatapojen tai mallien oppiminen ja käyttöönotto tuo erityisosaamista, joka kokemuksen myötä muuttuu vähitellen perusosaamiseksi. Sekä perus- että erityispalveluihin sisältyy perus(ydin-)osaamista ja erityisosaamista. Sosiaalihuollon peruspalveluilla tarkoitetaan yleensä kuntien sosiaalitoimessa sosiaalilainsäädännön perusteella järjestettäviä palveluja, joiden tuottamisesta vastaa sosiaalitoimen henkilöstö. Sosiaalihuollon moninaisten tehtävien vuoksi esimerkiksi pienissä kunnissa, joissa on vähän henkilöstöä, harvojen henkilöiden vastuulle kasautuvat kaikki tehtävät ja niiden

edellyttämä osaaminen, jolloin yhden työntekijän täytyy osata ratkoa kunnassa myös asiakkaiden erityistarpeet. (Arponen 2002, 6–7.)

Sosiaalihuollon erityispalveluja voidaan määritellä monella tavalla, esimerkiksi erityislainsäädännön kautta, palvelusektoreittain tai asiakkaiden palvelutarpeiden mukaan (Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997, 4). Verkostoituvat erityispalvelut (VEP)-hankkeessa erityispalvelut määriteltiin väestöpohjan perusteella palveluiksi, joiden tuottamiseen yksi kunta on liian pieni. Kunnan koko määräisi siis sen, mitkä palvelut luokitellaan erityispalveluiksi. (Verkostoituvat erityispalvelut [VEP] vuosina 1998 – 1999, 2 - 3; Arponen 2002, 8.) Sosiaalihuollon erityisosaamista selvittänyt työryhmä määritteli sosiaalihuollon erityispalvelut ja -osaamisen erityisryhmien tarpeen mukaisiksi palveluiksi, joiden tuottaminen edellyttää sellaista erityisosaamista ja erityisjärjestelyjä, joita ei voida peruspalveluina tuottaa. Työryhmä korosti myös riittävän väestöpohjan välttämättömyyttä ja toimintojen ja osaamisen alueellista keskittämistä. (Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997, 1 – 5.)

4.4 Tarpeet erityisosaamisen lähtökohtana

Sesse-työryhmän (Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997, 2 – 4.) mukaan asiakkaan erityispalvelutarpeesta voi olla kysymys silloin, kun peruspalveluilla ei kyetä vastamaan palvelutarpeeseen, kuten esimerkiksi henkilön huomattavan toimintakyvyn vajavuuden vuoksi. Erityisosaamista tarvitseviksi erityisryhmiksi työryhmä määrittelee esimerkiksi vammaiset, lastensuojeluperheet, pakolaiset ja päihdehuollon asiakkaat sekä väkivaltakierteessä olevat ja heidän läheisensä. Kehitysvammaisten huoltoa, vammaispalveluja, lastensuojelua, päihdehuoltoa, pakolaistyötä ja kuntoutusta määrittelevät myös sosiaalihuollon erityislait. Sosiaalihuollon erityisryhmät ovat kärsineet sosiaalihuollon palvelujen ja etuisuuksien leikkauksista enemmän kuin muut väestöryhmät. Palvelurakennemuutoksen myötä asiakkaiden palvelutarpeiden tyydyttämiseksi kunnissa pyritään mm. lähipalveluja kehittämällä vastaamaan vaativiinkin palvelutarpeisiin. (Mt., 1,3.)

Filppa (2002, 66 – 67) huomauttaa, että vaikka palveluja järjestettäessä puhutaan asiakaslähtöisyydestä ja asiakkaan tarpeista, kritiikkiä on aiheuttanut se, että palvelut ovat

noudattaneet vain olemassa olevia valmiita palveluratkaisuja. Tästä esimerkkinä ovat muun muassa vammais- ja kehitysvammahuollon palvelusuunnitelmat, jotka perustuvat usein niihin palveluihin, joita kunnassa on. Valmiiden palvelumallien ulkopuolelle jääviä toiveita ei käsitellä kuin ohimennen tai ei lainkaan. Syynä palvelujen järjestämisen puutteisiin voivat olla esimerkiksi, ettei kunnassa ole resursseja, palvelua ei ole käytettävissä lainkaan, poliittiset priorisoinnit, uudistumaton palvelukulttuuri tai moraaliset ja eettiset valinnat. Myös työntekijöiden asema asiakkaan ja organisaation välissä voi johtaa siihen, että palvelut ovat enemmän organisaatiolähtöisiä kuin asiakaslähtöisiä. Kansalaisten tarpeita palveluja järjestettäessä ei ole viime vuosina otettu riittävästi huomioon, vaan palveluja ovat määritelleet enemmänkin resurssit, palvelujärjestelmät ja rakennemuutokset.

Merja Laitinen ja Anneli Pohjola (2001, 37) toteavat hyvinvointivaltion rakenteellisten muutosten vaikuttavan alueellisiin ja paikallisiin palveluihin, niiden tuottajiin ja käyttäjiin. Sillä, missä ihminen asuu, on yhä suurempi merkitys kansalaisten tasavertaiselle palvelujen saamiselle. Kuntien sosiaalis-taloudellinen asema on muuttunut erityisesti vuoden 1995 jälkeen siten, että suurimmat taantuvat alueet ovat Itä- ja Pohjois-Suomessa ja haja-asutusalueella. Julkisten palvelujen toimintaa on tehostettu keskittämällä palveluita suurempiin yksiköihin, jolloin haja-asutusalueen palvelujen säilyttäminen on mahdotonta. Asiakaskunta on maaseudulla suppea, mutta tarpeet ovat moninaiset.

Erityisesti pienten kuntien on tänä päivänä vaikea tarjota ja ylläpitää erityispalveluja ja osaamista. Kuntien heikko taloudellinen tilanne voi pahimmillaan johtaa siihen, että erityispalvelujen järjestämiseen liittyvät suuret kustannukset vaikuttavat siihen, ettei asiakkaan kannalta tarpeellisia erityispalveluita nähdä tai haluta järjestää lainkaan tai joudutaan tyytymään epätarkoituksenmukaisiin ratkaisuihin. Erityispalveluja tarvitseva kansalainen ei saa palveluja, jos hän asuu ”väärässä” kunnassa. Se, että kansalaisten asuinpaikka määrittää palvelujen saatavuuden, lisää eriarvoisuutta ja syrjäytymisen riskiä. (Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997, 3; Laitinen & Pohjola 2001, 37.)

Sosiaalialan työ on sitoutunut ihmisarvon ja oikeudenmukaisuuden edistämiseen sekä syrjäytymisen estämiseen. Yhä tärkeämpänä nähdään sosiaalialan ammattilaisen tehtävä erilaisten asiakasryhmien asianajaminen sekä asiakkaiden etuuksien ja

valinnanmahdollisuuksien puolustaminen. Sosiaalialan työn tavoitteena voidaan pitää ihmisten elämisen perusedellytysten turvaamista ja huolenpitoa perustarpeiden tyydyttämiseksi sekä ihmisten sosiaalista turvallisuutta. (Aho 1999, 317, 319.) Hyvinvointisopimuksen ideologisenä perustana on, että kansalaiset ovat yhdenvertaisia avun tarpeineen asuinpaikasta tai avuntarpeen syystä riippumatta. Avun saamisen esteenä ei saa olla esimerkiksi asiakkaan harvinainen tai vaikea vamma tai sairaus, hänen avuntarpeensa haastavuus tai kuuluminen johonkin etniseen ryhmään. (Filppa 2002, 52.)

4.5 Työntekijän erityisosaaminen

Sosiaalityöltä edellytetään vankkaa tieteellis-teoreettista yleispätevyyttä sosiaalisten kysymysten jäsentämisessä ja asiakastyössä. Yleisen rinnalla tarvitaan kuitenkin myös erityisosaamista elämänalueiden spesifeissä kysymyksissä. Sosiaalityön asiantuntemus laajenee moniin suuntiin. Tarvitaan yleisen ja erityisen pätevyysalueiden monimutkaista rinnakkaisuutta. (Pohjola 1998, 14 – 15.)

Sosiaalityöntekijöistä lähes 70 prosenttia tekee aluevastuista sosiaalityötä kokonaisvaltaisesti tai eriytyneen tehtäväalueen lisäksi (Marjamäki ym. 1998, 12). Kokonaisvaltaisen työotteen korostuminen kertoo sosiaalialan työn sisällöstä. Sosiaalialan ammatillisen vahvuuden tärkeimpiä elementtejä onkin laaja-alaisuus ja kokonaisvaltaisuus. Tiedon ja osaamisen laaja-alaisuudessa on sosiaalialan erityisyys. (Filppa 2002, 23, 25.) Sosiaalityö on laaja-alaista yhteiskunnallista toimintaa kattaen ihmisten elämänpiirin psyykkis-sosiaalis-taloudelliset kysymykset laajasti ja samalla sosiaalisten ongelmien koko kirjon (Pohjola 1998, 11).

Anneli Pohjola (1998) kuvaa, miten sosiaalityöntekijän tehtävissä painottuvat aikaisempaa enemmän tutkijan, oikeusasianajajan, asiantuntijan ja sosiaalikriitikon toiminta-alueet. Sosiaalityöntekijä tutkijana tarkoittaa aikalaisanalyttikkoa, jolla on ja joka tuottaa tietoa sosiaalisista kysymyksistä tehden sitä ymmärretyksi ympäristössään. Oikeusasianajajana hän tulkitsee ja välittää tätä tietoa edistäen samalla sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Asiantuntijana sosiaalityöntekijä huolehtii, että sosiaalinen näkökulma tulee esille päätöksenteossa ja keskustelussa ja vie todellisuustulkintoja (sosiaaliraportointia) kansalaisten ja päätöksentekijöiden tietoon. Sosiaaliansalyttikon

roolissa yhdistyvät edellä mainitut tehtäväalueet. Tiiviissä kytkennässä asiakastyöhön ja asiakkaiden elämäntilanteisiin sosiaalityöntekijä toimii näin kokonaisvaltaisesti yhteiskunnallisen elämänpolitiikan edistäjänä. (Pohjola 1998, 14.)

Sesse-työryhmän (Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997, 4) mukaan asiakkailta saattaa olla sellaisia tavanomaisista poikkeavia palvelutarpeita, jotka vaativat niiden laadun tai ongelmien syvyyden vuoksi erityistason tietämystä, osaamista ja toimenpiteitä, kuten on esimerkiksi erikoissairaanhoidossa. Tällainen asiantuntemus ei sisälly tavanomaiseen sosiaalityön peruskoulutukseen ja perusosaamiseen, vaan edellyttää koulutukseen, pätevyYTEEN ja kokemukseen perustuvaa tietyn osa-alueen asiantuntemusta. Perustyöntekijä ei voi hallita kaikkia asioita pohjiaan myöten, koko inhimillistä kenttää laidasta laitaan. Työryhmä pitää kuitenkin tarpeellisena, että perustyöntekijä hallitsee syvemmin yhden tai pari erityisaluetta.

Filppa (2002) katsoo, että erityisosaamisen tarve perustuu kansalaisten monimutkaisten tarpeiden tyydyttämiseen. Erityisosaaminen on sellaista osaamista ja asiantuntijuutta, jolla kyetään vastaamaan vaikeisiin, monimuotoisiin sekä harvoin esiintyviin kansalaisten tarpeisiin. Mikäli sosiaalialan työntekijällä ei ole tarvittavaa ja riittävää osaamista vastata asiakkaan tarpeisiin hän ohjaa asiakkaan muiden palvelujen piiriin. (Mt., 18, 66.) Viimesijaisesti asiakkaan avun tarpeen ja menettelytavan suhteesta muodostu sosiaalityön laadun mitta (Eskola 2003, 108 - 110).

4.6 Rakenteiden merkitys

Sosiaalihuoltolaki määrittelee sosiaalipalvelujen järjestämisvastuun ja puitteet, mutta kunta voi ratkaista itse miten palvelut järjestetään. Kunta voi tuottaa palvelut itse, järjestää ne yhdessä muiden kuntien kanssa tai hankkia palvelut yksityisiltä tai järjestöiltä. (Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997, 1.) VEP-loppuraportissa korostettiin alueellisen yhteistyön merkitystä sekä pienten ja suurempien kuntien välistä yhteistoimintaa. Sosiaalihuollon erityispalvelujen turvaaminen vaatii kuntien ja muiden

palveluntuottajien välisiä pitkäjänteisiä sopimuksia ja määrätietoista yhteistä pyrkimystä erityisosaamisen kartuttamiseksi. (Verkostoituvat erityispalvelut (VEP) vuosina 1998 – 1999, 1.)

Sosiaalityössä tarvitaan erityisosaamista työpaikasta ja organisaatiosta riippumatta (Filppa 2002, 62). Erityispalveluyksiköitä on perustettu erityisosaamista edellyttävien palvelujen tuottamiseksi ja ne voivat toimia erikoistuneina rajatun osaamisen alueella. Etenkin järjestöjen tuottamat erityispalvelut syntyvät usein harvinaisemmin esiintyviä tai uutta erityisosaamisen asiantuntijuutta vaativiin tarpeisiin. Erityispalveluidenkin sisällä voi olla asiantuntijoilla omia erityisosaamista vaativia tehtäviä. (Arponen 2002, 8.)

Erityisosaamisen tavoitettavuus edellyttää määrättyä palvelurakennetta. Sosiaalialan palvelujärjestelmä rakentuu pääosin valtion, kuntien ja järjestöjen ja säätiöiden sekä yksityisten palveluntuottajien varaan. Lisäksi sosiaalialan kentällä toimii erilaisia voittoa tuottamattomia tahoja kuten yhdistyksiä, vapaaehtoisia ja kansalaisaktivisteja. Valtio asettaa valtakunnallisia suuntaviivoja säätämällä lakeja ja asetuksia sekä suuntaamalla resursseja. Kunnilla on suurelta osin palveluiden järjestämismvastuu ja lakisäateisten erityispalvelujen järjestämismvastuu on siirtynyt kokonaan peruskunnille. Ne voivat tuottaa palvelunsa itse tai hankkia ne toiselta kunnalta, kuntayhtymiltä, valtiolta, järjestöiltä ja yksityisiltä. Lähes kaikki sosiaalihuollon kuntayhtymät on kuitenkin purettu taloudellisilla ja avohoitopainotteiseen ideologiaan liittyvillä perusteilla. Seurauksena on ollut, että paikalliset edellytykset ja ratkaisut ovat johtaneet erilaistumiseen palvelujen tarjonnassa ja saatavuudessa. (Kempainen ym. 1998, 21; Kostamo-Pääkkö 2001, 39.)

4.7 Veteen piirretty viiva

Filppa (2002, 65, 70) toteaa, että ”sosiaalialan jakaminen rakenteeltaan perus- ja erityispalveluihin on veteen piirretty viiva” ja ”sosiaalialan erityisosaamisen analyysiprosessi on haastavuudessaan rinnastettavissa liukkaan saippuan tavoitteluun”. Aino Arposen (2002, 6) mukaan käsitteiden erityispalvelu ja erityisosaaminen sekä peruspalvelu ja perusosaaminen merkitykset voidaan ymmärtää eri tavalla eri yhteyksissä. Käsitteet kietoutuvat ja lomittuvat toisiinsa. Lainsäädännön lisäksi palvelujen järjestämiseen ja tuottamiseen vaikuttavat myös kunnan koko ja

väestörakenne, henkilöstön määrä ja laatu sekä poliittiset priorisoinnit (Filppa 2002, 70). Filppa (2002, 45 – 46) kirjoittaa, että jos erityisosaamisen olemassaolon ja erityisosaamisen katsotaan olevan aina oman toimintaympäristön ulkopuolella tai riippuvan kunnan koosta, väestömäärästä tai palvelurakenteesta, niin ”kysymys erityisosaamisen olemuksesta jää avoimeksi”.

Sosiaalityössä tarvitaan niin yleissosiaalityön erityisiä asiantuntijoita kuin spesifeihin kysymyksiinkin kohdentuvaa syvenevää osaamista. Tarvitaan vankkaa sosiaalityön ydinosaamista, joka on kokonaisvaltaisuudessaan erityistä osaamista ja asiantuntijuutta edellyttävää työtä. Sosiaalityössä erikoistuminen voi johtaa työn jakautumiseen pieniin, erikoistuneisiin osa-alueisiin, joilla työntekijä voi kehittää erityistä ammatillista osaamista ja asiantuntemusta. (Caven 1999, 151). Sosiaalityössä näkyvissä oleva tavoittelu erikoistuneeseen työskentelyyn ei kuitenkaan voi merkitä kapeaan asiantuntemukseen pitäytymistä. Sosiaalityön sisällä tapahtuvan asiantuntemuksen eriyttämisen tavoittelun ohella sosiaalityön menetelmissä tai työskentelytavoissa on korostunut moniammatillinen yhteistyö sekä verkostotyö. Asiakkaiden tarpeiden ja monitahoisten ongelmien selvittämiseksi tarvitaan eri ammattien edustajien useammanlaisen ammatillisuuden yhteen sovittamista. (Raunio 2004, 46.)

5 MAASEUTUSOSIAALITYÖSTÄ

Maaseutusosiaalityö liitetään sisältöalueeltaan yhteisösosiaalityöhön, joka tarkastelee yksilöitä, perheitä ja ryhmiä osana sosiaalisia verkostoja ja yhteisöjä. Yhteisösosiaalityön keskeisiä toimintaperiaatteita ovat sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisy, lähipalvelujen kehittäminen, kansalaisten oma-aloitteisuuden tukeminen ja sosiaalisten verkostojen merkityksen tunnustaminen. Yksilöiden, perheiden ja ryhmien hyvinvointia ja selviytymistä edistetään käyttämällä hyväksi yhteisöjen suomia mahdollisuuksia. Keskeisenä tehtävänä on vaikuttaa kansalaisten elinolosuhteisiin paikallisella tasolla, tukea heidän osallisuuttaan erilaisissa arjen verkostoissa ja vahvistaa heidän kokemustaan täysivaltaisesta kansalaisuudesta. Yhteisölliseen sosiaalityöhön kuuluvat yhdyskuntatyön ohella kiinteästi alueellinen ja rakenteellinen sosiaalityö. Perinteinen pohjoismainen yhdyskuntatyö on kohdistunut lähinnä kaupunkimaisiin yhdyskuntiin. Viime aikoina on

alettu puhua myös maaseutusosiaalityöstä ja kehittää yhdyskuntatyötä myös maaseutumaisissa yhteisöissä. (Yhteisösosiaalityö-erikoisalan opetussuunnitelma.)

Maaseutusosiaalityö on nimetty yhdeksi Itä-Suomen osaamiskeskuksen kehittämisalueeksi, jossa osaamisen turvaamisen ohella vahva painopiste on alueellisissa ja rakenteellisissa tekijöissä. Sosiaalilainsäädäntö, julkiset palvelut ja etuudet ovat paljolti suunniteltu kaupunkimaisen ympäristön ja sen ongelmien näkökulmasta. Harvaan asuttu Itä-Suomi edellyttää hyvinvoinnin turvaamiseksi toisenlaisia lähestymistapoja. Pienten kuntien kohdalla sosiaalialan palvelujen turvaaminen merkitsee uusien innovatiivisten ratkaisujen löytymistä palvelujen järjestämiseen ja tuottamiseen. Väestökadosta kärsivissä pienissä maaseutukunnissa ollaan joutumassa tilanteeseen, jossa kunta muodostaa liian pienen yksikön palvelujen järjestämiseksi. (Kangaspunta 2003.)

5.1 Maaseutu

Maaseutu-käsite on mielikuvapainotteinen termi, jolle on vaikea löytää todellisesta maailmasta selkeärajaista vastinetta. Ei ole olemassa yleispätevää määritelmää maaseudusta alueena tai maalaisuudesta (Ginsberg 2000, 23). Määritelmät riippuvat oleellisesti kulloinkin tarkasteltavasta ilmiöstä ja määrittelijästä itsestään (Praski & Katajamäki 1990, 10). Kun universaalia määritelmää ei ole olemassa, maaseutua hahmottaviin määritelmiin näytetään liitettävän yleisimmin hajallaan oleva asutus, perustuotannon keskeinen rooli elinkeinoissa, palvelujen heikko saatavuus, konservatiiviset sosiaaliset ja kulttuuriset arvot, yhteisöjen suuri merkitys ja elämäntapojen riippumattomuus. Maaseutu on muuttunut maa- ja metsätaloustuotannon sijaintipaikasta yhä enemmän kulutuksen kohteeksi. Tällöin maaseutu merkitsee ihmisille enemmänkin maisemaa, luontoympäristöä, virkistystä, kulttuuria, menneisyyttä ja myös tulevaisuutta. Puhuttaessa maaseudusta yhteen kietoutuvat mielikuvat ja muistot reaali maailmasta ja maantieteellisestä elinympäristöstä. (Jokiranta 2003, 22.) Sirpa Andersson (1996, 40 - 41) sanookin, että tutkijoiden mukaan maaseutu ei ole teoreettinen käsite vaan kuvaileva.

Maaseudun ja kaupungin rakenteet limittyvät toisiinsa, eivätkä noudata välttämättä kaikilta osin kuntarajoja. Nykyinen lainsäädäntö mahdollistaa sen, että mikä tahansa

kunta voi julistautua kaupungiksi, eikä se sinällään muuta kuntaa yhtään urbaanimmaksi. Maaseutukäsité ei liity suoranaisesti siihen, mikä on kuntamuoto. (Kangaspunta 2002, 13.) Maaseudulla on yleisiä ominaisuuksia, jotka erottavat ne kaupunkimaisista alueista. Toisaalta voidaan puhua maaseudun sisäisistä piirteistä, jotka tekevät maaseutualueet keskenään erilaisiksi. Maaseutualueiden ja -yhteisöjen kesken voi olla suuria eroja, kuten esimerkiksi maantieteellisen sijainnin ja koon, väestön määrän ja tiheyden, elinkeinorakenteen, taloudellisen tilanteen ja kulttuuristen tekijöiden vuoksi. Maaseutua voidaan tarkastella siten mm. vastakohtana kaupungille tai maaseutualueiden eroina. Tarkastelussa voidaan lähteä liikkeelle myös ongelmista tai kehittämislähtökohdista. (Andersson 1996, 40 – 41.)

Maaseudun ryhmittelyissä käytetäänkin monenlaisia luokitteluja rinnakkain. Kun maaseutua lähestytään maaseutualueen tai maaseutuväestön näkökulmasta, voidaan erottaa aluemaantieteellinen ja maaseutusosiologinen tarkastelu. Lisäksi maaseutua voidaan määrittellä myös sen perusteella, minkälainen on alueen asutusmuoto ja fyysinen rakenne. (Jokiranta 2003, 23.) Maaseutusosiologiassa useimmat määrittelyt perustuvat kolmeen kategoriaan: elinkeinorakenteeseen, ekologiseen ja sosiokulttuuriseen (York ym. 2000). Kaupungin ja maaseudun sosiaalisia eroja tarkasteltaessa on otettava huomioon, että kysymys on ennemminkin tasaisesti jatkuvasta ulottuvuudesta kuin jyrkästä maaseutu-kaupunki-kaksijaosta. Selvää konsensusta ei ole siitä, minkälaisen kriteerien avulla tämä ulottuvuus olisi määriteltävissä. York ym. pitää tärkeimpinä kriteereinä käytännössä väestön tiheyttä ja maanviljelyn laajuutta. (Allardt-Littunen 1975, 316; York ym. 2000, 84.)

Jotta jokainen Suomen kunta voidaan ryhmitellä johonkin tyyppiin kuuluvaksi kaupunki- tai maaseutupolitiikan näkökulmasta, on jaon perustana oltava hallinnollinen kuntakäsité. Vuodelta 2000 olevassa luokittelussa näkökulmana on erityisesti kaupunkien ja maaseudun vuorovaikutus. Tuon luokittelun mukaan Suomen kunnat jaetaan kaupunkikeskuksiin (45), ydinmaaseutuun (181) ja harvaan asuttuun maaseutuun (129). Kaupunkien läheiseen yhteiseen vuorovaikutusalueeseen luokiteltiin 148 kuntaa. Itä-Suomen osalta maaseutukunnista suurin osa luokitellaan harvaan asuttuun maaseutuun. Vain muutama kunta luokitellaan joko ydinmaaseutuun tai vuorovaikutuskuntiin. (Kangaspunta 2002.) EU jakaa maaseutualueet vauraaseen, taantuvaan ja syrjäiseen

maaseutuun (Andersson 1996, 40 - 41). Euroopan unionin luokittelu lähtee siitä, että alueet 30 000 asukkaan kaupunkiin asti kuuluvat maaseutuun (Kangaspunta 2002, 13).

5.2 Eläminen maaseudulla

Asuinalueen sosiaalisesta merkityksestä ollaan monta mieltä. Karjalaisen ym. (2002) mukaan kansanvälisessä keskustelussa asuinalueen sosiaalisesta merkityksestä voidaan erottaa kaksi pääsuuntausta. Toisen mukaan asuinpaikka on menettänyt huomattavasti merkitystään, ja toinen taas pitää sen merkitystä olennaisena yksilöiden syrjäytymiskehityksessä, joskus myös integroitumisen kannalta. Erityisesti yhdysvaltalaisessa kirjallisuudessa korostetaan asuinympäristön merkitystä ja usein nimenomaan sen negatiivisia vaikutuksia. Eurooppalaisessa keskustelussa on usein omaksuttu nämä amerikkalaiset teesit ja niiden taustalla olevien tutkimustulosten on uskottu pätevän täälläkin. On kuitenkin olemassa niille vastakkainen näkemys, jonka mukaan (post)modernin yksilön elämässä asuinalueilla ei ole sanottavaa merkitystä. Globalisoituneessa maailmassa sosiaaliset suhteet ja sidokset irtoavat paikallisesta kontekstista ja asuinympäristö menettää merkityksensä sekä sosiaalisen integraation että syrjäytymisen vahvistajana. Tosin globalisaation vaikutuksista on esitetty toisenlasiakin tulkintoja. Refleksiivisen modernisaation ideoiden valossa paikallisuuden ja maailmankansalaisuuden suhde voidaan nähdä lokaalin ja globaalin toisiaan täydentävänä jännitteenä, jossa kyse on monentasoisten rajojen aukeamisesta ja ylittämistä ja toisaalta sulkeutumisesta. (Karjalainen ym. 2002, 255 – 256.)

Juuri globalisoituvassa maailmassa on paikallisuutta ja yhteisöllisyyttä lähdetty hakemaan uudelleen, ja yhteisöllistämisen politiikka ja strategiat ovat nousseet näkyvästi esiin. Yhteisöistä haetaan voimaa, turvaa, muutoksen mahdollisuutta ja hyvinvointipalveluihin resursseja, vaikka perinteisten suvun ja naapuruston lähiverkoston merkitys on vähentynyt maaseudullakin. Marja Holmila (2003) on tutkinut kyläyhteisöä ja hänen mukaansa perheen ja suvun merkitys on pitkälti sama kaupunki- ja maaseutuyhteisöissä. Mutta muussa suhteessa kaupunki ja maaseutu eroavat toisistaan: kyläyhteisön elämässä ihmisten väliset siteet muodostuvat aivan toisella tavalla kuin kaupungissa. Kaupunkiolioissa jokainen tuntuu itse olevan vastuussa elämäänsä liittyvien riskien hallinnasta. Sillä näyttäisi olevan vain vähän kollektiivisia

mekanismeja, joilla säädellään yksilön hyvinvointia ja olemassaoloa uhkaavia riskitekijöitä. Maaseutuyhteisössä kollektiivin osuus sen sijaan korostuu. Yksilöiden väliset siteet ovat aina esillä. (Holmila 2003, 14.)

Kaupunkilainen elämäntapa on valtaamassa alaa maaseudun sisällä, ja se vaikuttaa siellä entistä enemmän. Holmilan (2003) empiriseen aineistoon perustuva havainto oli, että maalaiskylän avautuessa kohti laajempia verkostoja, alkoi oman kylän asioiden merkitys kyläläisille pienentyä. Sosiaaliset siteet ja roolit sekä kylän tarjoama paikan tunne olivat korvautuneet toisilla ja laajemmilla verkostoilla ja yhteisöillä. Silloin myös elämä kylässä hiljeni ja privatisoitui, vuorovaikutus väheni ja avun ja tuen saaminen naapureilta vaikeutui. Lähiympäristö ei hallinnut enää kylän asukkaita samassa määrin kuin ennen. Kylän ulkopuoliset suhteet muuttuvat entistä merkityksellisemmiksi. Kehitystä vauhdittavat myös hyvät kulkuyhteydet, lisääntyvä vapaa-aika, puhelimet, tietokoneet ja televisio. Yleinen suuntaus on se, että maaseudulle tyypillisistä kompleksisista, monikanavaisista ja päällekkäisistä sosiaalisista rooleista ollaan siirtymässä kohti kaupungeille tyypillisiä komplisoituja, ohuita ja eriytyneitä sosiaalisia rooleja. Muutosprosessi kylissä on vielä kesken, mutta on selvästikin ajateltavissa, että jonakin päivänä ohuet ja eriytyneet kaupunkilaisroolit olisivat hallitsevia myös maaseutuyhteisöissä. (Holmila, 2003, 15 - 16, 141, 146.)

Paikalliskulttuuriin liittyy alueellis-paikallisia ominaispiirteitä, jotka eriyttävät elämäntapoja eri maantieteellis-kulttuurisilla alueilla. Paikallisuuden näkökulma on ollut varsin pitkään syrjässä vallinneen yhtenäiskulttuuriajattelun vuoksi. Osittain myös informaatioteknologian ansiosta maaseudun asukkaat ovat omaksuneet kaupunkimaista elämäntapaa, he saavat samanlaiset tiedot samaan aikaan ja samalla hinnalla kuin kaupunkilaiset. Kaikilla maaseudun asukkailla ei ole kuitenkaan samoja mahdollisuuksia käyttää teknologiaa hyväkseen. Myös harjoitettu sosiaalitutkimus on tukenut käsitystä yhtenäiskulttuurista pitäytymällä lähinnä makrotason tarkasteluun ja ilmiöiden laajaan yleistettävyyteen. Esimerkiksi sosiaalityössä keskeisten sosiaalisten ongelmien käsitteellistäminen on lähtenyt niiden universaaliudesta aikaan ja paikkaan nähden. Eräänä ilmenemismuotona tästä on sosiaalisten ongelmien ymmärtämistapojen sitoutuminen lähinnä kaupunkimaiseen (mieluummin suurehkon kaupungin) kulttuuripiiriin ja elinympäristöön. Viime aikoina on kuitenkin alkanut viritä kysymyksiä

paikallisuudesta. Erilaiset lokaliteettiteoriat ovat laajentaneet paikallisten ilmiöiden ymmärtämistapoja (Matthies 1993).

Maalla asuvien edellytetään käyttäytyvän statuksensa edellyttämällä tavalla, ja tähän statukseen heillä itsellään ei juuri ole sanomista, koska se on määräytynyt ennen muuta sukutaustan perusteella. Status levittäytyy tilanteesta toiseen ja on sama kaikkialla aivan riippumatta kantajansa kulloisestakin toimesta. Maaseutuyhteisöissä vaikuttajayksilöt pyrkivät käyttämään paikallista valtaa paikallisiin arvoihin nojautuen. (Holmila 2003, 144.) Erityisesti maaseudulla traditionaalinen ja moderni arvo- ja normijärjestelmä saattavat joutua konfliktiin (Kinnunen 1988, 46). Maaseudun ihmiset nähdään konservatiivisempina arvoissaan ja traditionalisempina elämäntyylyiltään (York ym. 2000, 86).

Ympäristö vaikuttaa ihmisten elämään. Paikallisuus, tila ja paikka, ovat sekä kokemuksen että identiteetin lähteitä, jotka vaikuttavat kaikissa elämän vaiheissa ja jotka eri sukupolville saattavat merkitä hyvinkin eri asioita. Paikallisuuden kautta ihminen sekä liittyy yhteisöön ja sen sosiaaliin rakenteisiin että hahmottaa ja luo omaa identiteettiään. Esimerkiksi ikäihmiset ovat enemmän kuin työikäiset sidoksissa paikallisuuteen, lähellä olevaan verkostoon, joka rakenteistaa heidän elämänsä. Globalisoituminen koskettaa harvemmin suoraan ikäihmistä ja hänen sosiaalisia tilojaan. (Marin 2003, 11, 22, 78.) Mutta enää ei voi tehdä oletuksia muusta maailmasta eristäytyneistä maaseutuyhteisöistä eikä maaseudun ihmisistä. Ihmisten, tavaroiden ja informaation liikkuvuus on nykyään niin suurta, että paikallisyhteisöjä ei enää voida pitää autonomisina. Lisäksi eri toiminnot ovat eriytyneet paikallisesti, esimerkiksi usein asuminen ja työ ovat eri paikkakunnilla. Liikkuvuudesta tuleekin jopa sosiaalisen aseman indikaattori. (Högbacka 2003, 16.)

Lauri Hautamäen (1989) mukaan maaseudun kehitys on tapahtunut kaupungistumisen ja elinkeinorakenteen muutoksen puristuksessa – eräässä mielessä kaupunkien ehdoilla. Koska kaupungistuminen ja elinkeinorakenteen muutos on ollut maassamme raju, myös maaseudun muospaineet ovat olleet suuret ja niiden vaikutuksen ankarat. Maaseudulle on jäänyt usein sopeutujan osa, ja mahdollisuudet omaehtoiseen kehitykseen ovat olleet rajoitetut. Innovaatiot ovat syntyneet keskuksissa ja ruokkineet edelleen kasautumiskehitystä. Rakennemuutos on aiheuttanut suuria vaikeuksia maaseudun asukkaille. Tämä on aiheuttanut nopean elämäntavan muutoksen yhden sukupolven kuluessa. (Hautamäki 1989, 1 – 2.) Ginsbergin (2000, 23) mukaan ihmiset maaseudulla ja

suurkaupungeissa ovat enemmän samanlaisia kuin erilaisia, mutta instituutiot ja rakenteet ovat maaseudulla erilaisia. Siksi pitääkin tarkastella juuri taloudellisia, poliittisia, sosiaalisia ja kulttuurisia instituutioita ja olosuhteita, jotka ovat muovanneet ihmisten elämää maaseudulla.

Maaseutu-sana liittyy mielikuvissa vahvasti maatalouselinkeinon, joka kuitenkin työllistää yhä harvempia. Maaseutuyhteisössä työnjako on ollut vähemmän eriytynyttä ja osittain päällekkäisten toimenkuvien suhteellinen osuus suuri. Tämä maalaiselämän piirre on edelleen olemassa, mutta maatalouden koneistumisen ja yleisen teknisen kehityksen myötä sen merkitys on jatkuvasti vähenemässä (Holmila 2003, 144). Maaseudun ammatti- ja elinkeinorakenne on nykyisin monipuolinen, koska suurimman ammatillisen väestöryhmän muodostavat keskuksissa työssä käyvät. Maataloudessa työskentelevät ovat vasta toiseksi suurin ryhmä ja muiden pienten maaseutuyrittäjien ryhmä alkaa lähestyä maatalousväestön määrää (Kangaspunta 2002, 13).

5.3 Maaseudun sosiaaliset ongelmat ja palveluiden saatavuus

Ginsberg ym. (2000) toteaa, että USA:n maaseudun ihmisten sosiaaliset ongelmat ovat yhtä suuria tai suurempiakin kuin kaupunkilaisten. Ongelmat ovat myös samoja kuin kaupungeissa ja sen lisäksi joitakin erityisiä tai juuri pienissä yhteisöissä yleisemmin esiintyviä ongelmia. Maaseutua on kohdannut muuttoliike, nuoret ja työkykyiset muuttavat työttömyyttä pakoon suuriin kaupunkeihin. Maaseudulla väkimäärä on vähentynyt ja väestö ikääntynyt. Vanhusten ja hoidettavien osuus väestöstä kasvaa koko ajan. Työttömyysaste on usein suurempi ja työttömyyden kesto pitempi kuin kaupungeissa. Maaseudulla on myös ongelmia asumisessa, monet asunnot ovat heikkotasoisia ja ilman nykyajan mukavuuksia, moni asuu yksin kaukana muusta asutuksesta. Perusongelma maaseudulla on liikkuminen julkisen liikenteen puuttuessa monesti kokonaan. Erilaisten palveluiden riittämättömyys tai puuttuminen on merkittävä ongelma maaseudulla puhumattakaan virkistys ja kulttuuripalveluista, jotka eivät ole läheskään kaikkien saavutettavissa. (Ginsberg ym. 2000, 3, 7.)

Ginsbergin esittämät ajatukset sopivat suurelta osin myös Suomeen ja sen maaseudulle. Maaseudulla on samoja sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia kuin yhteisöissä kaikkialla –

köyhyyttä, mielenterveysongelmia, pitkäaikaista sairautta, kehitysvammaisuutta, alkoholismia, huumeiden väärinkäyttöä, lasten pahoinpitelyä, perheväkivaltaa, rikollisuutta jne. Maaseudulla, varsinkin haja-asutusalueella, julkisen liikenteen puuttuminen estää tai vaikeuttaa erityisesti vanhusten liikkumista, osallistumista ja palveluihin pääsyä. Asumisen ongelmat – suuret etäisyydet naapureista, pitkät matkat palveluihin tai huonokuntoiset asunnot – palvelujen ja resurssien puute ja vaikeudet liikkumisessa ovat myös Suomen maaseudun näkyvimpiä ongelmia. Maaseudun ihmisten toimeentulomahdollisuudet ovat myös heikentyneet. Haja-asutusalueella asuvan on mahdotonta käydä työssä kuntakeskuksessa tai lähikaupungissa, ellei hänellä ole mahdollisuutta oman auton käyttöön. Ihmisten arkeen vaikuttaa epävarmuus tulevaisuudesta. Muuttoliike kasvukeskuksiin tai ulkomaille aiheuttaa ihmisten sosiaalisten suhteiden ja vuorovaikutusjärjestelmien hajoamista. (ks. Kinnunen 1988, 58.) Taustalla on maaseudun tyhjeneminen, nopea rakennemuutos on aiheuttanut suuria vaikeuksia maaseudun asukkaille: toimeentulomahdollisuuksien vähenemistä, palvelujen loitontumista sekä väestörakenteen ja sosiaalisen kanssakäymisen heikentymistä (Hautamäki 1989, 1 - 2).

Kun kuntien lukumäärä on Suomessa suuri, yhtenäinen kuntainstituutio on taannut alueellisesti hajautuneen, melko tasa-arvoisen hyvinvointipalvelujen tarjonnan (Simonen 1996, 12), mutta viimeaikoina alueellinen erilaistuminen on voimistunut ja kuntien väliset kehityserot kasvaneet. Laitinen ja Pohjola (2001) katsovatkin, että yleisesti ottaen Itä- ja Pohjois-Suomen julkissektori- ja alkutuotantovaltaisten kuntien kehitys on ollut muuta maata heikompa. Vaikka kuntien valinnanvapaus ja itsenäisyys palvelujen tuottamisessa on lisääntynyt, todellisuudessa palvelujen tuottamiseen käytettävät rahat ja siten myös valinnanvapaus ovat vähentyneet. Nykyisissä olosuhteissa maakunnallisella, seudullisella ja paikallisella asemalla on entistä suurempi merkitys kansalaisten hyvinvoinnin toteutumisessa. Erilaistumiskehitystä voidaan alueellisuuden lisäksi havaita myös palveluissa. Palvelujen erilaistuminen ja niiden priorisoiminen, palvelujen tuottajien moninaistuminen sekä käyttäjämaksujen lisääntyminen vaikuttavat kansalaisten mahdollisuuksiin hankkia tarvitsemiaan sosiaali- ja terveystalv palveluja. Kunnilla voi olla tulevaisuudessa vaikeuksia ylläpitää jopa kuntalaisten tarvitsemia peruspalveluja. Kehitys on kaikilta osin suosinut palvelujen keskittymistä, jolloin niiden säilyttäminen maaseutu- ja haja-asutusalueella on ollut lähes mahdoton tehtävä. Asiakaskunta on suppea, mutta tarpeet ovat moninaisia. Ikääntyvä väestörakenne luo omat haasteensa, pitkät välimatkat

sekä julkisen liikenteen vähyys vaikeuttavat palvelujen saatavuutta. (Laitinen & Pohjola 2001, 9 - 10, 37.)

5.4 Sosiaalityötä maaseudulla

Ginsberg (2000, 21) toteaa, että yhteisösosiaalityön juuret ovat maaseutusosiaalityössä. Yhteisötyön keskeisenä tavoitteena on aktivoida ihmisiä toimimaan itse oman elämänlaatunsa parantamiseksi. Työ voi pohjautua joko maantieteelliseen alueeseen tai ryhmiin, joita yhdistää yhteinen asia tai ongelma. Työn kohteena voi olla asuinalueen asukkaiden tai joidenkin erityisryhmien, kuten työttömien, eri kulttuurista tulevien ihmisten tai nuorten elämäntilanne sekä perheiden hyvinvointi. (Keränen ym. 2001, 50 – 51.) Yhteisösosiaalityössä pyritään rikkomaan hallinnollisia rajoja, liikkumaan erilaisilla rajapinnoilla ja etsimään kumppanuutta julkisen sektorin sosiaalityön, kolmannen sektorin ja erilaisten organisoitumattomien kansalaisyhteiskunnan toimijoiden välillä. (Yhteisösosiaalityö-erikoisalan opetussuunnitelma.)

Sosiaalityössä on nykyisin nähtävissä myös huoli ja kiinnostus sosiaalisesta ympäristöstä ja siihen sekä siinä vaikuttamiseen. Samoin suunta näyttää olevan yhä selvemmin asianajoa, kansalaislähtöisyyttä, kansalaiskeskeistä (empowerment) sosiaalityötä painottavaan näkemykseen sekä erilaisten kulttuuristen ja etnisten ryhmien tuntemuksesta nousevaan eriytymiseen (Karvinen 1993). Yhtenä kestävä sosiaalityön esteenä voidaan pitää sitä, että yksilöiden auttamista ja yhteisöjen kehittämistä ei ole teoreettisesti ja käytännöllisesti pystytty yhdistämään. Yksilötyössä on tärkeää tiedostaa alistavien yhteiskunnallisten rakenteiden merkitys ja vastaavasti yhdyskuntatyössä ihmisten yksilölliset valtaistumisen esteet. Maaseudun pienehköissä kunnissa on aina tehty kokonaisvaltaista sosiaalityötä, johon on kuulunut yhteistyö muiden viranomaisten kanssa tai asukkaiden ehtojen yleinen parantaminen. Pienten kuntien sosiaalityöllä olisi edelleen kokonaisvaltaisissa rakenteissaan annettavaa muulle sosiaalityölle. Mutta aivan yhtä hyvin paikallisen sosiaalityön otteet voivat olla irrallisia ja vailla teoreettista jäsenystä. Kokonaisvaltainen lähestymistapa hukkuu helposti rutiineihin tai yksipuolistuu viranomaistasolle. (Matthies 1993, 103; 2002, 244.)

Maaseudulla on mahdollista päästä asiakkaita lähelle, toimia persoonallisella tasolla sekä nähdä asiakas yhteisönsä jäsenenä. Se vaatii kuitenkin perehtymistä paikkakuntaan ja sen ihmisiin, yhteistyötahoihin ja organisaatioihin - pitää tulla tutuksi ja hyväksytyksi, ennen kuin voi toimia vaikuttavasti. Fyysinen läheisyys asiakkaiden kanssa ei ole välttämättä tae heidän olosuhteidensa ymmärtämisestä. Kun on muuttanut maaseudulle, on aina muualta tullut, mutta se ei tarkoita välttämättä, ettei olisi hyväksytty. (Ronby 1991, 85.) Irene Roivaisen (1995, 92 – 93) mukaan asiakastapaamisia alueellisessa työssäkin leimaa usein työntekijän ja asiakkaan kulttuurinen vieraus pikemmin kuin läheisyys. Matthies (1993) toteaa, että pienessä kunnassa sosiaalityöntekijä voi olla kuntalaisten kanssa kiinteä osa asukkaiden yhteisöllisyyttä ja työntekijän uskaltautuessa menemään ihmisten pariin voidaan päästä siihen, että kanssakäymisessä ei ole erikseen asiakkaita ja byrokraattisia viranomaisia. Maaseudulla ihmiset loukkaantuvat helposti niille, jotka tulevat muualta mestaroimaan, tuovat mukanaan urbaaneja käsityksiä ja käytäntöjä ja yrittävät tehdä muutoksia, jotka eivät välttämättä sovellu paikallisiin oloihin (Ginsberg 2000, 10 – 11).

Maaseudulle tulevat sosiaalityöntekijät usein huomaavat, että heidän täytyy mukauttaa lähestymistapansa ja käytäntönsä erilaisiin olosuhteisiin sopivaksi. Esim. luottamuksellisuus on erityisongelma maaseudulla. On vaikea välttää julkista tietoa asiakkaan vastaanottamista palveluista, kun sosiaalitoimisto on keskellä kylää, siellä käy suhteellisen vähän ihmisiä ja kaikki tuntevat toisensa. Apua hakemaan tuleva voi nopeasti tulla julkisesti tunnistetuksi sellaisissa olosuhteissa. ”Kaikki” tietävät, missä joku liikkuu ja miksi. Samoin kotikäynnit on vaikea pitää luottamuksellisina, kun naapurit tunnistavat työntekijän ja hänen autonsa. Sitä paitsi moni yhteisössä voi tietää, että asiakkaalla on vaikkapa avio-ongelmia tai alkoholin väärinkäyttöä jo paljon ennen kuin asiakas hakee apua. Ammatillisten, eettisten koodien pohtiminen on siten jatkuvaa, ettei sosiaalityöntekijä paljasta sopimattomasti tietoa asiakkaasta ja että hän säilyttää asiakkaan luottamuksen. (Ginsberg 2000, 12.)

Maaseudulla sosiaalityöntekijä tuntee asiakkaat myös muissa kuin asiakasrooleissa. Monia tilanteita tulee pohtia eettisesti, ettei ylläpidä kaksoissuhdetta, kuten esimerkiksi, ettei hyödy taloudellisesti tai muutoin asiakkuudesta tai asiakkaan perheenjäsenistä. Työntekijän on oltava erityisen varovainen välttääkseen ongelmallista kaksoisroolia, vaikka se on joskus lähes mahdotonta. Maaseututyöntekijälle monet suhteet ovat

monikerroksellisia – asiakkaana tai sidoksissa asiakkaaseen voi olla ystävä, tuttu harrastuksista, kauppias, kollega tai yhteistyökumppani. Sosiaalityöntekijällä itsellään on myös monia rooleja sekä työssä että yksityiselämässä. (Ronby 1991, 170; Ginsberg 2000, 13.)

Maaseudun sosiaalityöntekijä voi olla usein vaikeaa erottaa työtä jokapäiväisestä elämästään varsinkin, jos asuu samalla paikkakunnalla. Työ ei ole 40 tuntia työtä viitenä päivänä viikossa. Työntekijää voidaan lähestyä kutsuilla, harrastuksissa, kaupassa, kadulla tai soittaa kotiin. Sosiaalityöntekijäys määrittää usein koko työntekijän identiteettiä. Kuntalaiset eivät välttämättä kunnioita työntekijän vapaa-aikaa ja olettavat sosiaalityöntekijän olevan työssä koko ajan tai ainakin voivan puhua työasioista. Ihmisten väliset suhteet eivät ole muodollisia, käytössä on paljon informaaleja suhteita, auttamisverkostoja ja resursseja. Paikkakuntalaiset odottavat myös sosiaalityöntekijän ottavan osaa yhteisön elämään ja erilaisiin aktiviteetteihin. (Ronby 1991, 238; Ginsberg 2000, 13, 23.) Sosiaalityöntekijä ei voi olla anonyymi. Sosiaalinen kontrolli pitää huolen, että on ”ellettävä niin kuin opettaa”. Pienten maaseutuyhteisöjen asukkaat pysyvät viimeisenä linnoituksena ylläpitäessään yhdenmukaisuutta sovinnaisin normein, hyveineen ja ennakkoluuloineen (Ginsberg 2000, 24). Sosiaalityöntekijän tulee tunnistaa ne, olla sensitiivinen ja antaa niille arvoa. Toisaalta monisyiset yhteydet lähiyhteisöön voivat olla myös työtä tukeva tekijä ja eri roolien kautta saa monipuolista tietoa yhteisöstä (Kangaspunta 2002, 15).

Maaseudun ja pienten kuntien sosiaalityöntekijän pitäisi olla ”yleismies” (generalist), hänen tulee laaja-alaisesti ymmärtää ja hallita koko palvelukirjo, sosiaalityön prosessit, työskentely yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen kanssa (Ginsberg 2000, 9). Työtä luonnehtii kokonaisvaltaisuus, joustavat toimenkuvat ja monet roolit. Monta kertaa joudutaan ylittämään perinteisiä ammatillisia ja työnjaollisia raja-aitoja. Kunnassa ei saata olla olemassakaan joitakin julkisia palveluja, erikoistuneita palveluita tai ei ole osaamista harvoin esiintyviin erityiskysymyksiin. Maaseudun sosiaalityöntekijä joutuu samalla kertaa työskentelemään sekä laaja-alaisesti että spesiaaliskysymysten parissa. Hänen joutuu luomaan, kehittämään ja räätälöimaan ratkaisumalleja maaseudun ihmisten kokemuksiin ongelmiin. Sosiaalityön viimeaikainen kehitys korostaa ratkaisujen hakemista sosiaalisiin ongelmiin juuri paikallisista toimintakäytännöistä ja ominaispiirteistä (Närhi 2003, 57). Ginsberg (2000, 11) ehdottaa sosiaalityöntekijöille yhtenä mahdollisuutena

saada lisää resursseja luonnollisten ryhmien käyttämisestä hyväksi ja menemisestä ihmisten pariin. Sosiaalityöntekijä voi vahvistaa epävirallisia tukiverkostoja tai kehittää mahdollisuuksia solmia uudelleen katkenneita suhteita sekä rohkaista asiakkaita luomaan uusia siteitä. Paikallisuuden korostuessa nousee myös mahdollisuus asiantuntijuuden ja maallikkouden rajojen rikkoutumiseen (Närhi 2003, 59).

Pienissä maaseudun kunnissa on vain yksi tai muutama sosiaalityöntekijä. Lisäksi sinne on vaikea saada uusia päteviä sosiaalityöntekijöitä. Yhtenä vaikeutena missä tahansa pienessä yhteisössä työskentelemisessä onkin kollegojen ja muiden ammattilaisten ja heidän antamiensa virikkeiden ja vertaistuen puute. Työntekijä jää usein yksin vaikeiden ongelmien ja päätöksenteon kanssa sekä kritiikin kohteena. Tarvitaan erityisiä ponnisteluja ja järjestelyjä, jotta voi osallistua erilaisiin yhteistyöfoorumeihin, missä voi keskustella toisten kanssa ja reflektoida työtään. Ammatillisia kontakteja ei ole päivittäin kuten suuremmilla paikkakunnilla. Työ voi olla hyvin yksinäistä. (Ginsberg 2000, 18.)

Työskentely pienessä yhteisössä voi antaa kuitenkin paljon sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityöntekijä on melko riippumaton ja itsenäinen: normeja ja kontrollia on vähemmän kuin suuremmissa työyhteisöissä ja on mahdollista määritellä itse työn sisältöjä ja tekotapaa. Kun työskentelee pienessä yhteisössä, on helpompi huomata ja nähdä työn vaikutukset ja tulokset. Jokaisen sosiaalityöntekijän paras kiitos on, kun yhteisten ponnistelujen jälkeen näkee jonkun asiakkaan selviytyvän vaikeuksistaan tai muutoksen yhteisössä tai rakenteissa. Työssä on mahdollisuus oppia laajasti ja saavuttaa monenlaisia taitoja. Monelle työntekijälle on ilo olla tunnettu ja tunnustettu yhteisössään ja olla lämpimästi vastaanotettu - olla osa yhteisöä. Ihmiset tulevat juttelemaan kaduilla, kaupoissa, postissa ja pankissa. Sosiaalityöntekijä kutsutaan erilaisiin yhdistyksiin, kerhoihin ja tilaisuuksiin puhumaan. Pienessä yhteisössä on mahdollista luoda vahvempia ja laajempia suhteita kuin suuremmilla paikkakunnilla. (Ginsberg 2000, 16 - 17.)

Maaseudun sosiaalityöntekijällä on useita rooleja työssään ja verkostoissaan. Hän on läsnä sekä yksilönä että viranomaisena, instituution jäsenenä. Hän edustaa taustayhteisönsä toimintaideologiaa, mutta voi toisaalta ottaa siitä enemmän tai vähemmän etäisyyttä ja antaa sijaa omalle persoonalleen. Hän edustaa asiakastyössä aina sekä virastoaan että itseään. Hänellä on myös tässä kaksoisrooli, joka asiakkaan kannalta voi olla hämäävä. Tässä kaksoissuhteessa tulee pohdittavaksi luottamus, luottaako

asiakas enemmän omaan työntekijään kuin instituutioon. Miten yksityinen ja persoonallinen viranomaisen ja asiakkaan välinen suhde voi olla? (Marin 2003, 80 – 81.)

Monet pienet maaseutukunnat ovat liian pieniä ja taloudellisessa ahdingossa kyetäkseen järjestämään kaikkia tarvittavia palveluja kuntalaisilleen. Sosiaalityöltä vaaditaankin erityistä innovatiivisuutta kehittää uudenlaisia lähestymistapoja ja palveluita, luoda sekä asiakkaille että yhteistyötahoihin suhteita ja verkostoja. Miten turvataan palvelut erityisesti haja-asutusalueella ja maaseudun kylissä? Yhteisöllisyys voi olla maaseudun resurssi, erottava tekijä kaupunkimaisuuteen nähden. Maaseudulla verkostot ja sukupolvien ketjut ovat edelleen tärkeitä. Voisiko maaseudun sosiaalityössä tulevaisuudessa yhteisöllisyys ja kumppanuus saada enemmän jalansijaa?

6 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

6.1 Ongelma ja pääkysymykset

Tutkimuksissa ja kirjallisuudessa on tullut esille, ettei parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia ole riittävästi ymmärretty ja osattu auttaa eri viranomaisten taholta (esim. Perttu 1999a; Heiskanen ja Piispa 1998; Nyqvist 2001; Husso 2003). Sirkka Pertun (1999a) tutkimuksen mukaan perheväkivaltaa kokeneista ja siihen apua hakeneista naisista lähes puolet haki apua juuri sosiaalitoimistosta, eivätkä he olleet tulleet kuulluiksi ja autetuiksi. Minua jäi askarruttamaan kysymys, miksi naiset eivät ole saaneet apua, miten avun tarve ja tuki kohtaavat sosiaalitoimistoissa? Perheväkivallan yleisyyden vuoksi uskon, että jokainen sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijä, myös pienissä maaseudun toimistoissa, kohtaa työssään joskus perheväkivaltaa kokeneita naisia, lapsia ja miehiä. Tutkimuksellani halusin selvittää, ovatko sosiaalityöntekijät kohdanneet parisuhdeväkivaltaa työssään, ja jos ovat, niin missä määrin ja minkälaista se on? Minkälaisia käsityksiä sosiaalityöntekijöillä on parisuhdeväkivallasta ja miten sosiaalityöntekijät perussosiaalityössä lähestyvät ja kohtaavat parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia? Miten sosiaalityöntekijät toimivat näissä tilanteissa? Onko heillä välineitä ja menetelmiä auttaa? Miten sosiaalityöntekijä tunnistavat asian, tarttuvat siihen

ja tukevat parisuhdeväkivaltaa kokenutta naista selviytymään ja voimavaraistumaan. Onko maaseudun pienissä sosiaalitoimistoissa perussosiaalityössä mahdollista yleensäkin tehdä parisuhdeväkivaltatyötä? Onko parisuhdeväkivaltaa tai perheväkivaltaa kohdanneen auttamistyö sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan perussosiaalityötä vai onko se erityispalvelua, johon vaaditaan erityistä osaamista ja jota tehdään vain erityisissä toimipisteissä? Samalla pyrin hahmottamaan niitä seikkoja, jotka vaikeuttavat tai estävät väkivaltaan puuttumista ja sen kohteena olevien naisten auttamista ja ymmärtämistä.

Tutkimus on empiirinen kvalitatiivinen tutkimus. Pertti Töttö (1997, 126) korostaa, että tutkimusongelma eli se, millaiseen kysymykseen etsitään ratkaisuja määrittää, millaista tutkimusotetta käytetään. Kvalitatiivinen tutkimusote vastasi luontevasti tutkimuksen tavoitteisiin selvittää vähän tunnettua ja tutkittua ilmiötä. Tutkimuksen voi määritellä tapaustutkimukseksi, jossa nykyajassa tapahtuvaa ilmiötä tarkastellaan sen todellisessa tapahtumakontekstissa eli siinä ympäristössä, jossa ilmiö tapahtuu (Jokinen & Kuronen 2002, 1). Tutkimuksen kohteena on maaseudun sosiaalitoimistoissa tehtävä perussosiaalityö parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten auttamiseksi. Tutkimus on yhden alueen, Etelä-Savon, maaseutukuntien sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijöiden teemahaastattelututkimus. Se liittyy kiinteästi sosiaalityön peruskysymyksiin. Tutkimuksen lähtökohtana on tutkimustiedon puute siitä, miten kunnallisessa perussosiaalityössä kohdataan parisuhdeväkivallan uhreja ja millaisia kehittämistarpeita sosiaalityössä tältä osin on olemassa. Sosiaalityötä tarkastellaan kuntouttavan sosiaalityön, perussosiaalityön ja maaseutusosiaalityön näkökulmista.

Olen määritellyt tutkimustehtäväni seuraavasti: tavoitteenani tässä tutkimuksessa on selvittää

5. Kohtaavatko perussosiaalityöntekijät työssään naisiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa ja jos kohtaava, missä määrin ja millaista se on?
6. Minkälaisia auttamisen välineitä ja tukimuotoja maaseudun sosiaalitoimistoissa on eli mitä sosiaalityöntekijät tekevät näissä tapauksissa? Onko heillä mahdollisia yhteistyöverkostoja käytössä?
7. Minkälaisia esteitä väkivaltaan puuttumiselle on?
8. Minkälaisia kehittämistarpeita perheväkivaltatyölle on sosiaalitoimistojen sosiaalityössä?

Tarkoitukseni oli laatia tutkimukseni perusteella myös opas tai toimintamalli parisuhdeväkivaltaa kokeneitten auttamistyöhön perussosiaalityötä tekeville sosiaalityöntekijöille, mutta se ei enää tähän opinnäytetyön aikatauluun sopinut. Aineistoni sosiaalityöntekijät toisaalta kaipasivat oppaita ja välineitä työn tueksi, toisaalta taas he kertoivat työskentelevänsä hyvin tapauskohtaisesti, jokaisen asiakkaan yksilöllisen tilanteen mukaisesti, johon ei ole yhtä mallia olemassa. Tätä tutkimusta ja siinä esitettyjä suosituksia voidaan käyttää parisuhdeväkivaltatyön suunnittelussa ja kehittämisessä.

6.2 Tutkimukselliset sitoumukset ja ratkaisut

Lähestymistapa, jolla pyrin ymmärtämään sosiaalityöntekijöiden toimintaa, käsityksiä ja merkityksiä eri näkökulmista on fenomenologinen. Fenomenologinen lähestymistapani määrittää suhdettani aineistoon ja siten myös haastateltaviin. Pyrin ymmärtämään tutkimuksen temaattisia sisältöjä sen kokemuksellisen tiedon pohjalta, jota käytännön työntekijät tuottavat. (ks. Kostamo-Pääkkö 2001, 10 - 13.)

Lähtökohtana fenomenologiassa on inhimillinen tajunta ja se, miten kohteet ilmenevät tietoisuudelle. Fenomenologian yksi perustavimmista ajatuksista on ajatus tietoisuuden intentionaalisuudesta. Ihmisen tietoisuus on aina suuntautunut johonkin, sillä on jokin kohde. Ihminen uskoo johonkin, pelkää jotakin jne. Sanoessaan, että tietoisuus on aina tietoisuutta jostakin, fenomenologi tarkoittaa sitä, ettei ole noesista, elämystä, ilman noemaa, mieltä. Lyhyesti ja yksinkertaisesti: olemme kietoutuneet maailmaan, josta emme voi saada mitään tietoista tietoa sinänsä. Saamme sitä pelkästään asioista sellaisina, kuin ne voidaan tavoittaa inhimillisen tietoisuuden kautta. Tieto on siis aina ihmisen tietoa. (Lehtovaara 1995, 75 – 76.)

Fenomenologiassa keskustelua havaintojen teoriapitoisuudesta on siis käyty keskusteluna havaintojen intentionaalisuudesta. Maailma tavoitetaan aina jo jonakin niin arkikokemuksessa kuin tieteellisessäkin havaitsemisessa. Tästä syystä fenomenologit katsovat, että esimerkiksi tutkijan on välttämätöntä pyrkiä kuvaamaan sitä tapaa, jolla jokin hänelle näyttäytyy ja on hänelle olemassa. Se tapa, jolla tiedän kohteet, se miten ne

ovat minun esiymmärryksessäni olemassa, on syytä tehdä tietoiseksi. Olennaista on ymmärtää ja ottaa täysimääräisesti huomioon, että tutkimukseni kohteet ovat minulle myös muuta kuin vain teoriaa. (Lehtovaara 1995, 78.)

Fenomenologisessa ihmistieteellisessä tutkimuksessa, jossa pyritään tutkimuksen keinoin tavoittamaan ihmisen kokemusmaailma ja hänen asioille antamansa merkitykset, pidetään tärkeänä sitä, että tutkittava ilmiö tavoitetaan sellaisena kuin se tutkittavalle ilmenee. Tämä pyrkimys edellyttää, että yksityisen ihmisen elämismaailman todellisuuteen, hänen kokemanaan, suhtaudutaan vakavasti ja kunnioituksella. Fenomenologinen tutkija haluaa antaa tilaa tutkittavien omille merkityksille, heidän omalle äänelleen. (Lehtovaara 1995, 81.) Pysin antamaan työssäni ja analyysivaiheessa tilaa haastateltaville ja siksi olen käyttänyt aineistojen sitaatteja runsaasti.

Teoreettisen viitekehyksen merkitys aineiston järjestelyssä ja valinnassa liittyy myös kysymykseen induktiivisesta ja deduktiivisesta tutkimuksesta. Induktiiviselle tutkimukselle on olennaista, että tarkka, etukäteen suunniteltu viitekehys ei ohjaa tutkijaa aineistoa kerätessä. Näin kvalitatiivisen tutkimuksen tärkein tehtävä olisi teoreettisten käsitteiden ja näkökulmien kehittäminen. Tällöin aineistosta nousee mielenkiintoisia teoreettisia käsitteitä ja niiden välisiä suhteita kuvaavia teemoja. Tämänkaltaisesta pyrkimyksestä kertoo mm. Glaserin ja Straussin (1967) esittämä induktiiviseen ja vertailevaan analyysiin pohjaava näkemys teorian luomisesta.

6.3 Metodi ja aineistot

Teemahaastattelu

Aineistoa kerätessäni halusin kuulla kokeneiden ja parisuhdeväkivaltaa työssään kohdanneiden sosiaalityöntekijöiden omaa ääntä ja puhetta, heidän ajatuksiaan, kokemuksiaan ja uskomuksiaan parisuhdeväkivallasta ja auttamistyöstä, sen esteistä ja mahdollisuuksista sekä työssä tarvittavasta osaamisesta ja ammattitaidosta. Valitsin siksi tutkimusmenetelmäksi joustavan, erilaisiin tutkimustarkoituksiin sopivan teemahaastattelun.

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumetodi. Olen nimennyt tutkimushaastattelut teemahaastatteluksi Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen (2000, 47-

48) jaottelun perusteella. Teemahaastattelu on muodoltaan niin avoin, että siinä vastaaja pääsee halutessaan puhumaan varsin vapaamuotoisesti, jolloin kerätyn materiaalin voi katsoa edustavan vastaajien puhetta itsessään (Eskola & Suoranta 2003, 87). Teemahaastattelulla päästään lähemmäksi niitä merkityksiä, joita ihmiset antavat ilmiöille ja tapahtumille. Se tuo esille tutkittavien näkökulman ja heidän äänensä kuuluviin. Menetelmässä halutaan korostaa, että ihminen on nähtävä tutkimustilanteessa subjektina ja hänelle on annettava mahdollisuus tuoda esille itseään koskevia asioita mahdollisimman vapaasti. Ihminen on tutkimuksessa merkityksiä luova ja aktiivinen osapuoli. Teemahaastattelu lähtee siitä oletuksesta, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tunteita voidaan tutkia tällä menetelmällä ja siinä korostuu haastateltavien elämysmaailma ja heidän määrittelemänsä tilanteet. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 11- 48.)

Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit eli teema-alueet, on etukäteen määritelty, mutta menetelmästä puuttuu strukturoidulle haastattelulle tyypillinen kysymysten tarkka muoto ja järjestys (Eskola & Suoranta 2003, 86). Menetelmä mahdollistaa aihealueeseen liittyvien, ennakkoon mietittyjen kysymysten teon, mutta jättää samalla runsaasti tilaa ja väljyyttä tutkijan ja haastateltavien vapaalle vuorovaikutukselle haastattelun kuluessa. Omien ennakkokäsitysteni mukaisesti olin laatinut väljään temaattiseen jäsenyykseen perustuvan haastattelurungon ja yksityiskohtaisempia kysymyksiä käytettäväksi tarvittaessa. Haastatteluni teemat olivat seuraavat: 1. Taustatiedot, 2. Tilanearvio asiakkaasta, tunnistaminen, 3. Työntekijän toiminta, 4. Auttamisen esteitä, 5. Sosiaalityöntekijän näkemykset parisuhdeväkivallasta ja työskentelystä, 6. Yhteistyö, 7. Kehittämisenäkymiä, 8. Mitä muuta haluaisit sanoa aihepiiriin. (Ks. Liite 1.)

Haastattelussa ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa, ja tämä tilanne luo mahdollisuuden suunnata tiedonhankintaa itse tilanteessa. Samoin on mahdollista saada esiin vastausten taustalla olevia motiiveja. Haastattelija voi pyytää selventämään vastauksia, pyytää mielipiteiden perusteluja ja esittää lisäkysymyksiä. Eikielelliset vihjeet auttavat ymmärtämään vastauksia ja joskus jopa ymmärtämään merkityksiä toisin kuin alussa ajateltiin. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 34 – 35.) Teemahaastattelu antaa haastateltaville mahdollisuuden yksilöllisten tulkintojen esittämiseen ja tuoda esiin omakohtaisia kannanottoja ja näkemyksiä aiheesta (Eskola & Suoranta 2003, 88; Mutka 1998, 30.)

Etenin haastatteluissa haastateltavien esiin nostamien keskusteluaiheiden mukaisessa järjestyksessä, mutta seurasin, että kaikki teema-alueet käytiin haastateltavien kanssa läpi. Monta kertaa etukäteen miettimäni kysymyksiin haastateltavat vastasivat oma-aloitteisesti. Teemojen järjestys ja laajuus vaihtelivat vastaajasta toiseen. Teemahaastattelussa käytettävät teemat takaavat sen, että jokaisen haastateltavan kanssa on puhuttu edes jossain määrin samoista asioista. Lisäksi teemat muodostavat konkreettisen kehikon, jonka avulla laajaa litteroitua haastatteluaineistoa voi lähestyä jäsentyneesti. (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 48; Eskola & Suoranta 2003, 87.)

Haastatteluissa pohdin myös oikeaa haastattelumallia (ks. Kostamo-Pääkkö 2001, 20). Pyrin mahdollisimman vapaaseen vuorovaikutuksen toivoen, että haastatteluista muodostuisi kertojansa näköisiä kertomuksia. Haastattelutilanne poikkesi tavallisesta keskustelusta ehkä juuri nauhurin vuoksi. Haastateltavan ja haastattelijan roolit erottuivat selkeästi, vaikka välillä haastateltavat siirtyivät oma-aloitteisesti uusiin aiheisiin tai palasivat aikaisemmin käsiteltyihin. Minun ei tarvinnut pitkiin aikoihin sanoa muuta kuin hyväksyvästi joo, niin, hmm ja nyökytellä. En pitänyt tarkoituksenmukaisena esitellä omia näkemyksiäni ja kokemuksiäni, vaikka joskus olisi mieli tehnyt ottaa kantaa haastateltavan kertomuksiin ja verrata omiin kokemuksiin. Tarkoitukseni oli myös edetä yleisten käsitteiden varassa tarjoamatta valmiita käsitteitä keskustelun pohjaksi. Näin toivoin haastateltavien tuovan esille omia käsityksiään asioista. Tarkoitukseni oli kysyä lisää vain teemoista ja käsitteistä, jotka haastateltavat itse ottivat esille. Kysyin siis esimerkiksi voimavaraistamisesta tai uhriudesta, kun haastateltava itse puhui siitä ensin. (Ks. Kulmala ym. 2003; Hyvärinen 1994, 50.) En halunnut olla haastattelussa kovin aktiivinen ja tuoda sanoja haastateltavien suuhun. Sen sijaan pyrin olemaan mahdollisimman keskittyneesti läsnä haastattelutilanteissa, kuuntelemaan tarkoin ja osoittamaan kiinnostukseni ja arvostukseni haastateltavia kohtaan (Granfelt 1998, 39).

Nauhoitin haastattelut ja kirjoitin ne teksteiksi, litteroin ne sanatarkasti. Käyttämäni aineistofragmentit ovat pääosin sanatarkkoja lainauksia, joskin olen poistanut toistoja ja puhekielen täytesanoja, kuten ”niinkun”, ”tota”, ”sillai”, ”semmonen” jne. Olen myös paikoitellen yhdistänyt saman kertomuksen eri kohdissa olevia virkkeitä saadakseni temaattisen sisällön mahdollisimman hyvin luettavaan muotoon (Granfelt 1998, 35). Jo aineiston keruuvaiheessa olin purkanut valmiita haastatteluja nauhalta ja litteroinut niitä.

Samanaikaisesti tarkastelin aineiston sisältöä ja etsin selvennettäviä ja syvennettäviä aiheita sekä pohdin analyysiä.

Haastatteluista muodostui yhteensä 215 sivun tekstikorpusta (pienillä riviväleillä ja marginaaleilla). Haastateltujen anonymiteetin vuoksi olen antanut haastatelluille tunnistekoodit S1 – S11. En myöskään mainitse haastateltavien työ tai kotipaikkakuntaa; sosiaalityöntekijät työskentelivät jossakin Etelä-Savon maaseutukunnan sosiaalitoimistossa. Etelä-Savon kuntia oli vuonna 2003 yhteensä 22 ja vuoden 2004 alusta kuntaliitoksen vuoksi 20.

Muut aineistot

Teemahaastattelujen lisäksi muita aineistojani ovat olleet päiväkirja, muistio, runo, perheväkivaltatyöhön laaditut oppaat ja kirjallisuus. Tutkimusaineistoa kerätessäni tutustuin myös perheväkivaltaa koskeviin projekteihin ja auttamispisteisiin. Tapasin Etelä-Savon pienten kuntien sosiaalityöntekijöitä VIOLA ry:n tiloissa, kun he kokoontuivat Yksin työssä-projektin puitteissa. Keskustelumme aiheena oli maaseutusosiaalityö, ja laadin keskustelusta muistion. Pidin tutkimuksen aikana myös päiväkirjaa, johon olen merkinnyt muistiin haastattelujen ja tutkimuksen teon aikana syntyneitä kysymyksiä ja ideoita. Itse haastattelutilanteissa esiin nousseita ajatuksia, tunteita ja sosiaalitoimistoja ympäristönä koskevia havaintoja olen kirjannut haastattelujen litterointien alkuun tekstiksi. Olen saanut käyttööni myös erään Etelä-Savon maaseudun sosiaalitoimistossa työskennelleen sosiaalityöntekijän runon ”Varjojen maasta matkalle lähdin”, joka kertoo hänen omakohtaisista väkivaltakokemuksistaan. Hänen tunnistekoodinsa on S12.

Haastattelujen kohderyhmä

Tutkimukseni on sosiaalityön tutkimus, ja tutkimusjoukko on maaseudun sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijät Etelä-Savon alueella. Itä-Suomen lääninhallituksen tekemän selvityksen mukaan Etelä-Savon 22:ssä kunnassa oli vuonna 2003 yhteensä 59,6 sosiaalityöntekijän virkaa. (Ks. liite 2.) Kaupunkeja lukuun ottamatta kunnissa oli yhdestä neljään sosiaalityöntekijää. Lähes joka kolmannessa Itä-Suomen läänin kyselyyn vastanneessa kunnassa oli vain yksi sosiaalityöntekijän virka. Joissakin kunnissa

sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijän virkaan sisältyi koulun sosiaalityö tai muita tehtäviä. Pienissä kunnissa sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijän tehtäväkenttä saattaa muodostua tehtävien hoitamisen kannalta hyvin laajaksi. (Väinälä & Pietiläinen 2003.) Kuitenkin moni haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä pitää juuri työn laaja-alaisuutta ja kokonaisvaltaisuutta työn rikkautena:

No mä oon aina sanonu, että mä en ainakaan haluu mitään siivua alkais hoitaa. Se on tietysti persoonakysymys, et jotakin alkaa sitten ahdistaa se laaja-alaisuus. Mut että itse taas myös hallintoa tekevänä, niin oon jopa halunnut siitä sosiaalityöstä vielä laajentaa. Että se pitää juuri virkeänä siten, että saa pitää itteänsä ajan tasalla erinäisten kysymysten parissa. (S8)

Myös alueen sosiaalijohtajat osallistuvat perussosiaalityöhön. Joissakin kunnissa sosiaalijohtaja on ainoana sosiaalialan työntekijänä, joka on saanut sosiaalityön koulutuksen. Tutkimukseen vastanneista sosiaalijohtajista 63 prosenttia (N 34) osallistui perustyöhön ja heistä noin 11 prosenttia osallistui kaikkeen käytännön työhön. Tarvittaessa sosiaalijohtajat osallistuivat lastensuojeluun sosiaalityöntekijän työparina sekä toimivat sosiaalityöntekijöiden sijaisina. Sosiaalityön merkittävänä ongelmana selvityksen mukaan on sosiaalityöntekijöiden virkojen vähäisyys, työntekijöiden suuri vaihtuvuus, virkojen täyttämättä jättäminen ja väliaikaiset, usein epäpätevät sijaiset. Pätevien sosiaalityöntekijöiden rekrytoiminen on vaikeaa erityisesti pienissä kunnissa. (Väinälä & Pietiläinen 2003; vrt. Saikku & Kaasalainen 2001.)

Etelä-Savossa on toteutettu Itä-suomen Lääninhallituksen kanssa useita väkivalta-projekteja, joiden tarkoituksena oli tehdä tunnetuksi ja ehkäistä perheväkivaltaa sekä kouluttaa työntekijöitä. Ensimmäisiä kokeiluja oli vuonna 1995 alkanut valtakunnallinen kehittämishanke ANSA-projekti, jonka teemana oli väkivaltaa kokeneitten naisten auttaminen sairaaloissa ja terveyskeskuksissa (Perttu & Söderholm 1998). Itä-Suomen lääni osallistui myös valtakunnalliseen Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyprojektiin vuosina 1998 - 2002. Projektin tarkoituksena oli väkivaltaa vastustavan ilmapiirin ja asenteiden luominen ja toisaalta palvelujen kehittäminen väkivallan osapuolille. Projektin alueryhmä järjesti koulutusta, tiedotuskampanjoita ja seutukuntakokouksia. (Kainulainen 2002.) Ikäväki-projektin (1995 - 1998) tavoitteena oli luoda kuntiin viranomaisten yhteistyömalli ja hoitovastuujärjestelmä ikääntyvien perheväkivaltaa kokeneitten auttamiseksi (Perttu 1999a). Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyprojektin Etelä-Savon aluetyöryhmän suunnitelmien pohjalta perustettiin vuonna 1999 VIOLA-väkivallasta

vapaaksi ry. kansalaisjärjestö (Sosiaali ja terveysturvan keskusliitto), jonka tehtäväksi tuli organisoida ja kehittää seutukunnallista osaamista ja tietoutta perheväkivallasta. Järjestö perusti Mikkeliin väkivaltatyön ohjaus- ja neuvontapisteen, jonka palveluja käyttävät sekä väkivaltaa kokeneet asiakkaat että sosiaalityöntekijät.

Koska alueella oli ollut monia väkivalta-projekteja ja siellä toimii VIOLA ry:n toimipiste, oletin, että Etelä-Savon sosiaalitoimistojen sosiaalityöntekijät ovat perehtyneet naisiin kohdistuvaan parisuhdeväkivaltaan ja heidän joukostaan löytyy asiantuntija-informantteja, avainhenkilöitä. Haastateltavien sosiaalityöntekijöiden valinnassa käytin soveltaen ns. lumipallomenetelmää (Hirsjärvi & Hurme 2000, 46, 60; Suolinna & Sinikara 1986, 164). Ensimmäiset suositukset haastateltavista pyysin VIOLA ry:n työntekijöiltä ja Itä-Suomen Osaamiskeskuksen perheväkivaltaprojekteissa mukana olleelta henkilöltä. Kumpikin asiantuntijataho ehdotti muutamaa sosiaalityöntekijää, samoja henkilöitä. Valitsin ehdotuksista ensimmäisen haastateltavani, jonka tunsin kollegana ja tiesin olevan kiinnostunut perheväkivallasta. Haastattelun jälkeen pyysin häntä ehdottamaan muita haastateltavaksi sopivia sosiaalityöntekijöitä, jotka saattaisivat puhua täydentäen jo saatua tietoa. Valitsin taas seuraavat haastateltavat suositusten perusteella. Jatkoin näin edelleen ja kysyin haastateltavilta, keitä taas he haluaisivat nimetä tähän tutkimukseen ja miten he perustelevat valintansa. (ks. Mutka 1998, 22.) Haastatteleman sosiaalityöntekijät suosittelivat osin samoja työntekijöitä. Lopussa ei tullut enää uusia nimiä. Kaikkia suositeltuja en kuitenkaan haastatellut, koska alkoi tulla jo ajan puute vastaan ja aineistoa näytti olevan riittävästi. Haastattelin 11:tä sosiaalityöntekijää, jotka kaikki olivat naisia. Etelä-Savon alueella ei työskennellyt yhtään miespuolista sosiaalityöntekijää haastattelun ajankohtana. Sosiaalityöntekijöiden keski-ikä oli 44 vuotta, nuorin oli 28-vuotias ja vanhin 51 vuotta. Heillä oli työkokemusta maaseudun sosiaalityössä 1 - 27 vuotta, keskimäärin 15 vuotta. Useimmilla sosiaalityöntekijöillä oli myös muuta työkokemusta.

Haastateltavia valitessani lähdin liikkeelle vähän samaan tapaan kuin Ulla Mutka (1998), ajatellen, että kollegoiden arvostus on yksi tärkeä sosiaalityön asiantuntijuuden osoitin. Samalla alalla työskentelevät ihmiset tuntevat sisältäpäin sosiaalityön laaja-alaisuuden, monimutkaisuuden ja sen monet haasteet ja vaatimukset. Siitä syystä he pystyvät monipuolisesti arvioimaan, kuka kykenee parhaalla mahdollisella tavalla vastaamaan haasteisiin. Valinnan kriteerinä pidin sitä, että sosiaalityöntekijät olivat eri kunnista ja eri-

kokoisista sosiaalitoimistoista, sekä että heitä oli suositellut useampi henkilö. Tavoitteenani oli löytää erilaisia näkökulmia, ajattelutapoja ja hyviä käytäntöjä. Saatoin käyttää hyväksi omaa kentän tuntemustani valitessani haastateltavia (ks. Hyvärinen 1994, 41). Pidin tärkeänä, että haastateltavat ovat perehtyneet naisiin kohdistuvaan perheväkivaltaan, että heillä on tietoa ilmiöstä ja ovat työskennelleet parisuhdeväkivaltaa kohdanneiden naisten kanssa. Oletin, että haastateltavillani on kokemusta siitä, mistä heitä haastatellaan. (Ks. Mutka 1998, 19 – 21.)

Haastattelujen toteuttaminen

Otin yhteyttä haastateltaviin puhelimitse ja pyynnön yhteydessä kerroin tutkimuksestani ja sosiaalityön ammatillisesta lisensiaatin koulutuksesta. Kaikki haastateltavat lupautuivat heti haastateltavaksi ilman suostutteluja tai motivoimista. Minusta tuntui, että he olivat jopa mielissään siitä, että heitä arvostettiin asiantuntijana ja toiset kollegat olivat heidät nimenneet (vrt. Mutka 198, 28). Joku sanoikin ”olevansa ihan otettu”, kun häntä tultiin niin pitkän matkan päästä haastattelemaan. Ymmärsin, että sosiaalityöntekijät olivat kiinnostuneita aiheesta ja halusivat näin myös edistää tietoisuutta perheväkivallasta sekä auttaa tutkimuksen tekemisessä. He toivoivat saavansa työn tuloksena jotain ”kättä pidempää” avuksi arkipäivän työhönsä. Sosiaalityöntekijöille oli tärkeää olla avuksi ja hyödyksi (vrt. Granfelt 1998, 32). Vaikka sosiaalityöntekijöiden aikataulut olivat tiukkoja, he pystyivät varaamaan aikaa haastattelulle. Lyhin aika oli kolmen päivän päästä ja pisin neljän viikon kuluttua. Muutaman kerran haastateltava joutui vaihtamaan sovitun ajan jonkun esteen vuoksi.

Haastattelutilanteet olivat mukavia ja antoisia, jokainen omanlaisensa haastateltavan persoonan mukainen. Aiheesta johtuen sain kuulla raskaista elämäkokemuksista, koskettavista ja liikuttavista tilanteista, työntekijöiden monenlaisista tunteista ja kasvuprosesseista. Haastattelutilanteet olivat ajoittain myös hauskoja aiheesta huolimatta. Monet elävöittivät kertomustaan huumorilla ja vertauksilla sekä omilla kömmähdyksillään. Useimmat kuitenkin varoivat sanojaan nauhurin vuoksi, jotkut halusivat nauhurin sammutettavaksi joidenkin kertomusten kohdalla hienotunteisuudesta yhteistyökumppaneita tai asiakkaita kohtaan. Haastateltavat varoivat myös tapausesimerkkien suhteen, ettei tutkimukseen tule maaseudulla helposti tunnistettavia asiakkaita ja perheitä. Ennen haastattelun alkamista keskustelimme vapaamuotoisesti

monista ajankohtaisista asioista, tutkimukseen liittyvistä kysymyksistä ja ammatillisesta lisenssiaatin koulutuksesta. Yleensä haastateltavat halusivat keskustella vielä nauhoituksen päätyttyä aiheesta.

Haastattelun aluksi kerroin tutkimukseni teemoista, tarkoituksesta ja mihin sitä teen. Haastattelut kestivät noin kaksi tuntia. Haastattelut tapahtuivat sosiaalityöntekijöiden työhuoneessa tai kokoushuoneessa työajalla. Yksi haastateltava halusi tulla kotipaikkakuntani sosiaalitoimistoon ja tutustua samalla siihen. Haastattelut ajoittuivat tammikuusta toukokuuhun 2004. Sosiaalityöntekijät saivat antaa haastatteluajan oman kalenterinsa mukaan. He varasivat minulle ajan muiden varausten lomaan, jotkut heti aamuksi, jotkut keskelle päivää ja jotkut iltapäiväksi viimeiseksi. Joskus jouduin odottamaan vähän aikaa odotustiloissa vuoroani, kunnes asiakas tuli huoneesta, ja joskus oven takana odotti jo uusi asiakas haastattelun päätyttyä. Joskus puhelinsoitto tai työtoveri kiireellisen asian kanssa keskeytti haastattelun. Sosiaalityöntekijät olivat arkisen työn touhussa, mutta he eivät vaikuttaneet kiireisistä tai stressaantuneilta vaan joustavilta. Sosiaalityöntekijä joutuu keskeyttämään meneillään olevan asian tuon tuostakin. Tunnistin itsessäni myös asiakkaan aseman ja tilanteen etsiessäni vieraassa sosiaalitoimistossa työntekijän huonetta, odotellessani vuoroani ja istuessani pöydän toisella puolella. Mietin miltä asiakkaasta tuntuu, kun työntekijä joutuu keskeyttämään joskus hyvinkin intensiivisen keskustelun. Itselleni sosiaalityöntekijänä se oli tuttua ja jokapäiväistä! Sosiaalityöntekijöiden päivää tai viikkoa varten tekemät suunnitelmat eivät aina toteudu, tulee muutoksia muutosten päälle, kiireellisiä tehtäviä ja kriisitilanteita kuten haastateltavat itse asian totesivat:

Se on tietysti aina ongelma, että siinä joutuu aamunsa alkamaan sillä, että päiväjärjestys on tämä. Mutta sitten, kun päivä etenee, ni järjestys ei olekaan se. Että siinä kaiken aikaa priorisoidaan ja järjestellään. Siinä ei lankoja saa päästä käsistään eikä sotkeutua. (S8)

Kriisityö menee aina muitten edelle. Mun mielestä, jos joku oottaa jotain asiaa, minkä hän joka tapauksessa tietää, että tulee sen saamaan – tässä sosiaalityössä esimerkiksi taloudellisia etuuksia – niin kyllä siinä ei maailma kaadu, jos se saa sen päivää paria myöhemmin. Kyllähän tässä on pakko aina siirtää näitä asioita tärkeysjärjestyksessä. Että akuuttihan on aina se, mihin pitää vastata. (S3)

Haastateltavat olivat kiinnostuneita aiheesta, ja he paneutuivat miettimään vastauksiaan. Monen mielestä kysymykset olivat haastavia ja vaikeitakin, kun niitä ei joka päivä työssään pohdi, mutta heistä oli hyvä nostaa asioita välillä esille. Haastattelun aikana ei

aina muista kaikkia tärkeitä asioita, mitä haluaisi sanoa. Asia jäi varmaan mietityttämään haastattelun jälkeenkin, kuten eräs haastateltava sanoi: ”Jos tulee vielä jotain, niin mä voin soittaa yöllä yheltä tai kahelta tai huomenna. (S6)”. Mutta joukossa oli myös haastateltavista helppoja ja innostavia kysymyksiä. Jotkut työntekijät innostuivat miettimään esimerkiksi yhteistyöverkoston kokousta ja koulutuksen järjestämistä.

Sen, mitä mä ajattelen tästä asiasta, ni jotenkin se tuli tässä esille, että sillä tavalla must tuntu, että nämä oli hyviä kysymyksiä. Että mä varmaan tämän enempää pystyisi tästä kertomaankaan. Et tää on tämmönen vaikea, vähän epämääräinen, aika laaja asia, sanotaan näin. Tämä tämmönen tarkka raamittaminen näin, niin ei onnistukaan. Mut et nää kysymykset sillee mukavasti antoi mahdollisuuden kuvata sitä omaa ajattelua, et mikä se oma ajatuskuviot tässä on, mikä kuitenkin suoraan vaikuttaa siihen, miten mä työskentelen. Niin jotenkin aattelen, että se tuli esille, että silleen hyviä kysymyksiä. Mut aika hankala asia ja aika hankalia kysymyksiä, että ei ne mitään helppoja ollu. (S7)

Aika kiperii kysymyksiä sillä keinoin on, että tuntuu, että kyl ihan oleellisiin sä oot kysymyksilläs tähtäämässä. Näkee, että aihe on sua itteäs askarruttanut. (S8)

Tutkijan paikka

Tutkimuksessa on ollut kysymys itselleni tutun toiminta-alueen, oman ammatin ja itselle työn kautta tutuksi tulleen maaseudun sosiaalitoimiston sosiaalityön tutkimisesta. Omat käyttöteoriat ja oletukset asiain tilasta ovat olleet olemassa (ks. Metteri 2000, 146). Osa haastateltavistani oli tuttuja siten kuin naapurikuntien sosiaalityöntekijät ovat: oltiin tavattu vuosien mittaan erilaisissa tilaisuuksissa, käyty tutustumassa toisiin toimistoihin ja soiteltu ja kysytty neuvoa. Joitakin en ollut koskaan edes tavannut. Haastateltavien asenteet minua kohtaan olivat tuttavallisia; olimme tasa-arvoisia sosiaalityöntekijöitä, kollegoja ja naisia. Olin alan ihminen, jolle saattoi kertoa asioista suhteellisen vapaasti. Käsitykseni mukaan haastattelut perustuivat tasavertaiselle subjekti-subjekti-suhteelle (Alasuutari 1994, 125). En tuntenut itseäni haastattelutilanteissa miksikään auktoriteetiksi, vaikka Laura Aron (1996, 289) mukaan jo nauhuri, lehtiö ja kynä ovat tutkijan vallan ja auktoriteetin vertauskuvia. Kuitenkin usein haastattelunauhoituksen loputtua haastateltavat juttelivat vielä vapaammin aiheesta. Haastattelutilanne on ”virallinen” kohtaaminen, josta jää jälki.

Matti Hyvärinen (1994, 47 - 48) kritisoi termiä teemahaastattelu epäonnistuneeksi ja helposti harhaanjohtavaksi yleisnimeksi kvalitatiiviselle haastattelulle. Hänen mielestään hyvinkin vapautunut ja veljellinen (sisarellinen?) keskustelu ennalta selvien teemojen

pohjalta ei poista tilanteen hierarkkisuutta eikä tasavertaiseen keskusteluun ole mahdollisuutta. Hyvärinen toteaa myös, että jos tutkija on kiinnostunut kuulemaan haastateltavien oman äänen, tavan käsitteellistää tai rakentaa retorisesti maailmaa, hän ei voi tarjota itse teemoja, omaa käsitekarttaansa, keskustelun pohjaksi. Mutta jostakinhan hänenkin pitää alkaa ja jotakin kysyä! Hyvärinen päätyy ratkaisemaan ongelman narratiivisella haastattelulla, jossa ajatuksena on viedä haastattelua mahdollisimman pitkälti eteenpäin hyvin yleisten, kertomuksen jäsenyykseen liittyvien käsitteiden avulla. Hän pyrkii siis tarjoamaan suhteellisen universaaleja käsitteitä. Olen mielestäni käyttänyt vähän samanlaista haastattelutapaa, joka toimi hyvin: en kokenut haastattelutilanteita hierarkkisina enkä tuputtanut haastateltaville valmiita käsitteitä ja viitekehyksiä, vaan pysyttelin melko yleisellä tasolla keskustelun johdattelussa (Alasuutari 2001, 151).

Oma pitkä sosiaalityön kokemukseni maaseudun sosiaalitoimistossa sekä ammatillinen lisensiaatin koulutus eivät ole merkityksettömiä tutkimukseni kannalta. Ne ovat vaikuttaneet kiinnostukseeni, näkökulmaani, aiheen ja aineiston valintaan, kysymysten muokkaamiseen, haastattelutilanteisiin, aineiston analyysiin ja raportin kirjoittamiseen. Omat kokemukset, koulutuksessa oppimani asiat, esseiden kirjoittaminen ja lukemani kirjallisuus sekä tutkimustyö ovat olleet vuorovaikutuksessa keskenään koko sosiaalityön ammatillisen lisensiaatin koulutuksen ja tämän tutkimuksen ajan. Merkittävä vaikutus on ollut myös opiskelijaryhmällä ohjaajineen. Monen ihmisen käytännön tiedot, kokemukset ja hiljainen tieto ovat liittyneet teoriaan ja tutkimuksen tekemiseen. Oma sosiaalityöntekijyyteni ja historiani määrittelevät, miten olen pystynyt vastaanottamaan uusia kokemuksia ja jäsentämään niitä, miten pystynyt käyttämään kokemustani hyödyksi ajattelun ohjaamisessa ja tutkimuksen tekemisessä. (Ks. Uusitalo 1997, 15; Mills 1990.) Tutkija on osa sitä todellisuutta, jota hän tutkii ja hänen tapansa nähdä, ymmärtää ja sivuuttaa asioita on yhteydessä hänen henkilökohtaiseen biografiaansa. Tutkija ei millään voi, eikä hänen edes tule sulkea tunteitaan ja sitoumuksiaan tutkimuksensa ulkopuolelle. Tutkijan biografia vaikuttaa tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa, vaikka hän ei olisikaan siitä tietoinen. Se myös piileskelee tekstin sisällä riippumatta siitä, kuinka ”objektiiviseen” ja ”hygieeniseen” tutkimukseen sitten pyrittäisiinkään. (Stanley & Wise 1993, Granfeltin 1998, 26 mukaan.)

Ensimmäisissä haastatteluissa en aina osannut antaa riittävästi haastateltavalle aikaa ja tilaa vastata, miettiä ja viipyä pitempään vastauksessaan. Hiljaisuuden edessä,

haastateltavan miettiessä, esitin jo uutta kysymystä. (Ks. Kostamo-Pääkkö 2001, 20.) Toisaalta taas, kun haastateltava kertoi tarinaa pitkästi, minulle tuli mieleen tarkentavia kysymyksiä, mutta en halunnut keskeyttää kertomusta ja niin asia saattoi unohtua. Jatkokysymykset saattoivat jäädä tekemättä myös ”itsestänselvyyksinä” ja sokeutumisenä saman alan ammattilaiselta (Alasuutari 1994, 127).

Eskolan ja Suorannan (2003, 210) mukaan laadullisessa tutkimuksessa arviointi pelkistyy kysymykseksi tutkimusprosessin luotettavuudesta. Olen pyrkinyt tässä raportissa tarkkaan kuvaamaan koko tutkimusprosessin kulun hyvän tutkimustavan mukaisesti, jotta lukija voi arvioida tutkimuksen luotettavuutta. Olen selostanut tutkimusmenetelmistä ne seikat, jotka ovat tarpeen tutkimuksen kulun ymmärtämiseksi ja mahdollisen uusintatutkimuksen tekemiseksi (Hirsjärvi ym. 1997, 248). Olen pyrkinyt tutkimustekstissä kertomaan mahdollisimman tarkasti siitä, mitä aineistonkeräyksessä ja sen jälkeen on tapahtunut (Eskola & Suoranta 2003, 213). Tutkimukseni eri vaiheissa olen selostanut yksityiskohtaisesti tiedon hankinnan keinot ja vaiheet, valintojen perustelut, aineiston ja aineiston analyysin kuvaamisen tekniikat sekä miten olen päätenyt tuloksiin. Aineistosta pyrin tuottamaan uskottavia tutkimustuloksia esittämällä ja perustelemalla analyysissa tuottamani toimenpiteet. Tutkimuksen uskottavuus on pitkälti tulosten raportointiin liittyvistä ratkaisuksista kiinni. Tulkinta muodostaa kvalitatiivisessa tutkimuksessa koko aineistoanalyysin lähtökohdan. (Raunio 1999, 329 – 330; Räsänen 2005, 99.)

Laadulliselta analyysilta voidaan vaatia, että lukija pystyy seuraamaan tutkijan päättelyä ja hänellä on edellytykset arvioida tutkijan tekemiä johtopäätöksiä (Nyqvist, 2001, 266). Analyysien esittelyssä käytän paljon haastattelusitaatteja havainnollistaman analyysituloksia. Katson tällä tavalla lisääväni tutkimuksen luotettavuutta ja uskottavuutta. Samalla lukijalle avautuu tilaisuus omien tulkintojen tekemiseen kun tehdyt valinnat ja niiden seuraukset ovat lukijan nähtävissä ja arvioitavissa (ks. Nyqvist 2001, 69; Kääriäinen 2003, 174.) Autenttisuudessaan suorat lainaukset ruokkivat mielikuvitusta ja houkuttelevat tekemään yleistyksiä ja päätelmiä sosiaalityöstä kokonaisvaltaisesti (Kääriäinen 2003, 176). Käytän sitaatteja osana kerrontaa (Alasuutari 1993, 250 – 251) ja yhdistän aineiston kuvauksessa tieteellistä kerrontaa, kirjallisuudesta tekemiäni synteesejä, sosiaalityöntekijöiden ääntä ja omaa tekstiäni (Hirsjärvi ym. 1997, 255). Näin syntyy informanttien, tutkijan ja teorian konstruktio.

Tutkimuksessani on ensisijaisesti kyse tiettyyn aikaan, paikkaan ja kulttuuriseen kontekstiin sidottu sosiaalityön analyysi. Toisaalta tutkimuksessa tekemäni havainnot ja analyysin kautta esiin nousseet sisältökategoriat heijastelevat myös laajempia yhteiskunnan ja sosiaalityön kehityskulkuja (vrt. Mutka 1998, 177).

7 TUTKIMUSMENETELMÄ JA ANALYYSI

7.1 Tutkimuksen analyysi

Tutkimusmenetelmän valinta on osa tutkimusstrategiaa. Sen tulisi tarjota sopivat välineet vastata tutkimusongelmiin tutkimusaineiston pohjalta. Valitsin tutkimusmenetelmäksi grounded theoryn, lähinnä Anselm Straussin ja Juliet Corbinin (1990) kehittämässä muodossa. Grounded theory sisältää toisaalta metodologisia oletuksia sekä menetelmällisen proseduurin eli siitä voidaan keskustella lähestymistapana, metodologiana ja metodina (Tesch 1990, 58). Käytän grounded theory-metodologiaa ennemminkin lähestymistapana kuin puhtaana metodina. En myöskään tule käyttämään kaikkia menettelytapoja, joita teorian kehittäjät esittävät, vaan joustavasti aineiston ja tutkimuksen tarpeista lähtien.

Käytän grounded theory-lähestymistavasta sen alkuperäistä englanninkielistä nimeä sekä tekstissä lyhennettä GT. Grounded theory-lähestymistavalle on vaikea löytää tarkkaa suomenkielistä vastinetta. Esimerkiksi Pertti Alasuutari (1993, 74) on käyttänyt metodista nimitystä ”aineistolähtöinen teoria”, Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme (2000, 25) ”ankkuroitua teoriaa” ja Ilmari Rostila (1997, 94) puolestaan puhuu ”perustellun teorian” lähestymistavasta. Sen lisäksi, että olen tutustunut metodologian luojien ja kehittäjien joihinkin teoksiin (Glaser & Strauss 1967, Glaser 1978, Strauss 1987, Strauss & Corbin 1990, Strauss & Corbin 1997), olen lukenut myös muutamia suomalaisia tutkimuksia ja artikkeleita, joissa kuvataan grounded theory-metodologian käyttöä (esimerkiksi Syrjälä-Numminen 1988; Peräkylä 1990; Kääriäinen 1994; Honkonen & Karila 1995; Rostila 1997; Caven 1999; Siitonen 1999; Seppänen-Järvelä 1999; Kostamo-Pääkkö 2001).

7.2 Grounded theory

Lähestymistavan kehittivät Barney Glaser ja Anselm Strauss 1960-luvulla laadullisen tutkimuksen joustavaksi metodiksi. Lähestymistavan perustana on Glaserin ja Straussin vuonna 1967 julkaisema teos *The Discovery of Grounded Theory*. Kirjassa esitetyt perusajatukset ovat kehittyneet ja muuttuneetkin myöhemmissä teoksissa. Straussin ja Glaserin näkemykset lähestymistavan kehittamisestä ja soveltamisesta ovat osin kehittyneet eri suuntiin (Honkonen ym. 1995, 136). Grounded theory-metodologia on eriytynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana kahteen suuntaukseen: straussilaiseen induktiivis-deduktiiviseen (esim. Strauss & Corbin 1990) ja glaserilaiseen induktiiviseen suuntaan (Glaser 1978; Siitonen 1999, 28). Glaser ja Strauss ovat grounded theoryn kehittamisestä alkaen painottaneet metodologiansa soveltuvuutta sellaisille tutkimusalueille, joista on vähän olemassa olevaa teoriaa. Se sopii uudessa tilanteessa tapahtuvan toiminnan tutkimiseen, samoin kuin sellaisen toiminnan tutkimiseen, jossa ennalta arvaamattomien tekijöiden mahdollisuus on suuri (Strauss & Corbin 1990, 59). Näiden soveltuvuutta koskevien tekijöiden perusteella katsoin GT:n olevan sopiva väline tutkiessani perussosiaalityötä ja parisuhdeväkivaltaa, mitä ei juurikaan ole tutkittu aikaisemmin.

Grounded theory-lähestymistavalla ymmärretään tutkimusotetta, jossa päämääränä on rakentaa tutkimusaineiston pohjalta systemaattisin menetelmin tutkittavaan ilmiökenttään luontevasti sopivaa teoriaa (Glaser & Strauss 1967, 3; Strauss & Corbin 1990, 23). Grounded theory syntyy induktiivisesti kohteena olevan ilmiön analyysissä (Strauss & Corbin 1990, 23). Grounded theory ei siis ole mikään tietty teoria, jota esimerkiksi testattaisiin empiiristä aineistoa vasten, vaan ajattelutapa ja tutkimusmalli, jonka mukaan teorit on rakennettava empiirisen aineiston pohjalta käyttäen hyväksi kvalitatiivisia menetelmiä. Tutkimusmenetelmät onkin nähtävä työkaluina, joiden avulla rakennetaan jokin kohde, teoria. (Strauss & Corbin 1990, 154.)

Grounded theoryn käytön tarkoitus on kehittää teoriaa. Teoria syntyy systemaattisen työskentelyn tuloksena. Se tarkoittaa, että kerätylle aineistolle pitää esittää relevantteja kysymyksiä (Strauss & Corbin 1990, 37). Kysymysten käytön takana on avata aineistoa:

ajatella potentiaalisia kategorioita, niiden ominaisuuksia ja dimensioita. Ne auttavat kysymään tarkemmin seuraavassa haastattelussa tai aiheeseen liittyvästä kirjallisuudesta. Peruskysymykset ovat: Kuka? Milloin? Missä? Mitä? Kuinka? Kuinka paljon? ja Miksi? Aineistosta kysymällä etsitään vastauksia ja herätellään lisää uusia erilaisia kysymyksiä, jotka auttavat kehittämään aineistosta kategorioita ja niiden ominaisuuksia. (mt. 77.) Kysymykset voivat koskea esimerkiksi kohteena olevassa ilmiössä havaittavaa interaktiota, sen organisaatiossa vallitsevia mekanismeja tai sen piiriin kuuluvien ihmisten elämäkertoja (Mäki-Kulmala 1995, 160).

Grounded theoryn toinen tärkeä analyttinen menettelytapa kysymysten teon lisäksi on jatkuvan vertailun metodi (Strauss & Corbin 1990, 62 - 63). Kahden tai useamman ilmiön välillä tehdään systemaattisia vertailuja, joissa voidaan kiinnittää huomiota samankaltaisuuksiin, erilaisuuksiin, ”poikkeaviin tapauksiin”. Jatkuvan vertailun menetelmällä pyritään arvioimaan myös ilmiöiden esiintymisen laajuutta ja yleisyyttä. Vertailun avulla ilmiölle haetaan muotoja ja rajoja. (Strauss & Corbin 1990, 87 - 90; Kostamo-Pääkkö 2001, 29.) Vertailustrategia on aidosti aineistolähtöinen analyysitapa, sillä sen avulla saatavat kategoriat nousevat vahvasti aineiston moninaisista merkityksistä (Raunio 1999, 318).

Empiiriseen aineistoon perustuva teorian kehittäminen tarkoittaa sitä, että käsitteet ja hypoteesit etsitään aineistosta ja niitä työstetään suhteessa aineistoon tutkimuksen edetessä. Kategorisointi, koodaus eli aineiston käsitteellistäminen, sisältää ne operaatiot, joilla aineisto hajotetaan osiin, tutkitaan, verrataan yhtäläisyyksiä ja eroja sekä kysytään kysymyksiä ilmiöstä suhteessa aineistoon asettaen osat toistensa yhteyteen uudella tavalla. (Strauss & Corbin 1990, 61 – 74.)

Grounded theory-lähestymistavassa voidaan tuottaa kahdenlaista teoriaa: substantiivista ja formaalista. Substantiivinen teoria tuotetaan erityisessä kontekstissa ja se liittyy erityiseen sosiaaliseen prosessiin. Se on tiettyyn toiminnan alueeseen suunnattua teoriaa. Formaalin teoria on yleistävämpää: se tuotetaan yleisemmällä tasolla ja se sisältää käsitteitä, joita voidaan soveltaa lukuisilla substantiivisilla alueilla. (Glaser & Strauss 1967, 79-97; Raunio 1999, 304.)

Lähestymistapaa luonnehtii prosessimaisuus. Tutkimuksen alkuvaiheessa ei laadita tarkkaa tutkimussuunnitelmaa, vaan tutkijalle riittää tieto siitä, mistä ilmiökentästä hän on kiinnostunut. Tutkimuksen kysymyksenasettelut sekä laajentuvat että täsmentyvät tutkimusprosessin edetessä. (Strauss & Corbin 1990, 37 – 38.) Tutkimusstrategian prosessimaisuus ilmenee aineistonhankinnan ja aineiston analyysin vuorovaikutuksellisessa suhteessa: kerätyn aineiston antamat vihjeet suuntaavat aineiston myöhempää hankintaa. Samoin tutkija voi tarpeen vaatiessa palata uuden aineiston vihjeiden perusteella aiemmin hankkimansa aineiston pariin. (Honkonen & Karila 1995, 137.)

Tutkimuksen alussa aineisto hankitaan ns. avoimen otannan periaatteella. Avoin otanta muistuttaa harkinnanvaraista otantaa ja sen tavoitteena on löytää mahdollisimman kattavasti relevanttia aineistoa. Kun hankittua aineistoa on analysoitu ja tutkija alkaa havaita aineistostaan keskeisiä ilmiöitä, hän siirtyy ns. teoreettiseen otantaan. (Glaser & Strauss 1967, 45 - 77; Strauss & Corbin 1990, 176.) Sen tehtävänä on aineiston pohjalta rakennettujen kategorioiden ja niiden ominaisuuksien kehittäminen. Aineiston hankintaa jatketaan siihen saakka kunnes uusi aineisto ei enää tuo lisävalaistusta tutkittavaan ilmiöön. Tällaista vaihetta kutsutaan teoreettiseksi saturaatiopisteeksi. (Glaser & Strauss 1967; Strauss & Corbin 1990.)

Aineistolähtöisyys

Vaikka Glaserin & Straussin (1967, 3; Strauss 1987) grounded theory-lähestymistapaa voidaan pitää korostetun induktiivisena tutkijan mennessä kentälle mahdollisimman avoimena, ei siinä oleteta tutkijan toimivan kuin ”tabula rasa” (vrt. Töttö 1997, 64). Monet tutkijaan liittyvät seikat (esim. alustavina tutkimusongelmina ilmenevä tutkijan mielenkiinnon suuntautuminen ja tutkijan kokemus tutkittavalta substanssialueelta) ohjaavat väistämättä häntä havaitsemaan kerättävästä aineistosta tutkimuksen lähtökohdan kannalta merkityksellisiä asioita. Näin tunnistetaan se, ettei empiirisen aineiston kerääminen voi koskaan tapahtua ilman etukäteistietoa ja havaintoa jäsentäviä kategorioita. Havaitsemisen teoriapitoisuutta ei itse asiassa yritetäkään kiistää. (Honkonen & Karila 1995, 138 – 139.) Glaser & Strauss (1967) ja Strauss & Corbin (1990) korostavat myös monessa eri yhteydessä erilaisten kirjallisten aineistojen merkitystä aineiston ymmärtämisessä.

Strauss & Corbin (1990; 1994) laajentavat metodologiansa induktiivisuutta deduktiiviseen suuntaan ja toteavat, että liian tiukka induktion käsitys saattaa johtaa steriileihin ja tylsiin tutkimuksiin ja että Glaser ja Strauss (1967) liioittelivat induktiivisen aspektin merkitystä ja vähätelivät olemassa olevien teorioiden potentiaaleja rooleja. Puhdasta induktiivista tutkimusta ei ole, kuten Syrjälä ja Numminen (1988) toteavat. Eihän voi olettaa, että tutkija menee kentälle täysin tietämättömänä. Käytännössä tutkijalla on oltava tietoa tutkimustaan teemasta jo kentälle mennessään. Toisaalta vaikka hän kehittelisi teoreettisia käsitteitä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, hänen on oltava avoin kentältä saadulle tiedolle. (Mt., 122.)

Aineiston koodaus

Grounded theory-lähestymistapaan kuuluu laadullisen empiirisen materiaalin analysoinnin, uudelleen analysoinnin ja keräämisen monivaiheisuus (Strauss 1987, 28 - 32). Aineiston sisältämä informaatio pelkistetään eriasteisten koodausten avulla käsitteiksi ja yläkäsitteiksi, kategorioiksi, jotka luovat perustan käsillä olevan ongelman ymmärtämiselle ja selittämiselle (Glasser & Strauss 1967; Raunio 1999, 304). Koodaaminen tarkoittaa operaatioita, joilla aineisto puretaan, käsitteellistetään ja kootaan taas uudella tavalla teorian rakentamiseksi. Koodaus ja analyysi limittyvät toisiinsa koko tutkimusprosessin ajan. Ideaalitapauksessa käsitteet ja kategoriat tai teoriat täsmentyvät, muuttuvat ja korjaantuvat jatkuvassa vuorovaikutuksessa empirian kanssa. Käsitteiden ja teorioiden kehittäminen ja muotoilu etenevät rinnan aineiston keruun kanssa. Teorian tuottamisen prosessi on samalla syntyvän teorian testaamisen prosessi (Raunio 1999, 304). Teorian osat ovat käsitteelliset kategoriat ja niiden ominaisuudet sekä suhteet toisiinsa. Analyysi koostuu kolmesta koodaustyypistä: avoin koodaus (open coding), aksiaalinen (axial) koodaus ja selektiivinen (selective) koodaus. (Strauss & Corbin 1990, 58 – 59.)

Avoin koodaus on tutkimuksen avausvaihe. Aineistolta kysytään kysymyksiä ja sille tehdään vertailuja. Tarkoituksena on tunnistaa ja löytää käsitteitä, jotka sopivat tutkimuskohteeseen. Aineiston käsitteellistäminen, ilmiön nimeäminen, on avoimen koodauksen ensimmäinen vaihe. Käsitteet, niiden ulottuvuudet ja yhteydet ovat ehdotelmanomaisia, hypoteettisia. Asianosaisten itsensä käyttämä käsite (Strauss 1987,

28 - 34) on usein hyvä analyysin väline. Ilmiöiden väärintulkinnosta ei kanneta suurta huolta, koska myöhemmin käsitteiden pätevyyttä koeteltaessa selviää, mitkä käsitteet toimivat ja millä tavoin. Avoimessa koodauksessa on tarkoitus analysoida aineistoa pikkupiirteissään, mikä auttaa kehittämään monia käsitteitä ja lisäämään käsitteellistä tiheyttä. (Rostila 1997, 258.)

Avoimen koodauksen toinen vaihe on kategorioiden muodostaminen käsitteiden pohjalta. Tiettyyn ilmiöön liittyvät käsitteet kootaan saman kategorian alle. Yksikköjen määrä vähenee ja kategoriat ovat abstraktimpia kuin käsitteet ja niiden tulisi kuvata loogisesti aihealuetta. Kategorioiden ominaisuuksien ja ulottuvuuksien paljastaminen on tärkeää avoimessa koodauksessa. Ne luovat perustaa kategorioiden suhteiden selvittämiseksi. (Strauss & Corbin 1990, 60 – 73.)

Vertailun tuloksena kunkin kategorian teoreettiset ominaisuudet alkavat pian hahmottua. Tutkija alkaa jäsentää ilmiötä kiinnittämällä huomiota kategorian eri ominaisuuksiin, dimensioihin, olosuhteisiin, seuraamuksiin ja suhteisiin muihin kategorioihin. Tästä vaiheesta Strauss & Corbin (1990, 96 - 97) käyttävät nimitystä aksiaalinen koodaus. Aksiaalinen koodaus tarkoittaa kategorioiden ja niiden alakategorioiden erittelyä täsmällisyyttä lisäävän koodausparadigman avulla (Strauss & Corbin 1990, 96 - 115). Aksiaalisessa koodauksessa analysoidaan kategorioita yksi kerrallaan ja pyritään syvemmin valottamaan tietyn kategorian ominaisuuksia. Ne pyritään liittämään laajempaan paradigmaan. Avoimessa koodauksessa paljastettuja kategorioita pyritään nyt liittämään toisiinsa ja etsimään yhteyksiä kategorioiden välillä: aineisto yhdistetään uudella tavalla. Ilmiön syntyyn vaikuttaneet tekijät ovat tärkeitä. Koodausparadigma ohjaa pohtimaan kausaalisia ja toiminnan ehtoja, kontekstia, toiminta- ja vuorovaikutusstrategioita sekä seurauksia. (Strauss & Corbin 1990, 96 - 115; Strauss 1987, 27 - 32.)

Selektiivisen koodauksen tuloksena tutkija pystyy kertomaan lyhyesti mistä aineistossa on kyse, löytämään keskeisen tarinan ja muodostamaan teoriaa. Selektiivinen koodaus on ydinkategorian valinnan prosessi, jossa ilmiön kuvailemisesta siirrytään korkeammalle abstraktiotasolle. Ydinkategoriaksi valitaan keskeinen ilmiö, johon muut kategoriat voidaan yhdistää. Prosessissa pyritään kategorioiden yhtenäistämiseen ja tarkastellaan systemaattisesti ydinkategorian suhteita muihin kategorioihin. Tätä ydinkategoriaa

koskevasta analyttisestä kertomuksesta muodostuu lopulta tutkijan esittämä aineistolähtöinen teoria. Ydinkategoria integroi kaikki osaset teoriassa. Integrointi tapahtuu paradigman avulla, jossa vaikuttavat myös ulkoiset tekijät. Ilmiön selittämiseksi tutkija käyttää aineistosta nousevan teorian tueksi myös muuta tutkimusta ja dokumentteja. (Strauss & Corbin 1990, 116 – 122.)

Haastatteluaineiston analyysin kulku

Olen haastatellut perussosiaalityöntekijöitä maaseudun pienissä sosiaalitoimistoissa Etelä-Savossa. Käytin haastatteluissa tukena ennalta miettimääni temaattista jäsentelyä, kuten olen jo aikaisemmin selostanut. Aineiston hankintani ei noudattanut tarkasti GT:n prosessimallia, vaan kaikille haastateltaville esitin suurin piirtein samoja teemoja koskevia kysymyksiä, kuitenkin tarkentuneina edellisten haastattelujen pohjalta ja kunkin haastateltavan omaa kertomusta myötäillen. Sosiaalityöntekijöiden kertomukset ovat tutkimukseni keskeisin aines. En voi sanoa, että olisin löytänyt haastattelujen saturaatiopistettä siten kuin Glaser ja Strauss sen esittävät (1967, 61 - 62). Haastattelujen aikana en vielä löytänyt ydinkategorioita, joitakin asioita löytyi ja saturoitui, mutta samalla jokainen haastattelu osoittautui rikkaaksi omalla ainutlaatuisella tavallaan. Olen Ilmari Rostilan (1997, 35) kanssa samaa mieltä siitä, että saturaation (ja ydinkategorioiden) löytyminen muodostuu prosessinomaisena aineiston ja tutkijan ajattelun vuorovaikutuksena, joka sinänsä edellyttää lähes koko tutkimusprosessin läpikäymistä ja loppuraportin kirjoittamista.

Grounded theory viittaa tutkimuksen prosessiin, jossa tarkoituksena on muodostaa laadulliseen aineistoon perustuva teoria, joka syntyy induktiivisesti tutkijan oman aineiston pohjalta. Aineiston kerääminen, analyysi ja teoria ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa toisiinsa. (Strauss & Corbin 1990, 23 – 24.) Ymmärrän tutkimukseni aineistolähtöiseksi. Lähtökohtiani ovat käytännön työntekijöiden kokemukset paikallisista tilanteista (esim. Kostamo-Pääkkö 2001). Tutkimusotteeni ei ole kuitenkaan puhtaasti induktiivinen, ”glaserilaiseen” grounded teoriaan nojautuva (Glaser & Strauss 1967; Siitonen 1999). En ole johtanut käsitteitä ehdottoman aineistolähtöisesti, vaan koko tutkimusprosessin ajan aineisto ja lukemani kirjallisuuden käsitteet ovat olleet vuorovaikutuksessa. Empiirisen aineiston pohjalta nousevat kysymykset ovat ohjanneet myös lisäaineiston tarvetta ja luonnetta. (Granfelt 1998, 33; Kostamo-Pääkkö 2001, 25.)

Tutkijana olen kaksoisroolissa: oma ammatillinen ymmärrykseni, pitkä työkokemukseni, ajankohtainen käytännöllinen asian tuntemus ja sosiokulttuurinen ympäristöni ovat jatkuvasti läsnä tulkinnoissa. Myös koko tutkimuksen ajan teemoihin liittyvä teoreettinen ja tutkimuskirjallisuus on vaikuttanut tutkimusprosessiin ja aineiston analyysiin. Nämä molemmat ovat vaikuttaneet, vahvistaneet ja tuottaneet tiettyä esiyymmärrystä tutkimusalueestani (ks. Kääriäinen 2003, 37; Metteri 2000, 247). Oma kokemukseni ja teoriat ovat antaneet suunnan, josta lähestyn kohdetta ja näistä asemista ovat syntyneet kysymykseni ja tarkastelen aineistosta tuottamiani havaintoja. Koko ajan olen kuitenkin pyrkinyt välttämään tiukkoja teoreettisia sitoumuksia ja hypoteeseja, jotka tekevät aineistolähtöisyyden mahdottomaksi (Granfelt 1998, 33; Metteri 2000, 247). Straussin ja Corbinin (1990, 18) mukaan tutkija tarvitsee teoreettista ja sosiaalisten herkkyyttä (sensitivity), kykyä ylläpitää analyttistä etäisyyttä aineistoonsa ja kuitenkin samalla tuoda esiin kokemuksellista ja teoreettista tietoa tulkitakseen mitä näkee ja havaitsee. Tutkijana minulta odotetaan etäisyyden ottamista ammattikuntaani, etten liikaa samaistuisi tulkinnoissani omaan ammatilliseen ymmärrykseeni, vaan näkisin ja havaitsisin. Sosiaalityöntekijyyteni voidaan helposti nähdä tutkimustuloksia vinouttavana tekijänä, mutta toisaalta se on vahvuus tutkijan ja tutkittavien välisessä vuorovaikutuksessa sekä voimavara, jonka avulla olen voinut suunnata tutkimustyöskentelyäni (vrt. Kääriäinen 2003, 37).

Aineiston analyysia varten olen aluksi purkanut haastatteluaineistot nauhalta sanasta sanaan teksteiksi tekstinkäsittelylaitteelle. Jokaisen henkilön haastattelusta olen tehnyt erillisen tiedoston (koodit S1 – S11). Kirjoittaessani nauhoja puhtaaksi, löysin monia käsitteitä ja asioita, jota en ollut huomannut lainkaan haastattelun kuluessa. Haastattelutilanteet olivat niin intensiivisiä, ettei kaikkea pystynyt edes kuulemaan, nyt kuulin lisää. Haastatteluaineisto on laaja, monipuolinen, rikas ja paljon metaforia sisältävä, siksi olenkin käyttänyt paljon suoria lainauksia ja antanut sosiaalityöntekijöiden äänen tulla kuuluville raportoinnissa.

Heti aineiston purkamisen jälkeen luin haastattelutekstit ja tein samalla alleviivauksia ja alustavia muistiinpanoja marginaaleihin ja takasivuille. Paperilta lukeminen oli erilainen aineistoon tutustuminen kuin nauhojen kuunteleminen ja puhtaaksi kirjoittaminen. Tekstistä löytyi koko ajan uusia asioita, esimerkiksi yhtäläisyyksiä ja erilaisuuksia

verrattuna esiyymmärrykseeni ja lukemaani kirjallisuuteen. Olen käyttänyt kirjallisuutta Straussin ja Corbinin (1990, 48 - 59) mukaisesti stimuloimaan teoreettista herkkyyttä kysyessäni kysymyksiä ja pohtiessani, mikä aineistossa on tärkeää, etsiessäni käsitteitä ja suhteita aineistosta pitkin tutkimuksen kulkua.

Yritin saada ensin jonkinlaisen kokonaiskuvan aineistosta yksittäisten haastattelujen ja teemojen lisäksi. Kokonaiskuvan perusteella valitsin aineistosta ensin esiin nousevat tärkeimmät teema-alueet, joita analysoin kutakin erikseen käyttäen apuna GT:n menettelytapoja. Pyrin tällä jakamisella saamaan aineiston paremmin hallintaan. Valitsin teemoiksi seuraavat: sosiaalityöntekijöiden käsityksiä parisuhdeväkivallasta, sosiaalityöntekijöiden ammattikäytäntöjä, maaseutusosiaalityö, yhteistyö, ongelmat, kehittämistarpeet sekä sosiaalityöntekijöiden omakohtaiset kokemukset. Seuraavaksi luin aineistoa etsien vuorotellen tiettyyn teemaan liittyviä kohtia ja merkitsemällä niitä eri väreillä tekstiin. Jokaisella lukukerralla huomasin aina uusia näkökohtia, ulottuvuuksia, käyttäytymis- ja ajattelutapoja sekä tapahtumia. Koodauksen eri vaiheissa teema-alueet yhdistyivät niin, että jäljelle jäi vain neljä laajaa teemaa: sosiaalityöntekijöiden käsityksiä parisuhdeväkivallasta, sosiaalityöntekijöiden ammattikäytäntöjä, sosiaalityöntekijöiden jaksaminen ja kehittämistarpeita.

Avoimen koodauksen ensimmäisessä vaiheessa kävin teemoittain aineistoa läpi huolellisesti rivi riviltä, tapahtuma tapahtumalta ja kappale kappaleelta ja jokaisen haastattelun omana kokonaisuutenaan. Pyrin etsimään ja jäsentämään aineistosta ensimmäiset käsitteet, jotka koskivat tutkittavaa ilmiötä ja kirjoitin ne muistiin erilliselle paperille luetteloiksi ja käsitekartoiksi ensin jokaisen haastateltavan kohdalta erikseen. Samalla tein aineistoon myös muita muistiinpanoja ilmiöistä sekä viittauksia kirjallisuuteen. Muistiinpanot dokumentoivat myös ajatteluprosessin kulkua, kun merkitsin ylös kiinnostavat asiat. Myös käsitteiden ensimmäiset keskinäiset suhteet tulivat esille. (Kostamo-Pääkkö 2001, 27 - 28; Kääriäinen 1994, 306.) Grounded theory-lähestymistavassa keskeisiä ovat juuri käsitteet (Strauss & Corbin 1990, 29). Käsitteet ymmärretään niin, että aineistosta eritellään samankaltaisuudet, joille sitten annetaan eräänlaiset käsitteelliset nimilaput. Käsite voisi olla vaikka haastateltavan antama nimitys kuten uhriutumisen tai voimaantumisen. Kyseessä on jo tulkinnallinen prosessi.

Ensimmäiset ideat ja käsitteet ”nousivat aineistosta” ja niiden varassa lähdin koodaamaan aineistoa. Kun olin saanut jokaisen haastateltavan osalta käsiteluettelot, yhdistin kaikkien haastattelujen koodiluettelot. Siinä tutkittava ilmiö oli ikään kuin hajallaan haastateltavien lausumista erotelluissa ja käsitteellistetyissä yksittäisissä koodeissa. Sen jälkeen ryhmittelin temaattisesti toisiaan lähellä olevat koodit. Näin hajotin aineiston osiin (havainnot, tapahtumat, lauseet, sanat), nimesin ne käsitteellisemmällä tasolla. Avoimen koodauksen vaihetta kuvaa yksittäisten koodien joukko. Avoimen koodauksen toinen vaihe on kategorioiden muodostaminen käsitteiden pohjalta. Avoin koodaus murtaa aineiston ja tekee mahdolliseksi identifioida joitakin kategorioita, niiden ominaisuuksia ja ulottuvuuksia. Sen keskeinen analyysioperaatio on vertailuun perustuva koodaus, jossa kokosin tiettyyn ilmiöön liittyvät käsitteet saman kategorian alaisuuteen. Tämän vertailun tuloksena kunkin kategorian teoreettiset ominaisuudet alkavat hahmottua. Aineisto sijoitetaan kategorioiden alaisuuteen ja aineistosta etsitään erilaisia merkityskokonaisuuksia, jotka nimetään ja lajitellaan. Pyrin nimeämään kategoriat abstraktimmalla tasolla kuin käsitteet kuvaamaan loogisesti aihealuetta.

Vaikka avoin ja aksiaalinen koodaus ovat erillään olevia analyttisiä menettelytapoja, aksiaalisen ja avoimen koodauksen raja oli käytännössä verrattain liukuva. Voisi sanoa koodausten olleen spiraalimaisia, yhtäaikaista, lomittaisia - välillä palasin taaksepäin ja välillä menin eteenpäin. Rajan havaitsin lähinnä siitä, ettei yksittäisiä koodeja enää juuri syntynyt, vaan koodaus painottui koodien yhdistämiseen ja nimien muuttamiseen (ks. Seppänen-Järvelä 1999, 49). Aksiaalisessa koodauksessa (Strauss & Corbin 1990, 96 - 97) aloin jäsentää ilmiötä kiinnittämällä huomiota kategorioiden eri ominaisuuksiin, dimensioihin, olosuhteisiin, seuraamuksiin ja suhteisiin muihin kategorioihin. Tutkimustehtävän kannalta relevantit kategoriat ja koodit alkoivat hahmottua ja niiden sisältö tiivistyä. Aineiston rajaaminen, toisin sanoen koodijoukon rajaaminen tuli tarpeelliseksi, joitakin kategorioita putosi pois ja osan yhdistin muihin kategorioihin. Kävin jatkuvaa vertailua kehittyvän koodi- tai käsitejärjestelmän aineistoon myös silloin, kun koodasin seuraavia teema-alueita. Näiden välillä löysin myös yhteyksiä.

Aksiaalisessa koodauksessa yhdistin aineiston taas yhteen uudella tavalla muodostamalla yhteyksiä ja suhteita kategorioiden ja alakategorioiden välille. Aksiaalisen koodauksen tavoitteena on abstraktiotason nostaminen. Aksiaalinen koodaus tarkoittaa kategorioiden ja niiden alakategorioiden erittelyä täsmällisyyttä lisäävän koodausparadigman avulla

(Strauss & Corbin 1990, 96 - 115; Strauss 1987, 27 - 28). Koodausparadigma ohjaa pohtimaan kausaalisia ja toiminnan ehtoja, kontekstia, toiminta- ja vuorovaikutusstrategioita sekä seurauksia (Strauss & Corbin 1990, 158 - 175).

Selektiivisessä koodauksessa tuotetaan tutkittavasta ilmiöstä kokoava tulkinta, joka rakentuu koodauksessa valikoituneen ydinkategorian ympärille. Koodien väliset suhteet määrittyivät lähinnä hierarkkisista pää-alakoodisuhteista. Selektiivisessä koodauksessa tutkimukseni analyysi tiivistyi entisestään ja siirtyi käsitteellisemmälle tasolle, jolloin kategoriat liittyivät aina johonkin abstraktimman kategorian yhteyteen. Näitä koko koodijärjestelmää sitovia kategorioita muodostui useampia eri teema-alueilla. Teemasta sosiaalityöntekijöiden käsityksiä parisuhdeväkivallasta valitsin ydinkategoriaksi keskeisen ilmiön ”vallan käytön”, johon muut kategoriat voidaan yhdistää. Toisesta teema-alueesta (sosiaalityöntekijät parisuhdeväkivallan äärellä) ydinkategoriaksi nousi voimavaraistaminen, johon yhdistin myös kolmannen teema-alueen (sosiaalityöntekijöiden omakohtaiset kokemukset). Selektiivisessä koodauksessa valikoituneiden ydinkategorioiden alle muodostuu verkostomainen aineistoon ankkuroituva koodijärjestelmä.

8 SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KÄSITYKSIÄ PARISUHDEVÄKIVALLASTA

Seuraavissa luvuissa vastaan tutkimustehtävään empiirisen aineiston analyysin tulosten tarkastelun kautta. Tulosten tarkastelussa pyrin pitämään tiiviin yhteyden empiiriseen aineistoon, johon ankkuroin tulkinnan haastattelusitaateilla (ks. Seppänen - Järvelä 1999, 97). Tutkimuksen empiirisessä osassa esitystavalliset pääluvut ja alaluvut noudattavat kategorioita ja alakategorioita. Tässä ensimmäisessä empiirisessä luvussa pyrin avaamaan haastateltavien käsityksiä parisuhdeväkivallasta. Koodauksessa nousivat kategorioiksi seuraavat: parisuhdeväkivalta on sukupuolten välinen valtasuhde, parisuhdeväkivalta on vallankäyttöä, parisuhdeväkivallan seuraukset ja parisuhdeväkivallan uhri toimijana. Parisuhdeväkivalta on vallankäyttöä -kategorian valitsin ydinkategoriaksi, johon määrittelin muiden kategorioiden ja alakategorioiden suhteet. Tässä luvussa käsittelen näiden kategorioiden ja alakategorioiden ominaisuuksia, ulottuvuuksia, olosuhteita,

seurauksia ja niiden suhteita. Parisuhdeväkivalta on vallankäyttöä -koodijärjestelmän kokonaisuuden esitän liitteenä (liite 3) olevassa verkostokartassa.

8.1 Parisuhdeväkivalta – sukupuolten välinen valtasuhde

Väkivalta on hyväksyttyä

Haastattelemiini sosiaalityöntekijät olivat kokeneet, että väkivalta ja perheväkivalta näyttäytyvät yhteiskunnassamme normaalina ja hyväksyttynä jokapäiväisenä käyttäytymisenä monella tasolla. Väkivalta on syvällä asenteissamme ja yhteiskunnan rakenteissa. Parisuhdeväkivalta toisaalta hyväksytään ja oikeutetaan, kun sitä ei haluta nähdä eikä siihen puututa, toisaalta sitä pidetään hyvin marginaalisena ja yksityisyyteen kuuluvana ilmiönä, joka ei kuulu meille. Sosiaalityöntekijät pitivät seikkaa hälyttävänä ja uhkaavana:

Tää yhteiskunta perustuu hyvin pitkälle väkivallan hyväksymiseen. Siis otetaan nyt mikä pätkä tahansa, ruvetaanpas tänä iltana kattoon sääntillisesti telkkaria minuutista minuuttiin – minkälaisia asenteita sieltä löytyy? Kuinka moni siellä sanoo, et väkivalta ei oo hyväksyttyä. Missä se viesti on?... Mä itse olen täysin väkivallattoman elämisen ja olemisen kannattaja. Ja vaikka se tuntuu kaikin puolinkin joskus sillä tavalla, että törmää mahdottomuuksiin. Et jotenkin täs yhteiskunnassa on niin hyväksyttyä se väkivalta, että sitten kokee sen asian kanssa olevansa yksin. Mutta mä en ainakaan pysty väkivaltaa kärsineitten ihmisten kanssa työskentelemään, jos oisin puolittaisesti jotenkin hyväksymässä jollakin tasolla sen. Että se perustuu ehdottomaan näkökulmaan, et se kerta kaikkiaan ei ole puolusteltavissa eikä seliteltävissä eikä hyväksyttävissä millään tavalla. (S3)

Aili Nenola (1986, 192) on sanonut: ”Mitä pitemmälle asiaa miettii ja mitä tarkemmin katselee ympäröivää länsimaista hyvinvointiyhteiskuntaa, sitä vakuuttuneemmaksi tulee, että väkivaltainen käyttäytyminen ei suinkaan ole poikkeavaa vaan täysin yhteiskunnan normien mukaista käyttäytymistä (...) yksilöiden välinen väkivalta on yhteiskunnallisen rakenteellisen väkivallan johdonmukainen jatke”. Väkivaltaa on kaikkialla ja se on tavanomaista, joukkotiedotusta ja viihdettä. Väkivallan tavanomaisuus turruttaa ja väkivallan hyväksymisestä tulee arkea (Paavilainen & Pösö 2003, 3).

Väkivallan selitysmalleja

Väkivaltaista käyttäytymistä on selitetty eri näkökulmista monin eri tavoin. Kirjallisuudessa perheväkivallan ongelmaa on lähestytty lähinnä viidestä teoreettisesta näkökulmasta: biologisesta, kehityspsykologisesta, oppimisterapeuttisesta, perhedynaamisesta ja sosiokulttuurisesta (Furman & Ahola 1992, 302.) Perhe- ja parisuhdeväkivallan ymmärtämisessä ja selittämisessä käytetyt käsitteet ja teoreettiset selitysmallit vaikuttavat käsityksiin siitä, miten perheväkivaltaan tulisi puuttua, miten sitä tulisi ehkäistä, ketä hoitaa ja millä keinoin. On kuitenkin muistettava, että eri näkemysten selitysvoima on rajallinen. Tärkeää väkivallan ymmärtämisessä ja selittämisessä on huomioida väkivallan käytön taustalla olevat moninaiset syyt. Väkivallan käytössä kietoutuvat yhteen sekä yksilö ja hänen henkilökohtainen historiansa että laajemmat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset rakenteet. (Partanen & Holma 2002, 190 - 191.)

Varhaisimmat lähestymistavat pyrkivät selittämään väkivaltaa lähinnä yksilön psykopatologiasta käsin (psykoanalyyttien näkökulman). Biologisten selitysmallien puitteissa aggressiivisuus nähdään osaksi ihmisen, ja erityisesti miehen, perimää. Oppimisteoreettiset lähestymistavat painottavat, että väkivaltainen käyttäytyminen on

tulosta sosiaalisesta oppimisesta. Useat tutkimukset osoittavatkin, että monen väkivaltaa käyttävän miehen taustalla on ollut malli väkivallan käytöstä jo lapsuudesta asti. (Partanen & Holma 2002, 190.)

Aineistoni sosiaalityöntekijät olivat sitä mieltä, että väkivalta opitaan usein sosiaalisissa suhteissa. Parisuhdeväkivallan on todettu esiintyvän yli sukupolvien, ketjuna isältä pojalle tai naiset ovat jo lapsuudenkodissaan nähneet ja kokeneet väkivaltaa. Läheisten ihmisten käyttäytymistä opitaan ratkaisemaan ongelmat väkivallalla. Samoin väkivallan uhri on saattanut oppia hyväksymään häneen itseensä kohdistuvan väkivallan.

Perintönä tietysti pitkälle tulee nää tavat toimia, että kun ei ole muuta nähny, ni sitä. Miten muutenkaan siinä toimit? (S4)

He on usein sellaisia naisia, jotka lapsuudessaan on eläny siinä perheväkivaltaperheessä. Heidän äidit on kokenu sitä perheväkivaltaa. Että minun mielestä tämmönen sukupolvien ketju on nähtävissä hyvin selvästi useimmiten näissä tilanteissa. (S7)

Sosiaalipsykologiset teoretisoinnit selittävät parisuhdeväkivaltaa mm. emotionaalisena ja traumaattisena sitoutumisena väkivallan tekijän ja uhrin välillä. Perhedynaamisten

näkemyksen taustalla on ajatus siitä, että väkivallan käytön syynä ovat parisuhteen vaikeudet. Psykososiaalinen näkökulma painottaa erilaisia tilannekohtaisia tekijöitä, joilla on vaikutusta perheeseen ja sen rakenteeseen, esimerkiksi erilaiset stressitilanteet. Sosiokulttuurinen näkemys lähtee siitä, että väkivaltaisuus johtuu yhteiskunnan rakenteellisista ominaisuuksista, kuten yhteiskunnallisista epäkohdista. (Partanen & Holma 2002, 190 – 191.)

Yhteiskunnallisena ongelmanahan voidaan pitää minun mielestä ainoastaan tätä miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa, koska se on vielä se 90 prosenttia. Ja siinä oikeesti tulee sitä murhetta ja koko sitä systeemiä, mitä me täällä tehdään ja mitä yhteiskunta rahoittaa. Yhteiskunnallisena ongelmana se on miesten tekemää. (S3)

Viime vuosina perheväkivaltakeskustelussa paljon sijaa saanut feministinen näkemys korostaa yhteiskunnan rakenteellista väkivaltaa naisia kohtaan ja että väkivallan käytön taustalla ovat laajemmat yhteiskunnassa vallitsevat sosiaaliset normit naisten ja miesten välisestä epätasa-arvoisesta suhteesta. Sosialisatioprosessin myötä nämä asenteet ja normit sisäistetään osaksi yksilöiden tapaa ajatella ja toimia. Feministiset teoriat ovat tuoneet esille miesten hallitsevaan asemaan liittyvää väkivallan käytön kulttuurista oikeuttamista ja sitä kautta naisiin kohdistuvan väkivallan hiljaista hyväksymistä yhteiskunnassa. (Nyqvist 2001, 23; Partanen & Holma 2002, 191.) Naisiin kohdistuva väkivalta on sosiaalisen ja kulttuurisen elämän tuote ja se liittyy perinteisiin, tapoihin ja sukupuolten välisiä suhteita koskeviin uskomuksiin ja käytäntöihin (Husso 1994, 131).

Mä ajattelen, että se feministinen näkökulma on tarvittu tään asian nostamiseksi esille, et ilman sitä, tää ois saanu iät ajat jatkua ennallaan. Että se on tuottanut semmosen havahtumisen, että tää on näin yleistä ja et se on ollut musta tukemassa sitä semmosta hyvää prosessia. (S7)

Että ymmärrettäs tään perheväkivallan kulttuurisidonnainen tausta, missä pohjana on se, että nainen on hellan ja nyrkin välissä. Et se pohjaa tavallaan kulttuuritaustaan. (S8)

On semmosiakin naisia, jotka ovat kasvaneet siihen jo lapsena, et elämä, parisuhde on sellaista. Ja naisen paikka on tietty, et siitä ei kannata pullikoida. (S3)

Aineistoni sosiaalityöntekijät olivat pohtineet erilaisia perheväkivaltaa koskevia myyttejä ja toivat esille useita parisuhdeväkivallan selitysmalleja, kuten maaseudun patriarkaalinen kulttuuri, lapsuuden kodin väkivaltaisuus tai kasvatusmenetelmistä johtuva heikko itsetunto. Heidän mielestään parisuhdeväkivallalle ei ole olemassa yhtä syytä ja selitystä. Heillä kaikilla oli kuitenkin käsitys, että parisuhdeväkivalta on vahvemman – miehen –

vääristynyttä vallan käyttöä, naisiin kohdistuvaa ja miesten tekemää. Parisuhdeväkivalta on sukupuolten välinen valtasuhde. Parisuhdeväkivalta ei ole parisuhdeongelma, se on väkivaltaongelma.

Vallastahan siinä varmaan on paljon kysymys ja vallan käytöstä. ... Mutta yleensä se on mies, joka lyö. Toki on näitä vahvoja naisiakin, jotka sillee. Se on varmaan jotain semmosta, et mitään muita keinoja ei oo. Toisen alistamista ja valtaan saattamista. (S5)

Sosiaalityöntekijöiden mielestä mies on yleensä väkivallan käyttäjä, mutta he toivat esille myös kokemuksensa, että naisetkin voivat olla väkivaltaisia. Joillakin työntekijöillä oli ollut asiakkaana vaimonsa pahoinpitelemä mies. Myös tyttöjen lisääntyvä aggressiivinen käyttäytyminen huolestutti.

Sukupuolten välinen kulttuurinen ja sosiaalinen epätasa-arvo

Viimeaikainen tutkimus on vahvistanut käsitystä siitä, että parisuhdeväkivalta tulisi ymmärtää osana sukupuolten keskinäistä valtasuhdetta, joka ei ole symmetrinen (Nyqvist 2004, 101). Haastattelemani sosiaalityöntekijät liittivät parisuhdeväkivallan sukupuolisidonnaisiin valtasuhteisiin ja sukupuolten väliseen epätasa-arvoon. Sekä yhteiskunnassa että yksilöiden tasolla näkyy naisen paikka ja miehen paikka ja rooli, yleinen puhe naisista, aliarvioiminen, mitätöiminen ja nimittely syvästi loukkaavilla sanoilla, kuten huora tai vähä-älyinen. Uskottomuudesta syyttäminen ja jatkuva epäily sekä huorittelu ovat osoitus siitä, miten mies määrittelee oikeuden omistaa ja kontrolloida naista ja hänen seksuaalisuuttaan.

Mua henkilökohtaisesti inhottaa ja raivostuttaa just tää huorittelukulttuuri, mikä meillä on. Et pojat hyvin nuoresta jo oppii siihen, että naista nimitellään huoraksi. Et kyllä tuolla katukuvassakin, ku kulkee ja kuuntelee, niin hirveen usein kuulee tään sanan. Et tavallaan jo hirveen nuoresta lähtien opitaan se, että naistä tälle halveksitaan tai jotenkin sellaiseen väheksyttävään asemaan asetetaan. (S1)

Väkivaltaiset miehet voivat nähdä jokaisen sosiaalisen tilan (kuntosalit, marketit, työpaikat) mahdolliseksi areenaksi seksuaalisuudelle. Miehet vahtivat, ja naiset joutuivat sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan valehtelemaan ja peittelemään menemisiään miehen mustasukkaisuuden vuoksi. Muuttamalla käytöstään he myötävaikuttivat ja tukivat miesten määrittelyjä heistä. Väkivaltaisissa suhteissa naiset alkoivat varoa ja

rajoittaa kaikkia toimintoja, jotka voisivat olla aiheena huora -määrittelylle ja uskottomuusepäilyille.

Moni on jättänyt opiskelut kesken, ei saa käydä töissä. Ne on tietysti jo tosi kauheita tilanteita, mutta että on pakotettu jättämään työpaikankin mustasukkaisuuden takia tai muun. Ja sit ku nainen vaan elää siellä neljän seinän sisällä. (S1)

Kun väkivaltaa tarkastellaan sukupuolten valtasuhteisiin liittyvänä ilmiönä, parisuhdeväkivallassa on olennaisesti kyse naisten alistuksen ja miesten ylivallan tuottamista ilmiöistä, joilla tätä valtasuhdetta uusinnetaan (Ronkainen 1998). Sukupuolistuneen väkivallan käsitteen kautta pyritään problematisoimaan väkivallan käyttöä sukupuolen, sukupuolten suhteiden ja seksuaalisuuden kautta. Hautamäen (1997, 66) tutkimuksen mukaan väkivallan käyttö on viimeiseen asti hallittua ja tietoista toimintaa. Kun väkivalta ymmärretään tarkoitukselliseksi keinoksi eikä satunnaiseksi teoksi, väkivalta naisia kohtaan voidaan nähdä yhtenä keskeisenä keinona, jolla tätä naisten alistussuhdetta miehiin pidetään yllä. Väkivallan käytön ymmärtämisen kannalta merkityksellisiksi tulevat tällöin mm. miesten käsitykset oikeudesta kontrolloida ja dominoida naisia sekä naisen asema perheessä ja yhteiskunnassa (Partanen & Holma 2002, 195).

Alistaminen

Aineistoni sosiaalityöntekijät katsoivat, että käyttäessään väärin vahvemman valtaa epätasa-arvoisessa parisuhteessa, mies kontrolloi, rajoittaa, hallitsee pelolla, määrää ja määrittelee naista - alistaa. Vallankäyttö perustuu alistamiseen, jossa mies haluaa alistaa naisen itseään varten. Mies pitää naista omaisuutenaan, jota voi määrätä miten haluaa. Väkivaltainen mies osoittaa naiselle paikan, vähättelee ja mitätöi häntä ihmisenä, ei tunnusta naisen omia tarpeita ja toiveita eikä pidä häntä minkään arvoisena. Mies vähättelee naisen älyä, mielipiteitä tai harrastuksia. Mikään ei ole tarpeeksi hyvää miehelle, mikään ei kelpaa. Jos nainen ei ole sellainen kuin mies haluaa eikä toteuta miehen toiveita, mies pitää oikeutenaan rangaista naista olemalla ilkeä, pahoinpitelemällä ja uhkaamalla - ”heilumalla haulikon kanssa”. Ihmisillä on eri oikeudet perheessä.

Eiks se oo todellakin, et se toinen ihminen ei oo ihmisen arvoinen, että se alistetaan tai muulla tavalla tehdään se, joko nyrkillä tai seksuaalisesti tai sanoilla – alistetaan. (S4)

Se on varmaan ihmisen maailmakuvasta ja sitten itsetuntokysymys, että kun minun maailmani murtuu, jos tämä kuvio särkyy jotenkin, jos tämä lähtee ja jos se ei ole niinkun minä haluan, kun mulla on mielikuva siitä, minkälainen minun puolisoni on. Ja jos se ei toteuta minun toiveitani, jos se toimiikin toisin, niin minulla on oikeus rangaista sitä. Jotain tällaista kuviotahan siinä on varmasti. (S3)

Aineistostani käy ilmi, miten sosiaalityöntekijät ovat havainneet väkivaltaisen miehen naiseen kohdistuvan kontrollin ja rajoittamisen. Monissa tapauksissa naisen oleminen rajoitetaan neljän seinän sisälle, hellan ja nyrkin väliin, ja toinen sanelee, miten pitää olla. Mies pyrkii karsimaan kaiken kodin ulkopuolisen elämän niin, ettei nainen saa käydä töissä, opiskelemassa, harrastuksissa, tavata sukulaisiaan ja ystäviään puhumattakaan siitä, että nainen voisi hakea apua tilanteeseen. Mies vahtii rahan käyttöä, kännykkää, lukee tekstiviestit ja kirjeet. Kontrollissa näkyy myös oletus siitä, että naiset olisivat kyvyttömiä ja typeriä toimimaan omasta puolestaan ilman miehen apua. Mies ei myöskään päästä naista suhteesta, vaan pelottelee niin, ettei nainen uskalla lähteä.

Tosissaan aika raakojakin juttuja, mutta semmonen pienessä pelossa eläminen ja töniminen ja näpäyttely ja paikan osoittaminen ja toisen ihmisen rajoittaminen, niin sehän on ihan hirveen yleistä, se on todella yleistä.... Mies sanoo, että perkele, sinä et tästä mihinkään lähe. (S3)

Yleensä näillä naisilla on hirveen vähän kontakteja ulkomaailmaan. Et miehet pyrkii karsimaan kaiken pois. Näillä ei oo harrastuksia, näillä ei oo ystäviä, yhteydet sukulaisiin saattaa olla poikki. Mun mielestä se on ihan sitä sen naisen alistamista. (S11)

Elämänkehä tai elinpiiri pienenee ja pienenee ja sitten kutistuu, että siinä joutuu semmoseen häkkiin. ... Semmosta vähättelyä, mitätöimistä ja et esimerkiksi äiti perheessä, et se ei oo ihminen, jolla on tarpeet ja omat toiveet, et se menee sen mukkaan mitä toinen sanoo. Et vahitaan kännykkää ja vahitaan menemisiä, luetaan kirjeitä ja luetaan tekstiviestejä. (S6)

Pahoinpitelevät miehet kieltävät väkivallan ja pahoinpidellyt naiset hyväksyvät oletuksen, että tietyissä olosuhteissa heidän miehensä saattavat kontrolloida heitä vallan käytöllä. Väkivalta ja väkivallan uhka ovat mekanismeja miesten sosiaaliselle kontrollille. Nainen kokee oman elämän kontrollin menetyksen tunteena. Kontrollin menetys liittyy myös olosuhteisiin, joita nainen ei pysty muuttamaan. Väkivallan tekijä lisää kontrollia tiukentamalla naisen ja perheen elämän sääntelyä. (Lempert 1997, 162, 165; Lehtonen & Perttu 1999, 65.) Väkivalta on vastaus menettämiseen, mutta erityisesti kontrollin menettämiseen naisiin. Väkivalta on strategia, ei vain saavuttaa uudelleen menetetty kontrolli, vaan myös saavuttaa jotain enemmän. Sosiaalisen vuorovaikutuksen

maailmassa, missä naiset ovat alisteisia miehille, väkivaltaiset miehet haluavat naisten kuuluvan heille, vastaavan heidän vallan halulleen. Kun naiset pitävät itseään erillisinä olentoina, väkivaltaa käytetään tuomaan heidät takaisin ruotuun. Väkivalta kehittyy kontrollissa, jota miehet käyttävät naisia kohtaan. (Lempert 1997, 165.)

Naiset ansaitsee hyvän kohtelun, ni jos on feministisyyttä, ni kyllä allekirjoitan sen täysin. Ja että naisilla on ihan tasan sama ihmisarvo kuin miehillä. Tää on suuri vääryys, et näin suuressa määrin Suomessa perheväkivaltaa on ja se kohdistuu useimmiten naisiin, niin tilanne on hälyttävä ja uhkaava. (S7)

Näkyväksi tekeminen – näkyväksi tekemisen kielto

*Mies on vakuuttanut
että maailmassa ei ole paikkaa
mihin nainen voisi piiloutua. (S12)*

Perheväkivaltaa on aina ollut. Aina sitä ei kuitenkaan ole nähty eikä tiedostettu yhteiskunnalliseksi ja sosiaalisesti ongelmaksi. Se, mitä kodin seinien sisällä tapahtuu, on katsottu viime aikoihin asti puhtaasti yksityiseksi asiaksi, joka ei kuulu kenellekään ulkopuoliselle (ks. Aho 1999, 28). Sosiaalityöntekijät olivat työssään havainneet, että parisuhdeväkivalta on edelleen tabu, häpeällinen perhesalaisuus, jota varjellaan ja suojellaan. Siitä ei hevin puhuta – ei mies eikä nainen, ei naapurit eikä sukulaiset. Siitä ovat vaienneet niin uhrin kuin tekijätkin.

Et ne pahimmat tapaukset, jotka mä tiedän, niitä on salattu todella pitkään ja niistä ei ole haluttu puhua. Kun se on niin salattu asia. (S3)

Oon sitä mieltä, että se on semmonen aihe, mistä on naisen hirveän vaikea puhua.... Se on vieläkin tabu, vaikka siitä puhutaankin paljon mediassa ja on paljon kirjoituksia lehdissä. Mut silti se on hirveän vaikea asia ottaa ite asiakkaana puheeks. (S1)

Naiselle on korkea kynnyksen ottaa puheeksi usein kauan aikaa piilossa pidetty asia. Jos vielä ystävät, naapurit, sukulaiset ja viranomaiset kääntävät selkensä ja sulkevat silmänsä väkivallalta välinpitämättömällä käyttäytymisellään, annetaan väkivallan tekijälle ja sen jatkumiselle sanaton hyväksyminen. Peittely ja vaikeneminen ovat olennainen osa väkivaltaa. Väkivallan salaisuus antaa miehelle mahdollisuuden jatkaa väkivaltaa ja ylläpitää miellyttävää kuvaa itsestään ulkopuolisten silmissä (Perttu ym. 1999, 16).

Ensimmäiseksi se tuo mieleen suunnattoman salailun ja häpeän. Ne on kyllä ne ensimmäiset, mitä mä ihan aistin. Ja sitten, kun oon tavannut sekä näitä perheväkivaltaa kohdanneita että sitä tehneitä, ni tekijöiden osalla sen täydellisen unohtamisen, halun unohtaa sen elikkä, jos heiltä lähtee yksilöidysti kysymään, niin he ei kyllä muista mitään tai sitten he on takkia päälle pannessaan tulleet sivumennen saattaneeksi vaimonsa mustelmille ja näin. Et se on todella vaikea aihealue ottaa puheeksi. (S8)

Vähätellään niitä tapahtumia ja sitä väkivallan määrää ja laatua. Et sit käykin ilmi, et sitä on ollut vaikka kuinka kauan ja se on kohdistunut lapsiin. (S6)

On me istuttu keittiön pöydän ääressä, että äiti on ollut silmä mustana ja eikä tässä mitään. Minä ammeeseen kaadu. (S2)

Sosiaalityöntekijät olivat huomanneet, miten kumpikin puoliso kertoo asiasta eri tavalla. Usein naiset selittelevät asiaa monisanaisesti, piilottelevat väkivaltaa ja kiistävät väkivallan olemassaolon sekä vähättelevät itseään parisuhteessa. Nainen pelkää tuoda asiaa julkisuuteen uskaltamatta hakea apua. Myös tekijät kieltävät väkivallan tai mitätöivät sen, selittävät naisen ymmärtäneen tilanteen väärin: kuten haastateltavani ilmaisi: ”Minä en missään tapauksessa voisi rakastani lyödä”. Väkivallan tekijä ei näe osuuttaan tapahtuneeseen, vaan syyttää tilanteesta puolison hysteerisyyttä, perhetilannetta, rahaa, stressiä tai alkoholia. Alkoholin käyttö voi merkitä väkivallantekijälle ja usein ulkopuolisillekin ikään kuin sosiaalisesti hyväksytympää ja ymmärrettävämpää syytä käyttäytyä väkivaltaisesti: se on viinan syy. ”Usein miehet sanoo, että kun he on ottanu viinaa, niin he silloin lyö (S8).” Hautamäki (1997, 53) toteaa, ettei kyseistä myyttiä ole syytä korostaa. Hänen kokemuksensa mukaan samat henkilöt saattavat käyttäytyä väkivaltaisesti sekä päihteiden vaikutuksen alaisena että selvin päin. Usein päihteiden vaikutuksen alaisena tehty perheväkivalta on vain näkyvämpää ja virkavallan tilanteeseen puuttuminen tehokkaampaa.

Myös Marita Husso (1997, 90; 2003) puhuu siitä, miten, miesten ja naisten tarinat väkivaltaisista suhteista ja tilanteista poikkeavat usein toisistaan huomattavasti. Miehet ja naiset kokevat ja tulkitsevat väkivallan ja väkivaltatilanteet eri tavoilla ja painottavat kertomuksissaan yleensä eri asioita. Siinä missä naiset kertovat kokeneensa väkivallan ja väkivallan uhan pelottavaksi, hajottavaksi, uhkaavaksi ja vakavaksi, miehet usein vähättelevät sekä väkivallan määrää että laatua ja kieltävät väkivallan läsnäolon. Perheväkivallan käsitteellistämisen ja sen parissa tapahtuvan ammatillisen auttamistyön kannalta on tärkeää, että osapuolet voivat kokea ja kuvata perhesuhteissa tapahtuvaa

väkivaltaa eri tavoin. Tämä kuvausten ja kokemusten ero on perheväkivallan ominaisuus, joka tekee ilmiön parissa työskentelystä vaativan.

Kaikki haastattelemani sosiaalityöntekijät sanoivat, ettei perheissä ja parisuhteessa tapahtuva väkivalta ole hyväksyttävissä eikä puolusteltavissa millään tavalla eikä millään tasolla. Sitä ei pidä piilotella, eikä vähätellä. Se on rikos. Kuitenkin parisuhde- ja perheväkivallan pitäminen vakavana rikoksena asenteiden tasolla näyttää muuttuvan hitaasti. Työntekijät olivat törmänneet käsityksiin, että kyseessä on puolisoitten välinen riitely ja tappelu, johon molemmat osapuolet ovat yhtä syyllisiä, tai että parisuhdeväkivalta koskee vain syrjäytyneitä poliisin asiakkaita. Asenteiden muutoksen hitaus näkyy erityisesti lakien soveltamisessa, samoin monet lainsäädännölliset uudistukset ovat Suomessa tapahtuneet hitaammin kuin muissa pohjoismaissa (Lehtonen & Perttu 1999, 7). Rikoslain uudistuksen perusteluissa todetaan, että laki on ylläpitänyt käsitystä perheväkivallasta yksityisasiana ja ettei perheen yksityisyys saa merkitä sen sisällä tapahtuvan väkivallan hyväksymistä. Painostus sovintoon saa näissä tapauksissa usein aikaan vain väkivallan jatkumista. (Pohjonen 1994, 68.) Edes viranomaiset eivät näe tai halua nähdä parisuhdeväkivaltaa. Monet naiset, jotka ovat halunneet väkivaltaa tehneille miehille oikeudellisia seuraamuksia, ovat törmänneet väkivaltaa aliarvioiviin ja jopa uhria syyllistäviin asenteisiin. Joissakin tutkimuksissa on todettu poliisien suhtautuvan ymmärtäväisesti miesten väkivaltaisuuksiin, minkä vuoksi naiset pitivät tapausten ilmoittamista poliisille turhauttavana. Naisten ilmoituksiin ei suhtauduta vakavasti. (Perttu ym. 1999, 5; Liukkonen 1994, 122 – 123.) Monet naiset olivat myös kertoneet sosiaalityöntekijöille, miten eri viranomaiset olivat kohdelleet heitä asenteellisesti, syyttäen ja vähätellen tai eivät halunneet huomata heidän joutuneen väkivallan kohteeksi. Myös Heiskasen ja Piispan (1998) tutkimuksessa väkivallan uhrin olivat kertoneet, etteivät he olleet saaneet mm. terveydenhuollon toimipisteissä tarvitsemaansa apua ongelmiinsa, vaan pikemminkin he ovat kohdanneet ongelmansa mitätöimistä, vähättelyä sekä syyllistämistä.

Ainakin [kunnassa] ni mulla on huonoja kokemuksia poliiseista. ... Että nää naisetkin kertoi, että miten poliisit suhtautui heihin. Et jos naapurit tai lapset tai nainen itse hälyytti poliisit paikalle, niin aika huonoakin kohtelua saivat. Ja erästäkin naista vietiin putkaan. Et se nainen vietiin putkaan. Ja mies jäi. Et poliisit vaan sillä, kun sä olit itsetuhoinen. Mutta sitten, kun hän pääsi sieltä putkasta, niin hän tuli sitten turvakotiin, että miten niin hän oli itsetuhoinen, ei hän hautonut mitään itsemurha-ajatuksia eikä muuta, et hän pelkäsi sitä miestä. (S1)

Vähitellen perheväkivalta on kuitenkin noussut esille julkisessa keskustelussa, mediassa, tutkimuksessa ja lainsäädäntötyössä. On havahduttu sen yleisyyteen, vakavuuteen ja sen aiheuttamiin seurauksiin. Väkivallassa on kysymys fyysisestä kivusta, henkisestä tuskasta, pelosta ja nöyryytyksestä. Siinä on kyse myös henkilökohtaisen koskemattomuuden ja vapauden loukkauksesta. Väkivalta – perheen sisäinenkin – ei ole yksittäisen ihmisen asia: väkivalta nivoutuu monitasoisesti yhteiskuntaan ja sen kulttuuriseen ilmapiiriin. Suhtautuminen väkivaltaan on syvällä asenteissamme. (Aho 1999, 28.) Läheisissä suhteissa tapahtuva väkivalta ei ole rikos ainoastaan yksittäistä naista vastaan, vaan se vie pohjaa tasa-arvon kehitykseltä ja koko yhteiskunnan demokralialta.

Siinä on ne omat rakenteensa ja siinä on hirveen paljon semmosta mikä on itse kunkin arvomaailmasta, sellasia omia asenteita ja näkemyksiä. Lähisuhdeväkivalta on ilmiönä yks sellanen, mikä hirveen helposti imasee ne omat asenteet ja auttamismallit, jos ei sitä tunnista, sen syntyä ja seurauksia. Et jotenkin siitä tietoseks tuleminen on mun mielestä hirveen tärkeitä. ... Jotenkin sen tabun poistaminen perheväkivallasta, että siitä voitais puhua samalla tavalla kuin mistä tahansa väkivallasta. ... Miks tää perheväkivalta on niin vaiettu juttu? Jotenkin sen näkyväks tekeminen, mä luulen, että viranomaisilla on suuri rooli siinä, et siitä puhutaan enemmän myös. (S11)

Sosiaalityöntekijät olivat huomanneet, että pikkuhiljaa asenteissa väkivallan hyväksymiseen tai sen käytön tuomitsemiseen on tapahtunut muutoksia. Huomion kiinnittäminen pahoinpitelyyn ilmiönä on nostanut esiin tarpeen puuttua väkivaltaan laajemminkin ja vaikuttaa asenteisiin ja näin ennaltaehkäisemään väkivallan käyttöä.

Mutta että jotenkin nään, että näihin asioihin on sillä tavalla viime aikoina kuitenkin jossain määrin panostettu, että jotenkin yhteiskunnan tasolla on havahduttu siihen, tähän yleisyyteen ja siihen vakavuuteen ja vaikuttavuuteen ja näin. (S7)

Enemmän, enemmän vaan julkisesti kertoa siitä ilmiöstä niin, että se koskettas kaikkia ja rohkaista ihmisiä. Et mun mielestä hirveen suuri merkitys on ollu niillä naisilla, jotka on kokenu lähisuhdeväkivaltaa ja tavallaan antanu kasvot sille, että kertoo niitä omia selviytymistarinoita. Mä luulen, että sillä on iso merkitys sille, et toisetkin rohkaistuu hakemaan apua. (S11)

Ilmiön näkyväksi tekemisellä voidaan vähentää parisuhdeväkivaltaa ja väkivaltaa yleensä, kun taas väheksyminen, piilotteleminen ja kieltäminen edesauttavat väkivaltaista käyttäytymistä. ”Älä lyö naista” -sanoma on mennyt jo jotenkin perille, mutta

parisuhdeväkivalta on paljon muutakin kuin fyysistä pahoinpitelyä. Paljon on vielä tehtävää, kuten haastateltavani sanoi.

Nyt oon alkanu pohtia tämmöistä rakenteellista väkivaltaa. Mua alkaa kyllästyttää toisaalta se keskustelu pelkästään hoitamisesta. Musta keskustelu pitäisi selkeästi viedä jo yhä enempi sinne rakenteisiin ja yhteiskunnallisempaan päätökseen ja kulttuurisiin kysymyksiin. (S2)

Vastuu lyöjällä – nainen syyllistyy

Haastateltavien mielestä oleellista parisuhdeväkivallassa on, että vastuu väkivallasta on aina tekijällä, kumpikin osapuoli on vastuussa vain omasta toiminnastaan. Miehen pahoinpitelyn syy ei ole naisessa eikä naisen tekemisissä. Väkivallan tekijän tulee ottaa vastuu käyttäytymisestään. Kun väkivaltaan syyllistynyt kieltää vastuunsa ja panee tapahtumat muiden syyksi, hänen ei tarvitse harkita omaa toimintaansa eikä valita toisin. Moni haastateltavista kertoi, että aikaisemmin, ennen kuin he olivat saaneet koulutusta parisuhdeväkivallasta, heillä oli ollut perhedynaaminen malli työskentelyn pohjana. Mallin mukaan he ajattelivat parisuhdeväkivallan olevan vuorovaikutusongelman, jossa toinen käyttää fyysistä valtaa ja toinen verbaalista ylivoimaa, kuten nalkutusta, liiallista sanavalmiutta tai mykkäkoulua. Näin he määrittelivät myös naisen syylliseksi parisuhdeväkivaltaan. Näin he eivät tee mielestään enää. (Ks. Liukkonen 1994, 122–123.)

Ensisijaisesti näen sen näin, että se on tän tekijän oma juttu ja omalla vastuulla, eikä niinkään niin, että se liittyy siihen, et toinen kaivamalla kaivaa sitä, et tulis lyödyks. (S7)

Se ei oo sallittua ja jokaisen koskemattomuus tulee säilyä tilanteessa kuin tilanteessa. Ja ei oo oikein se väkivalta, ja ei oo oikeutettua. Ja myös tavallaan nostaa esille sitä, että korostaa naisen kannalta sitä, että jos nyt nainen on pahoinpidelty, että hänellä ei oo ollut vaikutusta siihen. Kyllä se vastuu pitää tulla siltä lyöjältä. (S5)

Sitä puretaan, sellaista miehen vastuuta siitä lyömisestä. Et hän [nainen] ei oo syyllinen, vaikka on sanonut mitä, niin hän ei oo siihen lyömiseen, siihen väkivaltaan syyllinen. (S2)

Sitaatit kertovat, että mies kieltää vastuunsa ja syyttää naista tapahtumasta. Nainen on miehen mielestä liioitellut ja tehnyt asian suuremmaksi kuin se onkaan. Nainen hyväksyy syytökset ja ottaa vastuun tilanteesta itselleen. Hän tuntee, että hänessä itsessään on vikaa ja hän on ansainnut sen, että häntä näin pahoinpidellään. Nainen syyttää itseään väkivallasta, kun on sanonut jotain miestä vastaan tai tehnyt jotain ”luvatonta” ja

ärsyttänyt miestä käyttäytymään väkivaltaisesti. Itsesyytöksistä voi tulla pysyviä hänen elämässään. Kun mies käyttää valtaa rajoittamalla, alistamalla, kontrolloimalla, mitätöimällä sekä syyllistämällä naista, tämä alkaa uskoa olevansa huono ja syyllinen. Myös Lempert puhuu siitä, miten miehet määrittelevät naista ja hänen elämäntilannettaan vaikuttaen siten naisen identiteetin uudelleenmuotoutumiseen. Naisen hyväksyessä vastuun väkivallasta ja kieltäessä sen, hän samalla edistää väkivallan jatkumista suhteessa. (Lempert 1997, 153 - 154, 161.)

Joskus naiset ajattelee niin, että hyö on ite syyllisiä siihen, tai yleensä aina. Se on ihan sama istu tai seiso, niin miehen mielestä ansainnut sen selkäsaunan. (S6)

Miehethän kieltää, ettei he oo tehny mitään, että ei heissä oo mitään vikaa, et ei oo tapahtunu väkivaltaa. Ja sit tää nainenkin rupee epäileen sitä, että onks hänessä jotain vikaa, että mikä tää juttu nyt on. (S1)

Kyl mä työskentelen siihen, että naiset pääsee siitä itseään syyllistämisestä, siitä, että heissä on jotain hirveitä vikaa. Hehän on kauheen nollissa itsensä kanssa. Saattaa olla tosi viehättäviä ulkoisesti ja he kuvittelee, että he on ihan hirveitä lemmiä ja mitä kaikkea he kuvittelee huoria olevansa ja jotakin sellaista. Se oma käsitys itsestä. Ne syyttää itseään, että kun mä sanoin näin tai noin ja tein näin. (S2)

Työntekijän käsityksillä asiakkaiden ongelmista on ratkaiseva merkitys sille, miten hän suhtautuu asiakkaisiin ja mihin hän kohdistaa työskentelynsä (Laurila 1990, 59). Haastattelemanani sosiaalityöntekijät määrittivät parisuhdeväkivallan vallankäytöksi, joka perustuu sukupuolten väliseen kulttuuriseen ja sosiaaliseen epätasa-arvoon ja valtasuhteeseen. Väkipalalta kehittyy kontrollin ja alistuksen mekanismeissa, joita miehet käyttävät naisia kohtaan. Väkipalantekijällä on vastuu tekemisistään ja häntä pitää vastuuttaa siitä. Parisuhdeväkipalalta on edelleen hyväksyttyä monella eri tasolla, vaikka se on rikos Väkipallan hiljainen hyväksyminen, kulttuurinen oikeuttaminen, välinpitämättömyys ja vaikeneminen siitä mahdollistavat osaltaan väkipallan jatkumisen. Jokaisen yksilön, naisen, miehen, viranomaisen, on valittava hyväksyykö väkipallan vai ei – puolensa valinta.

Minun oma teoria, miten mä pystyn suhtautumaan näihin väkipalalta-asioihin, on ehkä se, että ihminen joko hyväksyy väkipallan tai ei hyväksy sitä. Se on puolensa valinta. (S3)

8.2 Parisuhdeväkivalta ilmiönä – kyse on vallankäytöstä

Kaikki väkivalta on väkivaltaa - väkivallan muodot

*Millainen mies?
Raivostuessaan heittelee tavaroita,
rikkoo koriste-esineet,
repii naisen kauneimmat vaatteet.
Lyö nyrkillä, kämmenellä,
potkii,
vääntää kättä,
kuristaa,
uhkailee,
nöyryyttää,
huorittelee,
heittää ruoat naisen päälle,
leikittelee puukon kanssa. (S 12)*

Väkivallan määrittelyt lähtevät usein väkivallan muotojen kuvauksesta. Parisuhdeväkivallasta puhuttaessa ajatellaan helposti kyseessä olevan fyysisen väkivallan. Tutkiessaan sosiaali- ja terveydenhuollossa kohdattua perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa Perttu (1999a, 16) havaitsi, että 67 prosenttia uhreista kärsi fyysisestä ja 65 prosenttia henkisestä väkivallasta. *Fyysinen väkivalta* oli hänen mukaansa usein niin vakavaa, että uhrin henki oli uhattuna. Väkivallan teoissa käytettiin erilaisia aseita, uhrin ihoa poltettiin, esiintyi tönimistä, potkimista, kuristamista, kädestä vääntämistä, esineillä heittämistä (mt.16). Haastattelemani sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään useimmiten juuri fyysisistä väkivaltaa kokeneita naisia.

Karkeasti ihan psyykinen ja fyysinen tai henkinen ja fyysinen väkivalta, lähinnä näin. Ja varmaan fyysinen väkivalta on se, joka useimmin tulee työssä eteen, elikkä se on jotakin niin konkreettista ja voi esimerkiksi mennä lääkäriin näyttämään ne vammat ja vauriot: kato nyt se löi mua päähän tai kisko tukasta ja näkykö siellä päänahassa mitään tai jotain vastaavaa. Mut se henkinen väkivalta on pulmallisempi tässä mielessä, että sen toteennäyttäminen on vaikeempaa ja - mä uskon – että heidän avun hakeminen on vielä monimutkaisempaa. Musta se vaikuttaa ihan samalla tavalla kuin fyysisenkin väkivalta. Elikkä se on nöyryyttävää ja alentavaa ja ihmisarvoa polkevaa ja riistää tältä naiselta oman arvon. Hirveen monella eri tasolla vaikuttavaa ja aiheuttaa henkisiä arpia niin sanotusti. Lamaannuttaa. (S7)

Henkinen väkivalta on Pertun mukaan väkivallalla uhkailua, pelottelua, nimittelyä, syytelyä, vangitsemista sisätiloihin, kiristämistä, mitätöintiä, raha-asioista valehtelua, ihmissuhteista eristämistä, seurailua, vahtimista ja raivokohtauksia. Uhkaukset saattoivat olla itsemurhalla uhkaamista tai uhrille osoitettuja tappouhkauksia. Lapset joutuivat usein

katselemaan äitiin kohdistuvaa pahoinpitelyä. (Perttu 1999a, 16; Perttu & Söderholm 1998, 4.) Audrey Mullenderin (1996, 24) käsite emotional abuse sisältää myös naiseen kohdistuvan verbaalisen alistamisen, jossa kumppania haukutaan rumaksi, typeräksi tai kykenemättömäksi ja häntä vähätellään ja nolataan julkisesti. Myös aineistoni sosiaalityöntekijät ovat tunnistaneeet henkisen väkivallan monimuotoisuuden, ilkeyden ja salakavaluuden.

Esimerkiksi uhkailua, jatkuvaa uhkailua, että jos teet niin tai näin, ei oo kiinnikäymisestä kysymys, mutta uhataan, et saadaa jotenkin alistettua. Esimerkiksi, että jos sä lähdet, niin lapsia et saa. Ja tämmöstä on mun mielestä hirveen paljon. Et jotenkin sit uskotaan, ku mies sanoo, että et saa lapsia. ... Kun semmonen uhkailu ja alistaminen jatkuu tarpeeksi pitkään, niin jotenkin mies saa sitten sen vallan, kunnes nainen ei uskalla tehdä mitään ratkasuja. (S9)

Sanallisesti loukkaa ja haavoittaa toista, et jotenkin se ilmapiiri. Et voi sitä henkistä väkivaltaa todella käyttää hyödyksi, vaik ei käsiksi käydäkään. Yhtä julmaa se on. (S5)

Perttu erottelee myös *seksuaalisen väkivallan*, jolla hän tarkoittaa seksiin ja yhdyntään pakottamista, raiskauksia, vastentahtoista uhrin koskettelua ja genitaalille alueille kohdistuvaa pahoinpitelyä (mt., 17). Sosiaalityöntekijät kertoivat, miten naiset olivat joutuneet miesten palvelijoiksi, täyttämään miehen kaikki toiveet sekä joutuneet eristyksiin.

Seksuaalinen alistaminen tietysti kanssa, niinku pakottaminen. Kyllä varmaan seksiin voi pakottaa henkisesti, ilman fyysistä väkivaltaa. Et siinä on semmonen yliote toisella, että nainen tekee mitä mies haluaa. ... Mustasukkaisuus on tietenkin monta kertaa kanssa väkivaltainen. Se mun mielestä on kans yksi, just semmosta epäilyä ja kyttäämistä ja vahtimista, vaikkei siihen lyömistä liittyisikään – väkivaltaahan sekin on. (S9)

Seksuaalinen ja seksuaalistunut väkivalta nähdään yleisellä tasolla miesten ongelmana, mutta parisuhteessa se helposti erotisoidaan. Mustasukkaisuus ja masokismi ovat olleet tässä suhteessa käytettyjä konseptioita. Myytit mustasukkaisista ja intohimoisista miehistä sekä masokistisesti väkivaltaisesta kohtelusta nauttivista naisista saavat parisuhdeväkivallan näyttämän enemmänkin rakastavaisten riidalta (Husso 2003, 95). Miesten harjoittaman seksuaalisen väkivallan lisäksi emotionaalinen ja fyysinen väkivalta toteutuvat usein seksuaalistuneen kontrollin yhteydessä (Nyqvist 2004, 105).

Taloudellinen väkivalta käsittää uhriin kohdistuvan rahan kiristämisen, taloudellisen hyväksikäytön tai kontrollin sekä niihin liittyvää uhkailua ja pelottelua. Taloudellinen alistaminen voi ilmetä muun muassa siten, että perheenisä ei anna rahaa talousmenoihin tai puolisonsa tarpeisiin tai puoliso voi elää toisen kustannuksella ja käyttää tämän rahavaroja omiin tarkoituksiinsa. (Perttu 1999a, 16 – 17.)

Paitsi tää fyysinen, niin sitten on taloudellista ja on henkistäkin väkivaltaa, niin kyllä sitä on aika paljon. Sitä on niin monenlaista ilmenemismuotoa, lievempää ja kovempaa ja kaikkee. En minä ajattele niin, että ne ois jotenkin väheksyttävämpiä, joku psyykinen tai taloudellinen väkivalta. Ne on erilaisia. Et onhan sitä aika paljon, että toinen istuu rahakirstun päällä ja toisen pitää kerjätä ruokarahaa. (S6)

Perttu (mt., 17) erottaa vielä *hoidon laiminlyönnin* perheväkivallan muotona. Se liittyy uhrin perustarpeisiin, kuten ruoan, vaatetuksen ja hygienian laiminlyömiseen, kun uhrin olivat toisen huolenpidosta riippuvaisia, esimerkiksi lapsia, vammaisia tai vanhuksia.

Samaa sellasta väkivaltaahan se siinä parisuhteessa on ja vallan käyttö; se tapa vaan millä se tehdään on eri. (S11)

Vaikka haastattelemani sosiaalityöntekijät erottelivat erilaisia parisuhdeväkivallan muotoja, he eivät asettaneet niitä vastakkain. Ei ole olemassa sellaista fyysistä väkivaltaa, joka ei olisi myös henkistä väkivaltaa. Pelkkä fyysisen väkivallan uhka on äärimmäistä henkistä väkivaltaa. Ruhjeet ja mustelmat parantuvat, mutta niistä jää ”henkisiä mustelmia”, joiden paraneminen saattaa kestää monilla vuosikausia. Parisuhdeväkivallan esiintymisessä on erilaisia ulottuvuuksia: tekotavassa, kohdistumisessa, määrässä, laadussa, intensiteetissä, asteessa, tiheydessä, mutta kaikki väkivalta on väkivaltaa. Kuten Lempert (1997, 149) sanoo: ”Todellinen väkivalta ei ole enemmän kuin leikillinen väkivalta”.

Parisuhdeväkivallan sykli

*Nainen ei enää tiedä,
tuntee miestä yhä vähemmän,
hallitsee tilannetta yhä huonommin. (S 12)*

Haastateltaville parisuhdeväkivalta näyttäytyy myös ilmiönä, joka jatkuu, lisääntyy ja muuttuu vakavammaksi, ellei sitä saada loppumaan. Parisuhdeväkivalta ei parane itsestään, vaan kierre jatkuu hitaammin tai nopeammin. Parisuhdeväkivaltaa on saattanut

kestää yli 30 vuotta - sitä on vaikea katkaista. Perttu ym. (1999, 14) toteavat, että yhteen muuttaminen, naimisiin meneminen, raskauden alkaminen tai lapsen syntyminen voivat merkitä pahoinpitelijälle varmuutta naisen omistamisesta. Suhteen vakiintuessa väkivalta usein lisääntyy ja muuttuu säännöllisemmäksi ja vakavammaksi. Käytettyään kerran väkivaltaa mies ylittää sen käyttöön liittyvän henkisen rajan ja kynnyksen väkivaltaiseen käyttäytymiseen madaltuu kerta kerralta (Hautamäki 1997, 48 - 49). Väkivallan toistuvuutta ja jatkumoa on alkuvaiheessa vaikea nähdä ja tunnistaa, koska tilanteiden välillä saattaa olla pitkiäkin aikoja. Väkivallan jatkuessa ja tihentyessä uhri joutuu pelon kehään, joka on jatkuvaa seuraavan väkivaltatilanteen odottamista.

Oma havainto, että väkivalta aina vaan raaistuu, että tässä saattaa henkikin mennä. (S8) Väkivaltatilanteiden välillä saattaa olla pitkiäkin aikoja ainakin siellä alkuvaiheessa, että voi olla vaikeaa nähdä sitä jatkumoa. Et ei he välttämättä huomaa sitä kehämäisyyttä, mikä siinä ilmiössä on. ... Siinä on käyty monta eri vaihetta läpi ja se on jatkunut vuosia ja vuosia. Se on niin kroonistunut se juttu. (S7)

Sosiaalityöntekijät puhuivat parisuhdeväkivallasta väkivallan kierteenä, spiraalina ja syklinä. Pertun (1999b) mukaan väkivallan kierteen on havaittu noudattavan usein kolmivaiheista sykliä. Kierre sisältää kasvavan jännityksen, väkivaltaisen purkauksen ja rauhallisen, jopa rakastumisen vaiheen. Jännityksen kasvaessa voi esiintyä tönimistä ja läimäyttelyä ja pahoinpitelijä voi sanallisesti syytellä ja nöyryyttää kumppaniaan, joka puolestaan yrittää olla varovainen, pysyä hiljaa ja noudattaa pahoinpitelijän toivomuksia väkivallan estämiseksi. Väkivaltainen purkaus voi sisältää uhrin fyysistä ja seksuaalista pahoinpitelyä. Pahoinpitelyn jälkeen, rauhallisessa vaiheessa, pahoinpitelijä ilmaisee katumusta ja hyvittää uhria lahjoilla. Hän saattaa anoa anteeksiantamista ja lupaa, ettei koskaan enää käyttydy siten. Kolmatta vaihetta kutsutaan myös ”onnen illuusioksi”, sillä uhri saattaa uskoa pahoinpitelijän muuttuvan. (Perttu 1999b, 30.)

Sitten palataan takasin hyvittämään. Ja sitten, ku siinä on kuitenkin se, et sit menee taas vähän aikaa mukavasti ja on ihanaa ja mies saattaa palvoa ja olla aivan ihana ja kaikki menee tosi hyvin ja on aivan upeeta, kunnes sitten taas tulee se tilanne. Et kai siihen jotenkin oppii, että jos on oikein huonoo, ni sitten on taas niin ihanaa, sitten jälkeinpäin. ... Ei se oo mikään moralisoitava tai tuomittava asia, vaan siihen yksinkertaisesti oppii, että elämä menee sillä tavalla. ... Et siihen liittyy niin paljon myöskin niitä hyviä asioita, et se ei oo pelkästään vaan se väkivalta. (S9)

Kaikkein typerintähän siinä perheväkivallassa on se aaltoliike, että se sama mies, joka lyö niin, että nainen joutuu ehkä ihan henkensä edestä pelkäämään, niin sitten lyöntiä kun yleensä seuraa se sykliisyys, että on sitten se hirveä hellittelyn aika. Ja nainen jo

ehken saattaa ajatellakin, että oliko sitä lyöntiä olemassakaan, ja jos tämä vaikka tästä ihan normaaliksi perhe-elämäksi nyt muuttuukin. Juuri se vaihtelevuus. (S8)

Pelon jatkuva ilmapiiri

*Nainen pelkää.
Kurkussa ja rinnassa on
lohkare,
joka musertaa,
tukehduttaa,
jähmettää.
Ajatukset ovat lakanneet
kulkemasta. (S 12)*

Pelottelu kuuluu myös väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Tekijä saattaa uhkailla pahemmalla väkivallalla, tappamisella, lapsiin tai lemmikkieläimiin kohdistuvalla kostolla tai itsensä tappamisella (ks. Perttu 1999b). Väkivaltaa suhteissaan kohdanneet naiset eivät ole ”vain” hakattuja, vaan usein myös psyykkisesti loukattuja. Psykkisen ja fyysisen väkivallan yhdistelmä on tehokas psyykkisten ongelmien aiheuttaja ja minuuden murentaja. Väkivallan syklisyydestä johtuen pelko on läsnä silloinkin, kun kaikki näyttäisi menevän hyvin. Lyödyn naisen elämä täyttyy varomisella, ennakoimisella ja myötäilemisellä, ja hän ottaa huomioon väkivallan mahdollisuuden koska tahansa. (Ronkainen 2001, 144.)

Väkivallan syklin kiihtyessä ei rauhallisia aikoja enää ehkä ole. Väkivaltaisessa parisuhteessa olleet naiset olivat kertoneet sosiaalityöntekijöille, miten he joutuvat olemaan kotonaan varpaillaan pienessä pelossa jatkuvasti. Silloin ei voi tietää, milloin pahoinpitelijä hyökkää tai mitä tekee seuraavaksi, milloin seuraava isku tulee ja milloin joutuu pakenemaan. Väkivalta voi tapahtua oikeasti milloin tahansa, se ei enää ole etäinen uhka. Pelko tekee nöyräksi ja pelon vallassa nainen voi luvata mitä tahansa ja suostua mihin vain uskaltamatta sanoa ”puolta sanaa poikittain”. Väkivallan pelossa eläminen on hyvin tuskallista ja hämmentävää. Se valtaa ajatukset, vie voimat, lamaannuttaa paikoilleen ja tekee samalla hyvin haavoittuvaksi ja riippuvaiseksi (Husso 2003, 83). Lopulta nainen on pelkoa ja kauhua täynnä, avuttomana ja lamaantuneena. Hän menettää oman elämänsä kontrollin. Uhri elää pysyvässä kriisin ja kauhun tilassa ja hän menettää vähitellen kykynsä arvioida vaaran tasoa. (ks. Perttu 1999, 30.)

Nää naiset, mitä mä oon tavannut, ne on ollu yleensä aika peloissaan. Peloissaan siitä, että voiks he puhua siitä asiasta ja tuleeks tää nyt sen miehen tietoon ja kauheeta, jos se

mies näki, että hän tuli tänne. ... Se nainen ei uskaltanu sanoa puolta sanaa poikittain. Niillä oli kaikki niin auvoista, että käytiin lasten kanssa lauantaina pizzalla ja ostoksilla ja uimahallissa ja vaikka missä. Ja sit se oli aivan yhtä perhehelvettiä se arki, et se oli aivan kauheeta. (S11)

Semmosta pelkoo, että koko ajan saapi olla varpaillaan, mitä tapahtuu ja mitä ei. Ja vaikka ikinä ei sinänsä sit oo tapahtunu mitään, siis semmosta fyysistä purkausta. (S 4)

Aineistoni sosiaalityöntekijät toivat voimakkaasti esille parisuhdeväkivallan vakavuuden ja vaarallisuuden. Nainen on väkivaltaisessa parisuhteessa henkensä kaupalla, avuttomana ja tuntien, ettei pääse pakoon. Kuoleman pelko on todellista ja aiheellista: onhan arvioitu, että 27 naista vuodessa kuolee parisuhdeväkivallan uhrina Suomessa (Ruusu vuori 2002). Jotkut työntekijät tunsivat vahvasti, miten kyseessä on ”elämän-kuoleman kysymys”. He pelkäsivät naisten ja lasten puolesta. Viikonloppuna oli mielessä, mitä jossakin perheessä saattaa tapahtua ja pelotti mennä maanantaina töihin ja kuulla uutiset.

Siinä on semmoset asiat kysymyksessä, ihan elämän-kuoleman kysymykset, et on kuoleman pelkoo ja väkivallan uhka, se voi johtaa murhaan. (S6)

Kyl mää ajattelen niistä naisista, että henkensä kaupalla ne sieltä lähtee. Et ne on tosissaan henkensä kaupalla monestikin liikkeellä. Varsinkin niissä perheissä, missä ei oo kontaktia mihinkään virallisiin tai viranomaisysteemeihin, et on taloudellisesti hyvin ja tavallaan se ulkoasu ehkä hirveen hyvä, niin niissä perheissä erityisesti on hyvin graaveja ja hurjia ne tilanteet sitte, kun jotenkin se tilanne tulee julki. (S2)

Kyllähän se semmonen sarka on, joka ajatukset vie ja ehkä eniten pelottaa. Kun tietää perjantaina töistä lähtiessään, että kun on tullut viestiä, että nyt on semmonen ilmapiiri, että jotain voi tapahtua, pelottaa maanantaina mennä, että mitä on sattunut. (S10)

Väkivallan uhka ei kohdistu vain väkivaltaisessa parisuhteessa elävään naiseen ja lapsiin, väkivalta ja sen uhka kohdistuvat myös työntekijään. Pelko omasta turvallisuudesta on myös työntekijälle totta. Sosiaalityöntekijät olivat kokeneet miten miesten aggressio kohdistuu heihin, kun he puuttuvat perheen sisäiseen elämään. Jos sosiaalityöntekijä joutuu vielä hoitamaan vastentahtoisen huostaanoton kiireellisesti, on pelko ja uhka käsin kosketeltavaa. Työntekijä saa todella miettiä miten se hoidetaan, ettei kuole koko perhe ja työntekijä.

On tosi vaikee ollu kohdata niitä miehiä, joitten tietää puukon kanssa heiluneen. Et toki välillä on pelänny, kun tietää, että on tulossa. (S10)

Kun mä sitten kohtasin sen miehen täällä, niin se on kans hirveen epämiellyttävä kokemus, se on jotenkin pelottava, koska sen aggressio kohdistui meikäläiseen, ku on heidän elämänsä pantu pilalle – hänen näkökulmastaan tietenkin. Eikä näe tietenkään ommaa osuuttansa siihen asiaan. Ja muutenkin ylleensä, nää väkivallan tekijät, ne ei oo mitenkään yhteistyöhaluisia. Meihin se kohdistuu se aggressio, kun ruvetaan tällasia asioita kyseenalaistamaan ja penkomaan ja kriisiä aiheuttaa heidän perheessään. (S6)

Joitakin sosiaalityöntekijöitä oli uhattu henkilökohtaisesti, joku oli kokenut suoraa väkivaltaakin, esimerkiksi potkimista, tai sitten ilmapiiri oli ollut uhkaava. Eräs haastateltavista sanoi, että hän on ollut kuoleman kanssa silmikkäin asiakastilanteessa. Työntekijänä ja ammattilaisena hän on selvinnyt uhkaavista tilanteista, mutta jos uhka kohdistuu yksityiselämään ja perheeseen, siinä on raja.

Mua on kaupungin sosiaalitoimistossa potkittu kerran ja kerran uhattu tappaa kirveellä. Se meni käräjiin se juttu, se mies sai sakot. Mutta ei oo kukaan tullut kottiin eikä oo perhettä uhannu. Jos se uhka kohdistuis yksityiselämään ja perheeseen, niin sit se jaksaminen vois olla huonompaa. Jotenkin mä oon aatellukin, että siinä kulkee raja, et jos ei oo perhe turvassa, niin sitten minä en tätä työtä enää tee. Että sitten muuttuu hommat, että ei tää nyt sentään. Se on silleen epäreilua, ku sitähän tekkee virkansa puolesta, toisen auttamiseksi eikä kiusallaan. (S6)

Nyt en ihan muista, onko minua uhattu henkilökohtaisesti, mut käytös on ollut kuitenkin tietyllä tavalla uhkaavaa. Mutta en tiedä, onko se ollut suoranaisesti minuun kohdistuvaa, mutta että yleensä ottaen on ollut uhkaavia tilanteita. Miehet hiilestyvät niissä tilanteissa, kun vaimo lähtee, ja sit ku joku sosiaaliämmä siellä pakkaa tavaroita mukana. Tunteet käy aika kuumina siinä tilanteessa. ...Tää on tunteita herättävää työskentelyä ja mun mielestä täs on vaarana sekin, että työntekijä tavallaan lamaantuu ja joutuu siihen samaan psyykkiseen kehään, missä uhri esimerkiksi on. (S7)

Haastatteleman sosiaalityöntekijät olivat havainneet, että väkivaltaisessa parisuhteessa väkivallan teot saattoivat olla mitä mielikuvituksellisimpia. Kaikki väkivalta on kuitenkin väkivaltaa ja vallan käyttöä, jonka raastavuus johtuu pitkälti väkivallan tekojen ja hyvittelyn vuorottelusta. Väkivallan uhri joutuu elämään jatkuvassa pelossa sekä erilaisten ja yhtäaikaisten väkivallan muotojen verkossa (Husso 2003, 283). Tässä väkivallan verkossa kietoutuvat yhteen myös kaikki väkivaltaa käyttävät, kohtaavat ja kommentoivat (mt., 283). Parisuhdeväkivaltaa kohtaava sosiaalityöntekijä joutuu myös kantamaan naisen ja lasten hätää ja pelkoa heidän tilanteestaan. Mutta hän on samassa väkivallan ja uhan tilassa myös henkilökohtaisesti pelätessään oman tai perheensä turvallisuuden ja hengen puolesta. Sosiaalityöntekijä voi joutua samaan psyykkiseen tilaan kuin väkivaltaa kokenut nainen ja lamaantua toimintakyvyttömäksi.

Sosiaalityöntekijälle väkivallan tarkastelu uhrin näkökulmasta on vaativaa, sillä se edellyttää tuskan jakamista, sitoutumista ja väkivallan mahdollisuuden, oman uhriutumisen kohtaamista (Ronkainen 2001, 149).

8.3 Parisuhdeväkivallan seuraukset – eläviä kuolleita

Häpeä – kaksinkertainen häpeä

*Häpeä on seurannut naista
kuin varjo vuosien ajan.
Salaisuus
katkaissut ihmissuhteet,
karkottanut ystävät,
elämä täynnä selityksiä, valheita. (S 12)*

Sosiaalityöntekijöiden puheessa korostui väkivaltaa kokeneiden naisten syyllisyys ja häpeä. Merja Laitisen (2004) mukaan sekä häpeä että syyllisyys ovat tilanteisiin sidottuja, moraalisia tunteita, joita koetaan suhteessa johonkin normien säätelemään asiaan, tapahtumaan tai tilanteeseen. Ne määräytyvät kulttuurissa, mutta ovat yksityisiä ja intiimejä. Häpeä liittyy omaan itseen. Se merkitsee epäonnistumista ihmisenä ja persoonana. (mt., 172.) On hävettävää tunnustaa elävänsä epäonnistuneessa, väkivaltaisessa suhteessa. Tunne siitä, ettei ole rakastettu, tarvittu tai arvostettu yhtään missään, tuottaa äärimmäisen hylätyksi tulemisen tunteen, jota seuraa voimakas häpeä. Vähäpätöisyyden tunteet saavat häpeämään paitsi toisten myös itsen edessä. Häpeä on koko identiteettiä uhkaava tunne, jolla on voima saada ihminen tuntemaan itsensä jopa täysin arvottomaksi. Se saa ihmisen tuntemaan itsenä voimattomaksi, haavoittuvaksi, epävarmaksi ja mitättömäksi. Häpeän tunne aiheuttaa lamaantumista, apatiaa ja kyynisyyttä. Häpeän tunne liittyy aina itsearvostuksen menetykseen. Jokaisella on sisällään ainakin osittain tietoinen kuva siitä, kuinka haluaa tulla nähdyksi, ns. minä-ideaali. Häpeässä tietoisuus on keskittynyt siihen, millainen itse on toisten silmissä. Häpeän sisäistäminen tekee hiljaiseksi ja pakottaa uskomaan, etteivät oma minuus ja omat asiat ole paljon minkään arvoisia. Häpeä on reaktio vastavuoroisuuden puutteeseen. Häpeän tunteet voi myös nähdä erityisinä ahdistuksen muotoina. Ahdistus on toiminnassa aina kun ihminen odottaa mahdollisesti häpeää tuottavia tilanteita. Häpeä-ahdistus liittyy kysymykseen, pystynkö täyttämään omat ja muiden odotukset. (Granfelt 1998, 141 - 142; Husso 1997, 96.)

Mitä enemmän yksilö on riippuvainen muista ja heidän arvostuksestaan, sitä herkemmin hän kokee häpeää. Häpeä on tuskallinen kokijalleen, sillä se koskettaa koko itseä; itsen olemassaolo joutuu vaakalaudalle konkreettisesti fyysisenä kokemuksena. Häpeän tunnetta on vaikea verbalisoida, se on koko itseä vastaan suuntautunutta aggression tunnetta. Häpeän vallassa eläminen lamaannuttaa ja tekee kyvyttömäksi puolustamaan itseä. Juuri tähän häpeän voima perustuu. (Kosonen 1997.)

Se on mielenkiintoista, miks se on niin häpeällistä. Häpeällistä. Et se on minun häpeä, kun minua lyyvvään. Häpeä ja pelko. (S10)

Haastateltavani puhui kaksinkertaisesta häpeästä. Kun perheväkivallasta on alettu puhua julkisesti, eikä väkivaltaa kokenut nainen pysty katkaisemaan kierrettä eroamalla, eikä tekemään asialle toisten mielestä mitään, hän joutuu kokemaan kaksinkertaista häpeää. Ensiksikin hän häpeää miehensä väkivaltaista käyttäytymistä, omaa väkivallan kohteena olemistaan ja syyllisyyttään, sitä miten heidän perheessään eletään sekä toiseksi kykenemättömyyttään, avuttomuuttaan ja voimattomuuttaan hakea siihen apua ja ratkaista ongelma. Hän kokee häpeää siitä, että väkivalta jatkuu.

Jos ei oo pystyny tekeen sille mitään, pahoinpitely on pahentunut vuosia oli se mitä hyvänsä laatua. Kyllähän se aika heikoilla sit on siinä vaiheessa oman itsensä hallinta. Ja sitte siitä puhutaan, et ruvetaan puhumaan, että tästä pitää kuule, tää pitää jättää, tää pitää saaha hallintaan, ja ettei sellasta pidä kärsiä. Että jos et sitte pysty lähtemään, niin kyllähän se varmaan aikamoista häpeää sille tuottaa. Pystyyks sitä edes sit sanomaan missään. Sit ei pysty tekee sillee mittään. (S4)

Itsetunnon ja ihmisarvon menettäminen

*Nainen ei ole enää nainen.
Hän ei enää tiedä mikä hän on.
Ehkä hän ei ole edes ihminen,
ehkä ei edes olemassa. (S 12)*

Pitkään parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset näyttäytyvät sosiaalityöntekijöille ihmisinä, jotka mukautuvat ja alistuvat väkivaltaiseen parisuhteeseen ja luopuvat omista tarpeistaan toimien miehen toiveiden ja tarpeiden mukaan. Kun mies sanoo naista vähä-älyiseksi toistuvasti, nainen alkaa uskoa siihen, että hänessä on jotakin vikaa. Nainen alkaa pitää itseään kynnyksimattomana, tyhmänä ja arvottomana. Uhri alkaa hiljalleen yhä enemmän epäillä omia tunteitaan ja omaa todellisuuskäsitystään. Kroonistuneessa tilanteessa naisen

käsitys omasta itsestä vaurioituu ja psyykkinen minä muuttuu, itsetunto on palasina ja ihmisarvo on riistetty. Syyllisyyden, häpeän- ja leimaantumiskokemusten alla he saattavat kokea pahoinpitelyn oikeutetuksi. Nainen alkaa ajatella, että hän ei ansaitse parempaa, hän on saanut ansionsa mukaan ja kuuluu tullakin lyödyksi sekä vihdoinkin epäilee oliko lyöntiä olemassakaan. Nainen ei tunnista enää tilannetta, vaan pitää sitä luonnollisena ja normaalina parisuhteeseen kuuluvana. Tilanne on normalisoitu vallan käytöllä. Todellisuus hämärtyy ja vääristyy, eikä hän tiedä mikä on totta, mikä on oikein tai väärin. Väkivalta sisäistyy hiljalleen osaksi uhrin todellisuutta, jolloin sekä todellisuuskuvat että kuva itsestä alkaa vääristyä yhä enemmän. Itsetunnon haurastuminen ja itseensä kohdistuva halveksunta vahvistavat riippuvuutta, saavat väkivallan näyttämään hyväksyttävältä ja tekevät irtaantumisen vähitellen yhä vaikeammaksi. Tilannetta leimaa puhumattomuus, vaikeneminen, tunteiden katoaminen, sisäinen ja ulkoinen yksinäisyys. Nämä ihmiset tarvitsevat ulkopuolista apua selviytyäkseen tilanteestaan. (Ks. Granfelt 1998, 157.)

Itsetunto menee ja sitten se on tämmönen itseään toteuttava ennuste tai aletaan pitää jotenkin huonona ja vähä-älyisenä ja niin nainen alkaa itsestään ajatella, että hän onkin semmonen ja käyttäytyäkin niin ja hyväksyy sen. ... Et se varmaan alistuu loppujen lopuksi eikä ehkä muista sitten minkälaisista oli ennen. Tai sit se näkee sen niin, että on jo voimat niin menny, ettei jaksa ajatella. Se ois niin kauhee suuri muutos, että siitä lähtis pois tai muuttus toisenlaiseksi. (S6)

Ennen kuin lähetään hakemaan apua, ni sitä on voinut tapahtua jo hirveen pitkään siellä perheessä. Ja sitten kohtaa naisia, joilla se itsetunto on niin murskana ja niin palasina, et he tavallaan elää vaan sitä miestä varten, et heillä ei oo mitään itse, ei mitään minä itse-ajattelua. Ja tavallaan niin alistettu siihen tilanteeseen. ... Nää naiset jotenkin kertoo sitä tarinaa, ikään kuin se kuuluis siihen parisuhteeseen, ikään kuin se olisi jotenkin hyväksyttävää, että ku heillä on ollu jo pitkään tätä ja että hänestähän tätä on ollut aina ja kyllä se sitten aina tasoittuu. Et ikään kuin se olisi osa sitä, oikeutettu osa sitä parisuhdetta. Se kuva mulla on. Sit se muodostuu sen parisuhteen arjeksi. (S1)

Ja sillee mä aattelen, että toistuva väkivalta vie ihmisen arvokkuuden tunnetta väistämättä pois. Et jollain tasolla ne naiset kokee saaneensa ansionsa mukaan ja että tulee semmonen toivottomuus. Luulen ja uskon näin, et se vaikuttaa siihen, mitä he ajattelevat itsestään. Ja se on myös yks tärkeä asia, minkä takia he ovat voimattomia ja keinottomia siinä, et lähteä muuttaankaan sitä tilannetta. Jotenkin se kroonistunut tilanne on muuttanut heidän psyykkistä minäänsä tietyllä tasolla. Ne naiset todella vaurioituu psyykkisellä tasolla sen jatkuvan väkivallan seurauksena. ... Mä jotenkin aattelen, että he on tavallaan muuttuneet persoonallisuuksina tietyllä tavalla, sillä tavalla vaurioituneet. Se selittää sitä paikalleen jäämistä. (S7)

Traumatisoituminen ja uhriutuminen

*Nainen on varjo.
Nainen on vanki.
Vailla omaa tilaa
nainen kutistuu sisällään kokoon
mustaksi möykyksi.
Pelkonsa vangiksi. (S 12)*

Väkivallan kokemuksella on suuri vaikutus uhrin koko persoonallisuuteen. Väkivaltakokemus voidaan käsittää traumaattiseksi kriisiksi, johon liittyvät erilaiset traumareaktiot ja josta selviytyminen edellyttää psyykkistä työskentelyä (Lehtonen & Perttu 1999). Traumaattinen kriisi tarkoittaa yksilön psyykkistä tilannetta, kun hän kohtaa omaa fyysistä olemassaoloaan, sosiaalista identiteettiään ja turvallisuuttaan uhkaavan ulkoisen tapahtuman. Traumaattisen kriisin vaiheet ovat normaalisti, jos väkivaltaa kokeneella on mahdollisuus käsitellä tunteitaan, sokkivaihe, reaktiovaihe, käsittelyvaihe ja uudelleen suuntautumisen vaihe. Auttajan on hyvä tietää, että sokkivaiheessa olevan on vaikea kuulla, ymmärtää ja muistaa, mitä hänelle on sanottu. Se kuuluu kriisireaktioon ja auttajan tulee ymmärtää tilanne, joka voi vaihdella yksilöllisesti. (Perttu & Söderholm 1998, 6.)

Traumaperäiseksi stressireaktioksi (PTSD, Post-traumatic stress disorder) kutsutaan tilannetta, jossa voidaan nähdä traumaattisen tilanteen aiheuttamia oireita viivästyneinä tai pitkittyneinä. Stressireaktiosta aiheutuu erilaisia oireita kuten trauman uudelleen kokemista vastaavissa tilanteissa tai painajaisissa, erilaisia ahdistuneisuudesta johtuvia oireita, kuten ristiriitaisia tunteita, levottomuutta, nukkumishäiriöitä, keskittymisvaikeuksia, eristäytymistä, ärtyneisyyttä, jatkuvaa varuillaan oloa ja somaattisia oireita. Traumaan altistuminen vaikuttaa myös päätöksenteko- ja ongelmanratkaisukykyyn. Traumaperäisiä stressioireita pidetään luonnollisina reaktioina traumaattiseen tapahtumaan.

Uhriutumisesta puhutaan silloin, kun traumatisoivia väkivaltatilanteita ei käydä lävitse jälkeenpäin ja väkivaltatodellisuus pyritään kieltämään. Tällöin uhri jää vaiheeseen, jossa hän torjuu, kieltää tai vähättelee väkivallan aiheuttamia tunteita ja tapahtumien vakavuutta, eikä halua puhua siitä tai ei muista tai halua muistaa. Uhrien kokema jatkuva pelko sekä kokemus tapahtumien ennakoimattomuudesta uhkaavat persoonallisuuden

rajoja ja rikkovat turvallisuudentunnetta. Uhri joutuu irrottamaan tunteet tietoisuudestaan ja itsestään. Jos tämä tilanne jatkuu pitkään, uhri saattaa samaistua väkivallantekijän tarjoamaan kuvaan itsestään ja heidän suhteestaan. Pahimmillaan jatkuva toisen mielentilojen huomioiminen ja käyttäytymisen muuttaminen voivat johtaa jopa oman identiteetin hajoamiseen. (Perttu & Söderholm 1998, 6; Partanen & Holma 2002, 194.)

Suvi Ronkaisen (2001) näkemyksen mukaan uhriutumisen viittaa väkivallan kokemuksen psyykkisiin ja sosiaalisiin seurauksiin kulttuurisessa ja sosiaalisessa kontekstissa. Termin keskiössä on väkivaltaisen tapahtuman merkitykset ja dynamiikka väkivallan kokijalle. Uhriutuminen ei myöskään ole sama asia kuin traumatisoituminen, vaikka erilaiset traumaoireet voivatkin kuulua uhriutumisen dynamiikkaan. Uhriutuminen on aikaan ja paikkaan sitoutuva prosessi. Kulttuuri, yhteiskunnalliset järjestelmät, tavat, jolla uhrikokemus ymmärretään ja selitetään, toisten ihmisten reaktiot ja tuki sekä se miten kokija itse merkityksellistää väkivallan kokemusta ja samalla itseään, ovat osa uhriutumista. Siten kulttuuriset narratiivit, joilla tapahtumaa tehdään ymmärrettäväksi ja käytännöt, joissa uhrin kohdataan, ovat osa uhriutumisen prosessia. (Mt., 139.)

Ronkaisen (2001) mukaan traumaoireyhtymä ei riitä kattamaan väkivaltakokemuksen seurauksia. Se ei kehity kaikille eikä ehkä suurimmalle osalle väkivallan kokijoista. Traumatisoituminen riippuu monin tavoin yksilöllisestä historiasta sekä niistä merkityksistä, joita tapahtumille pystytään antamaan. Tällöin keskeistä on kulttuuri ja yhteisön sosiaalinen tuki. Traumatisoituvuuden ytimenä on tapahtuman musertavuus ja käsittämättömyys sekä tarve torjua tapahtunutta että tämän torjunnan mahdottomuus. Uhri yrittää löytää selitystä käsittämättömille kokemuksilleen. Uhriutumisen ydin on, ettei sille löydy syytä tai että seuraus on kohtuuton suhteessa ”syyhyn”. Tämä johtaa uhrin syyllistämiseen ja häpeään. Itsensä syyllistäminen, uhriutumisen selittäminen oman huononmuuden kautta ja vastuunotto siitä, ettei ole pystynyt estämään tapahtumaa, ovat myös osa traumaoireita. (Ronkainen 2001, 142 – 143.)

Perttu (1999, 19, 26 - 27, 41) tulkitsee tutkimuksensa tuloksia niin, että työntekijät eivät tunnistaaneet traumatisoitumisen oireita eivätkä sen seurauksia, koska väkivallan käsittelyn esteeksi kyselyssä nousi uhrin haluttomuus keskustella, ottaa vastaan apua tai ratkaista ongelmia. Haastattelemani sosiaalityöntekijät sen sijaan tunsivat traumateorian ja analysoivat parisuhdeväkivallan seurauksia traumaan liittyvien teoretisointien avulla.

Heidän käsityksensä mukaan parisuhdeväkivalta on traumaattinen kokemus ja he selittivät väkivallan seurauksia osittain uhriutumisen ja traumatisoitumisen kautta. He kuvasivat traumatisoitumisen tapahtuvaksi psyykkisellä tasolla ja etenevän ikään kuin sairaus, pikkuhiljaa, salakavalasti. Mitä useammin traumaattisen tilanteen kohtaa, sitä syvemmäksi trauma muuttuu. Trauma tulee ajan mittaan näkyville, vaikka väkivaltaisesta suhteesta olisi päässyt irti. Traumatisoituminen näkyy selittämättömänä ahdistuksena, masennuksena ja lamaantumisenä. Traumatisoitumisesta oli tullut työntekijöille selitysmalli, jonka avulla he pystyvät paremmin auttamaan ja ymmärtämään miten väkivalta vaikuttaa naiseen ja miksi nainen toimii juuri niin kuin toimii.

Väkivalta aiheuttaa henkisen mustelman ja henkiset jäljet, jotka vammauttaa ihmistä pitkän päälle ja kapeuttaa omaa päätöksentekoa, halvaannuttaa kykyä pitää itsestä huolta, suojata itseä. Ja sitten tämmönen aivopesu. Väkivallassa ihminen ei huomaakaan, pikkuhiljaa, ihan täysissä järjissä oleva ihminen voi tavallaan vammautua ja tulla semmoseks aivopesun uhriksi. ... Suurin vaurio tapahtuu siellä henkisellä puolella ja nimenomaan sen ihmisen käsitys omasta itsestä vaurioituu ja hänen turvallisuuden tunteensa vaurioituu ja muuttuu uhanalaiseksi ja siin tapahtuu valtavan monella tasolla sitä traumaa. Elikä siellä voi olla selittämätöntä ahdistuneisuutta tai masennusta tai pelkotiloja, vaikka ihminen ois selvinnyt jo pois siitä suhteesta ja tilanteesta ja vaikka se väkivalta olis päättynyt, niin jotenkin se psyykinen trauma tulee sitten ajan kuluessa näkyville. Ja mä aattelen, että tämmönen ihminen, joka ei saa sitä hoitoa, niin hän on suuressa riskissä vaurioitua psyykkisesti, sairastua psyykkisesti. (S7)

Perheväkivalta vaikuttaa syvimpään olemukseen, minuuteen, itsetunto menee: en ansaitse mitään, muut on ne, jotka saa nauttia elämän hedelmistä. Niin kuin luopuminen varsinaisesta elämästä – eläviä kuolleita. (S8)

Sosiaalityöntekijät käyttivät yleisesti uhri-käsitettä. Heidän käsityksensä mukaan uhriutuessaan nainen alkaa samastua väkivallan tekijän hänelle tarjoamaan minäkuvaan ja taantuessaan menettää kykynsä toimia aikuisen tapaan. He vertasivat parisuhdeväkivaltaa kidutukseen. Väkivaltaa kokeneitten naisten itsetunto ja käsitys itsestä luhistuu. Joidenkin haastateltavien mielestä uhri-käsite painottaa liikaa uhrin kokonaisvaltaista uhriutumista ja passiivisuutta ja he toivat samalla esiin naisen aktiivista toimintaa ja keinoja yrittää selviytyä väkivaltaisessa tilanteessa.

Mä en tykkää käyttää uhri sanaa. Se jotenkin passivoittaa tai jotenkin mulle se ei kuvaa sitä tilannetta. Mun mielestä väkivallan tekijä ja väkivallan kohde, ei nekään ole hyviä sanoja, mutta ehkä mieluummin käyttäisin niitä kuiteskii. Onhan – uhri on uhri. Totta kai se väkivallan tekijä, joka käyttää väkivaltaa siihen kohteeseen ja se kohde on uhri. Mutta ehkä mun mielestä liikaa takerrutaan siihen niinku uhrien uhriuteen. Tavallaan se on

liian vahva sana siihen, koska siitä selviytyy ja kyllä asiat järjesty joko ennemmin tai myöhemmin. (S1)

8.4 Samanaikaisesti uhri ja toimija - selviytymiskeinot

Miksi ei lähde? Miksi ei hae apua?

*Yöllä nainen nukkuu
koiranunta
havahtuen ääniin.
Vaatteet päällä,
sydän hakkaa,
rinnassa puristava koura.
Odottaen miestä. (S 12)*

”Miksi nainen ei lähde väkivaltaisesta suhteesta?”, on yleisin kysymys, joka esitetään, kun käydään keskustelua naisiin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta. Näitä sanoja pahoinpidellyt naiset eivät enää kuule haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden suusta. Väkivaltaa kokeneet naiset nähdään usein epäonnistuneina, väkivaltaan tottuneina ja sen hyväksyneinä naisina, jotka eivät edes halua tilanteeseensa muutosta. Käsite ”uhri” on usein saanut tällaisen leiman ja samalla myös väkivallan kohteena olevat naiset (Lehtonen & Perttu 1999, 65).

Miksi haluta tulla lyödyksi? Kun mulle ei kelvannut se selitys, että naiset on semmosia, että ne hakee renttuja ja ne tarvii kuritusta. Siinä on mitä uskomattomimpia selityksiä olemassa. Ja kun mä ajattelin, kun minäkin nainen kuitenkin oon, ja kun se ei pidä paikkaansa minun kohdalla, niin miksi se pitäisi paikkansa jonkun muun kohdalla. (S3)

Miks aina se on nainen ja lapset, jotka joutuu lähteen, miks uhrin pitää aina lähtee ja hakee sitä muutosta siihen tilanteeseen tai rauhottaa sitä tilannetta....Jotkuthan koki sen epäonnistumisena, jos nainen menikin takaisin kotiin, palasi sinne väkivaltaisen miehen luokse Mutta en mä ajattele, että se on epäonnistumista, vaan se voi olla, että nainen tulee uudestaan. Et kyllä mä uskon että kuiteskii hän sai eväitä ja tietoo siitä. (S1)

Epäonnistumisen käsite kyseenalaistuu sosiaalityöntekijöiden mielessä: se mikä näyttää epäonnistumiselta naisen jäädessä väkivaltaiseen parisuhteeseen, saattaa myöhemmin osoittautua onnistumiseksi. Muutos ei ehkä vielä ole mahdollinen, nainen ei ole vielä valmis tai ei löydy sopivia keinoja. Suhteeseen jäämisen syyt ovat usein myös syitä lähtemiseen.

Sosiaalityöntekijät katsoivat, että suurimpia syitä jäämiseen on pelko: pelko väkivallan tekijää kohtaan, pelko kostosta ja siitä, ettei väkivalta koskaan lopu, pelko omasta selviytymisestä yksin tai lasten kanssa. Pelossaan ihminen käpertyy yhä pienempään tilaan, suojautuakseen uhkilta, joita ennakoi tulevan joka taholta. Väkivallan tekijä aiheuttaa ja vahvistaa näitä pelkoja käyttäytymisellään ja uhkauksillaan, itsemurhalla uhkaamisella. Pelon taakse suojautumalla jää myös avun ulottumattomiin, tilanne vain pahenee ja pelko ottaa entistäkin voimakkaamman otteen ihmisestä ja koko elämästä (ks. Granfelt 1998, 153 - 154).

Haastateltavat olivat myös havainneet, että väkivallan tekijät eivät useinkaan halua erota tai suostua eroon. He myös usein kieltäytyvät muuttamasta pois yhteisestä kodista. Eroaikeissa oleva nainen ja myös lapset ovat monesti hengenvaarassa. Perttu ym. (1999, 16) toteaaakin, että erovaihe on riskialtista aikaa naiselle, sillä vakavimmat vammat ja murhat tapahtuvat juuri tässä vaiheessa. Lisäksi väkivalta ei useinkaan lopu eroon, vaan saattaa jatkua vuosia vielä senkin jälkeen. Väkivaltaiseen suhteeseen jääminen ei ole vapaaehtoista.

Yhtenä syynä jäämiseen on väkivallan ja lämmön vaihtelu, väkivallan syklisyys. Hyvät ajat suhteessa antavat toivoa väkivallan loppumisesta ja huonot, väkivallan ja uhan ajat, tuovat pettymyksen ja toivottomuuden tunteet. Nainen haluaa uskoa parempaan. Hyvien ja huonojen aikojen vaihtelu on hämmentävää ja tuskallista. Luottamus murenee kerta toisensa jälkeen. Hyvien aikojen odottaminen ja miehen muuttumisen toive saattaa kestää vuosia ja nainen joutuu väkivallan kierteeseen. (Perttu ym. 1999, 22.)

Vaikka haastattelemani sosiaalityöntekijät tunsivat väkivallan syklin ja väkivallan aiheuttaman uhriuden ja traumatisoitumisen, moni silti ihmetteli ja hämmästeli sitä, minkälaista rakkautta se on, kun mies lyö ja silti rakastaa.

Aina minä olen yhtä hämmästynyt siitä, kun nainen sanoo, selittää, miten huonosti on tullut kohdelluksi ja sitten kuitenkin rakastaa. Ja jotenkin voi ikinä sitä ymmärtää, että mikä se semmoinen rakkaus on, joka kestää semmosen kohtelun. Että aina yhtä hämmästynyt. (S10)

Yhteisessä elämässä voi olla myös emotionaalista kiintymystä ja hyviä asioita. Naiset ovat hyväksyneet kyseenalaistamatta kulttuurisia rakkauden ja perheen ideologioita ja

vaimon vastuullisuutta hyvinvoinnista kodissa. Väkivaltainen mies voi olla myös lämmin, rakastava, huolehtiva. Kun väkivalta kehittyy toistuessaan ja tihentyessään, rauhallisuuden episodit lyhenevät ja huomattava osa arkipäivää voi tulla väkivaltaiseksi. Juuri tämä ristiriitaisuus tekee omalta osaltaan irtaantumisen niin vaikeaksi (Granfelt 1998, 156). Naisen eristäytyessä väkivallan kierteessä, ei hänellä ole enää muita kiintymyssuhteita kuin väkivaltaiseen mieheen.

Sehän on se ihminen, jota hän rakastaa tai ainakin on rakastanut. Ja voi olla, että ovat pitkään olleet yhdessä naimisissa, monta lasta. (S1)

Lempertin tutkimuksessa naiset olivat kertoneet, etteivät he vihaa miestänsä vaan rakastavat puolisoitaan ja sen sijaan vihaavat heidän käyttäytymistään, väkivaltaa. Rakkaus ja väkivalta ovat yhdessä muodostaen kontekstin, jossa paradoksi naisten toimimisesta ja uhriutumista tapahtuu. (Lempert 163, 166.) Eva Lundgren on Liukkosen (1994, 123) mukaan todennut haastattelemiensa väkivaltaisten miesten käyttävän vuorotellen väkivaltaa ja hellyyttä. Metodi on todettu tehokkaammaksi kuin pelkkä väkivalta, joka saattaa lukkiuttaa uhrin täysin. Lundgrenin mukaan pahoinpidellyt naiset menettävät näin ajan kuluessa todellisuudentajunsa ja muuttuvat vähitellen tahdottomiksi. Haastateltavani kuvasi asiaa näin: ”Se on pahempaa kuin kidutus, että se sama ihminen lyö ja sama sitten hellii (S 8)”.

Huoli lasten kohtalosta on useimmiten naisen suurin suru. Hän haluaisi lasten saavan pitää isänsä. Nainen saattaa uskoa, että väkivaltainen isä on lapsille parempi kuin isättömyys tai avioerolapsen osa. Lapset ovat joillekin miehille oivallinen kiristyskeino. Mies saattaa uhata puhua lapset puolelleen ja viedä heidät äidiltään. Mies saattaa uhkailla erilaisilla lapsiin ja eroon liittyvillä asioilla. (Perttu ym. 1999, 22.) Haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat myös kokeneet, että naiset perustelevat jäämistään väkivaltaiseen suhteeseen lasten parhaalla, lapsi tarvitsee isää. Myös pelko siitä, että lapset otetaan huostaan estää monia hakemasta apua sosiaalitoimistosta.

Varmaan sekin, että jos ajattelee itse olevansa syyllinen siihen jotenkin. Ja tietysti silloin, kun lastensuojelusta on kysymys. Ku monet ihmiset mieltää sen jotenkin kielteisenä asiana, ja siinä on aina pelko, että ne lapset joudutaan ottamaan huostaan ja sijoittamaan. Ja ehkä se toivekin, että nyt oli viimeinen kerta ja kyllä se mies on luvannut muuttua tai se väkivallan tekijä. (S6)

Naiset usein perustelee lapsen kautta, et he ei voi lähtee pois, kun lapsi tarvii isää. Sitä perustellaan, et kyl lapsi tarvii isää. Mutta lapsi ei tarvii väkivaltaista isää. Lapsi ei saa asua semmosessa ympäristössä, missä väkivallan uhka on olemassa, siitä huolimatta, vaikka isä ei koskaan lasta löisi. Se on aika iso asia, se on ilmeisen vaikea ymmärtää. (S 11)

Sosiaalityöntekijät olivat havainneet, että erityisesti maaseudulla korostuu ympäristön, sukulaisten ja ystävien asenteet, jotka voivat vaikuttaa naisen ratkaisuihin. Perinteisissä maaseudun yhteisöissä avioeroon saatetaan suhtautua kielteisesti ja vaaditaan anteeksi antamista ja kestämistä. Nainen voi kokea avioeron myös sosiaalisesti leimaavana ja henkilökohtaisena epäonnistumisena, sillä suomalaisessa yhteiskunnassa vastuu perheen hyvinvoinnista on edelleen naisella. Epävarma tulevaisuus taloudellisesti, jääminen yksin tai lasten kanssa pelottaa. Yleensä avioero tai muu irrottautuminen ja suhteen ratkaisu jää naisen vastuulle. Hänen on lapsineen lähdettävä pois yhteisestä kodista ja aloitettava raskas prosessi, jota mies pyrkii vaikeuttamaan kaikin mahdollisin keinoin. Koko tilanteen ratkaisu on yleensä naisen voimavarojen varassa juuri silloin, kun voimavarat ovat vähissä tai lopussa (Perttu ym. 1999, 24 - 26).

Mä ajattelen, että jos siellä on vaikka monta sukupolvea samassa, niin siellä on jotenkin nainen aina ollut semmosessa alistetussa asemassa. Ja sitten vielä tää talouskin ja elintaso on tullut miehen puolelta, niin siinä ihan tämmöset käytännön asiat saattaa olla esteenä, että ei halua, että se elintaso laskee. Sitten on vaikee sen takia lähtee. Eikä omaa ammattia. Ja sitten jos siellä on ne appivanhemmat, vanhemmat, jotka on vielä elossa ja ajattelevat, että se asian kuuluukin olla. Sieltä ei saa semmosta tukkee. (S6)

Kaikilla ihmisillä yksinkertaisesti ei ole voimia riuhtaista siitä itseään yksin irti. Siinä on tosiaanakin taloudellisia ja yhteiskunnallisia arvostusmerkityksiä ja arvomerkityksiä ja yhteisiä lapsia ja kaikkea muutakin. Ei se todellakaan ole niin yksiselitteinen juttu, kuin minä ajattelin sen olevan, että mitäs tosta, kun lähdet, että mua ei ainakaan lyöä. Mutta ei se oo niin yksinkertaista. (S3)

Marita Husso (2003) on tutkinut naisten kokemuksia väkivaltaisessa parisuhteessa elämisestä. Hänen mukaansa väkivaltaisiin suhteisiin liittyy monia ristiriitaisia vaatimuksia, odotuksia ja haluja. Väkivaltaisessa suhteessa on monia erilaisia vaiheita, eikä suhteesta irrottauminen ole yksinkertaista. Naisten kokemukset väkivaltaisista parisuhteista kyseenalaistavat senkaltaisen väkivalta- tai auttamistyön, joka perustuu olettamukseen väkivallan kohteena olemisen rationaalisesta luonteesta. Sen sijaan korostuu tarve ymmärtää väkivaltasuhteen erityinen, ristiriitainen ja alistava luonne ja siihen kietoutuvat epätasa-arvoiset toimijuudet.

Nainen aktiivinen toimija - selviytyjä

*Vuosien jälkeen
nainen herää.
Hänellä on valta, vastuu
muuttaa oma elämänsä.
Ei ole uhria, ei syyllistä. (S 12)*

Naisen sopeutuminen väkivaltaiseen parisuhteeseen ei ole vain passiivista mukautumista, vaan se on naisen aktiivinen selviytymisstrategia. Se on myös keino tai yritys saada väkivalta loppumaan. Britanniassa, missä naisten tukemiselle sosiaalityön keinoin on pitkät perinteet, sanan victim (uhri) sijasta käytetään yhä useammin ilmaisua *survivor*, joka viittaa henkiin jäämisen ohella aktiiviseen toimijaan ja selviytyjään sekä prosessiin irti väkivallasta (Mullender & Hague 2001, 5). Käsitteet selviytyjä ja selviytyminen ovat tarkoituksenmukaisia kuvaamaan naisten aktiivista, neuvokasta ja positiivista toimintaa suhteessa selviytymiseksi ja siitä irrottautumiseksi. Selviytymisprosessin moottori on nainen itse. Selviytyminen kuvaa toimenpiteitä ja keinoja, joita nainen käyttää päivittäin eläessään väkivallan tekijän kanssa vähentääkseen väkivallan määrää. Se kuvaa myös toimintaa, jolla nainen sopeuttaa käyttäytymistään ja kääntää ja muuntaa väkivallan merkityksen. Väkivallan paineiden alla naiset konstruoivat uusia merkityksiä kokemuksilleen ja muuttavat käsitystä itsestään. Uhrit eivät ole vain uhreja vaan he myös sinnittelevät, selviytyvät ja kantavat vastuun. Toimimalla niin kuin väkivallantekijä odottaa, hän yrittää vähentää häneen kohdistuvaa väkivallan määrää ja samalla suojella lapsiaan. Hänellä ei ole tavallaan varaa asettaa tapahtumia kyseenalaiseksi, jotta hän selviytyisi jokaisesta päivästä. (Lempert 1997, 150; Lehtonen & Perttu 1999, 65 - 66; Ronkainen 2002, 212.)

Kauheetahan se on, et ku täytyy käyvä läpi leipäveisten olopaikat, mut kyllähän naiset, aika hyvinhän ne tietosestikin tsekkaa jo esimerkiksi ennen viikonloppua, et alkaako ilmestyä kaljapulloja, et sit tietää, et kohta on tulossa ja varmistavat sitten sen. Et useinhan on sitäkin, et on sovittu, että laps viedään jo etukäteen pois, jos on tämmönen kohta odotettavissa. ... Itse asiassa, nyt kun mietin, niin on ne aika uskomattomia naisia, mihin niillä rohkeus riittää ottaen huomioon, mitä niille on tapahtunut. Et kai niille vaan hattua täytyy nostaa, että ne kestää ja jaksaa koossa ja tosiaan vielä kehittää itseänsä. (S10)

Paradoksi naisten uhriutumisen ja naisten toiminnan välillä on huomattava. Uhriutumista ja selviytymistä tarkasteltaessa on tärkeää havaita, että nainen on näissä kahdessa

prosessissa samanaikaisesti, limittäin, sirkulaarisesti osana vuorovaikutusta, eivät kuitenkaan tasavertaisina miesten kanssa. Naiset olivat aktiivisia toimijoita selviytymisessään kumppaneidensa kanssa ja hakiessaan apua. Samoilla keinoilla, joilla nainen selviytyy suhteessa, hän myös irrottautuu siitä. (Lempert 1997, 150; Lehtonen & Perttu 1999, 66.)

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa kuulemistaan naisten selviytymiskokemuksista kuvastui kärsimystä, pelkoa, syyllisyyttä ja häpeää sekä kuvauksia selviytymisestä arjessa kuten tottumuksesta, väkivaltaisen elämän normalisoitumisesta, eristäytymisestä, itsearvostuksen murenemisestä, salailusta, riippuvuudesta ja tilanteiden ennakoimisesta ja varautumisesta väkivaltaan. Naiset yrittivät varmistaa oman ja lasten turvallisuuden. Nainen saattoi ajatella, että väkivalta ei ole vielä niin ankaraa, voisi olla pahemminkin, ei ole edes sairaalakuntoon joutunut. He joutuvat keksimään valhetta valheen perään, ettei mies saisi syytä hakkaamiseen. Naiset yrittivät toimia kuten miehet halusivat, miellyttää heitä ja välttää tilanteita, joissa väkivaltaa ilmenisi. Jos naiset suostuivat miesten odotuksiin, väkivalta saattoi joskus viipyä jonkin aikaa tai se voi vähentyä (Lempert 1997,161). Mutta usein mikään ei kuitenkaan auta: ”istui tai seiso – ihan sama”. Naisen elämä saattoi muodostua yritykseksi selviytyä hengissä päivästä toiseen erilaisten eloonjäämisstrategioiden avulla.

Ykskin rouva sanoi, että hän ei voi miehellensä sanoa, että hän käy semmosessa ryhmässä, että mitä kommervenkkejä piti keksiä, että hän voi tulle sinne: siinä oli joku lenkille lähtö ja uimaan lähtö ja kaupassa käynti, et sit piti kattoo, et en mää näin kauan voi olla kaupassa, nyt mun on lähettävä. Et valhetta valheen perään ja sit tietysti pelko, että kärähtää. (S10)

Elinympyrät pienenee ja pienenee, et se lähipiiri jää hyvin pieneks, että monille jää kaikki ystävät ja sukulaiset pois siitä omasta elinympyrästä. Et sit se elämä sulkeutuu hyvin pieneks, ei oo harrastuksia ja muita toimintoja, et se elämä pyörii sen miehen ympärillä. Et miehen kaikki toiveet ja halut täytetään. Ja sehän on myös sitä itesuojelua, kun tehdään niin, ni vältytään sitten niistä väkivaltaisista tilanteista – jos vältytään. (S1)

Se mistä ihminen on tullut pakonomaisesti riippuvaiseksi, on hänelle samanaikaisesti sekä selviytymisstrategia että luovuuden ja autonomian tukahduttaja. Pakonomainen toiminta ei koskaan voi olla todellinen valinta. Sen sijaan se saattaa olla yritys säilyttää pahoin horjuva psyykinen tasapaino, keino olla psyykkisesti hajoamatta sietämättömän vaikeaksi koetussa elämäntilanteessa. Sen avulla voi kestää tyhjyyden,

tarkoituksettomuuden ja yksinäisyyden. Omalla tavallaan pakonomainen, omituiselta näyttävä, toiminta voi olla vastuullista ja rationaalista. Se on yritys hallita elämää, joka tahtoo koko ajan luisua hallinnan ulottumattomiin. Pakonomaisen toiminnan tragedia on siinä, että se paitsi tukahduttaa ihmisen luovuutta myös etäännyttää yhä enemmän oman tarvitsevuuden tunnistamisesta. (Granfelt 1998, 143.)

Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden puheissa parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset jaksavat yrittää muuttaa suhdetta väkivaltaiseen mieheen ja lopettaa väkivallan mukauttamalla omaa käyttäytymistään ja hakemalla apua sosiaalisesta verkostostaan ja ammattiauttajilta. Jos väkivalta ei kuitenkaan lopu eikä nainen jätä väkivaltaista miestänsä voi Nyqvistin (2004, 112 – 113) mukaan helposti käydä niin, että suhteeseen jäämisestä tehdään helposti väkivaltaa suurempi ongelma. Erokaan ei aina ole lopullinen ratkaisu, sillä väkivalta jatkuu usein sen jälkeenkin.

*Naisella on oma koti,
turvapaikka itselle ja lapselle.
Mies haluaa valloittaa
tämän uuden kodin.
Nainen herää öisiin
puhelinsoittoihin,
välillä oikeisiin,
välillä kuviteltuihin.
Nainen pelkää. (S 12)*

9 SOSIAALITYÖNTEKIJÄT PARISUHDEVÄKIVALLAN ÄÄRELLÄ

Nimesin aineiston analyysin toiseksi teema-alueeksi sosiaalityöntekijät parisuhdeväkivallan äärellä. Teema-alueen koodauksessa sosiaalityöntekijöiden puheesta muodostui seuraavat kategoriat: parisuhdeväkivalta sosiaalitoimistossa, auttaminen ja tukeminen – voimavaraistaminen ja sosiaalityöntekijöiden jaksaminen. Ydinkategoriaksi valitsin keskeisen ilmiön, voimavaraistamisen, johon muut kategoriat voidaan yhdistää. Selektiivisessä koodauksessa valikoituneiden kategorioiden alla on verkostomainen aineistoon ankkuroituva koodijärjestelmä. Kategoriat ovat analyysin ja esitystavan perustana. Esitän liitteenä olevassa verkostokartassa koodijärjestelmän kokonaisuuden koodien ja kategorioiden välisine suhteineen. (Ks. liite 4.)

9.1 Parisuhdeväkivalta sosiaalitoimistossa

Uusi asia sosiaalityössä

Haastattelemanani sosiaalityöntekijät olivat olleet jo pitkään työelämässä eikä heidän työuransa aikana ihan viime vuosiin saakka perheväkivaltaa ollut näkynyt juuri lainkaan – sitä ei ollut tai sitä ei nähnyt. Myöskään työntekijöiden opiskeluun ei sisältynyt väkivaltatyötä. Koska ilmiötä on salattu ja peitelty, ei ilmiöllä ollut edes nimeä, siitä ei tiedetty eikä siitä osattu kysyä. Oli vain ihmetys. Aihe tuntui pelottavalta ja vaikealta, eihän perheväkivaltaan ollut minkäänlaisia auttamiskeinoja eivätkä sosiaalityöntekijät tienneet, mitä siinä tilanteessa pitäisi tehdä. Vasta noin viiden vuoden ajan parisuhdeväkivalta on tunnistettu haastateltavien sosiaalitoimistoissa ja sosiaalityöntekijät ovat tiedostaneet parisuhdeväkivallan sosiaaliseksi ja terveydelliseksi ongelmaksi. Kun Etelä-Savon alueella käynnistyi vuonna 1995 erilaisia perheväkivallan ehkäisyprojekteja, kuten ANSA-projekti ja Ikäväki-projekti, myös monet haastattelemanani sosiaalityöntekijät osallistuivat niihin. Koulutuksen ja projektien myötä työntekijät saivat tietoa perheväkivallasta ja alkoivat tunnistaa sitä asiakastyössä. Ilmiö alkoi näkyä samoihin aikoihin mediassa, ihmisten välisissä keskusteluissa, tutkimuksessa ja lainsäädännössä. Myös väkivaltaa kokeneet naiset alkoivat tulla rohkeammiksi pyytämään apua. Sosiaalityöntekijät kuvasivat perheväkivallan ja parisuhdeväkivallan löytymistä työn kohteeksi esimerkiksi seuraavilla tavoilla:

Sanotaan, että se on muutaman vuoden juttu vasta oikeestaan täällä meillä. Et hirveenä ei ollu esillä tämmönen väkivalta, jos mietin vuosia taaksepäin, niin ihan oisko yks tapaus ollu ja sekin varmaan meni vähän vaan ohi, eikä mekään siihen reagoitu mitenkään. Tavallaan uudehko asia, josta sitten mekin on etitty tietoa ja menetelmiä. Ja tuntuu, että nyt niitä on putkahtanut esiin joko sen takia, että tieto on lisääntynyt tai sitten ihmiset on rohkeempia siitä puhumaan. (S5)

Se oli mulle aika outo alue ja sit sen huomaa jotenkin, että miten vieras se oli ollutkaan, että sitä ei ollut koskaan osannut kysyä eikä kaivaa sitä asiakkaasta esille. Vaikka ehkä mielessäkin joskus ois käynny, että tässä saattas olla semmosta. Ehkä vähän pelotti tai hyvinkin pelottava aihe, koska ei oikeestaan osannu käsitellä sitten. (S10)

Musta tämä asia on jotenkin enemmän noussut pinnalle viime vuosina. Siihen on alettu paneutua. Mitä enemmän siitä puhutaan ja siitä kiinnostuu tai siihen alkaa kiinnittää

huomiota, sitä enemmän sitä löytyy, koska alkaa niitä merkkejä ite paremmin vaistota tai ossaa kysyä tai sitten asiakkaat hakeutuukin, jos siitä puhutaan enemmän. (S6)

Ilmiön yleisyys – miten näkyy sosiaalityössä

Perheväkivaltaa esiintyy kaikkialla maailmassa ja kaikissa kulttuureissa. Perheväkivallan määrällinen tarkastelu on ongelmallista, koska kaikki tilanteet eivät tule koskaan yleiseen tietoisuuteen (Hautamäki 1997, 13). Sirkka Pertun (1999a, 33) tutkimuksessa lähes puolet sosiaalityöntekijöistä arvioi kohtaavansa uhreja kuukausittain vähintään kerran. Aineistoni sosiaalityöntekijät olivat myös tietoisia siitä, miten yleistä parisuhdeväkivalta on tilastollisesti, ja että näkyvissä on todella vain jäävuoren huippu. Se on yleisempää kuin tiedetään, vain murto-osa tulee ammatti-ihmisten tietoon, varsinkin henkinen ja seksuaalinen väkivalta jää piiloon.

Se on varmasti paljon yleisempää, kuin mitä luullaan. Ne on niin yllättäviä nämä paljastukset, mitkä työn kautta on tullu, että se antaa vinkin siitä, että kysymys on jäävuoren huipusta. (S 3)

Koska perheväkivallalle on ominaista, että se on tabu ja se jää kodin ja perhesuhteiden yksityisyyteen, niin vain osa perheväkivaltatapauksista päätyy julkisuuteen ja erilaisiin rekistereihin ja tilastoihin. Vaikka perheväkivaltaa kokenutta hoidettaisiin sairaalassa, jossa periaatteessa aina kirjataan diagnoosi, ei hoidettua vammaa läheskään aina havaita perheväkivallasta aiheutuneeksi. On syytä olettaa, että vain tiettyjen ihmisten kokema perheväkivalta tulee kirjatuksi näkyviin sellaisille areenoille, joiden perusteella rakennetaan kuva perheväkivallan yleisyydestä. (Paavilainen & Pösö 2003, 25 – 26.) Tämän olivat havainneet myös haastattelemani sosiaalityöntekijät.

Ykskin äiti kerran kerto, että hän meni muuta varten [sairaalaan], mut hänellä oli silmä musta siellä. Mä kysyin, et mitäs ne on kysynyt siit sun silmästä. Se sano: ”Arvaa! Ei mitään”. Hän oli siellä osastolla hoidettavana ja silmä mustana ja kukaan ei kysynyt siellä mitään. (S2)

Sosiaalityöntekijät eivät osanneet sanoa tarkalleen miten paljon ja miten usein he kohtaavat parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia työssään. Tapauksia ei välttämättä dokumentoida eikä tilastoida erikseen. Kaikki sosiaalityöntekijät olivat kuitenkin kohdanneet viime vuosina parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia, mutta vaihtelut olivat suuria sekä määrien että tiheyksien suhteen eri toimistoissa. Joillekin työntekijöille se ei

ollut jokapäiväistä työtä, se tulee harvoin esille - ”ei joudu jatkuvasti kasvotusten niitten asioitten kanssa”. He olivat kohdanneet ehkä yhden tapauksen vuodessa, jotkut muutaman tai viisi vuodessa, ehkä kymmenen vuodessa tai vuosien varrella.

Jos mä aattelen sitä alkutyö historiaa, niin enhän mä silloin kohdannut oikeastaan ketään. Ei niitä nähny. Mutta sitten, sanotaanko ehkä viiden viime vuoden aikana, ni aika useitakin. Lukumääriä en osa sanoa ihan, mutta ehkä semmonen viis vuodessa ainakin. (S2)

Väkivaltaa kokeneita naisia tulee tietysti vastaan aika usein, siitä ei välttämättä puhuta, siitä asiasta, mutta voi ajatella, että siinä on sitä. Aika vähän kuitenkin, et ihan sillä perusteella, mitä tapaan ihmisiä. Sanoisinko vaikka joka kolmas kuukausi tai joka neljäs kuukausi (S9)

Kun asiaan on lähdetty kiinnittämään huomiota, siihen on paneuduttu ja tuotu asiaa esille, parisuhdeväkivalta on alkanut näyttäytyä enemmän, toistuvasti ja jatkuvasti. Jotkut haastateltavat kertoivat, että parisuhdeväkivalta saattaa olla esillä joka viikko tai olla koko ajan pinnalla, koska tapauksen työskentely voi kestää pitkään yhtäjaksoisesti tai nousta uudelleen esille. Parisuhdeväkivalta liittyy näin jokapäiväiseen työhön.

Sanotaan, että muutama tapaus ehkä vuodessa, mutta sit se on aika jatkuvaa, väkivalta saattaa sykleissä toistua, että sit sitä työstetään pitemmän aikaa perheen kanssa ennen kuin siihen saahaan joku ratkaisu. (S5)

Se on ryhmä, mikä näyttäytyy sanotaanko ihan toistuvasti. Niitten määriä on kyllä kauheen vaikea sanoa, mutta voin sanoa, että liittyy ihan jokapäiväiseen työhön. (S11)

On se täällä tavallaan joka viikko jotenkin pinnalla. Tälläkin hetkellä ainakin kolme akuuttia ja sitten nyt tuli ilmoitus poliisilta. Mennään huomenna käymään kotona. (S6)

Sosiaalityöntekijät kohtaavat usein juuri fyysistä väkivaltaa kokeneita naisia. Heidän käsityksensä mukaan sosiaalitoimistoon tulee kaikista räikeimmät tapaukset, hyvin vaikeita perheväkivaltatapauksia akuuteissa kriisitilanteissa. Mutta myös muissa pitkissä asiakassuhteissa, kuten toimeentulotukiasiakkaiden ja lastensuojeluperheiden kohdalla, saattaa tulla ilmi kauan kestänyttä fyysistä ja henkistä väkivaltaa. Siitä saattaa alkaa pitkä työskentelyprosessi naisen ja lasten auttamiseksi.

On meillä tälläkin hetkellä ussempi perhe täänkin kokosessa [kunnassa]. Ni eihän me tiietä kuin ihan murto-osa, tulee ne räikeimmät vaan tänne. ...Meillekin kuitenkin tulee niitä räikeitä tapauksia joitakin vuodessa, niin ne on tosiaankin sellaisia selkeitä, että niissä on jatkunut hirveen kauan. Ei ne tuu ensimmäisen lyönnin jälkeen tänne. (S6)

Kuka tahansa meistä

Parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset ovat sosiaalityöntekijöiden mielestä hyvin tavallisia naisia. He ovat eri-ikäisiä, heillä on erilaiset taustat ja sosioekonominen asema, heitä on monenlaisissa ammateissa, heidän joukossaan voi olla maahanmuuttajia. Kysymys ei ole sosiaalisesti huono-osaisten ongelmasta eikä vain muutoinkin sosiaalitoimiston asiakkaita. Hyvässä asemassa olevien naisten osalta sekä maaseudun harvaan asutuilla alueilla parisuhdeväkivalta saattaa pysyä pitempään piilossa ja kehittyä vakavaksi. Väkivaltaisen kohtelun uhriksi joutuminen ei ole riippuvainen naisen ominaisuuksista, eivätkä naisen ominaisuudet tai käyttäytyminen ole syy väkivallan käyttöön (ks. Hautamäki 1997, 46). Sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet heterogeenisen joukon parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia.

Ihan tavallisia asiakkaita. Ilmiö on ilmiö ja ihan tavallisia ihmisiä. Et niinku ketä tahansa meistä. En tiedä mitään eroo. (S11)

Mä ajattelen, että asiakkaat ovat hyvin erilaisia. Eliikkä siellä on todella monessa eri tilanteessa olevia ja monenlaisia, et ihmiset on ihan tavallisia asiakkaita sillä tavalla laidasta laitaan. Vaikee yksiselitteisesti määritellä asiakasta sen perusteella, että on kokenut perheväkivaltaa. Hyvin monenlaisia. (S7)

Tää ei oo pelkästään alempien sosiaaliluokkien ongelma ollenkaan, että pahimmat perheväkivaltatapaukset saattavat olla paremmissa piireissä, joissa se muhii pitkään, ne eivät tule esille. ...Naisen paikka on tietty, siitä ei kannata pullikoida ja kun siihen vielä liittyy 20 lehmää ja 85 ha maata. Ja mitä ne sukulaisetkin sanoo ja mitä ne nyt sanoo siellä. Nää perinteisesti maalla asujat ei ollu asiakkaita ja voi olla, että siellä oli pahimmat pesäkkeet. Että niillä on aina oma ylpeytensä, se perinne, että sosiaalitoimeen ei ainakaan mennä. Se on maaseudulla oikein semmonen, että viimeseks sinne. (S3)

Maaseudulla ongelmat voivat kasvaa suuriksi, ennen kuin niihin etsitään yhteiskunnallista ja etenkin sosiaalitoimiston apua (Kröger 1990, 73). Haastateltavani maaseudun sosiaalitoimistojen työntekijät mainitsivatkin erityiseksi ryhmäksi maatalojen emännät, jotka olivat saattaneet kestää väkivaltaista parisuhdetta jopa yli 30 vuotta pyrkiessään tulemaan toimeen omillaan. Erityisesti heidän on vaikea tulla hakemaan apua sosiaalisen asemansa vuoksi, heillä on oma ylpeytensä ja perinne, ettei sosiaalitoimistoon mennä. Nämä naiset saattavat olla arvostetussa asemassa yhteisössään, luottamushenkilönä valtuustossa, iät ajat kylällä asuneitten sukujen jäseniä. Maatiloilla naisen koko toimeentulo ja elämisen ehdot voivat muodostua maataloudesta ja maatilan

tuotosta ja asumisesta tilalla. Miehen nimissä on usein koko omaisuus, sukutila, joka pitää säilyttää. Puolisoilla saattaa olla myös avioehto ja naisen elintaso romahtaisi, jos hän lähtisi väkivaltaisesta parisuhteesta. Hän joutuisi jättämään kaiken. Naisella ei ehkä ole muuta ammattiakaan kuin maatilana emäntä.

Jos on emäntänä maatilalla ja sit kokee tämmöstä perheväkivaltaa – et tämmösiä asiakkaita on myös ollut – niin kyllä se on valtavan vaikeeta se ratkaisun tekeminen ja semmosen ratkaisun tekeminen, että ottas ja lähtis, koska sinne jää niinku kaikki. Et sinne jää se ansiotyö ja sinne jää se sukutila ja sinne jää kaikki mahdollinen, että todella jää niinku tyhjän päälle. Muutat vuokrakerrostaloasuntoon ja jäät työttömäksi ja - todella hankalia tilanteita. Et uskosin, et voi olla todella vielä pulmallisempaa. (S7)

Maaseudulla perintömaatiloilla elää pitkälti patriarkaattinen kulttuuri, joka määrittelee naisen ja miehen paikan. Maaseudulla korostuu myös ympäristön ja suvun merkitys: mitä suku sanoo, vanhempien ja appivanhempien mielipiteet vaikuttavat – ”miehen kuuluu pitää akat kurissa”. Maaseudulla naisilla on tukiverkostoja, sukulaisia asuu yleensä lähellä, mutta maaseudun autioiduttua voi olla niinkin, ettei naapureita ole lähimainkaan. Mihin voi päästä pakoon? Vaikka naisella olisikin sukulaisia ja tukiverkostoja, parisuhdeväkivalta voi tuntua niin hävettävältä ja vaikealta asialta, ettei siitä voi puhua, eivätkä muut ihmiset ehkä uskoisikaan todeksi, jos puhuisi. ”Et jos se väkivallan tekijä on hirveen miellyttävä ja sosiaalisesti lahjakas tai vaikutusvaltaisessa asemassa. (S6)”. Sukulaiset, naapurit ja ystävät voivat ihmetellä, miksi nainen lähtisi, kun hänellä on niin hyvä mies. Maaseutu-ympäristössä emännät ovat kuin tilivelvollisia asioistaan muillekin kuin itselleen, ainakin sukulaisilleen. Nainen voi jäädä ilman koko verkostonsa tukea, jos ympäristön on vaikea ymmärtää miten vaikea tilanne on. Maaseutu siihenkin asiaan oman leimansa lyö. Irtautumiseen ja uuden elämän etsimiseen vaadittaisiin valtavat voimavarat ja tuki.

Vaikka nyt täälläkin jossain maaseudulla, ni sehän hirveen herkästi menee sillee, että jossain asut vähän syrjemässä ja ei ihan heti oo naapurit – mutta täällähän rupee olemaan sellasii taloja varmaan aika paljon. Mistä sieltä kukaan tietää, jos ei nainen missään töissä käy. Voi olla vaikka missä kunnossa vaikka kuinka kauan siellä. (S4)

Kestääkö se jotenkin kauemmin piilossa maaseudulla tai onko se kulttuuri semmonen, että nainen on ollut nyrkin ja hellan välissä? (S6)

Myös Itä-Suomen läänihallituksen julkaisussa (Kainulainen 2002, 15) näkyy maaseudun sosiaalityöntekijöiden kokemuksia siitä, miten maatilojen naiset ovat ottaneet yhteyttä

muihin kuntiin kysyäkseen neuvoa, mistä saisi apua parisuhdeväkivaltaan. Nämä maaseudun naiset eivät halunneet edes kysyä asiasta omasta kunnasta, koska pelkäsivät anonymiteetin menettämistä ja häpesivät tuttuun edessä. Vaikeaa ja häpeällistä asiaa ei haluttu kertoa ja selvittää tutun tai naapurissa asuvan työntekijän tai mahdollisesti sukulaisen kanssa. Kuitenkin aineistoni sosiaalityöntekijöistä jotkut olivat kokeneet asian niinkin, että tutulta ihmiseltä on helpompi tulla kysymään neuvoa ja hakemaan apua.

S3: No esimerkiksi, juuri maaseudulla on - otan nyt ihan semmosen selkeän esimerkin, että on tällainen hyvässä asemassa oleva perhe, iso maatalo, joka on tavallaan kylän tämmösiä hyvinvoivia taloja. Ja puoliset molemmat osallistuvat kunnallispolitiikkaan ja ovat sillä tavalla luottamustoimissa. Aina välillä lehdissä kuvat ja silleen. Niin sitten tällainen ihminen tulee ja kertoo, että nyt on pakko tehdä jotain, että en kestä, 20 vuotta olen kestänyt. Ni semmosessa on kynnyks ylitetty, aikamoinen kynnyks on ylitetty siinä. Ja se on semmosella paikkakunnalla, missä ihmiset tuntevat toisensa, niin kyl se on aika vaikeata, se on aika vaikeata.

RL: Onks sun mielestä vaikeempaa just maaseudulla kuin esimerkiksi kaupungissa?

S3: No en minä tiedä, mä en kaupungissa ole, isossa kaupungissa, ollut sosiaalityöntekijänä, mutta näin ihan maalaisjärjellä ajattelisin, että jos asuu jossakin luukussa jossakin kerrostalossa, ja samanlaisia luukkuja on, ihmiset ei tunne toisiaan. Jos menee sosiaalitoimistoon, niin kukaan siellä entuudestaan tunne ja tietää, että vaikka mä siellä kävisin, niin naapurit ei sitä tiedä. Mä luulen, et se ois paljon helpompaa. (S3)

Myös parisuhdeväkivallan yleisyys sai haastateltavani pohtimaan, että naisvaltaisten sosiaalityöntekijöiden joukossa on myös parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia - kuka tahansa meistä. Jos työntekijällä on omia kokemuksia parisuhdeväkivallasta, ne pitäisi olla työstetty, jotta jaksaisi ja pystyisi näkemään, ymmärtämään ja auttamaan parisuhdeväkivaltaa kokeneita asiakkaita.

Se on varmasti monelle hirveen vaikee asia, varsinkin, jos ajatellaan naisvaltaisilla aloilla, niin voi olla, että myös sillä työntekijällä itsellään on niitä väkivaltaisia kokemuksia. Voihan hänen oma mies olla väkivaltainen tai siellä on jotain, ku se on niin yleistä kuiteskii. (S1)

Et on joku työntekijän oma [väkivalta]tilanne meneillään, niin ei sit hirveesti kuule, vaikka asiakas antaisi vinkkejäkin, ni ei kuule. Tai sit sanoo jotain sellaista, et ei se ainakaan enää toistamisen ota puheeksi. (S2)

Kukaan haastateltavista ei kertonut omakohtaisista parisuhdeväkivaltakokemuksista, enkä niistä kysynyt. Jotkut kertoivat lapsuudessa näkemästään perheväkivallasta tai omista elämänvaikeuksistaan, miten nämä kokemukset olivat vaikuttaneet heidän arvomaailmaansa ja niistä selviytyminen voimaannuttanut heitä auttamaan muita.

Lapsena olen nähnyt ja kuullut perheväkivaltaa ja olen joutunut siitä osalliseksi ja silloin jo olen ajatellut, ei helkkari, tämä ei ole ihmisen elämä tällaista. Täytyy olla jokin muu vaihtoehto myös. Se on pitkän kehityksen tulos. (S3)

Elämä itseä ei ole erityisen hellällä kädellä kohdellut. Olen lastensuojelulapsi itse. Avioeron kokenut ja hyvin paljon tämmösiä surullisia asioita. Ja kun itse oon niistä selvinnyt ja voimaa saanu niin haluaa sitä iloa jakaa sitten myös muille. (S8)

Tunnistaminen

Sosiaalityöntekijöistä on vaikeaa tai jopa mahdotonta tunnistaa väkivaltaa kokenut nainen, ellei tämä itse kerro siitä. Harvoin nainen on tullut hakemaan apua juuri parisuhdeväkivaltaan tai ottaa sen itse puheeksi. Väkivallasta ei kerrota toisille, siitä yritetään selviytyä itse. Parisuhdeväkivallan kohteeksi joutunut nainen on samanlainen asiakas kuin muutkin naiset, eikä hänestä voi päältä päin nähdä, mitä hän on kokenut, ellei ole pahoinpitelyn jälkiä näkyvillä. Fyysisen väkivallan seuraukset voivat näkyä erilaisina jälkinä ja vammoina, esimerkiksi kasvoissa ja käsivarsissa voi olla mustelmia, naarmuja, ruhjeita tai hiuksia on revitty päästä. Mustelmia ja kolhuja on saattanut näkyä toistuvasti. Asiakkaalla voi olla usein tummat lasit peittämässä mustaa silmää. Mutta yleensä pahoinpitelyn jäljet eivät näy. Monesti tilanne on mennyt jo ohi ja vammat parantuneet, kun nainen tapaa sosiaalityöntekijän. Pahoinpitelijä voi kohdistaa lyönnit paikkoihin, jotka eivät ole näkyvissä tai joihin ei jälkiä juuri synny. Nainen peittelee myös jälkiä esimerkiksi meikeillä ja vaatteilla. Yrittäessään salata tapahtunutta nainen keksii häpeissään muita syitä mustaan silmään: milloin siihen on osunut kaapin ovi, milloin hän on pudonnut saunan lauteilta tai kerrossängystä, milloin miehen käsi on vahingossa heilahtanut. Silmälasit ovat saattaneet mennä epämääräisesti rikki useitakin kertoja. Kun tällaisia selityksiä tulee toistuvasti, tai kun vamma tai jälki ei vastaa kertomusta, työntekijä alkaa epäillä syyksi pahoinpitelyä. Välttämättä edes kodin ulkoiset puitteet eivät ilmaise mitään erityistä. Monipuolinen havainnointi on kuitenkin tärkeätä väkivallan tunnistamiseksi.

S4: Tavallaan sitten, että ois ihan näkyvillä, että kun on jotain mustaa silmää tai suunnilleen jotain ihan ruhjeita näkyvillä naamassa, mikä sitten, jos esimerkiksi kesällä, jos on vähemmän vaatetta. Mutta että eihän, harvemminhan niitä sellaisia on, nehan peitellään.

RL: Et muuten ei ulkoisesta olemuksesta havaitse?

S4: Mie en ainaskaan pysty – voihan se monta kertaa kato olla, että ihmettelee, että mikä on, mutta et ei pysty sitä lukeen mikä se on. (S4)

Kukkaan voisi ikinä kuvitellakkaa, et ne kulissit on pystyssä, et ei edes siitä voi päätellä, kun on niin steriiliä. Tai sit se luo jotain turvallisuutta, että siellä on se ulkonen, semmonen pinta, mikä näkyy ulospäin. Se näyttää hyvältä, kun se sisäinen kaaos on. (S6)

Ruumiissa olevien ulkoisten merkkien lisäksi sosiaalityöntekijät olivat huomanneet mahdollisia muita viitteitä siitä, että nainen on voinut olla fyysisen tai henkisen parisuhdeväkivallan kohteena. Parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset eivät olleet välttämättä muutoin sosiaalityön asiakkaita, mutta jos he olivat käyneet sosiaalityöntekijän luona muissa asioissa, niin sosiaalityöntekijälle saattaa tulla jonkinlainen intuitio. Pitkäaikaisessa asiakassuhteessa, kun alkaa tuntea asiakasta paremmin, sosiaalityöntekijälle tulee jostakin epäily parisuhdeväkivallasta, aavistus, että kaikki ei ole kohdallaan. Naisen elämä alkaa ehkä näyttää jotenkin hyvin surkealta ja onnettomalta. Epäily voi syntyä, kun nainen selittelee asioita monisanaisesti tai jotenkin vähättelee itseänsä parisuhteessa. Jotkut asiat aiheuttavat silmin nähden levottomuutta esimerkiksi, jos puhutaan lasten tulevaisuudesta. Koulusta voi tulla viestejä lapsista, kun väkivalta tai sen uhka aiheuttaa oireita lapsessa. Lapset voivat puhua varovasti kotioloistaan. He voivat kertoa vaikkapa, että vanhemmat riitelevät, vanhempien päihteitten käytöstä tai he ilmaisevat, etteivät viihdy kotona. Lapsi saattaa olla paljon eri kavereiden luona ja öitä poissa kotoa. Perhe saattaa myös eristäytyä ja lasten kaverit eivät voi tulla kylään. Lapsista syntyy huoli. Selviteltäessä asiaa, voi tullakin ilmi, että isä on käyttänyt ruumiillista kuritusta ja että myös perheen äiti on ollut väkivallan kohteena. Seuraavassa on esimerkkejä siitä, kuinka sosiaalityöntekijät kuvasivat tunnistamisen vaikeutta:

Mä noista luennoista nyt mietin sitä, et ne on yleensä aika hajamielisiä, sillä keinoin toista ihmistä lukevia. Mutta täytyy sanoa, että mulla itselläni on kyllä harjaantumista vielä sitten siinä, että oppisi niitä kaikkia merkkejä lukemaan, et varmaankin jostakin salailusta esimerkiksi pitäis sitten ymmärtää se. Jos perheen tällaista arkea kuvataan, niin useinhan siinä sosiaalinen kenttä on hyvin rajoittunutta: ei voi tulla kylään, lasten ystävät ei voi tulla kylään. Et nää hyvin moninaisista merkeistä sen varmaan sitten oppisi näkemään. Et usein täs työssä vaan on aika kiire, et täytyy se valittaen sanoa, niinku mä alussa totesin, että tehtävä ei oo helppo. (S8)

Esimerkiksi tämmönen: kerran oli semmonen asiakas, ihmeteltiin ku ei koskaan pysyny kurssilla eikä missään työpaikoissa kuin muutaman päivän, ja me vaan alennettiin perusossaa ja muutenkin. Sitten kävi ilmi, että siinä onkin hirveen mustasukkainen puoliso, että tämmönen henkinen väkivalta siellä taustalla. En mä muista, miten se tuli

esille, jotenkin sitten, kun aina vaan myö kiristettiin, kun ei ymmärretty. Aina se asia ei oo sellainen miltä se näyttää. (S6)

Tietyistä tavoista, miten nainen kertoo tilanteesta, jos joku tulee ensimmäistä kertaa hakemaan toimeentulotukea, ei siinä tietenkään. Mutta sitten, kun työskentely on jatkunut jo pitempään. Niin sit he aina vähän enemmän kertoo siitä perhe-elämästä ja jotain lausahduksia tai jotain tapaa millä he puhuu asioista. Et varmaan se tulee siitä, ku on kuiteskii kolme vuotta kuunnellut näitä tarinoita ja tavallaan tunnistaa, että miten se perheväkivalta alkaa, että just mustasukkaisuutta ja tämmösiä asioita, että ehkä sieltä sitten poimii tai herkemmin kuuntelee niitä kohtia. ... Kun tuntosarvet on herkkänä, niin sitä pystyy aistimaan ja ymmärtämään sieltä rivien välistä. ...Et tavallaan se oli semmonen aavistus ja rivien välistä lukeminen. (S1)

Mä en kyllä osaa sanoa, että oisko jotain semmosta yhdistävää piirrettä, mikä näillä asiakkailta olisi, että varmaan semmonen väsyneisyys ja välillä toivottomuuden tunne. Mutta et nehän saattaa sit johtuu ihan mistä tahansa asiasta. Et on vaikee kyl sanoa mitään yhtenäistä piirrettä, mistä aina voisi tietää, että tästä asiasta on kysymys. Et mun mielestä ihan tavallisilla, normaaleilla ihmisillä, ni voi olla tämä juttu siellä taustalla. Että itte monta kertaa niin ihan hämmästyntäkin, että onko teidänkin perheessänne näin. Ettei mulle oo välittyny mitään ajatusta välttämättä etukäteen siitä. (S7)

Työntekijä tarvitsee herkkyyttä, pitkät tuntosarvet, havaita pieniäkin merkkejä asiakkaan kertomuksessa, käyttäytymisessä ja olemuksessa. Pitemmissä asiakassuhteissa sosiaalityöntekijät oppivat tunnistamaan erilaisia viestejä ja merkkejä ja voivat sitten myös kysyä parisuhdeväkivallasta. Työntekijöiden havaintojen mukaan naiset saattoivat olla hajamielisiä ja toista ihmistä tarkkailevia ja lukevia, arkoja ja pelokkaita. Heillä saattoi esiintyä väsymystä, toivottomuutta, ahdistuneisuutta, masennusta, asioiden salailua ja välttelyä. Alkoholi- ja lääkeaineiden väärinkäyttö saattoi myös lisääntyä väkivaltaisen kohtelun seurauksena. Jotkut sosiaalityöntekijät halusivatkin käsitellä toimeentulotukiasioita ja ottaa asiakkaita vastaan, jotta he oppisivat tuntemaan heitä ja näkemään mahdollisia muita ongelmia taloudellisten vaikeuksien takaa.

Sosiaalityöntekijä ei aina näe väkivallan merkkejä, joskus se on mahdotonta, mutta ei hän aina haluakaan eikä jaksakaan nähdä. Jos tilanne ei ole akuutti eikä nainen tule suoraan pyytämään apua, työntekijä saattaa vältellä pahoinpitelyn merkkejä eikä ole huomaavinaan vihjauksia, ja asia menee ohitse. Kun ei ole aikaa eikä resursseja, niin ei jaksakaan puuttua siihen. Kaiken sen laaja-alaisen työn ja kiireen keskellä voi tuntua, että kunhan saa nämä rutiinit hoidettua, kaikkea muuta on niin paljon. Rutiinien ja liukuhihnamaisen työn keskellä ei ole voimaa pysähtyä ja tarttua vaikeaan asiaan. Yksin työtä tehdessä ei voi asioita siirtää edes työtoverille tai saada apua toiselta.

Joskus on, tosiaan et sä oot kauheen kiireinen ja väsyny, ni vaikka sie tunnistat sen, että nyt tästäkin pitäis jutella, ni enemminkin sie vaan ohitat sen, et sen takia vaan, et sie et vaan jaksa lähtee siihen puuttumaan. Et vaikka sie tajusit sen, että aha, nyt tää on sellanen juttu. ... Sinä vaan jatkat ja jatkat. ... Siis varmaankin siinä on enemmänkin kysymys, minusta miulla aineskii on kysymys - varsinkin just, kun oon nyt ollu hirveen väsynyt jotenkin joulun jälkeen, ettei yksinkertaisesti jaksa. Ei yksinkertaisesti. Tuntuu, että on niin tarpeeksi kaikkee muutakin, niin ei jaksa sitten yhtäkkiä ottaa taas joku uus asia, taas joku lisä asia. Ei siinä oo kysymys sinänsä siitä, et ei vois, eikä pystys, eikä siis sellasesta, vaan ihan siit jo jaksamisesta, että se on varmaan nyt tällä hetkellä, must tuntuu, et ois just tämmönen tilanne. Et sit taas, kun sais kunnon loman piettyä, ni voi olla, et sen jälkeen sit taas ottas paljon hanakammin. (S4)

Voi olla tietysti semmosessa, jos on hirveen tiukka aikataulu ja valtava määrä asiakkaita, niin se voi olla, että se menee semmoseks liukuhihnatyöskentelyks, että siinä ei ehkä ole niin hanakka tarttumaan. (S3)

Otan puheeksi ja kysyn suoraan: ”Lyökö miehesi sinua?”

Parisuhdeväkivaltaan avun hakemisen kynnyks on erittäin korkea ja kynnyksen ylittäminen voi viedä vuosia (Koski 1999, 51), siksi aineistoni sosiaalityöntekijät katsoivatkin, että sosiaalityöntekijälle kuuluu aktiivinen puheeksi ottaminen ja asian kysyminen suoraan, avoimesti ja reilusti. Hänellä on siitä vastuu, siinähan voi olla ihmishengestä kysymys. Ilmiön tunnistamisen ja auttamisprosessin kannalta on tärkeää, että työntekijä osaa ja uskaltaa kysyä.

Se kuuluu mun työhön ja se on mun velvollisuus. En mää niinku voi sitä ohittaa. Koska jos mä haluan tätä työtä tehdä, niinku mä näen, että sitä pitäis tehdä, niin se on kokonaisvaltaista työtä. Jos tänne tulee raha-asioita hoitaan joku, jolla on mustelma tuossa ja toinen täällä, niin mun täytyy siinä kysyä, että onko sulle sattunut jotain. (S3)

Työskentely edellyttää työntekijältä aktiivista ja rohkeaa puuttumista tilanteeseen, ettei jätä naista yksin asian kanssa. Aktiivinen puuttuminen tarkoittaa ongelman ottamista puheeksi ja käsittelyyn pientenkin vihjeiden pohjalta. Sosiaalityöntekijä voi rohkaista puhumiseen joko avoimina kysymyksinä tai suorina kysymyksinä, mikäli syntyy epäily perheen salaisesta väkivallasta. Työntekijät kysyvät väkivallasta suoraan yleensä myös lasten huolto- ja tapaamissopimusten yhteydessä ja lastensuojeluasioissa. Maaseudulla liikkuu paljon myös ”kuulupuheita” tai kahvipöytäpuheita: kaikki tietävät perheen salaisuuden, mutta sitä ei olla näkevinään, sitä naureskellaan tai siunaillaan, siitä ei

puhuta julkisesti eikä asianomaisille, varsinkin jos on kyseessä näkyvässä asemassa olevat henkilöt.

Työntekijät kysyvät väkivallasta joko suoraan tai aluksi ”kautta rantoin” johdatellen riippuen asiakkaan tilanteesta. Työntekijät esittävät suoria kysymyksiä: Lyökö miehesi sinua? Onko teidän perheessä väkivaltaa? Miten se ilmenee? Jos perheessä on lapsia, kysytään kohdistuuko väkivalta heihin. Työntekijän pitää osata olla kuitenkin hienotunteinen ja varovainen sanoissaan, ihminen ei ole aina avoin kaikista herkistä asioista puhumaan. Työntekijöillä oli käsitys, että moni pahoinpidelty nainen toivoo, että keskustelu menee siihen suuntaan ja asiasta kysytään suoraan, koska naisen on vaikea ottaa itse salaisuus puheeksi. Eija Paavilaisen perheväkivaltaa koskevissa tutkimuksissa perheenjäsenet toivoivat työntekijöiden puhuvan perheväkivallasta kuten muistakin, tavallisemmista asioista ja kysyvän suoraan siitä. (Paavilainen & Pösö 2003, 85.) ”Kun nainen pääsee kertomaan tarinaansa - padon takana se vaan odottaa, et kysy multa.”

Jos mä jostain alan epäillä, ni sit mä kysyn niitä suoria kysymyksiä tai sitten jotenkin kautta rantoinkin, et pääsen siihen aiheeseen käsiksi. Mutta se vaatii sen luottamuksellisen suhteen ja ei se välttämättä, jos asiakas ei ite tule hakemaan siihen apua, niin ei se edes ensimmäisellä tai toisella tapaamiskerralla tuu esille. Saattaa olla vuodenkin. (S6)

Koska se on mun mielestä ihan sen ilmiön tunnistamisen ja sen prosessin aloittamisen kannalta ensiarvoisen tärkeitä, että viranomainen osaa kysyä ja ihan reilusti kysyy: Onko teidän perheessä perheväkivaltaa? En tälle suoralta kädeltä muista kyllä varmaan kuin yhen naisen, joka on sanonut ite, että mies lyö. Jos ei sitä itekin tuo, viranomaisena, siihen tarjolle, että onko - ja ei niinkään viranomaisena vaan ihmisenä ihmiselle - että miten se ilmenee, et mitä sitte. Et osaa kysyä, mitä sitte tapahtuu - toinen pääsee kertomaan tarinan. (S11)

Ehkä mä nykyisin kysyn aika avoimesti. ... Huoltoriitakysymyksissä, niin must se on käytäntönä jo nykyisin, että niis kysytään väkivallasta, ihan semmonen työtapa, et siit kysytään samalla tavalla kuin jostain muustakin asiasta ja sit mulle alkaa tulla semmonen hytinä, joku mikä lie, tuntumaan, että mistä se sitten tuleekaan, kun näkee pariskunnan, kun on tavattu, et ehoittaa, että tehdäänkö näin, että tavataankin erikseen. Paljon on sitten tehty, että tavataan, varmistetaan ainakin se mahdollisuus, että äiti voi puhua yksinään. Mut se tulee ihan työkäytäntöinä, sanotaan se lähtee niistä työkäytännöistä ja siitä et kysyy avoimesti. (S2)

Työntekijät pitivät avoimuutta peruslähtökohtana työskentelyssä. Työntekijän avoimuus heijastuu myös asiakkaaseen ja tämä huomaa, että asiastahan voi puhua. Jos väkivalta tuntuu asiakkaasta häpeälliseltä ja salattavalta asialta ja työntekijäkin pelkää sitä, eikä

uskalla nähdä ja kysyä, väkivallasta tulee uhrille kaksinkertaisesti hävettävä asia. Väkivalta jää perheen salaisuudeksi. Jotkut sosiaalityöntekijät tunnistivat itsessään kehittämisen paikan lähteä rohkeammin kysymään ja tarttumaan avoimesti väkivaltaan, ei painostamalla eikä pelotellen vaan ymmärtäen, suoraan kysyen, avoimesti puhuen, mutta hienotunteisesti ottaen naisen tilan ja tunteet huomioon.

Miten asiakkaat tulevat toimistoon

Pienillä paikkakunnilla, missä kaikki tuntevat toisensa, koetaan sosiaalitoimen asiakkuus kaikkein leimaavimmaksi - kuin ”toisten armoille joutumiseksi” (Reinikainen 2003, 43). Ihmiset eivät useinkaan edes tiedä, että sosiaalitoimistosta voi saada apua väkivaltaongelmaan. Terveyskeskus ja terveydenhuolto koetaan normaalimmaksi ja tutummaksi paikaksi avun hakemiselle varsinkin, jos on fyysisiä vammoja (Heiskanen ja Piispa 1998). Sosiaalityöntekijät kokivat, että sosiaalitoimistoon tuleminen on yleensäkin ihmisille vaikeaa ennakkoluulojen ja -käsitysten sekä leimaantumisen pelon vuoksi – minkälaiset ihmiset voivat olla sosiaalitoimen asiakkaita (ks. Kemppainen ym. 1998, 58). Sosiaalitoimistoon ja sosiaalityöntekijän luo ei tulla, ellei ole pakko. Maaseudulla sosiaalityöntekijät ovat tuttuja, he asuvat usein samalla paikkakunnalla ja tapaavat asiakkaita muissakin yhteyksissä, kaupassa ja harrastuksissa. Sosiaalitoimistoon tulemistä vaikeuttaa myös auttamistyöhön liitetty kontrollin ja vallankäytön leima. Harva nainen lähtee hakemaan apua ensimmäisen lyönnin jälkeen ainakaan sosiaalitoimistosta.

Usein perheväkivalta tulee sosiaalityöntekijälle tietoon lastensuojeluasiassa. Koulusta on otettu yhteyttä sosiaalitoimistoon, kun lapsi tai nuori on siellä kertonut kotioloistaan. Yhteydenotto voi tulla myös päivähoidosta tai lasten ja nuorten psykiatrisesta toimistosta, jonne lapsi tai nuori on ohjattu hoitoon. Parisuhdeväkivaltaa kokenut nainen tulee sosiaalitoimistoon usein juuri vanhemman roolissa ja lasten kautta. Lasten hätä saa äidin hakemaan apua, äitiys tavallaan herättää näkemään tilanteen. Lastensuojeluasioissa selvitetään aina myös perheväkivallan mahdollisuus. Lastensuojelu ja perheväkivalta liittyvät usein yhteen. Eräs työntekijä oli pitänyt äideille naisryhmää lastensuojelun avohuollon menetelmänä ja ryhmässä alkoi keskusteluissa nousta parisuhdeväkivalta esille ja sitä kautta työskentelyyn.

Sitä mä oon pohtinut, et mitä kautta he tulee, miten he tähän tulee, tähän penkille, ja, jotenkin tullut siihen tulokseen, et mä vedin sitä naistenryhmää muutama vuosi sitten, jossa oli lastensuojeluperheitä koottu, tai niiden ryhmä, ja sen ryhmän teemana ei ollut väkivalta millään tavalla. ... Seitsemän siinä oli mukana kaksi vuotta ja kaikilla heillä oli väkivaltaa, ja sitten pikkuhiljaa niitä vaan rupesi tulemaan, niitä naisia. Ehkä se oli, että mä olin oppinut kysymään. Ei he välttämättä tuu puhumaan siit perheväkivallasta, vaan sit tulee kysyttyä. Tällaisessa pienessä kylässä semmoset kuulupuheet, että joku siitä asiasta puhuu, tai jollain tavalla on tullut ehkä autetuksi, niin ne on tullut sitten. Et poliisin kautta ei tuu, eikä, oikeastaan itse tai sitten mä oon vaan kysynyt, kun he asioi jotain muuta asiaa. (S2)

No esimerkiksi lasten ja nuorten toimiston kautta tulee, et lasten asioitten kautta tulee se tieto tai koulun kautta. No ehkä, no monesti lasten vaikeuksien kautta lähtenyt purkautumaan se vyyhti ja sieltä on paljastunut sitten. En muista, että kukaan, eikun yks ihminen on tullut suoraan ite hakemaan, et ei ollukkaan siinä sit lapsia, enää alaikäisiä, et tuli hakemaan apua. Melkein ne on ollu aina lapsiperheitä. Poliisin kautta on tullut ilmoituksia. (S6)

Yleensä, ehkä enimmäin on sellasia, että perheet on oireillu jollakin tavalla. Et se on pikkuhiljaa tullu esiin. Et se ne pahimmat tapaukset, jotka mä tiedän, niitä on salattu todella pitkään ja ja niistä ei ole haluttu puhua. Aina on ollut joku muu oire, lasten vaikeat oireilut tai joku muu asia minkä takia on joutunut sosiaalitoimen asiakkaaksi. Se perheväkivalta sitten saattaa selvitä, taustalta paljastua sen jälkeen, kun on pitkään työskennelty perheen kanssa. Kun se on niin salattu asia. (S3)

Parisuhdeväkivaltaa kokenut nainen voi tulla sosiaalityöntekijän luo muiden asioiden vuoksi, kuten toimeentulotukiasioissa, päihdehuollon, lasten ja nuorten ongelmien vuoksi tai lasten huolto- ja tapaamisasioissa. On saattanut syntyä pitkään asiakkuus, ja sitten väkivalta tulee siinä esille työntekijän aavistuksena, tunnistamisena ja suoraan kysymänä. Jonkin verran parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia on ohjattu sosiaalityöntekijän luo esimerkiksi mielenterveystoimistosta, lääkäristä ja neuvolasta.

Yhessä tapauksessa oli, että se oli ihan raskaana oleva äiti siinä tilanteessa. Se meni äitiysneuvolaan ja sieltä kautta se tuli meille sitten. Ja kyllä tässä toisessakin, mitä nyt viimeaikoina tässä ollaan töitä tehty, joutui äiti paikkuuttamaan itseään. (S5)

Monilla työntekijöillä oli kuitenkin kokemuksia myös siitä, että uhri tulee hakemaan omasta aloitteestaan apua. Asiakkaat voivat olla hyvin eri vaiheessa väkivallan kierteessä ja avun tarvekin on silloin erilainen. Joku asiakas voi tulla kysymään neuvoja miten pitäisi toimia, jos haluaa irrottautua väkivaltaisesta suhteesta. Hän on jo päättänyt lähteä suhteesta. Joku toinen on jo lähtenyt ja tulee hakemaan apua käytännön asioiden järjestelyihin. Naisen havahtuminen ja ymmärrys, että väkivalta vaan jatkuu ja raaistuu ja

että siinä saattaa henkikin mennä, voi saada hänet hakemaan apua. Jos pahoinpitely kohdistuu lapseen, on se yleensä viimeinen pisara. Tilannetta ei kestä enää.

Ne on tavallaan eri vaiheissa. Että voi olla semmosia, jotka on ihan siinä alussa, et miettii sitä väkivalta-asiaa, sitä ilmiötä, mitä kaikkea heidän arjessa tapahtuu. Ja sit voi olla niitä, jotka on irrottautuneet siitä suhteesta ja tavallaan siinä selviytymässä väkivallasta. Ja sitten voi olla niitä, jotka on siinä keskivaiheella tavallaan, että sekä mies on hakenut apua että nainen. (S1)

On tapahtunut tämmönen väkivaltatilanne, joka on sille naiselle ollu se viimeinen pisara elikkä hän on epätoivoinen tai sillä tavalla epätietoinen, että miten pitäis toimia. Ja yleensä he on siinä tilanteessa valmiita tekemään sille asialle paljonkin. Siinä saattaa olla juuri tää, että hän on tehnyt sen ratkaisun, että muuttaa erilleen ja sit tarvitsee ihan käytännön taloudellista tukea tai muuta. Ne on varmaan semmosia aika tyypillisiä, et on tapahtunut juuri jotakin, mikä on sille naiselle ollu se viimeinen pisara. (S7)

Viimeinen pisara? No varmaan ihan viimeinen, jos on perheellinen, ni se, jos lapsiin kohdistuu väkivalta. Mutta kyllä myös, jos se jatkuu ja jatkuu ja jatkuu ja huomaa, siinä tilanteessa tuntee, et ei oo toivoo, että tää vain jatkuu ja menee pahemmaks. Sitä on kuitenkin tutkittu, että se raaistuu. ... Mutta ei sosiaalityöntekijä oo varmaan ihan se ensimmäinen ihminen johon on yhteydessä siitä asiasta, että varmaan lääkäri on kuiteski varsinkin tämmösellä pienellä paikkakunnalla. Koska sitä varmaan on vielä korkeampi kynnyks lähteä hakeen apua, ku on pienestä paikkakunnasta kyse, koska meidänkin sosiaalityöntekijät, ni melkein kaikki asuu ja työskentelee samalla paikkakunnalla elikkä käydään kaupassa, ollaan harrastuksissa, niin ne voi olla just ne henkilöt sitten, jotka tarvii sitä apua. Niin on korkea kynnyks sit lähteä hakemaan. (S1)

Mutta sosiaalitoimistoihin on tullut myös asiakkaita, jotka ovat akuutissa kriisissä. Näissä tapauksissa väkivaltaa on voinut jatkua pitkään, vuosikymmeniäkin tai tilanne on melko uusi ja paha. Asiakkaat tulevat silloin usein poliisin tai terveyskeskuksen kautta. Pahoinpitelijä on ehkä pyssyn kanssa uhkaillut kotona ja poliisit on hälytetty paikalle. Nainen on mahdollisesti joutunut pahoinpitelyn seurauksena turvautumaan ensiapuun ja sairaalahoitoon, josta hänet voidaan ohjata sosiaalitoimistoon. Joskus nainen on joutunut pakenemaan turvakotiin ja sitä kautta siten siitä tulee sosiaalitoimiston asia. Kriisitilanteeseen, kuten muuhunkin ilmaistuun avun tarpeeseen, työntekijän pitää puuttua heti, jotta herkkyyksaika ei mene ohi.

Oleellisinta onkin tällaisissa kriisitilanteissa hyödyntää se kriisitilanne, koska silloin on suurimmat todennäköisyydet saada muutoksiakin aikaan ja jotain liikahtamaan. Että niin päihdepuolella kuin missä tahansa, niin kriisitilanteet pitää kyllä hyödyntää. Tilanne kun pääsee tasaantumaan, niin sitten ei enää, se on sitten menetetty juttu. (S8)

Kyllä se vaatii ihan hirveitä ponnisteluja ihmiseltä lähtee sitten, kun sitä ajattelee. Vaikka 20 vuotta oot ollu sen kanssa. Tottunu vaan tällaseen, että joka viikko tulee turpaan –

suunnilleen. Ennen kuin se menee sit niin graaviksi, että siin tosiaan tapahtuu jotain ihan oikeesti niin vakavaa, että sit siinä ei enää. ... Paljonhan on sellasii, mitkä sit todella - ne siin kotonakin, saattaa vaikka minkä näkösiä vammoja olla, niin siellä ne vaan, ei ne mihinkään lähe sieltä. Vaikka nyt täälläkin jossain maaseudulla, ni sehän hirveen herkästi menee sillee, että ku jossain asut vähän syrjemmässä ja sinne ei ihan heti oo naapurit – mutta täällähän rupee olemaan sellasii taloja varmaan aika paljon – mistä sieltä kukaan tietää, jos ei nainen jossain sit töissä missään käy. Voi olla vaikka missä kunnossa vaikka kuinka kauan siellä (S4)

Sosiaalityöntekijät olivat kokeneet, etteivät naapurit ilmoittele viranomaisille havaitsemastaan perheväkivallasta, ”saa vaikka tappaa toisen seinän takana”. Naapureiden asioihin ei puututa. Maaseudulla ei ole välttämättä naapureita, jotka tietäisivät, mitä siellä neljän seinän sisällä tapahtuu. Kun poliisi on joutunut puuttumaan väkivaltatilanteisiin tai nainen on saanut niin pahoja vammoja, että joutuu menemään lääkäriin, parisuhdeväkivallasta tulee tavallaan julkinen, se tulee ilmi, ja silloin siihen on mahdollisuus puuttua.

Yhteenvetoa – sosiaalityöntekijät kohtaavat parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia

Ensimmäinen tutkimustehtäväni ja kysymykseni oli: Kohtaavatko sosiaalityöntekijät työssään parisuhdeväkivaltaa ja jos kohtaavat, missä määrin ja millaista se on. Parisuhdeväkivalta on uusi asia sosiaalitoimistoissa. Haastattelemani maaseudun pienten kuntien sosiaalityöntekijät olivat alkaneet nähdä ja tunnistaa parisuhdeväkivaltaa työssään vasta viime vuosina, noin viiden viime vuoden aikana, kun parisuhdeväkivalta oli tullut julkiseen keskusteluun ja työntekijät olivat saaneet tietoa ja koulutusta asiasta. Etelä-Savo on ollut edistyksellinen maaseutu naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisy- ja auttamistyössä monien kokeilujen ja projektien ansiosta eikä vähiten VIOLA ry:n perustamisen ja toiminnan johdosta. Etelä-Savon pienten kuntien sosiaalityöntekijät ovat näin päässeet mukaan kehittämään perheväkivalta- ja parisuhdeväkivaltatyötä. Sosiaalityöntekijät olivat erittäin hyvin selvillä ja tietoisia naisiin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta ilmiönä, sen yleisyydestä, seurauksista ja vaikutuksista naisille. Sosiaalityöntekijät olivat rohkaistuneet ottamaan asian puheeksi ja kysymään suoraan väkivallasta. Näytti siltä, että kun työntekijät kiinnostuivat aiheesta, olivat projekteissa aktiivisesti mukana, kävivät koulutuksessa, paneutuneet asiaan, niin he alkoivat nähdä ja kohdata parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia työssään. Vaihtelut eri sosiaalitoimistojen

välillä olivat suuria: parisuhdeväkivalta saattoi olla harvinainen tapaus tai liittyä jokapäiväiseen työskentelyyn.

Parisuhdeväkivaltaa kokenut asiakas ei uskalla häpeissään puhua asiasta, mutta toivoo että asiaa kysyttäisiin suoraan. Sosiaalityöntekijän on taas vaikea tunnistaa väkivalta, jos nainen ei siitä puhu. Sosiaalityöntekijät tarvitsevat mahdollisimman paljon tietoa ilmiöstä ja sen seurauksista naiselle, jotta he osaisivat epäillä väkivallan mahdollisuutta. Siksi onkin tärkeää olla herkkänä pienillekin vihjeille ja merkeille ja kysyä suoraan: Lyökö miehesi sinua?

Kynnys on korkea avun hakemiselle parisuhdeväkivaltaan, mutta maaseudulla se tuntuu olevan vielä korkeampi. Sosiaalitoimistot voisivat olla paikkoja, joista apua löytyy, mutta moni nainen ajattelee, että viimeksi sinne, tilanteessa, jossa kaikki tuntee ja tietää kaikki. Sosiaalityöntekijät saattavat havaita pitkäaikaisista asiakkaistaan väkivallan merkkejä ja seurauksia, mutta moni nainen on salannut tilanteensa viimeiseen pisaraan saakka, kunnes tilanne on jo hengenvaarallinen tai väkivalta kohdistuu lapseen.

Parisuhdeväkivallan uhriksi voi joutua kuka tahansa meistä. Kulttuuriset ja sosiaaliset naisten ja miesten eriarvoisuuteen perustuvat rakenteet ovat vielä voimissaan maaseudulla. Maatilojen emäntiin kohdistuu sosiaalisia paineita ja odotuksia mm. läheisten suhteiden hoitamisesta ja perheen koossa pitämisestä. Ero ja lähteminen tulkitaan epäonnistumiseksi ja suku ja koko sosiaalinen verkosto katsovat, että naisen tulee kestää ”satunnaiset” väkivaltaisuuDET ja antaa anteeksi. Mitä tapahtuu niille naisille, jotka ovat yksin ilman tukea, jotka eivät lainkaan uskalla tulla hakemaan apua, tai joita ei nähdä auttamispisteissä?

9.2 Auttaminen ja tukeminen - voimavaraistaminen

9.2.1 Asiakkaiden todellisuuden tunteminen ja ymmärtäminen

Kuunnella ja rohkaista – selvittää väkivaltatilanne

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että parisuhdeväkivaltaa kokeneen auttaminen on sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijän tehtävä, peruspalveluissa. Parisuhdeväkivallan tultua

ilmi naisen ja sosiaalityöntekijän kohtaamisessa, sosiaalityöntekijä selvittää ensin naisen ja lapsen välittömän turvan ja suojan tarpeen ja alkaa sitten muodostaa käsitystä tilanteesta ja avun tarpeesta.

Mun tehtäväni on pitää huolta siitä, että se asia ei jää siihen. Et todellakin sitä lähdetään selvittämään, ja että se ihminen saa apua. (S3)

Sosiaalityöntekijät kertoivat, miten he käyvät läpi tapahtunutta, purkavat ensi vaiheen ja ovat läsnä kuunnellen ja rohkaisten puhumaan. He ottavat tarvittaessa aktiivisen roolin naisen jaksamisen ja vastaanottavuuden mukaan, sen mukaan onko nainen tapaamishetkellä ehkä poissa tolaltaan, kriisitilanteessa tai mahdollisesti traumatisoitunut. Työntekijän pitää ottaa vastaan naisen rajutkin tunteet. Tapahtunutta ei pidä kauhistella, mutta ei missään tapauksessa vähätellä. Kuten myös Lehtonen ja Perttu (1999, 73) sanovat, uhrin maailma voi olla kaoottinen välittömästi väkivaltakokemuksen jälkeen. Uhrin reaktiot saattavat olla primitiivisellä, vaistonvaraisella tasolla. Uhri ei välttämättä kykene ilmaisemaan selkeästi tapahtumia, tunteitaan ja ajatuksiaan. Aluksi kuunteleminen on tärkeintä. Joskus pitää tyyntytellä parisuhdeväkivaltaa kokenutta naista, joskus ei ennätä sanoa mitään vuolaan puheen lomaan, vain kuunnella eläytyvästi ja keskittyneesti. Riitta Granfelt (1993, 214) puhuu aktiivisesta kuuntelusta. Siinä sosiaalityöntekijä tulee itse hyvin lähelle asiakkaan maailmaa eläytyessään asiakkaansa elämäntilanteeseen käyttämällä apuna omaa elämäkokemustaan. Se ei edellytä asiakkaan ja työntekijän kokemusten identtisyyttä.

No ensin määhän kuulostelen mitä hänelle on tapahtunut, yleensä hän kertoo itse ja siinä ei nyt tarvii hirveesti muuta kuin kuunnella, tehdään joitakin kysymyksiä, kuunnellaan ja sitten aina silloin tällöin kuitenkin siinä pikkuhiljaa tuodaan myöskin näkyväksi sitä. Ensimmäinen ehkä se on alkuun vähäistä, sen mitä siinä voi väliin sanoa, joskus ei kerkeä paljon mitään sanoa väliin, pitää vaan kuunnella. (S2)

Antaa asiakkaalle tilaa puhua ensin ne tunteensa, ja ne saattaa olla hirveen rajujakin. Ja kuunnella ja tyyntytellä isompia aaltoja ja sen jälkeen lähdetään pohtimaan, että mitä me nyt tehdään. (S3)

Me varmaan käyvään se tilanne läpi ja yritän rauhoittaa sen naisen ja luoda sitä turvallisuutta ja saada nainen kokemaan, että hän on arvokas, vaikka häntä on lyöty tai pahoinpidelty. Ja hänestä ei oo johtunu se lyöminen. ...Aliarvioimatta tai ylireagoimatta ite siihen, et hyvin silleen tasasesti ja rauhallisesti kohdata, arvokkaasti se ihminen. (S5)

Kun asiakas on saanut puhuttua päällimmäiset tuntemuksensa, sosiaalityöntekijä alkaa kysellä tarkemmin ja yksityiskohtaisesti tapahtumista ja tilanteista ja mitä asiakas

haluaisi. Työntekijä pyrkii ymmärtämään asiakkaan elämäntilannetta. Keskustelussa selvitetään, minkälaista parisuhdeväkivalta on, mitä on tapahtunut, mihin on lyöty, milloin väkivalta sattui, onko akuutti asia, onko sitä jatkunut pitkään ja kuinka usein. Selvittettäviä asioita on myös perheen rakenne, onko lapsia, ketä perheeseen kuuluu, onko muita ollut läsnä pahoinpitelyn tapahtuessa tai väkivaltaisissa tilanteissa, onko nainen hakenut apua aikaisemmin ja mistä kokee olleen apua. Sosiaalityöntekijä pyytää tarvittaessa tarkentamaan, mitä asiakas tarkoittaa jollakin sanalla tai sanonnalla, kuvailemaan väkivaltaista tilannetta ja tunteita mitä siihen on liittynyt. Työntekijä selvittää vielä asiakkaan lähiympäristön ja läheisverkoston, voiko sieltä saada tukea ja apua. Minkälaiset ajatukset naisella on nyt, miltä hänestä nyt tuntuu. Keskustelussa nousee esille asiakkaan toiveet ja tuen tarve sekä hänen omat voimavaransa. Pikkuhiljaa edetään asian käsittelyssä pohtimaan tilannetta eteenpäin. Työntekijä kertoo myös tosiasioita väkivallasta ilmiönä, ja että se on rikos, vakavaa ja vaarallista.

Kysyä sitä ja lähtee sillä tavalla kartottaan, et mitä se tarkoittaa käytännössä, et mitä se väkivalta on ja minkälaisia kokemuksia tällä henkilöllä siitä on. Et jotenkin se puheeksi ottaminen ja sen ymmärtäminen, että se on merkittävä asia tän ihmisen elämässä ja merkittävä ongelma myöskin. Ihan se akuutti tilanne on olennainen siinä tilanteessa elikkä ihan se, että miten suuri uhka tällä hetkellä väkivalta on, ja minkälainen turvaverkko tällä ihmisellä itsellään on. Että ihan se selviytyminen siinä tilanteessa on ensimmäinen tehtävä ja sen kartottaminen. Et miten ihminen pääsee pois siitä, jos se väkivalta tulee akuutiksi, niin miten pääsee turvaan niin sanotusti. Ja et onko hänellä lapsia. Et lapset tulee tietysti välittömästi myöskin mieleen, koska näen, että se on lastensuojelun näkökulmasta katottuna lasten kehitystä uhkaava tekijä, elikkä myös lasten turvallisuuden kartottaminen. Ne on ne ensimmäiset asiat. ... Ja sitten siitähän se lähtee, et jos siinä syntyy asiakkuussuhde, ni myöskin ihan sen koko tilanteen kartottelu ja sen ihmisen voimavarojen hahmottelu et miten hän nyt pärjää siinä perhetilanteessa. (S7)

Ja sitte kyl must on hirveen tärkeetä, että sitten käy niitä tapahtumia läpi, että no mitä tapahtui, et mitä sä tarkoitat sillä ja ihan kuvailla sitä väkivaltaista tilannetta, tavallaan käydä sitä läpi ja purkaa sitä ja minkälaisia tunteita siihen on liittynyt. Ja sitten myös naisista on kyse ja moni on äitejä niin myös selvittää sitä lasten tilannetta. Et sosiaalityöntekijähän on myös lasten asialla. Et tavallaan sitä koko tilannetta, ja ketä siihen perheeseen kuuluu, ja mitä on tapahtunut ja missä ja milloin ja onko aikaisemmin hakenut apua siihen asiaan. (S1)

Silloin kun parisuhdeväkivalta on noussut epäilynä esille, eikä ole akuutista väkivaltatilanteesta kysymys, sosiaalityöntekijä saattaa tunnustella asiakkaan halukkuutta puhua asiasta. Jos nainen ei halua nyt puhua väkivallasta, annetaan hänen ymmärtää, että hän voi tulla milloin tahansa uudelleen ja työntekijä on valmis kuuntelemaan häntä. Työntekijä kertoo väkivallan ilmiöstä ja auttamismahdollisuuksista sekä antaa kirjallista

tietoa mukaan. Monesti käydään läpi kaikki apu- ja tukimahdollisuudet ja sitten jäädytään odottavalle kannalle. Asiakas saattaa sanoa, että hän miettii asioita kotona rauhassa ja palaa ehkä myöhemmin.

Tavallaan tunnustelen, et haluaks hän puhua siitä. Ja jos hän jotenkin sitten siihen keskusteluun ja on kiinnostunut, sit hänen kanssaan rupeaa puhumaan ja ehdotan työskentelyä ja mitkä ne kokemukset on, missä sitä vois työskennellä. Kerron, että ite teen jonkun verran ja sitten taas ehotan ehkä Viola. Jos hän ei oo siihen oikein halukas, niin sitte en hirveesti rupea painostamaan, sanon että tällaista on. Ja jos tuntuu siltä, että hän jossain vaiheessa haluaa palata, niin voi palata. Ja että siit turvallisuudesta jotakin, jos muistan, älyän, että se on tärkeitä. (S2)

Luottamusta – uskoa - vuorovaikutusta

Aineistoni sosiaalityöntekijät korostivat vuorovaikutuksen merkitystä parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten kohtaamisessa. Asiakkaan ja työntekijän kohtaaminen on kuuntelua, keskustelua, reflektointia. Vuorovaikutus on paljolti persoonakohtaista ja asiakaskohtaista - mikä sopii yhdelle, ei välttämättä sovi toiselle. Parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen auttaminen vaatii luottamuksellisen suhteen, jossa voidaan kohdata avoimesti ja aidosti. Pyrkimyksenä on voida asettua naisten tilanteeseen, ymmärtää häntä ja osoittaa myötätuntoa. Työntekijä pyrkii saamaan luottamusta aikaan olemalla läsnä, kuuntelemalla, hyväksymällä, rohkaisemalla ja näyttämällä, että hän uskoo naisen kertomuksen olevan totta ja että ihmiset kykenevät oppimaan, kasvamaan ja muuttamaan. Vuorovaikutuksen ehtona on tutustua asiakkaan maailmaan sellaisena kuin hän itse sen kuvaa (Metteri 2003, 103). Lähtökohtana ei ole usko yhteen totuuteen, vaan todellisuus, joka rakennetaan kerta kerralta ottamalla huomioon asiakkaan tilanteen sanelemat ehdot (Satka 1997, 35). Eräs haastateltava sanoikin: ”Mitä ihmiset puhuu, se on niitten totuus. On vain erilaisia tapoja, miten ihmiset kokevat tilanteet (S9)”. Uhri on erityisen herkkä tunnistamaan työntekijän mahdolliset negatiiviset asenteet, työntekijän ylläpitämän etäisyyden tai epäuskon. Tärkeää onkin työntekijälle tarkastella myös omia asenteitaan ja käsityksiään väkivallasta. Luottamukselliseen kohtaamiseen kuuluu, että asiakas kokee voivansa kertoa mitä vaan ilman, että toinen tuomitsee tai hylkää ja tyrää. Työntekijän päälle saa kaataa kaiken sen pahan ja moskan, mitä naiselle on sattunut, eikä työntekijä ala kauhistella eikä voivotella. Asiakkaan kunnioittaminen ja arvostaminen tuli sosiaalityöntekijöiden puheissa moneen kertaan esille.

Kohtaamisessa siinä, että lähtee sillä tavalla naista arvostaen ja hänen ihmisyyttään. Sinänsä hän on arvokas, on hän sitten silmä musta ja humalassa tai raiskattuna tai mitä tahansa, että se lähtee siitä kohtaamisesta ja siitä tunteesta, että hän on arvokas sinänsä olemassaan, että just sen trauman käsite on auttanut mua ainakin hirveesti, et semmosta tuomitsemista ja sellasta, et ei mun suusta enää lähtis sellasia sanoja, että mikset sä lähde. Enempi ymmärtää, että miten se prosessointi menee. Just tällaisia monestikin alkoholisoituneita tosi vaikeasti oireilevia naisia, niin kyllä musta heihin löytää sen kontaktin. Se tulee niin joskus pienistäkin asioista, et emmä tiedä- ehkä sitä pitäis kysyä niiltä naisilta miten se sitten tapahtu, minkä he kokee, mutta työntekijä lähtee siitä, että ei tuomitse vaan kohtaa ja jotenkin rauhassa. (S2)

Sosiaalityöntekijät kuvasivat miten he pyrkivät ystävälliseen, lämpimään, kärsivälliseen ja rauhalliseen kohtaamiseen ja työskentelyotteeseen. Kohtaamistilanteesta pitää luoda luottamuksellinen, turvallinen ja häiriötön, jotta nainen uskaltaa puhua. Useat työntekijät sanoivatkin olevansa rauhallisia ja tasaisia luonteeltaan ja nopeiden ja temperamenttisten työntekijöiden piti oikein asettautua olemaan rauhallisesti paikoillaan, kuuntelemaan ja kuulemaan ja antamaan tilaa ja aikaa asiakkaalle.

Yritän olla rauhallinen ja luoda sitä turvallisuutta, ja luottamusta saada aikaan, ja yritän kunnioittavasti suhtautua siihen asiakkaaseen, ja todella tehdä naiselle jotenkin tietäväksi sen, että syy ei oo hänessä. Ja jotenkin turvallinen olo luoda siihen hetkeen, että siinä uskaltaa ja voi puhua. ... Varmaan hyvin rauhallinen ja tasanen ja pyrin kohtaamaan sen asiakkaan yhtä tärkeenä kuin kuka tahansa asiakas. Sitä arvoa kunnioittaen. Ja sitten pyrin siihen, että en ois se kaikkietävä. Varmasti asiakas tietää itse asiansa. (S5)

No se varmaan vaatii siltä kontaktilta, et se tilanne on rauhallinen ja semmosta asiakkaan kunnioittamista ja kuuntelua ja mun mielestä sitä, ettei yritä toisen puolesta tehdä niitä ratkaisuja, eikä hoputtaa eikä kiristää eikä painostaa. (S6)

No hirveen tärkeä se, että kuuntelee ja uskoo sitä naista, koska hirveen moni kohtaa semmosia työntekijöitä, et ne ei usko. Tai jos se työntekijä on tavannut myös tätä naisen miestä ja mies on osoittautunut hirveen mukavaksi, niin sit vähätellään tai kielletään sitä väkivallan olemassaoloa. Et se, että uskoo ja kuuntelee mitä se nainen kertoo. (S1)

Jos nainen on kriisitilanteessa tai traumatisoitunut, hän ei välttämättä ymmärrä eikä pysty vastaanottamaan kaikkea sitä, mitä sosiaalityöntekijä puhuu. Kuten Riitta Granfelt (1993) sanoo, kriisissä oleva ihminen tarvitsee erityisesti kokemuksia siitä, että häntä ymmärretään. Ellei ymmärretyksi tulemisen kokemusta synny, vaikeuksien paino ei vähene eikä tule uutta tilaa toivolle, joka on muutoksen tuottamisen välttämätön ehto. Tilanne tuntuu vain entistä ahdistavammalta, jos tilanteestaan kertoo jollekulle tulematta ymmärretyksi. (Mt. 212.) Työntekijän on ymmärrettävä uhrin sekavaa ja epärationaalista todellisuutta. Vain jotkut asiat menevät perille ja silloin pitää varautua toistoon ja painottaa tärkeitä näkökohtia. Niissä tilanteissa työntekijät kertovat asiat useaan kertaan,

esittävät uutta käyntiä ja antavat kirjallista tietoa mukaan. Sokissa olevalle uhrille tärkeintä on työntekijän rauhallinen läsnäolo, katsekontakti ja vaikka kädestä kiinni pitäminen. Työpöydän takana istuminen ei välttämättä luo tasavertaista ja luottamuksellista tilannetta. Väkivaltaa kokeneilta naisilta saadun palautteen mukaan ensimmäinen kontakti naisen kanssa on merkittävä (Lehtonen & Perttu 1999, 73).

Pohjaa työskentelylle antaa sosiaalityöntekijöiden pyrkimys tasavertaiseen suhteeseen asiakkaan kanssa. Sosiaalityöntekijät sanoivat kohtaavansa asiakkaan tasa-arvoisesti olemalla ihminen ihmiselle. Myös asiakkaat ovat heille samanvertaisia keskenään, mutta perheväkivaltatilanteissa naistryöntekijöiden empatia oli naisten ja lasten puolella, heikomman puolella – naisena naiselle. Työskentely on tilannekohtaista ja siihen liittyy empatiaa ja ymmärrystä, kykyä myötäelää toisen ihmisen kokemuksia siten, että se välittyy myös asioistaan kertovalle ihmiselle (ks. Granfelt 1998, 177). Sosiaalityöntekijät kuvasivat miten parisuhdeväkivallassa on herkistä asioista kysymys ja pitää olla hienovarainen ja sanoissaan varovainen. Painostamalla ja väkisin auttamalla nainen pakenee eikä uskalla tulla enää uudelleen. Kaikkitietävyydellä ei jää asiakkaalle tilaa.

Ku se on niin herkistä asioista tosiaan kysymys, niin kyllähän siinä aika varovainen pitäis osata olla, että tukee oikeeseen suuntaan menemään, ettei tosiaan oo liian halki, poiki ja pinoon, koska se varmasti ei auta asiaa. ... Jossakin tilanteessahan se on ainoa, mistä voi pitää kiinni, että toinen tulee. Et näkee ees, että se on jotenkin elämässä mukana. Et ei oikein muuta uskalla tehdä. ... Kyl siinä saa tuntosarvet kohollaan olla, että ei ainakaan mee loukkaamaan ja pilaamaan sitä. Et jos toinen on niin ison jutun elämästään saanu sanottuu, ettei nyt sitte työntekijänä mollaa sitä jotenkii. Kyllähän siinä aika herkkänä saa olla. (S10)

Aikaa ja tilaa naisten kertomuksille ja kohtaamiselle

Luottamuksellinen suhde ei synny välttämättä ensimmäisellä tapaamiskerralla. Luottamuksen syntyyn vaaditaan pitkäaikaista asiakassuhdetta (ks. Kröger 1990, 57). Haastateltavani kuvasivat työskentelyään parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten kanssa pitkäjänteiseksi ja aikaa vieväksi työksi. Tapaamiseen pitää varata riittävästi aikaa ensimmäisille kerroille, tunnin aika ei aina riitä, pitää olla aikaa istua ja puhua, tarvitaan kokemusta kiireettömyydestä. Työskentelyn alkuvaiheessa tapaamisia tulisi olla tiiviisti. On tärkeää, että tilanne on rauhallinen ja turvallinen eikä työntekijä hoppuile ja sanele puhumattakaan painostamisesta, uhkailusta tai kiristämisestä. Väkivaltaa kokeneet naiset

tuntevat olevansa helposti tiellä ja ovat vaivautuneita viedessään työntekijän aikaa, joten heille on osoitettava, että heillä on mahdollisuus puhua, miettiä ja pohtia rauhassa ratkaisuja. Asiakkaalla pitäisi olla mahdollisuus asettua vuorovaikutussuhteeseen työntekijän kanssa ja käydä väkivallan eri vaiheet läpi. Lähtemisen ja eron työstämiselle tulee antaa mahdollisuus. Siinä täytyy työntekijän vaan jaksaa ja antaa sitä aikaa. Kyseessä on pitkä prosessi. Jos on kyseessä kriisitilanne, on aikaa löydyttävä heti – on mentävä tosi äkkiä. Jos on vielä lapsia mukana, saattaa yhtäjaksoiseen työskentelyyn kulua useita päiviä.

Mun täytyy koko aika miettiä, että ei saa hoppuilla, ei saa, ei oo oikeutta viedä sitä liian nopeesti. Ja pitää antaa aikaa sille prosessille. Jos ne ei mee sitten niin pitkälle, että tekisi ratkaisuja sillä kertaa, ne voi tulla vuoden päästä uudelleen ja alkaa ehkä taas jostain vaiheesta. ...Must he on herkkiä, he on äärimmäisen herkkiä siinä, et heidän kanssa pitää olla tosi tarkka siin, et on ajallaan itse, on kaikki rauhassa, kun he tulee ja ei saa hötkyillä. Pitää varata ensin hirveen paljon aikaa ensimmäisille kerroille, tosi paljon aikaa. Et siinä ei auta mikään tunnin aika tai tämmönen, vaan täytyy olla enempi ja aika tiivistikin alkuvaiheessa. Siellä on niin paljon asiaa. Kuitenkin aluks. Ja sitte sitä voi harventaa pikkuhiljaa. Mutta siinä on oltava tarkka, että ei missään vaiheessa, et he kokee, et nyt he on tiellä. Ne on sill tavalla herkkiä, et niille pitää antaa se aika. (S2)

Sosiaalityöntekijät käyttivät usein sanoja pyrin ja yritän kuvatessaan kohtaamista ja vuorovaikutusta asiakkaan kanssa. He yrittävät antaa aikaa ja palvella asiallisesti, avuliaasti, ystävällisesti ja ymmärtäen, pyrkivät vastaamaan soittopyyntöihin ja halusivat olla käytettävissä palvelualttiina ja valmiina neuvomaan ja auttamaan ihmisiä. Mutta ainahan se ei onnistu, hyvät pyrkimykset eivät toteudu esimerkiksi resurssien puutteen vuoksi: työntekijöitä on liian vähän, ehkä vain yksi, ajanvaraukset täyttävät päivät, monelta taholta ”revitään” yhtä aikaa, aika ei riitä paneutua syvemmin työhön, uupuminen siinä ja väsyminen.

Joskus on tosiaan, et sä oot kauheen kiireinen ja väsyny, ni vaikka sie tunnistat sen, että nyt tästäkin pitäis jutella, ni ennemminkin sie vaan ohitat sen, et sen takia vaan, et sie et jotenkin vaan jaksaa lähtee siihen puuttumaan. (S4)

Turvallisuudesta huolehtiminen

Haastattelemani sosiaalityöntekijät pitivät yhtenä tärkeimpänä tehtävänä parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen auttamisessa turvallisuudesta huolehtimista ja

väkivallan kierteen katkaisemista. Ensimmäiseksi on huolehdittava uhrin ja lasten välittömästä turvallisuudesta - ihmisen hengen suojaamisesta. Tehtävänä on selvittää, ovatko lapset turvassa, onko naisen turvallista palata kotiin, onko hänen mahdollista olla muualla tai tarvitseeko hän turvapaikkaa. (ks. Perttu & Söderholm 1998, 20.)

Turvallisuuskysymys on minusta ensimmäinen, että mikä on se tänhetkinen tilanne, kun se menee kotiin, onko se turvassa vai ei. Ensimmäinen tehtävä on jotenkin varmistaa se, että se ei jatkuis, että se ei joutuis siihen tilanteeseen menemään, mikä on se pahin ongelma, elikkä jollakin tavalla pyrittäs se estämään. Mutta täytyy sanoa, että siihen on aika vähän keinoja. Tietysti semmosessa tilanteessa, kun ihminen itse tieteen tahtoen välttämättä haluaa mennä kotiinsa, ja eikä sitten väkisinkään siinä asiassa voi kukaan mitään tehdä. Mutta sitten tulee mieleen, et se pyritään aina varmistamaan, että jatkuuko se, että se ei jatkuis eikä mahdollistuis, että pystyttäs sitä asiaa selvittelemään. (S3)

Sosiaalityöntekijä selvittää minkälainen tilanne on, minkälainen vaara on olemassa, onko naisen tai lasten henki uhattuna ja pitääkö nainen ja mahdollisesti lapset viedä jonnekin heti. Naiselle tarjotaan tarvittaessa turvapaikkaa, turvakotia tai turva-asuntoa, jos hän ei voi palata kotiin. Muun muassa Lehtonen ja Perttu (1999, 79) korostavat, että aina akuutissa tilanteessa olisi hyvä ehdottaa turvakodin mahdollisuutta. Turvakodissa on henkilökuntaa läsnä koko ajan ja apua voidaan suunnitella pitkäjänteisesti. Kunnissa ei ole kuitenkaan käytettävissä omia turvakoteja ja turva-asunnotkin löytyvät usein pitkien matkojen päästä, jotain tilapäissuojaa pystyttiin osoittamaan. Ongelmaksi koettiin yleisesti turvakotien puute, ei edes sopimuksia turvakotien palveluiden käytöstä ollut. Haastattelemani sosiaalityöntekijät selvittivätkin yleensä onko mahdollista päästä johonkin muualle turvaan: sukulaisten, ystävien tai naapureiden luo, onko naisella sosiaalista verkostoa, ihmisiä, joihin voi turvautua. Maaseudulla naiset ovat tottuneet pakenemaan usein jonkun ystävän tai naapurin luo. Mutta myös maaseudulla saattaa olla ihmisiä, joilla ei ole ketään, jonka luo mennä.

Onks sen ylipäättään turvallista olla siellä kotona. Et onko henki uhattuna. Että se on ehkä ensimmäinen mikä tulee. Missä vaiheessa siellä ollaan menossa, että pitäskö lähteä heti. Ja ihan siihen sen naisen jaksamiseen. Et minun mielestä se on ihan ensiarvoisen tärkeätä, että mikä sen naisen tila on. Et se on ehkä se ensimmäinen. (S11)

Mut haluaisin lisätä vielä tohon, kun sä kysyit niitä työkäytäntöjä, et mitä ne on, niin tää muutos oli se ensimmäinen, mut ne ihan tämän akuutisti sen turvallisuuden varmistaminen. Se on semmonen tärkeä myöskin, et mikä sun tilanne on tässä ja nyt, ja et minkälainen mahdollisuus sulla on päästä turvaan, että tavallaan sen ihmisen hengen suojaaminen niissä akuuteissa tilanteissa ja sen varmistaminen, et hänellä on kämppä

mihin voi lähteä, hänellä on se ihminen, johon voi ottaa yhteyttä ja niin pois päin. Et tämmöset asiat on kunnossa. (S7)

Voiks hän ylipäättään olla kotona, vai tarviiko hänet sitten jonnekin viedä. Jotenkin se täytyy vaan tehdä siinä keskustelussa. Et millä lailla, minkä verran hän pystyy itse suojautumaan siinä tilanteessa ja minkä verran hän tarttee apua. Siinä on aika suuria vaihteluja, et jotkut tarvii ihan tosi paljon, jotkut taas, on kuitenkin sitä toimintakykyä jäljellä, ja on jotenkin sellaiset pystyvät, on ehkä sitä omaa turvaverkkoo ja on jo suunnitelma, miten he sitten toimii, kun heitä vaan ohjaa sen tekemiseksi, sen suunnitelman. Mutta se pitää olla tärkeätä, ettei taas sitten rynni, et siin on jotenkin oltava hirveen hienovarainen, ja annettava sille asiakkaalle se aika, että se tekee niitä ratkaisuja ja päätöksiä. Turvallisuudesta pitää olla tarkka, mutta se kaikki muu sitten semmosta, että niille on annettava se aika miettiä ja pohtia ja työstää sitä asiaa. (S2)

Jos nainen haluaa palata kotiinsa tai hän ei tarvitse nyt juuri turvapaikkaa, pyritään keskustelussa selvittämään ja arvioimaan onko kotona oleminen turvallista ja miten nainen pystyy jatkossa suojaamaan itseään ja lapsia. Arvioidaan minkälainen on naisen muutosalttius, onko hän valmis muuttamaan elämäntilannettaan, vai lähdetäänkö tarkemmin pohtimaan turvasuunnitelmaa. Mietitään yhdessä tapoja, miten hän voi lisätä turvallisuuttaan kotona tai muualla, miten nainen voi ennakoida ja varustautua ihan käytännössä seuraavaa mahdollista väkivaltatilannetta varten. Pääseekö nainen väkivaltatilanteesta pois, kun sellainen seuraavan kerran uhkaa, onko olemassa pakotietä nopeaa pakenemista varten? Keskustelussa käydään läpi mitä tehdään lapsille, otetaanko heidät mukaan vai jäävätkö he kotiin naisen paetessa. Sosiaalityöntekijät neuvovat miettimään mihin paikkaan konkreettisesti nainen voi mennä, kun väkivalta uhkaa, minkälaisia turvaverkkoja heillä on, onko ihmistä, johon voi ottaa yhteyttä. Uhkaavia tilanteita varten sosiaalityöntekijät suosittelvat varaamaan valmiiksi kassin, turvalaukun (ks. myös Lehtonen & Perttu 1999, 79), johon on pakattu välttämättömiä tavaroita kuten varavaatteita, vara-avaimet, rahaa ja turvapaikkojen puhelinnumerot. Naisten välillä on suuria vaihteluja heidän voimavaroissaan, jotkut tarvitsevat paljon tukea ja apua siinä tilanteessa, joillakin on toimintakykyä jäljellä ja heillä on turvaverkkoja ja omia suunnitelmia miten he toimivat.

Mikä on muutosalttius, että onko valmiutta muuttaa elämäntilannetta vai täytyyks sitten lähteä käymään läpi turvallisuuskysymyksiä. (S10)

Ainakin sanosin tälle uhrille, et miten sitten tää tilanne jatkuukaan, et hän tekis itsellensä jonkin selviytymissuunnitelman. Kun seuraava kerta uhkaa, miten hän ihan käytännössä selviää, ihan semmosen käytännön jutun, että missä on hänen avaimensa, missä hänen

rahansa, mihin hän sit lähtee. Onks hänellä paikkaa, mihin hän voi paeta. Mitä tehdään lapsille, jääkö lapset sinne vai otetaan mukaan. (S11)

Niinku nämä kaikki selviytymisväylät, että nyt kun hän menee kotiin niin, että jos hän seuraavan kerran - että jos tämä turpiinsaaminen on nytten loppuun käsitelty - mutta kun seuraava kerta tulee, niin mitkä on ne asuntovaihtoehdot. Kartotetaan ennakkoon jo tämä. Että sinne ei saa jäädä ottamaan turpaan, vaan pitää lähteä hakemaan apua. Ihan yksityiskohtaisesti turvapaikkojen puhelinnumerot ja osoitteet ja ne menetelmät, et jos ei oo millä mennä, niin taksi tilataan ja näin. Mutta näin maaseudun sosiaalityöntekijänä voi sanoa, että täällä tää sosiaalinen verkosto naisilla on usein hyvä, et aina löytyy siitä ystäväpiiristä myös sitä apua, että turvakotien tapaus tulee sitten sellaisessa tapauksessa, että sit jos nämä verkostot on jo läpikäyty, et sieltä ei sitten löydy. (S8)

Lehtonen ja Perttu (1999, 79 - 80) toteavat, että väkivaltakierteen jaksottaisuuden ohella väkivalta usein myös eskaloituu eli uusiutuu yhä tiheämmin muuttuen samalla yhä pahemmaksi ja seurauksiltaan vakavammaksi. Jossain vaiheessa väkivalta voi saavuttaa hengenvaarallisen tason. Myös haastattelemiä sosiaalityöntekijät kiinnittivät asiaan huomiota ja pyrkivät naisen kanssa arvioimaan väkivallan laatua ja ennakoimaan sen muuttumista. He kysyivät onko nainen huomannut, että pahoinpitelyjen määrä on lisääntynyt ja pahentunut – naiset ovat hengenvaarassa. Sosiaalityöntekijöille jäikin huoli ja pelko naisten puolesta. Jotkut tunsivat, miten heitä vastuutettiin naisten ja lasten turvallisuudesta.

9.2.2 Voimavaraistava työote

Terapeuttinen keskustelu ja traumaterapeuttinen tausta-ajattelu

Haastattelemiä sosiaalityöntekijät kuvasivat työskentelyään parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen kanssa hyvin käytännönläheiseksi. Työ on vaikuttamista ja muutostyötä, ohjaamista, neuvomista, tukemista ja auttamista, käytännön asioiden hoitamista, resurssien antamista sekä yhdessä asiakkaan kanssa vaihtoehtojen hakemista. Työskentelyyn ei ole yhtä mallia tai yhtä tapaa miten edetään – ei yhtä ”sapluunaa” miten kaikki hoidettaisiin. Sosiaalityöntekijät räätälöivät asiakaslähtöisesti ja yksilöllisesti

tukitoimet ja auttamismenetelmät, sillä kaikki tilanteet ja tapaukset ovat erilaisia, naiset ovat eri vaiheessa väkivallan kierteessä ja heillä on erilaisia voimavaroja.

Kaikki haastattelemiini sosiaalityöntekijät sanoivat, etteivät he ole terapeutteja. Terapiaa annetaan erikoistuneissa toimipisteissä ja tarvittaessa asiakkaan käyttöön organisoidaan terapiapalveluita (vrt. Sipilä 1989, 63 - 64; Kemppainen ym. 1998, 25). Työntekijöillä ei ollut terapiakoulutusta yhtä lukuun ottamatta, mutta hänkään ei pystynyt tekemään terapiatyötä kaiken muun työn ohessa. Sosiaalityöntekijän työskentelyssä on heidän mielestään kysymys tukemisesta ja auttamisesta, terapeuttisesta keskustelusta ja konkreettisista toimenpiteistä, ei varsinaisesta terapiasta. Sosiaalityöntekijä tulee lähelle naisen maailmaa olematta kuitenkaan varsinaisessa terapeuttisessa suhteessa. Eräs haastateltava kuvasi työtä tukea antavaksi terapiaksi keskustelujen kautta, vähän samalla tavalla kuin Riitta Granfelt (1998, 177) tarkoittaa terapeuttisella osaamisella kykyä ymmärtää ja myötäelää toisen ihmisen kokemuksia siten, että se välittyy myös asioistaan kertovalle ihmiselle. Sosiaalityöntekijät katsoivat, että vaikka naisen auttaminen ja terapia siirtyisi alkuselvittelyjen jälkeen muualle tai jos perheessä on lapsia, työskentely voi jatkua myös sosiaalitoimistossa. Sosiaalityöntekijä on paikkakunnalla yhdyshenkilö, kannattelijä ja matkalla mukana kulkija. On joku ihminen, joka pysyy koko ajan rinnalla ja johon voi luottaa, joka voi antaa pitkäaikaista tukea. Sosiaalityöntekijä asettuu asiakkaan voimavaraksi, kulkee tämän rinnalla ja tukee asiakkaan toimijuutta matkalla muutokseen (Eskola 1993, 11).

Mulla ei oo terapeuttista koulutusta, elikkä se on ihan tosiasia, että ainoastaan semmosta tukea antavaa terapiaa keskustelujen kautta, se on semmonen työote ja tietyllä tavalla se ratkaisukeskeinen voimavaraistava työote, mutta et ei mitään varsinaista terapiatyötä. (S 7)

Mä en ainakaan uskaltas lähteä mainostaan ite itteäni traumaterapiaks tai muuks. Että kyllä ite ajattelen, et sosiaalityöntekijä vois olla se, jonka kanssa tavallaan alotetaan se matka. Että sitä keskustelua ja sit lähetään siitä eteenpäin, et sosiaalityöntekijä vois olla siinä matkan aikana koko aika mukana, vaikka se nainen välillä käviskii vaikka traumaterapeutin tai muun luona. Mutta tavallaan sosiaalityöntekijä ois se tuki siinä koko ajan. Ettei ne ihmiset koko aika vaihdu. Et kyllähän sillä naisellakin pitää olla se tukikohta. (S1)

Aineistoni sosiaalityöntekijät kertoivat, että trauman käsite on auttanut heitä ymmärtämään uhria. Terapeuttisessa keskustelussa ja vuorovaikutuksessa he olivat omaksuneet uhriutumisen käsitteen ja traumaterapeuttisen tausta-ajattelun. Vaikka he

eivät traumaterapiaa annakaan, he ymmärtävät trauman käsitteen avulla parisuhdeväkivaltaa kokenutta naista, esimerkiksi mitä vaikutuksia väkivallalla on ja miksi naiset eivät jätä väkivaltaista miestänsä. He katsoivat, että traumaterapia on perusta perheväkivaltatyölle, ja trauman hoitaminen on äärimmäisen tärkeää. Työntekijät huomauttivat myös siitä, että kaikki naiset eivät traumatisoidu, he ovat esimerkiksi päässeet ajoissa pois väkivaltaisesta suhteesta, väkivalta ei ole toistunut niin monta kertaa tai he ovat saaneet tukea ja apua verkostoiltaan. Tällöin naiset eivät tarvitse varsinaista terapiaa.

Keskustelussaan naisen kanssa sosiaalityöntekijät eivät enää kysy miksi nainen ei lähde, eivät syyllistä naista väkivallasta eivätkä tuomitse. Uhriutumisen teoria on myös auttanut heitä ymmärtämään, että naisella voi olla masennusta ja pelkotiloja pitkään sen jälkeenkin, kun on päässyt irti väkivaltaisesta parisuhteesta. Uhriutumisen ja trauman ymmärtäminen velvoittaa viranomaisen auttamaan aktiivisesti, hänen on tehtävä väliintulo ”topakasti”. Työntekijä ei voi olettaa, että tällaisessa tilanteessa nainen itse ja yksin pystyisi auttamaan itseään. Naista ei saa jättää yksin – heitteille.

Yrittäsin rohkasta siihen, että sitä asiaa käsiteltäs ja että hän ei jättäis sitä siihen ja hän ei luottais siihen, että se se tilanne siellä nyt sitten loppuu. ... Mä ainakin koen sen sillä tavalla, että mun tehtävä on olla läsnä sille naiselle. ...Ja sitten tää uhriutumisen teoria, että kyl mun mielestä se velvoittaa jo viranomaisen sitten topakasti auttamaan. Että ei voi olettaa, et nainen ite jotenkin auttaisi itseänsä. (S11)

No se traumaterapeuttinen ote on ollut tässä ihan kirkastus jotenkin, et se on mulle valjennu aika lailla. Et se trauman käsite on auennut, ja jotenkin saanut semmosen tietynlaisen merkityksen. ... Se on varmaan monelle muullekin se trauman käsite auennut, sitä kautta koko hoitoprosessi ja tavallaan sit semmosen, et miten tässä pitää toimia. Et verrattuna siihen aikasempaan lähestymistapaan: et no lähe, ja mikset sä lähe ja jotenkin niitä kauheita, mitä on tullut sanottua varmaan ite kukakin. (S2)

Kuten Lehtonen ja Perttu (1999, 85) toteavat, auttamisprosessissa on ensisijaisesti kysymys siitä, että väkivaltaa kokeneen naisen kokemukset, tunteet, ajatukset ja ratkaisut tehdään oikeutetuiksi. Naisen kokemukset väkivallasta ja sen epäoikeudenmukaisuudesta pätevoidetään ja vahvistetaan oikeiksi. Tämä on tärkeää siksi, että väkivallantekijän koko käyttäytyminen on perustunut väkivallan oikeutukseen, jonka mukaan syyt väkivaltaan ovat uhrissa ja hänen käyttäytymisessään. Tämä on saattanut hämärtää naisen todellisuuden ja oikeudenmukaisuuden tajun. Naisen on eheytyäkseen tärkeää saada rakennettua uudelleen todellisuutensa – mikä on totta ja mikä ei, mikä on oikein ja mikä

väärin. Nainen saattaa tuntea vihaa ja katkeruutta, syyllisyyttä, häpeää ja surua. Hän saattaa tuntea, että väkivalta on rangaistus jostakin ja se on oikein.

Työskentelen siihen, että naiset pääsee siitä itseään syyllistämisen, siitä että heissä on jotain hirveitä vikaa. ... Iso työ saada se oma käsitys itsestä jotenkin vähän myönteisemmäksi, viedä sitä syyllisyyttä pois. (S2)

Voimaannuttaa – vihreitä sivuversoja

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että he käyttävät parisuhdeväkivaltatyössä voimavaraistavaa tai kuntouttavaa työtettä, johon kuuluu asiakkaan omien voimavarojen huomioiminen ja tukeminen sekä ratkaisukeskeisyys. He käyttivät usein myös sanaa voimaannuttaa, kun he puhuivat auttamisesta ja tukemisesta. Voimaannuttamisesta käytettiin myös käsitettä mahdollistaminen ja empowerment, joka yhdistettiin myös innostamiseen ja innostumiseen. Joku haastateltavista kertoi välillä epäilevänsä pystyykö toista voimaannuttamaan, mutta useimmat katsoivat voimaannuttamisen sosiaalityöntekijän olennaiseksi tehtäväksi.

Sillä tavalla sattuu joku tämmöinen empowerment. Opiskelussa joitakin sellaisia käsitteitä pohdin, mutta että joku innostuminen, innostaminen, niin siinä kohtaamisessa voi olla sellaista ja joku tämmöinen voimaantuminen ja mahdollistaminen on musta ihan tärkeitä. (S 2)

S8: Sosiaalityön ensimmäinen tavoite tai sanotaan, että paras päämäärä on saada voimaannutettua se nainen näkemään oma tilansa. Että sen mä nään kaikkein oleellisemmaksi.

RL: Mitä sää tarkoitat sillä voimaannuttamisella?

S8: No itsetuntohan siinä on mennyt ja lähes kyky tehdä omia ratkaisuja ja nähdä itsensä arvokkaana ihmisenä. Niin että justinsa tällaiset itsetunnon kohottamista ja niitä erilaisia vaihtoehtoja, mitä hän elämässään on.

RL: Mimmosia keinoja vois olla siihen voimaannuttamiseen?

S8: Se on varmaan tapauskohtaisesti. Nyt mikä on prosessin alla esimerkiksi - mä lähen hakemaan ihan näistä käytännön tapauksista - niin en usko kyl minkään muun olevan parasta kuin juuri se keskustelu. Keskustelun kautta saada ihminen uskomaan, että hää on arvokas ihminen. Hän ei ansaitse sellaista kohtelua. Näin äkkiä en osaa tuohon sen kummemmin. (S8)

Varmaan semmosta tietty ratkaisukeskeisyyttä ajattelisin, että voisin hyvinkin hyödyntää tässä työssä elikkä siinä tulee justiin tämmöinen asiakkaan omien voimavarojen huomioiminen ja tukeminen ja voimavaraistaminen ja ihan niitten akuuttien asioiden ratkominen käytännössä, et miten selviydyt tästä eteenpäin siitä hankalasta tilanteesta, et turvaat oman ja lastesi hengen. Ihan tämmösiä käytännöllisiä asioita. Hyvin tämmöinen konkreettinen, käytännönläheinen tuki tälle ihmisille, ni aattelin, et se kuuluu siihen

ratkaisukeskeisyyteen jollain tavalla. Ne on varmaan niitä niitä perustyökaluja siinä työskentelyssä. (S7)

Aineistoni sosiaalityöntekijät ilmaisivat pyrkivänsä työskentelyssään parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten kanssa voimaannuttamaan ja voimavaraistamaan nainen näkemään ja jäsentämään omaa elämäntilannettaan ja muuttamaan sitä. He ottivat aktiivisen roolin ja toimivat oma-aloitteisesti auttaakseen parisuhdeväkivaltaa kokenutta naista kertomaan tapahtuneesta ja tunnistamaan tilanteensa (ks. Perttu & Söderholm 1998, 20). Pitkään jatkuneen parisuhdeväkivallan seurauksena nainen ei välttämättä pysty itse tiedostamaan ja tunnistamaan olevansa väkivallan kohteena. Hän saattaa olla traumatisoitunut, menettänyt itsetuntonsa, eikä hän siten kykene toimimaan, tekemään ratkaisuja ja pääsemään tilanteesta irti. Naiset ovat voimattomia ja keinottomia, joten oleellista on vahvistaa ja voimaannuttaa naista muuttamaan ajatusmallejaan ja käsitystä itsestään myönteisemmäksi. Sosiaalityöntekijät pyrkivät siihen, että nainen tunnistaa itsensä ja ymmärtää, että hänellä on oikeus omaan itseensä ja tehdä omia asioita, että hän on ainutlaatuinen ihminen. Sosiaalityöntekijät yrittävät tukea naisen itsetunnon palauttamista ja kasvua. Keskustelun avulla pyritään saamaan nainen uskomaan, että hän on arvokas ihminen, syytön väkivaltaan eikä ansaitse sellaista kohtelua. Myönteisemmän käsityksen myötä nainen pystyy tekemään myös omia ratkaisuja itselliseen elämään. Näin nainen oppii tunnistamaan arjessa näkyviä väkivallan merkkejä ja peilaamaan itseään niihin. Työntekijät pyrkivät vahvistamaan naisen uskoa siihen, että on oikein hakea apua ja heillä on oikeus elää ilman väkivaltaa ja he selviytyvät tilanteesta. Naista ei jätetä yksin, työntekijä on hänen tukenaan, rinnalla kulkija.

Ne on hirveen vaatimattomia ja tarvii paljon kannustusta siihen, että eivät suostu olemaan semmosia kynnysmattoja ja ymmärtävät, että heilläkin on oikeuksia. Monesti se asenne on jo semmonen, että ihan kuin vaivautunut olo siitä, että tulee vaikka tänne asioimaan, että nyt mennee työntekijän aikaa ja et semmonen itsetunto on ihan nollassa. Et se on vaikee aktivoida toimimaan omaehtoisesti ja ajamaan omia etuja, siihen tarvitaan sitä apua ja tukea. (S6)

Jos nainen on ollut täs väkivallan kierteessä, niin ei hän välttämättä ite jaksa eikä pysty auttamaan, vaan et siin on jo niin itsetunto murennettu ja sitä valtaa käytetty niin paljon, että ei voi - taikka miten mä sanosin sillee. Viranomaisen on silloin tehtävä se väliintulo siihen ja ja ainakin selkeästi kerrottava nää perusasiat ja teorit - sillä tavalla kun nainen sillon pystyy ottamaan ne vastaan, että ne kuitenkin tulee esille. (S11)

Voimaannuttaessaan parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia sosiaalityöntekijät innostivat naista ja kohottivat naisen itsetuntoa. He rohkaisivat, motivoivat, aktivoivat, kannustivat,

mahdollistivat. He etsivät naisen omia voimavaroja. Kun on paljon tavannut asiakkaita ja on kokemusta tässä työssä, työntekijä usein näkee ihmisestä, kenellä on omia voimavaroja, kenellä taas ei ole, kuka tarvitsee enemmän tukea ja kuka vähemmän. Tosin voi olla hämäävääkin, sillä ihminen ei välttämättä ilmaise ja näytä tuen tarvetta. Sitä on sitten vaan osattava jotenkin nähdä. Sosiaalityöntekijät uskoivat ja luottivat ihmisten omiin kykyihin ja voimavaroihin, vaikka muutokset tapahtuvat hitaasti ja näkyvätkin pitkän ajan kuluessa.

Kun on paljon tavannu ihmisiä ja on kokemusta paljon tästä työstä – niin jotenkin näkee, et ketkä ja kellä on niitä omia voimavaroja ja kenellä taas ei ole. Et kuka tarvii enemmän tukea ja kuka vähemmän. Tosin se voi olla tietysti hämäävääkin, et ihminen ei välttämättä ilmase sitä tuen tarvetta, toinen voi ilmasta voimakkaammin ja toinen sit heikommin. Sitä on vaan sit osattava jotenkin nähdä. Varsinkin, jos useamman kerran tapaa, ni silloin oppii jotenkin näkemään, et mikä se oikea tuen tarve sitten on. (S9)

Mä ajattelen, että mun tehtävä on rohkaista sitä naista miettimään omaa elämäntilannettaan ja myös auttaa niitten eri vaihtoehtojen miettimisessä ja sen tilanteen pohdinnassa monelta kannalta. Yleensä mä oon tehnyt sillä tavalla, että mä sitten, jos siellä on jotain ihan konkreettisesti, jos haluaa siitä tilanteesta pois, niin miten täytyy, että mitä sitten voi tehdä. Ja annan ihan puhelinnumeroita ja osoitteita, mihin voi hakeutua. (S6)

Voimaannuttamiseen liittyy myös toivon ylläpitäminen. Työntekijät antavat naiselle toivoa toisenlaisesta elämästä, uusia näköaloja ja uskoa, että on mahdollista päästä väkivaltaisesta suhteesta pois, apua on saatavissa eikä kenenkään tarvitse siihen alistua. Toivon virittäminen paremmasta elämästä herättää voimavaroja.

Voidaan herätellä niitä kysymyksiä ja motivoida pohtimaan ja ajattelemaan, että toivoa on ja muutos on mahdollisuus. Mutta et sen päätöksenhän tekee jokainen ihminen itse. Se on se rajapyykki siinä. Mutta et sen toivon virittäminen näiden ihmisten kanssa, niin se on se, mikä herättää niitä voimavaroja. Että on oikeesti mahdollista muuttaa hyvinkin vaikeita asioita joiltakin osin. (S7)

Parisuhdeväkivaltaa kokeneen auttamistyössä ja voimavaraistamisessa on tärkeää antaa tietoa väkivallasta ja vaikuttaa siten väkivaltaa koskeviin käsityksiin (Perttu & Söderholm 1998, 21 - 22). Kaikki haastateltavat kertovat asiakkaalle heidän oikeuksistaan, elämisen kannalta välttämättömistä tosiasioista ja tietoa väkivallasta, selkeästi perusasiat, teorioita ja tutkimustuloksia sillä tavalla kuin nainen pystyy sillä hetkellä omaksumaan. Työntekijät kertovat myös auttamismahdollisuuksista, selviytymiskeinoista ja palveluista, joita on käytettävissä sekä pyrkivät muuttamaan perheväkivaltaan liittyviä myyttejä.

Jotkut asiakkaat voivat olla ensimmäistä kertaa sosiaalitoimistossa, eivätkä he ehkä tiedä viranomaiskäytännöistä ja palveluista ennestään mitään. Monet työntekijät käyttävät kertomisessa konkreettisenä apuna ja tukena jotain kirjaa, vihkosta tai oman kunnan tai alueen perheväkivaltaesitettä. Kirjallista tietoa erilaisista apu- ja tukimahdollisuuksista annetaan myös asiakkaalle mukaan samoin kuin muiden auttamispaikkojen osoitteita ja puhelinnumeroita. Useimmat haastateltavat kokivat, että he pystyvät vaikuttamaan naisten väkivaltaa koskeviin käsityksiin niin, että nämä voivat tunnistaa itsensä ja havahtua huomaamaan väkivallan vaarallisuuden. Kertomalla väkivallasta rakenteena ja ilmiönä sosiaalityöntekijät pyrkivät avaamaan asiakkaan silmät näkemään ja ymmärtämään tilanteensa ja tunnistamaan itsensä väkivallan uhriksi, mutta samalla he antavat toivoa ja uusia näköaloja väkivallasta vapautumiseksi.

Nimenomaan se tiedottaminen ja se ilosanoma, että mieskin voi oppia erilaisia käyttäytymismalleja ja naisen ei tarte vuodesta toiseen olla turpiin saamassa ja olla siinä oravanpyörässä, ni se on se kaikkein tähellisin ja se alkusysäys. Et mä katton omaan rooliini kaikkein tärkeinpänä juuri siinä ohjauksessa ja neuvonnassa, et mä sen huolellisesti ja juurta jaksain jaksan selvittää asiakkaalle. (S8)

Mä oon huomannut, että kyllä ne naiset kaipaa sitä informaatiotakin perheväkivallasta, että ei he välttämättä ite tiedosta, että täähän on väkivaltaa. ... Mutta sitten kun rupee puhumaan, että mitä kaikkea siihen perheväkivaltaan kuuluu, ja sitten he halus hirveesti lukea myös siitä aiheesta. Ja sit he tajus, että hyvänen aika, että näähän on kaikki ollu mulla, että tämmöstähän se just on. Et tunnistaa ittensä niistä asioista. Et jotenkii tuntuu, että toiset oikein janoaa sitä, kaikki mitä ne vaan saa irti, ni haluaisvat tietää. (S1)

Että nämä naiset on tietosia siitä, että ihan tästä lähisuhdeväkivallan teoriasta ja siitä, tästä uhriutumisen kehästä, et miten se uhriutuminen tapahtuu. Ja ja kun heille kertoo niin monta kertaa ne sitten sanookin, että hyvänen aika, että ihankun sä kertosit hänestä, ku kertoo siitä, että näin pyrkii käymään. Tai kun piirtää heille tän väkivallan syklin, että tunnistatko tästä, niin hän sanoo, että tää on ihan kun meillä, et näinhän se just menee. Et et ne naiset tunnistais niitä väkivallan merkkejä ja tietäs, että miten tää arki, miten se siellä arjessä näkyy. Ja että esimerkiksi, siitä parisuhteesta, jos he ei lähe siitä pois, et heillä ois sit niitä selviytymiskeinoja muuten siinä arjessa. Taikka että esimerkiksi jos he sitten tunnistaa sen väkivallan, että he pystyis rohkasemaan sit tätä miestä hakemaan apua. Mut että mää jotenkin - siihen mä aina pyrin, et minä en kyllä siihen pysty, hyvin vähän miehet hakee apua. (S11)

Jotkut sosiaalityöntekijät havainnollistivat piirroksilla väkivallan sykliä tai väkivallan kierrettä. Työntekijät korostivat kertoessaan faktatietoa myös parisuhdeväkivallan yleisyyttä: kuka tahansa voi joutua väkivallan kohteeksi – joka viides on kokenut sen. Apua hakemaan tullut nainen ei ole ainoa, jonka arkielämään parisuhdeväkivalta kuuluu -

eikä sitä tarvitse hävetä. Sosiaalityöntekijät tuovat näin väkivaltaa esille tunnistettavaksi, kun nainen on pitkään ollut väkivallan kohteena, väkivallan kierteesä, ei hän välttämättä enää tunnista ja tiedosta väkivaltaa, hän alkaa ajatella elämäänsä normaalina elämänä – näin sen kuuluu ollakin. Joskus väkivaltaisten tilanteiden välillä on niin pitkiä aikoja, ettei niitä osaa yhdistää toisiinsa eikä huomaa ilmiön kehämäisyyttä.

Kyllä mulla on mielessä semmonen ajatus, että perheväkivalta on ilmiö, joka ei parane itsestään, useimmiten, ja et se raaistuu, ja se väkivaltakierre jatkuu. Elikkä se on mun päässä oleva ennakoitumalli. Se on se mitä mä yritän myöskin viestittää näille asiakasnaisille eli jotenkin havahduttaa heitä siihen, että tää on pitkä prosessi Et milloinkaa oot eka kerran sitä kokenut, huomaatko, että se väkivalta on raaistunut ja tiheys on, tai se on tullut yleisemmäksi ja näin. Et tämmöstä ennakoitua mun mielessä on. ... Se myöskin, että tää on tämmönen kierre, jota on nyt näköjään vaikea katkaista, että huomaatko itse tätä näin. Ja että pahoinpitely voi johtaa myös hengenvaaralliseen tilanteeseen. Mitä itse ajattelen siitä? ... Siihenhän mä pyrin, et tää nainen itse huomais tämän jatkuvan omassa elämässään ja ymmärtäis sen tilanteen vaarallisuuden, että miten henkeä uhkaava tilanne se on ja ilmiö. (S7)

Informaation antamiseen kuuluu myös kertoa auttamiskeinoista, ratkaisumalleista ja palveluista, vaihtoehtoista mitä on olemassa. Jos nainen haluaa tilanteesta pois, selvitetään miten tulee toimia konkreettisesti. Käytännön neuvojen antaminen ja ohjaaminen on tärkeä osa sosiaalityötä. Jotkut olivat huomanneet, että käytännön yksityiskohtaisilla neuvoilla saattoi välttää tekemästä virheitä esimerkiksi lasten huoltajuutta koskevaa oikeudenkäyntiä ajatellen – ettei lähde ja jätä lapsia.

Ja sit toki siellä on sitten sellastakin että käytännön neuvojen antamista on osa tätä työtä, et ku saattaa olla ulkomaalaisia naisia, joilla ei ole mitään tietoa tai sitten semmosia, jotka ei ole näissä viranomaissysteemeissä ollu. Ja ohjata ehkä joissain asioissa, ettei tee semmosia virheitä, mitkä oikeudessa saatetaan kattoo ihan tosi pahaksi asiaksi, että lähtee ja jättää lapset tai jotakin tään tyyppistä. Et ohjata sitä äitiä sil tavalla tekemään kuitenkin näitä valintoja. Ettei käy hänelle, tai hänelle kuitenkin edullisia, ettei tee vahingossa semmosia virheitä siinä hätäpäissään, että mitkä voidaan tulkita pahaksi. Ja että se on sitten käytännön asioiden varmistelu ja turvaamista. (S2)

Tarjoisin ainakin ne kanavat, mistä sitä apua saa ja pyytäisin tulemaan uudestaan. Käytäs ihan ajan kanssa läpi sitä lähisuhdeväkivallan rakennetta. (S11)

Naisen ajattelu- ja toimintatapojen muuttaminen perustuu myös konkreettisiin resursseihin, palveluihin ja taloudellisiin etuisuuksiin. Tiedon ja toivon ylläpitämisen lisäksi nämä konkreettiset toimenpiteet, tukimuodot ja palvelut voivat voimaannuttaa naista, vahvistaa toimijuutta ja mahdollistaa elämisen kannalta välttämättömiä asioita.

Sosiaalityöntekijällä on valtaa ja mahdollisuuksia järjestää erilaisia tukimuotoja, enemmän kuin monilla muilla ammattilaisilla. Sosiaalityöntekijät pitivätkin tärkeimpinä tehtävinään auttaa käytännön asioissa. Jos perheessä on lapsia, selvitetään lasten huoltoon ja tapaamisoikeuteen ja elatukseen liittyvät asiat. Mikäli nainen hakee avioeroa, autetaan siinä tai ohjataan oikeusaputoimistoon tai asianajajalle. Jos nainen tarvitsee psyykkistä apua tai kriisiterapiaa, ohjataan sopivaan paikkaan.

Meillä on aika hyvä auttamismahollisuus näissä käytännön asioissa, että meidän voidaan aika paljon auttaa, jos me halutaan. Meillä on kuitenkin sitä sellasta valtaa ja päätösvaltaa aika paljon. Me voidaan tosissaan hommata ihmiselle asunto ja hommata sille välttämätön elanto ja turvata vaikka erilleen muuttamisen alkuvaihe, ettei tarte nyt rahaa ajatella ihan ensimmäisenä. Kaikkei semmostahan me voidaan tehdä. (S 9)

Sosiaalityö voi antaa niitä konkreettisia apuvälineitä silloin, kun tää henkilö itse on päättänyt saada aikaan muutosta omassa tilanteessaan. Sosiaalityö voi olla parhaimmillaan tukemassa ja mahdollistamassa uutta, parempaa tulevaisuutta.... Se on varmaan se hyvä puoli sosiaalityössä, et siellä on monenlaisia välineitä, et voidaan tukea asunnon saamisessa, ja voidaan antaa taloudellista tukea ja henkistä tukea ja perhetyötä ja monella tavalla auttaa eteenpäin ja mahdollistaa. Mutta et mihinkä ei voi, niin se on varmaan se päätöksenteko. Et se on sen ihmisen oma asia kuitenkin loppujen lopuks. (S7)

Voimaantumista tapahtuu työntekijän ja asiakkaan kohtaamisessa ja vuorovaikutuksessa. Asiakas ilmaisee itseään puhumalla ja auttaa samalla itseään jäsentämään ja hahmottamaan omaa elämää, ei pelkästään ilmaisemaan tai paljastamaan sitä muille. Puhuminen mahdollistaa parisuhteessa tapahtuneen pahoinpitelyn nimeämisen, sen tulkitsemisen alistamiseksi ja väkivallaksi ja siihen liittyvien tunteiden läpielämiseensekä tekee tilaa selviytymisen kokemuksille ja voimaantumiselle (Husso 1997, 98). Voimaantuessaan nainen rakentaa omaa minäänsä ja hänen itsetuntonsa ja itsensä arvostaminen palaa. Voimaantuessaan naiset rohkaistuvat ja ymmärtävät hakea apua. He alkavat toimia omaehtoisesti ja ajaa omia etuja, siihen tarvitaan sitä apua ja tukea. He alkavat uskoa, että toivoa on ja muutos on mahdollinen. He kykenevät tekemään omia ratkaisuja. Voimaantuminen tarkoittaa myös, että nainen alkaa löytää selviytymiskeinoja ja -malleja ja elämänmyönteisyyttä. He tajuavat, ettei elämä ole pelkkää pelon kehää ja uuden väkivaltatilanteen odottamista. Nainen alkaa elää omaa elämää: ”siihen elämään alkaa löytyä sellaisia vihreitä sivuversoja.”

Se [voimaantuminen] tarkoittaa oikeestansa esimerkiksi sitä, että se nainen jotenkin rohkaistuu ja voimaantuu, että se nainen saa sellasta omaa minäänsä rakennettua, et se oikeesti huomaa, että sieltä alkaa nousta sellasta oman minän arvostusta. ... Alkaa löytyä

ihan niitä selviytymiskeinoja ja –malleja ja sellasta elämänmyönteisyyttä. Ja et se elämä ei ole pelkkää pelon kehää, eikä sellasta uuden väkivaltilanteen odottamista, vaan että siihen elämään alkaa löytyä tavallaan sellasia vihreitä sivuversoja, että on jotain kivaa, ja et nainen alkaa elää sellasta omaa elämää. (S11)

Asiakaslähtöisyys ja työntekijän aktiivinen rooli

Asiakaslähtöisyys on keino, jolla eettisesti korkeatasoista sosiaalityötä toteutetaan (Raunio 2004, 84). Ilmari Rostilan mukaa (2001, 39) asiakaslähtöisyyteen kuuluu se, että asiakkaiden omia käsityksiä ja toimintaa kunnioitetaan ja että asiakas voi omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen missä järjestyksessä ja aikataulussa hänen asiassaan edetään. Lisäksi toiminnan tulisi perustua tekemiseen yhdessä asiakkaan kanssa. Tähän kuuluu Rostilan mukaan se, että suhteet perustuvat avoimuudelle ja luottamukselle. Näin syntyy mahdollisuuksia asiakkaan toimintavoiman kasvuun, empowermentiin. Haastattelemiini sosiaalityöntekijät pitivät yhtenä työnsä lähtökohtana asiakaslähtöisyyttä, asiakkaan lähtökohtien ja tarpeiden perusteella yksilöllisesti räätälöidään ratkaisut. Sosiaalityöntekijät pyrkivät tunnistamaan asiakkaan vahvuuksia perehtymällä hänen elämäntilanteisiinsa ja siihen miten naiset ovat selviytyneet, jaksaneet ja pysyneet hengissä samalla hoitaen lapsensa ja perheensä ja vielä kehittäneet itseään mm. opiskelemalla (Rose 2003, 202). Sosiaalityöntekijät eivät ratkaise asiakkaan ongelmia, sen tekee asiakas itse. Sosiaalityöntekijät voivat vain luoda edellytyksiä ja organisoida välineitä ongelmien ratkaisemiseksi. He pyrkivät selvittämään, mitä ihminen itse tahtoo ja miten hän kokisi tulevansa autetuksi. He voivat tehdä väliintuloja ja herätellä ajatuksia, pohtia asiakkaan kanssa ratkaisuja ja muutoksen hyviä ja huonoja puolia. Sosiaalityöntekijät voivat vahvistaa ja tukea naista käyttämällä tarjolla olevia mahdollisuuksia elämäntilanteen muuttamiseksi. Kaikkea toivottua ei ole kuitenkaan mahdollista antaa, eikä kaikkea toivottua toteuttaa, kaikkia palveluja ei ole saatavilla.

Kuitenkin semmonen asiakaslähtöisyys ja mä aina pyrin kysymään, et mitä se ihminen ite tahtoo, et miten se kokis tulevansa autetuksi. Et eihän niitä voi välttämättä toteuttaa, mutta että kysytään, että millä tavalla se tulis autetuksi ja sit kattoo, että onko niissä mitään semmosta, missä voi sitten olla oikeesti avuksi. Ei se semmonen väkisin auttaminen onnistu. Se voi olla joskus ihan, et vaikka se ehkä työntekijästä ei tuntuskaan siltä, et se vois auttaa, niin se voi kuitenkin auttaa sitä ihmistä. Se on se, millä se ihminen katsoo tulevansa autetuksi. (S9)

Sosiaalityöntekijät korostivat, miten oma arvomaailma, suhtautuminen ja asenne väkivaltaan, ovat tärkeitä auttamistyössä. Työn perustana on hyväksyvä vai ei hyväksy

väkivaltaa, ja jos hyväksyy missään muodossa väkivallan, herää kysymys, miten voi työtä lainkaan tehdä. Eettinen vastuu edellyttää puuttumista väkivaltaan ja vaikuttamista sen loppumiseen. Työskentely edellyttää siten selkeää kannanottoa väkivaltaan - väkivalta on tuomittavaa. Työntekijän aktiiviseen rooliin kuuluu selvittää uhrille väkivallan rakenteita, väkivallan aiheuttamaa uhriutumista, kehämäisyyttä ja sykliä. Työntekijän tulee vaikuttaa väkivaltaa koskeviin käsityksiin ja uskomuksiin ja antaa tietoa.

Tästä syntyy myös ristiriitaa: vastakkain asettuvat asiakkaan itsemääräämisoikeus ja työntekijän käsitykset, suositukset tai jopa vaatiminen ratkaisuun parisuhdeväkivallasta irti pääsemiseksi. Sosiaalityössä yleisesti omaksutun eettisen periaatteen mukaan asiakkaan itsemääräämisoikeudesta voidaan tinkiä, jos tämä toiminnallaan saattaa omansa tai jonkun muun hyvinvoinnin vakavaan vaaraan (vrt. Rostila 2001, 32). Sosiaalityössä voidaan laillisin perustein rajoittaa henkilön itsemääräämisoikeutta kolmannen osapuolen etujen suojelemiseksi. Tyypillisesti tällaista tapahtuu lastensuojelussa lapsen edun turvaamiseksi (Raunio 2004, 88).

Mutta sitten on semmosia, jossa me on mielestämme yritetty auttaa, mutta sitten asiakas on kuitenkin viime kädessä ite ratkassu sen asian toisin. Niin voi olla, että siinä on meidän toiminnassa ollut joku semmonen, et se ei ole ollut riittävän tukevaa tai sitten muuten vaan se aika ei oo kypsä siihen. Et sen mä oon huomannu, et ihan turha yrittää mitenkään pakkoauttaa tai hoputtaa. Että se tulee se aika, et joku kestää vaikka 30 vuotta sitä. Että se on lastensuojelussa minusta hirveen hankala, kun aina miettii, että missä vaiheessa minun on pakko puuttua lasten takia. Että se on semmonen aktiivinen, sitä miettii joka viikko melkein, että meillä on kuitenkin joitakin väkivaltaperheitä. (S6)

Suurimpia eroavuuksia haastattelemini sosiaalityöntekijöiden ammattikäytäntöjen välillä olikin siinä, miten he pyrkivät vaikuttamaan naisen valintoihin ja ratkaisuihin, lähinnä eroamiseen. Osa työntekijöistä tavoitteli koko perheen auttamista niin, että molemmat puoliset saisivat omalla tavallaan apua, niin tekijä kuin uhri, kumpikin erikseen. Tavoitteena ei ole näin ero, eikä tarkoitus ole kenenkään avioliittoa rikkoa. Työntekijät uskovat mahdollisuuteen, että puoliset voivat oppia elämään toisellakin tavalla kuin väkivaltaisessa parisuhteessa. Jotkut sosiaalityöntekijöistä pysyivät neutraaleina, he eivät halunneet sanoa asiakkaalle, mitä tämän pitäisi tehdä, pitääkö erota vai ei. Asiakas tekee itse päätökset ja valinnat ja joutuu elämään päätösten takana, ottamaan vastuun. Joku saattoi ilmaista tukensa naisen päätökselle, jos se oli hänen mielestään järkevä. Joku taas ehdotti ratkaisua vain siinä tapauksessa, että lasten etu vaati sitä tai hengenvaara oli ilmeinen.

Mää oon ehkä kauheen herkkä siinä, että mä en niitten puolesta päättä. Kyl mä oon ihan kauheen varovainen. Mä en yhtään yritä, et vaikka ne kyselee kauheesti, et mitä mä tekisin, en hirveesti kyllä anna. Et toki silloin, kun ne on tehny niitä ratkaisuja, niin sitten käydään keskustelua, mutta en mä siinäkään sitten puolla enkä tuomitse hirveesti, että jos ei oo hengenvaara. Toki silloin, jos lapset tarttee, niin sitten mä tuen siinä, että tää on varmaan lasten kannalta hyvä ja näkisin, ettei muuten. (S2)

Et muutamii sellasii, mitkä on käyty useamman kerran keskusteluu siitä, et mitä tehdä ja oon kannustanu sit siihen ratkasuun, mikä omassa mielessä ollu jo, mutta et ei jotenkin uskaltanu [sanoa]. Mut kyllähän mie nyt tietysti tällä tavalla pystyn tukemaan sit ihmistä siinä ratkaisussa, jos sen kahtoo, et se on ihan järkevä ratkasu. (S4)

Toiset työntekijät taas olivat sitä mieltä, että ero on ainoa tapa päästä väkivallasta. He pyrkivät saamaan paha perheväkivaltaa kokeneen naisen tajuamaan, että varmin tapa välttyä perheväkivallalta on ottaa ero. Ero on ensimmäinen ”lääke”. Eräs työntekijä sanoi, ettei hän ehkä ensimmäisellä tapaamisella sano sitä suoraan, toiset kannustivat heti selkeästi eroon tai yrittivät tukea muuttoa kodista pois.

Kun perheessä on alaikäisiä lapsia, tilanne muuttuu. Pitkään jatkunut rankka parisuhdeväkivalta tai lapsiin kohdistunut pahoinpitely aiheuttaa sen, että vaihtoehdoksi usein jää vain joko lasten huostanotto tai vanhempien eroaminen ja erilleen muutto. Vaikka työntekijät korostivat asiakkaan itsemääräämisoikeutta, eturistiriidan kohdalla pitää valita puolensa. Näin saattaa tulla keinoksi jopa uhkailu, kiristäminen ja pakottaminen. Sosiaalityöntekijät kokivat nämä ristiriitaiset tilanteet vaikeiksi, mutta lastensuojelu menee kaiken muun edelle. Sosiaalityöntekijällä on lakiin perustuva velvollisuus huolehtia lapsen turvallisuudesta.

Sosiaalityöntekijät eivät halua moralisoida mitenkään naisten käyttäytymistä tai syyllistää häntä. Joskus voi olla vaikeaa nähdä asiakkaan ratkaisu oikeana, kun se poikkeaa omasta käsityksestä. Työntekijälle voi olla turhauttavaa, kun nainen palaa moneen kertaan väkivaltaisen miehen luo, varsinkin, jos perheessä on lapsia. Vaikka nainen palaisi väkivaltaiseen suhteeseen useitakin kertoja, työntekijät yrittävät jättää pois ”mitä minä sanoin, että näinhän tässä käy”-ajatukset ja puheet. Vaikka työntekijät kokemuksestaan aavistavatkin, että nainen palaa takaisin väkivaltaisen miehen luokse, eivät he kuitenkaan mene sanomaan, että tämä työ on turhaa. Pitää vaan jaksaa aina uudestaan ja uudestaan auttaa siinä tilanteessa ja ymmärtää, että sillä ihmisellä on hätä eikä hän ole itse siihen

tilanteeseen syyllinen. Lähdetään siitä hetkestä liikkeelle. Yleensä tarvitaan monta irtiottoa ennen kuin tapahtuu yhtään mitään, kyseessä on useinmmiten hidas prosessi, joka perustuu väkivallan ilmiöön ja sen vaikutuksiin.

Jotkut sosiaalityöntekijät miettivät, millä oikeutuksella, missä vaiheessa, kenelle ja miten voi sanoa jotakin sellaista kantaa ottavaa kuin esimerkiksi, että eroa. Työntekijän on vaikea sanoa ja laittaa asiakas kohtaamaan asioita, joita he eivät haluaisi kuulla ja jotka he kokevat sietämättömän vaikeiksi (Granfelt 1998, 177). Eräs työntekijä viittasi Riitta Granfeltin käsitteeseen legitiimi auktoriteetti. Hän oli miettinyt oikeutusta sanoa suoraan, että nyt täytyy tehdä näin. Joillekin tutuille äideille hän katsoi vaivansa sanoa aika suoraan ja topakasti, auktoriteettiinsa nojaten, mutta vaikeaa se on, jos on kysymyksessä ”särkynyt äitiys, särkyneitä naisia”. Siitä kuitenkin lähdetään, ettei tuomitse ja toimii eettisesti ja käyttää valtaa oikein.

Toi Riitta Granfelt kirjoittaa niin kauheen kauniisti, mä en tiedä miten sä oot häneen perehtynyt, mutta joku tämmönen legitiimi auktoriteetti - se oli yks semmonen mitä mä oon pohtinut paljokin. Et missä vaiheessa voi, millä oikeutuksella voi sit sanoa jotakin sellaista. Sit taas voi olla, että onkin, niinku mulla on, joitakin äitejä, joille mä voin sanoa aika reippaasti, jos tiedän et mulla on oikeutus sanoa. Tämmönen joka ei oo ollut tuttu, niin niille taas on herkempi. Se on itsemääräämisoikeus jotenkin niissä asioissa niin hirveen tärkeä. Mutta että voiko auktoriteetti sit joissain asioissa mennä sanomaanki, ja on ehkä joskus hyväkin sanoa, topakkaanki, et nyt täytyy näin tehdä. Mutta se on niin kauheen vaikee sit sanoa. Joku semmonen särkynyt äitiys, jotenkin siel on semmosia särkyneitä naisia. (S2)

Lastensuojelusta on kysymys

Väkivaltaa kokenut nainen on usein myös äiti. Haastatteleman maaseudun sosiaalityöntekijät olivat samalla lastensuojelutyöntekijöitä. Lastensuojelulaki oikeuttaa ja velvoittaa puuttumaan parisuhdeväkivaltaan, kun perheessä on alaikäisiä lapsia. Lastensuojeluasiat ovat monta kertaa sidoksissa myös perheväkivaltaan. Alkuvaiheessa, kun perheväkivallasta alettiin puhua ja se alettiin nähdä myös sosiaalitoimistossa, huomio kiinnittyi usein vain naisiin eikä huomattu lapsia: lapset jäivät syrjään, heidät unohdettiin työskentelyssä (esim. Oranen 2001, 14). Sosiaalityöntekijät sanoivat, että nykyisin lapset on jo paremmin huomioitu, kun on alettu ymmärtää väkivallan vaikutus lapsiin myös altistumisena ja seurauksena traumaattisten tapahtumien todistajaksi joutumisesta. Juuri lastensuojelun kautta monta kertaa perheen väkivaltaongelmat tulevat

sosiaalityöntekijöiden tietoon. Mikko Oranen (2001, 25) huomauttaa, että naiset usein hakevat apua äitiyden kautta pyytämällä apua lapsilleen, jotka ovat heidän mielestään kärsineet väkivallasta. Naisten on joskus helpompi nähdä lasten hätä kuin oma ylivoimainen tilanteensa. Aineistoni sosiaalityöntekijät olivat nähneet, miten äidit syyllistyivät miehen väkivaltaisuudesta, huonosta äitiydestä, perheen hajottamisesta ja siitä etteivät pysty suojelemaan lapsiaan.

Ensimmäisiä tehtäviä parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen kohtaamisessa on sosiaalityöntekijöiden mielestä selvittää onko perheessä lapsia ja onko väkivalta tai sillä uhkaaminen kohdistunut lapseen sekä suojella lapsia. Sosiaalityöntekijät kertovat parisuhdeväkivaltaa kokeneelle äidille lastensuojelulain tarkoituksesta ja omasta velvollisuudestaan ja joskus pakosta puuttua perheväkivaltaan. Kriisitilanteessa aikuisen huomiokyky ja tarkkaavaisuus kapeutuu ja ”monet vanhemmuuden kannalta ratkaisevat avut hämärtyy naiselta itseltänsä (S 8)”. Lapset jäävät herkästi sivuun tilanteessa, jossa huomio kiinnittyy omaan hengissä selviytymiseen. Traumatisoituneen naisen vaaran taju on hämärtynyt, joten äiti ei pysty silloin suojaamaan lastaan vahingoittumiseen liittyviltä riskeiltä. (Laaksamo 2001, 101, 117; Oranen 2001, 45.)

Kerron, et mitä meidän on velvollisuus tehdä, jos me kuullaan lapsista jotain. Et mitä meidän on pakko tehdä ja kenenkä on pakko ilmoittaa tästä asiasta, ja mitkä asiat on hänen valittavissaan. Tää on tosiaan tämmönen lastensuojelutyö, niin on pakko puuttua joka tapauksessa. Et asiakas tietää turvallisesti, että mihinkä hän on lähtemässä. Et sillä tavalla ja sit lähetään pykälä kerrallaan asioita hoitamaan, mikä olis järkevää. (S3)

Lastensuojelukysymykset on aina sitten luku sinänsä, koska silloin taas se viranomaisten velvoite toimia on mukana siinä. Kyl se sillä tavalla hankaloittaa työntekijän näkökulmasta, koska siinä tulee nimenomaan se lastensuojelun näkökulma. Ja sit tulee se ristiriita, että missä määrin voin kunnioittaa tämän tietyn aikuisasiakkaan omia ajatuksia ja näkemyksiä ja missä määrin mulla on kuitenkin velvollisuus viranomaisena puuttua siihen tilanteeseen, jos ihminen itse ei lähde niitä asioita tavallaan muuttamaan. Et kyl siinä semmosta pohdiskelua tulee. (S7)

Perheväkivalta on lasten kehitystä ja turvallisuutta uhkaava tekijä, vaikka väkivalta ei suoranaisesti kohdistuisikaan lapseen. Sosiaalityöntekijät pyrkivät auttamaan äitiä näkemään väkivalta lasten silmin ja ymmärtämään lasten väkivaltakokemukset (ks. Laaksamo 2001, 101 - 102). He kertovat äidille, mitä eläminen väkivallan keskellä tarkoittaa lapsen kehitykselle. Sosiaalityöntekijät pyrkivät yhteistyössä äidin kanssa vaikuttamaan lasten tilanteeseen, motivoivat muutokseen, mutta aina vanhemmat eivät

ymmärrä lasten haavoittuvuutta. Lapset eivät voi vahingoittumatta elää väkivaltaisissa oloissa. Vaikka lapsi ei suoranaisesti olisikaan väkivallan kohteena, hän näkee ja kuulee, ja vaikka ei olisi läsnä, hän vaistoo, ymmärtää ja tietää väkivallasta. Äiti voi selittää, että lapset nukkuivat, mutta usein lapset ovat nukkuvinaan. Väkivaltaisissa olosuhteissa ja pelon ilmapiirissä lapsi alkaa oirehtia, hänellä on paha olla, lapsi vaurioituu. Lastensuojelulain mukaan lapsen etu täytyy ottaa aina ensisijaisesti huomioon. Työntekijä joutuu ristiriitaiseen tilanteeseen, kun tulee huoli lapsista ja lastensuojelulain perusteella on velvollisuus toimia lasten edun mukaan. Toisaalta miten voi kunnioittaa aikuisasiakkaan omia ajatuksia ja näkemyksiä ja ottaa huomioon hänen ehkä traumaattista tilannettaan. Naisen traumatisoituminen vaikuttaa monella tavalla hänen toimintaansa suhteessa lapseen, väkivallan käyttäjään ja työntekijöihin. Ilman traumaviitekehyksen tuomaa ymmärrystä naisten toimintaa tulkitaan herkästi hyvin negatiivisesti ja tuomitsevasti, varsinkin silloin, kun tarkastelussa on toimiminen vanhempana suhteessa lapseen (Oranen 2001, 26).

Äidin, mä näkisin, että hänen psyykinen tilanteensa on jo niin vaurioitunut siitä pitkästä väkivalta-asiasta ja tilanteesta ja siitä henkisestä väkivallasta, että hänen voimavarat on olleet niin lopussa. ... Vaikka on aina yritetty niin, että tuetaan häntä tekemään niitä ratkaisuja ja on käytännössä autettu monella eri tavalla. Niin hän ei oo kuitenkaan jaksanut viedä sitä asiaa loppuun asti. Ja sitten sosiaalityöntekijät eivät ole nähneet mahdollisuutena sitä huostaanottoa. Että jotain sellaisia asioita on kuitenkin ollut siinä, mitkä ovat sitten estäneet sen huostaanottomahdollisuuden. (S7)

Lasten osuus se on kyllä semmonen tärkeä, et kyl mä sitä tuon esille paljon, nyt sanotaanko muutaman vuoden ajan. Ni jotenkin uskallan tuoda siltikin, vaikka on se traumatisoitunut nainen, ni uskallan tuoda siinä työskentelyssä myöskin sen lasten osuuden. ... Myöskin vastuuttaa häntä niistä päätöksistä, siitä mitä hän tekee lapsille. Sitte kun on se, ei nyt heti ensimmäisellä kertaa, mutta kuitenkin siinä työn aikana. (S2)

Monesti niissä tilanteissa, ni ei kumpikaan, ei äiti eikä isä tajua, et se vaikuttaa lapsiin. Et ollaan sanomassa, että ei lapsille koskaan oo tehty mitään. Ei ymmärretä sitä, et ei se niin oo. Että se riittää, että lapset joutuu näkeen ja kokee sen tilanteen, että lyödään äitiä. Se jo vaarantaa pikku lapsen kehityksen. Ei vanhemmat sitä ymmärrä, ei. On ollut ihan useitakin sellaisia äitejä, jotka ei voi niinku millään ymmärtää sitä, miten se perheväkivalta voi viedä lastensuojeluasiakkaaksi. (S9)

Toisaalta, kuten Nyqvist (2001) toteaa, äitiys on monelle väkivaltaa kokevalle naiselle tärkeä identiteettiä ja yksilöllisyyttä määrittävä tekijä, mikä tulisi ottaa huomioon erityisesti silloin, kun joudutaan lastensuojelutyössä ottamaan kantaa naisen äitiyteen ja lasten asemaan väkivallan todistajana tai kokijana. Naisen auttamistilanteessa

lastensuojelun tarve saattaa ikävällä tavalla yhdistyä äitiyden kyseenalaistumiseen. (mt., 169.) Eräs haastateltavistani sanoi, että on vaikea ratkaista mikä on lapsen etu, kun kotona ja elämässä on paljon hyviä asioita, mutta kuitenkin väkivalta on läsnä ja turvattomuus. Äiti voi olla ihan hyvä äiti, mutta ei pysty suojelemaan itseään ja lapsia väkivallalta. Mikä painaa vaakakupissa enemmän?

Mä jotenkin aattelen, että jos auttaa naista, niin se vois koitua niitten lastenkin parhaaksi. Mut sitten se on hirveen vaikeeta tietysti, jos se menee sillä tavalla, että se nainen näkkee sen asian eri tavalla kuin täällä lastensuojelun näkökulmasta. Että me ajatellaan, että lasten turvallisuus vaarantuu ja kasvu ja kehitys. Ja sit vaikka äiti sanoo, et siinä ei ois mitään sellasta. Et hän on muuten ihan hyvä äiti, mutta ei vaan pysty suojelemaan itseensä siltä väkivallalta. Ni siinä tulee hirvee ristiriita, kun niillä lapsilla on hyviä asioita siinä kotona ja elämässä, mutta siten siellä on se turvattomuus. Ja sitten kun me, et jos me otetaan ne huostaan, niin sitten sieltä häviää ne sen hetken hyvät asiat, mutta se turvallisuus tulee. Mikä siinä painottuu? (S6)

Se on erittäin vaikee tilanne, enkä tiedä miten se ratkaistaan, et on aika kipeitä kokemuksia työntekijänä siitä, että miten ei oo osannut auttaa niissä tilanteissa. Et se on äärimmäisen hankalaa silloin. Et aina mieluiten sen aikuisen kautta tukis niitä lapsia selviytyyn, et se on ehdottomasti se, mikä on ensisijaisena omassa mielessä, että on hankalaa sitten ohii omien vanhempien lähtee niitä lapsia tukemaan, mutta et periaatteessa nään, että se vois olla myöskin yks tapa toimia sitten viime kädessä. (S7)

Työntekijät olivat usein neuvottomia, miten edetä, kun on velvollisuus puuttua asiaan ja suojella lasta, eivätkä vanhemmat lähde muuttamaan asioita. On hankalaa tukea lapsia ohii omien vanhempien, mieluummin auttaisi aikuisen kautta lapsia selviytymään. Auttamalla äitiä auttaisi myös lapsia. Työntekijöillä oli kipeitäkin kokemuksia siitä, miten ei ole osannut auttaa niissä tilanteissa. Työntekijät joutuvat jatkuvasti miettimään, missä vaiheessa on pakko puuttua lasten kannalta. Jos tilanne jatkuu perheessä, jossa on alaikäisiä lapsia, työntekijällä saattaa olla mielessä koko ajan kauhu, että mitä siellä perheessä voi tapahtua. Missä kulkee raja, ettei ole muuta mahdollisuutta kuin huostaanotto. Silloin ratkaisuja joskus syntyy, mutta kuten Nyqvist (2004, 114) on havainnut, yhtä hyvin naisen auttamisen kannalta tilanne voi johtaa pahimmillaan siihen, että huostaanoton pelosta hän ei uskalla enää jatkaa auttamissuhdetta, mikä taas voidaan lastensuojelussa tulkita kieltäytymiseksi avohuollon tukitoimenpiteistä. Tällä on merkitystä silloin, kun huostaanotto on näyttäytynyt yhtenä toimintavaihtoehtona. Myös Erik Arnkill (1991, 144) huomauttaa, että keskustelujen työntekijän ja asiakkaan välillä tulisi pohjautua luottamukseen ja yhteisymmärrykseen, mutta taustalla on asiakkaan pelko ja huoli lapsen huostaanotosta. Asiakkaan pitäisi pystyä luomaan vastavuoroinen suhde

sosiaalityöntekijään, jolla on voimakkaat kontrollivalmiudet ja velvollisuudet. Palveluhenkisen sosiaalityön keskeinen motivointikeino on usein uhka!

Se on hirveen vaikeeta. Joskus tulee semmonen tunne, että tietää, että nyt on se viimeinen pisara, nyt se pittää tehdä. Mutta on meillä perheitä, joissa me vitkutetaan ja yritetään aina löytää joku muu keino. Painaa muut asiat enemmän kuin se väkivalta. Että tämmöistä. Että se ois hirveen hyvä, kun vois ottaa huostaan äiti ja lapset ja sijoittaa ne sitten. Että on me semmosta vaihtoehtoa tietenkin tarjottukin, että ne lähtis suosiolla, äiti ja lapset. Ja vaikka niin kauas, että se mies ei varmaan pääse perästä. Mut sit, jos se äiti ei suostu siihen, niin sitten, että vaihtoehtona ne lapset erotettais kummastakin vanhemmasta, toinen on ollut kuitenkin se hyvä äiti. Et jos se ei oo kohdistunut suoraan lapsiin. (S 6)

Sosiaalityöntekijät vastuuttavat äitiä lasten suhteen, ja äidin oletetaan ratkaisevan ongelmat, vaikka ongelmana on isän väkivaltaisuus. Jos äiti ei halua lähteä väkivaltaisesta parisuhteesta ja auttamisyrityksistä huolimatta väkivalta on edelleen mukana perheen elämässä, joudutaan ehkä tilanteeseen, jossa äiti joutuu valitsemaan joko lyövän miehen tai lapset. Kun apua tilanteeseen ei löydy, huostaanotto on ainoa, mitä enää voitaisiin tehdä. Sosiaalityöntekijä joutuu lapsen etua ajatellessaan toimimaan vatoin vanhempien tahtoa.

Monipuolisen tukivalikoiman lisäksi sosiaalityöhän liittyy valtaa ja kontrollia ja pakkotoimien uhkaa. Tämä voi tuottaa ja ylläpitää varauksellisuutta ja estää avun hakemisen. Mutta kuten esimerkiksi Peltonen (2003, 145) toteaa, valta itsessään ei ole paha asia, sitä on oltava ja jonkun on käytettävä sitä. Sosiaalityöntekijän on käytettävä valtaa ja kontrollia lastensuojeluasioissa. Mutta äidin tai vanhemman yksin jättäminen on hylkäämistä; se on kontrollin muodoista pahin. Jos muuta apua ei ole lapselle olemassa, on yhteiskunnan edustajan apu otettava käyttöön lastensuojelulain perusteella. Silloin kun pahoinpidellyn äidin voimavarat ovat tyystin loppuneet, ei voi katsoa vierestä, vaan on tarjottava ja käytettävä niitä palveluita, joita tarvitaan. Asiantuntijan keinottomuuden kokemus ei saisi johtaa siihen, että asiakas jätetään yksin. Myös inhimillinen suhtautuminen kärsimykseen ja läsnäolo ovat merkityksellistä työtä (Metteri 2003, 103). On osoitettava, että välittää.

Esimerkiksi yks äiti, hänellä oli kolme lasta. Sosiaalityöntekijä antoi hänelle vaihtoehdon, että lapset tai mies. Et se tilanne oli jo todella paha, että väkivalta kohdistui myös lapsiin. Hän valitsi miehen eli kolme lasta huostaanotettiin. Nää on niin tunteita herättävää, et teki mieli ihan puristaa ja kuristaa sitä naista, että mitä, etsä ymmärrä,

että sulla on kolme ihanaa lasta ja sää valitset väkivaltaisen miehen. Mutta sitten, kun tavallaan teki sit enemmän töitä perheväkivaltaproblematiikan kanssa, niin huomasin, että se nainen on ihan traumatisoitunut, eihän se oo välttämättä ees ymmärtäny ja tiedostanu tai tajunnu siinä tilanteessa, et mitä hän tekee. (S1)

Meillehän tulee lastensuojeluasioitten kautta näitä perheväkivalta-asioita ja silloin me joudutaan sanomaan aika tiukastikin, että semmosesta perhekuvioista täytyy päästä eroon. Et jos lapset joutuu näkemään sitä väkivaltaa, täytyy tehdä ratkasu. Silloin sitten joskus niitä ratkasuja syntyy. Että jos ei muuta mahdollisuutta oo, niin äiti voi sitten valita joko lapset taikka sen lyövän miehen. Että aika tiukkoihin tilanteisiin sitten jouduttu, että ollaan ihan velvotettu jopa hakemaan apua tai sitten miettimään sitä, että onko lasten parempi olla jossakin muualla. (S9)

Ristiriitatilanteessa sosiaalityöntekijä saattaa alkaa käyttää valtaansa kiristämällä, uhkailemalla ja pelottelemalla eikä kunnioita uhrin itsemääräämisoikeutta. Sosiaalityöntekijä voi kiristää ja uhkailla lasten huostaanotolla, määrällä mitä pitää tehdä, ”määrätä” avioeron, turvakotiin, rikosilmoituksen tekoon. Joskus pelotellaan hengen menetyksellä. Valtaa voi käyttää myös hienovaraisesti suostuttelemalla auktoriteettiasemaa hyväksikäyttäen. Tarvitaan erityistä herkkyyttä osata toimia eettisesti oikein tilanteessa, jossa lapsen ja vanhemmat edut näyttävät olevan ristiriidassa. Aikuisikäisten auttaminen väkivaltatilanteessa ei Suomessa perustu lainsäädäntöön tai säädöksiin, työntekijöiden toiminta on sidoksissa ensisijaisesti heidän ammattietikkaansa ja taitoihinsa (Perttu 1999b).

Lopputuloksena oli meitä tyydyttävä ja myöhemmässä vaiheessa myös äitiä tyydyttävä – niin me kiristettiin äiti eroamaan siitä isästä huostaanotolla. Ihan kylmän viileesti. Se on lastensuojelullinen kysymys jos mikä. Ja oltas se huostaanotto varmaan toteutunutkin, jos tää äiti ois palannu lapsineen siihen. (S8)

Sosiaalityö, sehän on auttamistyötä. Mutta se on tosi vaikea, kun siihen liittyy myös tätä kontrollia, tätä vallan käyttöä. Mutta kuiteskin siinä omassa työssä, että tekipä mitä tahansa niin pystyy perustelevaan itelle, et sä tiedät ite, et miksi sä toimit näin ja pystyt perustelevaan sen asiakkaalle, niin et asiakas sen ymmärtää. Et ei oo mielivaltaisen omissa toiminnoissaan. Jotenkin niin mä oon sen ajatellut, että kun mä pystyn aina perustelevaan mitä mä teen asiakkaalle avoimesti niin, et siitä voidaan puhua yhdessä, niin se on jo paljon. (S1)

Työssään lastensuojelutyöntekijä joutuu jatkuvasti tekemään vaikeita valintoja. Hänen on pakko tietyissä tilanteissa ratkaista, keiden etuja hän polkee lapsen edun toteuttamiseksi (Heino 1997, 379). Lapsen puolelle asettuminen ei saa tarkoittaa sitä, ettei tavoitteena ole hyvän yhteistyösuhteen rakentaminen vanhempiin ja ettei sosiaalityöntekijän tule toimia kaikissa tilanteissa vanhempien ihmisarvoa kunnioittaen (Kääriäinen 2003, 12). Kun

sosiaalityöntekijä tekee muutokseen tähtäävän interventioita vaikeassa tilanteessa olevien ihmisten elämään, hän joutuu erityisesti pohtimaan eettisiä periaatteita. Ammatilliselta interventioltta on edellytetty moraalista oikeutusta: sen tulee edistää sosiaalityön arvojen ja eettisten periaatteiden toteutumista. Moraalista oikeutusta korostetaan erityisesti asiakkaan suojelemiseksi. Työntekijä tekee interventiionsa tavallisesti yhteiskunnallisen organisaation antaman vallan ja ammatin tiedollisen asiantuntemuksen avulla. Eettisesti toimiminen edellyttää, että valta-asemansa vastapainoksi työntekijä arvioi vastaan tulevia tilanteita eettisiä periaatteita vasten. (Raunio 2004, 79.) Lastensuojelutyössä eri osapuolten tarpeiden ja etujen yhteensovittamisen ongelmia on perusteltua pohtia asettamalla etusijalle haavoittuvimman eli lapsen tarpeet (Petrelius 2004, 69).

Hoidetaan erikseen

Sosiaalitoimisto on paikka, jossa kohdataan ja autetaan ihmisiä valikoimatta. Maaseudun sosiaalityöntekijä näkee ongelmakentän kokonaisuutena, laaja-alaisesti. Avuntarvitsijoina parisuhdeväkivaltatapauksessa ymmärretään niin nainen kuin mieskin sekä lapset. Apua tarjotaan myös väkivallan tekijälle, ei vain uhrille. Väkivallantekijöidenkin auttaminen on tullut viime aikoina tärkeämmäksi, kun on kehitetty miehille omia auttamispaikkoja ja -malleja. ”Lyövä mieskin omaa kuitenkin ihmisoikeudet ja oman onnen elämäänsä”, kuten eräs haastateltava ilmaisi.

Haastattelemani sosiaalityöntekijät pitivät aikaisemmin parisuhde- ja perheväkivaltaa vuorovaikutus- ja parisuhdeongelmana, jota hoidetaan pariterapialla. Koulutuksen ja tietoisuuden lisääntymisen myötä he olivat ymmärtäneet, ettei perhe- tai pariterapia ole parisuhdeväkivaltatapauksissa oikea tuki- tai hoitomuoto, koska parisuhdeväkivalta on rakenteellista ja vallankäytön ongelma, ei vuorovaikutus- tai perhesuhdeongelma. Pariterapiaa ei voi käyttää hoitomuotona, koska toinen käyttää valtaa epätasa-arvoisessa suhteessa toiseen. Sekä tekijä että uhri tarvitsevat omat terapiat. Pariterapia voi olla jopa haitaksi ja lisätä väkivallan vaaraa perheessä. Kyseessä ei ole tasavertainen tilanne; toinen on alistettu, eikä hän uskalla puhua yhteisessä tapaamisessa niinkuin ajattelee. Pelon vallassa nainen voi luvata ja suostua mihin tahansa. Eräs työntekijä kertoi kokemuksistaan, kuinka hän oli aikaisemmin haastatellut molempia puolisoita yhdessä:

Mä olen haastatellu tietämättömyyttäni pariskuntaa yhdessä, ja eihän siinä silloin ollu mitään ongelmaa ikinä, että sehän meni tosi hyvin. Mä olin kauheen tyytyväinen itteeni, että mä olin taitava, ennenkuin mulle valkeni, et no eihän tietenkään se nainen uskaltanut sanoa puolta sanaa poikittain. (S11)

Mun ajattelua on vaikuttanut aika pitkälti muuten tämä Sirkka Perttu, jonka koulutuksessa silloin olin, mä muistan sen, se oli sitä Ikäväki-koulutusta ja sen hämmästykseni, kun hänellä oli silloin ainakin näkemys, että näitä asioita ei auteta esim. pariterapian kautta, mikä mulla siihen asti oli se ajatus, että se on tämmönen parisuhdeongelma, mitä hoidetaan pariterapialla nimenomaan. Ja hän oli sitten aivan eri mieltä, että oli sitä mieltä, että tarvitaan kummallekin omat terapiat, että siinä on tavallaan tämmönen vallankäytön ongelma. Että sitä ei voi yhtä aikaa, et siinä ei oo mahdollisuuksia tähän pariterapiaan, koska toinen käyttää valtaa suhteessa toiseen. Et mä luulen, että se on yks semmonen, mikä on jäänyt lähtemättömästi mun mieleeni, että edelleenkin näen, että kumpaakin autetaan erikseen. (S7)

Ehdottoman hyvä perustieto siitä, mitä perheväkivalta on, mitä väkivalta on, se täytyy olla jotenkin selvitetty itselle, et mistä siinä on kysymys. Ettei käy sitten semmosia mokia, että vaikeasti pahoinpidellylle ihmiselle tarjotaan esimerkiksi pariterapiaa. Jos se on vähänkään minusta kiinni, pystyn vähänkään asiaan vaikuttamaan, niin ne eivät tule. Et kun myö yritetään pitää niitä erossa ja on salainen puhelinnumero, niin mielenterveystoimisto varaa yhteisen ajan. Et just se perustieto on ihan ensiarvoisen tärkeä, että mikä on se perheväkivallan idea ja mikä sen mekanismi on ja millä tavalla sitä täytyy lähestyä, just tää. Sen jälkeen kyllä pärjää ja pystyy sitten sen lisäksi sitä tietoa hankkimaan ja pystyy kohtaamaan. (S3)

Perustavaa laatua oleva lähtökohta on, että kumpaakin puolisoa autetaan erikseen. Useimmat sosiaalityöntekijät olivat sitä mieltä, että uhria tukee oma ja tekijää oma työntekijä, mielellään mies miestä ja nainen naista. Joissakin toimistoissa ei ole käytettävissä toista työntekijää, joten sama työntekijä joutuu ainakin alkuvaiheessa tapaamaan molempia, kunnes lähettää heidät muualle apua saamaan tai terapiaan. Jos työntekijä kohtaa molempia puolisoita, hän ei pyrikään mihinkään hoitosuhteeseen. Eräässä sosiaalitoimistossa työntekijät olivat erikoistuneet työskentelemään niin, että toinen työskenteli naisen ja toinen miehen kanssa. Joku työntekijä kertoi, että hän pyytää myös miehen käymään, naisen luvalla, koska mies on myös pahoinvoipa. Toinen kuvasi työskentelyä molempien puolisoitten kanssa ”skitsofreeniseksi”, vaikka ammattitaidollaan ja empatiallaan pystyi kuulemaan ja ymmärtämään myös pahoinpitelijää. Haastatteleman sosiaalityöntekijät kertoivat helposti samastuvansa naisena naiseen, on helpompi työskennellä juuri naisen kanssa, siinä löytyy naisen asemaan liittyvä naisnäkökulma ja liittolaissuhde. Sosiaalityöntekijät arvelivat, että miehen on helpompi ottaa vastaan miestyöntekijä. Harvoin kuitenkaan pienissä kunnissa työpariksi löytyy miespuolista työntekijää tai toista työntekijää ollenkaan. Jos perheessä

on lapsia, myös heidän kanssaan tulisi työskennellä erikseen ja olla oma työntekijä. Monta kertaa on vaikea välttää jännitteiden syntymistä humaanin auttamistyön ja suojaamistehtävän välille, kun sosiaalityöntekijöillä on suoraan laista määrittyviä tehtäviä kuten lähestymiskiellon vireillepano ja lastensuojelu (Nyqvist 2004, 125).

Jotenkin ajattelee työntekijänä ja naisena, et kyllähän sitä samaistuu hirveen helposti just siihen naiseen, et naisena naisen tarinaan. Mutta ei siis mitään pahaa siinä, että miehille ois oma työntekijä ja naisille oma työntekijä. Mut sit myös, et tavattas yhdessä, ei heti, mutta vähän myöhemmässä, pitemmällä sitten. (S1)

Mut me ei oo kyllä tavattukaan sitten yleensä pariskuntaa yhtä aikaa, että kun sitä on ajateltu niin, että se ei oo semmonen tasavertainen tilanne. Että jos siinä on jo muutenkin se lähtökohta, että toinen on alistettu, niin ei siinä välttämättä pysty puhumaan sitten kumpikaan niitä asioita silleen, miten ajattelee. (S6)

Alistettu ja alistaja, että heitä ei tule yhdessä ja samassa tilassa puhuttaa tai terapoida, että silloin mennään mettään, et jos siihen ansaan langetaan. ...Turpiin tulon pelkohan siinä on naisella kaiken aikaa sitten olemassansa, että vasta siinä vaiheessa, kun mies on pitkät, pitkät hoitopätkät käyny ja tunnustaa omat ongelmansa ja on valmis niistä keskustelemaan, niin vasta sitten loppuvaiheessa on mahdollisuutta lähteä tekeen näitä sopimuksia vaimo ja mies. Siihen saakka kyllä pitää ehdottomasti pitää erillään. (S8)

Nykyisen käsityksen mukaan parisuhdeväkivaltatilanteissa työ tulisi aloittaa aina erikseen miehen ja naisen kanssa. Yhdessä työskentely tulee kyseeseen vasta, kun työntekijät ovat varmistuneet, että väkivallan käyttö on loppunut ja kumpikin osapuoli haluaa jatkaa suhdetta. (Perttu & Söderholm 1998, 22; Arponen 2002, 33; Nyqvist 2004, 124.) Myös useimmat aineistoni sosiaalityöntekijät katsoivat, että yleensä vasta myöhemmin, kun on tavattu ja työskennelty puolisoitten kanssa erikseen, voidaan molempia tavata yhdessä ja tehdä mahdollisesti sopimuksia. Siihen liittyi myös miehen vastuunotto väkivallasta. Varsinkin lastensuojelun ollessa kyseessä tavataan molempia vanhempia. Parisuhdeväkivaltahan saattaa tulla esille myös lasten tapaamis- ja huoltajuustapauksissa, jolloin yhdessä neuvotteluun tuleville vanhemmille tarjotaan tapaamista myös erikseen.

Monet sosiaalityöntekijät toivat esille, miten vaikeaa on joskus miehen kohtaaminen, kun nainen on kertonut yksityiskohtaisesti tarinaansa. Työntekijän tunteet nousevat pinnalle ja on mahdotonta olla puolueeton ja objektiivinen, kun puolisoitten puheet ovat aivan erilaisia miehen yleensä vähätellessä ja mitätöidessä väkivaltaa. Sosiaalityöntekijät olivat melko kyynisiä miesten muuttumisen suhteen, jos mies ei tunnusta väkivaltaista käyttäytymistään, ei ota siitä vastuuta eikä lähde hoitoon.

Tietysti kyllä me tarjotaan apua sille toisellekin osapuolelle, sitten sille väkivallan tekijälle ja joskushan, ja aika useinkin, pariskunta kuitenkin päättää jatkaa sitä yhteiselämää, et sitten siinä niinku ainut – toivoisi että se vaimo tai nainen vahvistuu, että kykenee tekemään jonkun ratkaisun tai sitten että se jotenkin asettus. Mutta et se on minusta jotenkin toivotonta jos se mieskin ei oo hoidossa. Ei se itestään lopu. (S6)

Minun mielestä monta kertaa kaikki meidän sosiaalityön asiat voi olla jollain lailla ahdistavia työntekijällemme. Ja sitten, jos mietin omalta kohaltani, niin ohan se sillee hankala, vielä lyödyn kanssa on ehkä helppo olla näin. Et sitten, kun menee sen, joka lyö tai tekee sitä väkivaltaa, ni hänen kohtaaminen on ehkä vaikeempaa. Ja kun ei oikein ymmärrä, että mikä, miten toinen voi sillä lailla käyttäytyä, että lyö ja hakkaa toista. Jos vielä se lyöjä sitten kieltää sen, niin se on aika mielenkiintoinen paketti. (S5)

Kun kohtas näitä miehiä, ku sä tiesit kaikkee, mitä tää mies oli tehnyt, ni sit ku sä näit ja kohtasit sen miehen, niin se itsensä hillitseminen, mun mielestä se oli tosi vaikeeta alussa. Ku sit sä näit sen miehen, sun päässä vaan pyöri ne naisten sanat, mitä hän oli kertonut kaikkee siitä miehestä. Ja et kauhee, onks toi mies voinut tehdä tommosta. (S1)

Muutos on mahdollinen - pienin askelin

Auttamistyön tärkeimpiä lähtökohtia sosiaalityöntekijöiden mielestä on muutoksen mahdollisuus. Muutos voi lähteä liikkeelle mistä tahansa pienestäkin asiasta. Muutos voi olla ajattelun muutos niin, että nainen kuultuaan väkivaltailmiöstä, alkaa ymmärtää ja ajatella itsestään eri tavalla, esimerkiksi, etten ansaitse sellaista kohtelua, olen arvokas ihminen tällaisena, ei ole minun syyni, että minua pahoinpidellään. Muutos voi olla myös aivan konkreettinen ja suuri muutos kuten lähteä tai erota. Ajattelun muutoksen kautta ihminen alkaa tehdä asioita eri tavalla ja alkaa muuttaa hyvinkin vaikeita asioita, murtamaan väkivallan kehää pikku hiljaa – pienin askelin. Sosiaalityöntekijän tehtävä on tukea naisen voimaantumista hienovaraisilla ja mahdollistavilla toimenpiteillä, kuten avoimuudella, toimintavapaudella, rohkaisemisella sekä turvallisuuteen, luottamukseen ja tasa-arvoitukseen pyrkimisellä ja järjestämällä uhrille yksilöllistä tukea ja apua – lisätä naisen voimavaroja. (ks. esim. Perttu & Söderholm 1998, 10; Siitonen 1999.) Sosiaalityöntekijät pyrkivät saamaan käsityksen naisen henkilökohtaisista resursseista ja mahdollisuuksista sekä halusta muutostyöhön.

Konkreettisestikin ihmisten elämä sillä tavalla muuttuu, että on muuttanut kottoo pois ja on tosiaan lähestymiskiello ja mä uskon, että siinä tapauksessa on apua tullut. (S6)

Musta on kauheen tärkeä, ettei kyynisty kuitenkaan, että nää on toivottomia asioita. Et kyl mä haluan säilyttää semmosen uskon ja luottamuksen nimenomaan ihmisten omiin kykyihin ja voimavaroihin ja että he kyllä kykenee näitä asioita - et muutos on oikeesti mahdollinen. Että siitä mä haluaisin kiinni pitää ihan loppuun asti. Et must tuntuu, että sitte kun, jos en enää siihen muutoksen mahdollisuuteen itsekkään usko, niin luulen, että sitten en voi kyllä yhtään auttaa näitä ihmisiä. Sitten se työ on ihan turhaa. Mutta että jotenkin toivon säilyttäminen itsellä. Mutta et sen toivon virittäminen myös näiden ihmisten kanssa, niin se on se, mikä herättää niitä voimavaroja. Että on oikeesti mahdollista muuttaa hyvinkin vaikeita asioita joiltakin osin ja pikkuhiljaa se muutos sitten voi viedä niinkun asioita eteenpäin. Et se on se mun ajatukseni oikeesti, et joku pieni asia voi lähtee muuttamaan sitä kehää ja pikkuhiljaa siihen voi tulla sit isompikin muutos. Ehkä viime vuosina on korostunut ajattelu, että asiat, muutokset tapahtuu aika hitaasti, että asioille tarvii antaa paljon aikaa, ja että on hyvä ymmärtää, et esimerkiksi sosiaalityössä ne tulokset näkyy todella pitkän ajan kuluessa. Eli harvoin nähdään tässä ja nyt ja heti niitä vastauksia ja ratkaisuja ja tuloksia, vaan pikku hiljaa ihmiset muuttaa niitä asioitaan paremmiksi omalta kannaltaan. Et ne pienet askeleet on tosi tärkeitä. (S7)

Muutos merkitsee asiakkaan siirtymistä kategoriasta toiseen: riippuvaisesta itsenäiseksi, passiivisesta aktiiviseksi, syrjäytyneestä normaalikansalaiseksi. Tällaisen muutoksen toteutuminen asiakkaan tilanteessa ei ole ammatillisen työn käytännössä läheskään aina selviö, eikä aina ole helppoa havaita, johtuuko muutos juuri työntekijän toiminnasta. Muutos voi tapahtua hitaasti ja pienin askelin, minkä vuoksi voi näyttää, ettei muutosta tapahdu lainkaan. (Jokinen ym. 2003, 151, 154 – 161.) Muutoksen pienet askeleet voivat olla asiakkaalle hyvinkin merkityksellisiä, vaikka ne ammatillisen työn tavoitteiden näkökulmasta näyttäisivät kovin vaatimattomilta (Raunio 2004, 51).

9.2.3 Palvelurakenne - auttamiskeinot

Palvelut ja sosiaalityöntekijän auttamiskeinot

Etelä-Savon maaseutukunnissa, joissa haastattelin sosiaalityöntekijöitä, oli muutaman vuoden ajan kiinnitetty erityistä huomiota parisuhdeväkivaltaan, sen ennaltaehkäisemiseen ja auttamistyöhön. Asian esille nostamiseen vaikuttivat useat väkivalta- projektit, joita alueella oli 1990-luvun puolivälistä alkaen. Joissakin kunnissa perheväkivalta-asiat olivat painopistealueinakin. Joihinkin kuntiin oli perustettu moniammatillinen perheväkivaltatyöryhmä, jonka tehtävänä oli mm. laatia

kriisisuunnitelmia, tiedottaa perheväkivallasta, järjestää koulutusta työntekijöille, pitää yllä valmiutta kohdata perheväkivaltaa ja ennaltaehkäistä sitä sekä toimia konsultatiivisena ja tukea antavana ryhmänä. Työryhmät olivat laatineet myös perheväkivallasta esitteitä, joissa kerrotaan ilmiöstä ja auttamismahdollisuuksista sekä annetaan ryhmän jäsenten yhteystiedot. Kuntalaiset tietävät näin keihin voi ottaa yhteyttä perheväkivaltakysymyksissä. Joissakin kunnissa oli laadittu kriisisuunnitelma organisaatiokaavioineen ja ohjeineen. Yhdessä kunnassa oltiin juuri perustamassa yhteistyöryhmää, kun taas joissakin kunnissa ryhmän toiminta oli hiipunut mukana olleiden ihmisten lähdettyä pois.

Haastattelemani sosiaalityöntekijät katsoivat, että heillä on paljon valtaa ja päätösvaltaa järjestää ihmisille palveluita, jos vain halutaan. Sosiaalityöntekijöillä on monia keinoja auttaa ja tukea kuten keskustelukeinot, taloudelliset resurssit ja turvallisuuteen liittyvät palvelut sekä ammattiin liittyvä tieto-taito. Sosiaalityöntekijät tuntevat myös muut palvelut, verkostot ja yhteistyötahot ja osaavat ohjata käyttämään niitä tarvittaessa.

Jotkut haastateltavista olivat sitä mieltä, että heillä on käytettävissään paljon erilaisia vaihtoehtoja asiakkaan tukemiseen ja auttamiseen heidän tarpeistaan lähtien. He voivat antaa kerrallaan runsaastikin tukea ja hankkia lisäksi palveluita muualta. Tarvittavia palveluita on saatavissa ja niitä voidaan järjestää. Jotkut taas näkivät asian niin, ettei maaseudulla ole juuri mitään palveluita eikä vaihtoehtoja. Tilanteet ovat olleet varsin hankalia ja vaikeita, eikä niihin ole pystynyt paljoakaan vaikuttamaan. Maaseudun pienissä kunnissa ei ole monia palveluja olemassakaan: ”Hirveen vähän palveluja, ei juuri lainkaan”. Tietenkään ei pienissä kunnissa ole turvakotipalveluita eikä erityispalveluita lapsille tai parisuhdeväkivaltaa kokeneille, mutta myös peruspalveluita puuttuu. Erityispalveluihin saattaa olla pitkät jonot ja kymmenien kilometrien matka eikä julkisia kulkuneuvoja juurikaan ole käytettävissä. Monet kuntalaiset eivät halua lähteä matkustamaan viikoittain apua hakemaan toiselle paikkakunnalle. Myöskään kriisipäivystystä tai päivystyspalveluja ei ole millään paikkakunnalla. Poliisi ja terveydenhuollon kiireinen päivystys ovat ainoita paikkoja, joista voi saada apua virkajan ulkopuolella. Poliisikin saattaa olla kymmenien kilometrien päässä suorittamassa toista tehtävää, ehtii tapahtua mitä tahansa ennen kuin poliisi on paikalla.

Haastattelemani sosiaalityöntekijät järjestävät kriisitilanteessa turvapaikan tarvittaessa. Jos on välittömän tuen tarve, he yleensä ehdottavat turvakotia. Turvakotia on tarvittu hyvin vähän, ehkä juuri siksi, kun niitä ei ole lähellä tai siksi, kun työntekijät ja naiset itse etsivät ensin turvapaikkaa lähiympäristöstään, sukulaisten ja tuttavien luota. Turvakotiin pääseminen on usein vaikeampi asia, paikkoja ei ole välttämättä saatavilla. Mikkelissä on kaupungin pieni turvakoti lastenkodin yhteydessä, mutta sinne on toisten kuntalaisten vaikea päästä. Asiakkaita on ollut vähäisessä määrin ympäristön (Jyväskylän ja Lahden) turvakodeissa. Joissakin kunnissa on ratkaistu asia niin, että on käytössä kriisiasunto terveyskeskuksen, laitoksen tai asuntolan yhteydessä, mutta silloin ei ole aina käytettävissä henkilökuntaa, joka voisi auttaa ja tukea tilanteessa. Myös VIOLA ry:llä on turva-asunto käytettävissä. Poliisilla on usein myös tieto asunnoista, jotta he voivat ohjata naisen turvaan. Joskus on sijoitettu sekä äiti että lapset turvaan esimerkiksi lastenkodin kriisiasuntoon.

Yleensä nää, aika monet naiset kertoo, että he pakenee jonkun ystävänsä luo, naapurinsa luo. Ja yleensä se on aina se sama, mitä mä oon tavannut näitä. Hyvin usein se on aina sama paikka, mihin mennään. Nyt meillä on terveyskeskuksessa semmonen yks huone, et tavallaan turvakoti, mutta et sinne pystyy menemään. Siitä mä aina kerron ja sen kertoo myöskin poliisi näissä perheissä, joissa on kotihälytyksiä, et semmonen paikka on olemassa. Et sinne voi mennä aina ympäri vuorokauden. (S11)

Sosiaalityöntekijä huolehtii myös siitä, että nainen on käynyt lääkärissä, jos häntä on pahoinpidelty fyysisesti. Varsinaisen tutkimuksen ja hoidon lisäksi on tärkeää, että käynnistä ja vammoista tulee merkinnät asiakirjoihin mahdollista lausuntoa varten. Lääkäriin on päässyt samana päivänä päivystysvastaanotolle. Sosiaalityöntekijä voi ohjata asiakkaan myös muihin oman kunnan palveluihin kuten psykologille tai mielenterveystoimistoon. Joku haastateltava katsoi, että mielenterveystoimistossa on enemmän asiantuntemusta keskusteluapuun kuin sosiaalityöntekijällä, tärkeintä kuitenkin on, että työntekijä ymmärtää väkivaltailmiön ja haluaa auttaa. Sosiaalityöntekijät ohjaavat asiakkaan myös terapiaan esimerkiksi VIOLAN työntekijöiden luo tai yksityiselle terapeutille. Yhteistyötahoja, joiden palveluihin voidaan ohjata, ovat myös poliisi, oikeusavustaja ja asuntoviranomaiset. Monella eri tasolla tarvitaan väliintuloja yhtä aikaa.

Yksityisten palvelujen käyttö on usein pakon sanelemaa, mutta se voi olla myös helpommin saatavissa ja halvempaa kuin julkiset palvelut. Joidenkin työntekijöiden

kokemuksen mukaan yksityiset tai järjestöjen palvelut ovat usein joustavampia, ja siellä ollaan valmiimpia jalkautumaan kuin virallisissa organisaatioissa. Jotkut pitivät yksityisiä palveluja parempina ja ne pystyvät kehittämään uusia menetelmiä. Työskentely ei ole myöskään niin viranomaiskeskeistä. Yksityisiltä ja järjestöiltä hankitaan terapiaa, psykiatrista tutkimusta, hoitoa ja konsultaatiota, perheneuvontaa jne. Etelä-Savon alueella ei ole esimerkiksi kunnallista perheneuvolaa.

Järjestöjen kautta miust nää pelaa. Ne pystyy paljon joustavammin tekemään ja ottaan uutta vastaan kuin jotku viralliset organisaatiot. Tällekin seudulle vois kehitellä kaikkee. Et täällähän on viranomaiskeskeistä ollu, et siellä on hirveen vähän ollut näitä yksityisen sektorin, näitä ihan järjestöjä. Onneksi on ruvennut tulemaan enemmän. Niitten kauttahan tulee uusia menetelmiä. Niitten kauttahan saadaan uutta ja kaikkee tällasta. Kyllähän ne on minusta, mitkä tavallaan saa jotain aikaseks. Todettu paremmaksi tai erilaiseksi kenties. (S4)

Haastateltavat kertoivat, että palvelujen ostaminen on ollut taloudellisesti mahdollista. Rahaa on voinut käyttää, ja vaikka talousarviossa ei olisi ollut määrärahaa juuri tähän tarkoitukseen, on voinut joustavasti myöntää maksusitoumuksia. Toisaalta palvelujen tarve on ollut niin vähäistä ja ostopalvelut niin häviävän pieni osa sosiaalityön määrärahoista, että raha aina löytyy jostakin tarvittaessa. Sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan kukaan ei ole jäänyt vaille tarpeellisia palveluja rahan puutteen vuoksi. Useimmat sosiaalityöntekijät saivat itse päättää maksusitoumusten myöntämisestä. Maksusitoumuksen myöntämisessä voi tosin tulla raja vastaan, jos tarve kestää pitkään ja useita kertoja ja jos siitä ei ole ”hyötyä”. Riittääkö rahaa sitten, kun naiset tulevat tietoisemmiksi ja yhä useampi hakeutuu turvakotiin? Herää myös kysymys, kenen ehdoilla ja kenen tarpeista maksusitoumus myönnetään, kun nähdään, ettei siitä ole hyötyä!

No olkoon rahasta tiukkaa tai ei, mutta kyllä tää puoli täytyy hoitua. (S 8)

Mulla on semmonen kokemus, että tosi tarve kun oli, niin niitä sai käyttää. Että se on asiakkaan tarve, joka sen ratkaisi. Ja kyllä meillä oli niin hyvä luottamus johdon kanssa, että kun me sanottiin, että on tarpeen, niin kyllä hän sen uskoi myös. Et kyl se raha aina sitten jostain löytyi. (S3)

Sosiaalityöntekijät voivat antaa myös muuta taloudellista tukea toimeentulotukena tai ehkäisevänä toimeentulotukena. Moni työntekijä käyttää rahaa sosiaalityön välineenä ja jos nainen muuttaa muualle väkivaltaisesta parisuhteesta, taloudellista tukea annetaan

tarvittaessa esimerkiksi elantoon, takuuvuokriin, muuttokustannuksiin ja asunnon varustamiseen välttämättömillä huonekaluilla ja tarvikkeilla. Muuttaminen erilleen ei ole rahasta kiinni, turvataan erilleen muuttamisen alkuvaihe, ettei tarvitse rahaa ajatella ihan ensimmäisenä. Käytännössä voidaan vaikka tilata muuttoauto. Eräs haastateltava kertoi, miten hän oli ollut ihan käytännössä fyysisesti läsnä turvaamassa naisen muuttamista omaan asuntoon: hän oli riisunut verhoja, pakannut ja kantanut tavaroita ja hälyttänyt poliisin avuksi. Joillekin asiakkaille voi olla taloudellisesti mahdotonta lähteä Mikkeliin kerran viikossa terapiaan, joten myös matkoissa hoitopaikkaan voidaan avustaa. Naista voidaan avustaa asunnon saamisessa. Monessa kunnassa oli asuntoja helposti saatavilla, tyhjilläänkin, joten asunnon voi saada heti.

Me voijaan esimerkiksi turvakotiin ohjata ja sitten tulla niissä maksuissa vastaan ja sit käytännössä me ollaan hommattu muuttoautoja, hommattu poliisit turvaamaan sitä muuttoa ja tämmösiä. Ja oltu henkisenä tukenakin, käyty sit siellä turvakodissa ja mietitty sitä jatkosuunnitelmaa ja on oltu yhteyksissä omaisiin, jos henkilö haluaa eikä oo ite jaksanut ja järjestetty psyykkistä jatkohoitoa tuonne psykpolille ja lasten osalta tietysti lasten ja nuorten toimistoon. Ja lähestymiskiellon hakemisessa on avustettu ja oltu oikeudenkäynnissä sitten läsnä ja tukena siinä ite sen lähestymiskielto-oikeudenkäynnin aikana. (S6)

Sosiaalityöntekijän omia työvälineitä ovat puhe, kuunteleminen ja keskustelukeinot. He voivat käyttää NLP-tyyppisiä mielikuvaharjoituksia, coping-hahmoja, vanhemmuuden roolikarttoja tai piirroksia, kuten väkivallan ympyrää, spiraalia, sykliä ja portaita, havainnollistamaan väkivallan ilmiötä. Moni työntekijä käyttää myös kirjallista materiaalia apuna ja asiakkaalle annetaan myös mukaan oppaita, esitteitä ja vihkosia perheväkivallasta ja palveluista yhteystietoineen.

Kuntien sosiaalityöntekijöillä on helppo järjestää naiselle tai perheelle tueksi muita sosiaalipalveluita. Maaseudun sosiaalityöntekijöillä on hyvät yhteydet kentällä toimiviin ja muihin työntekijöihin. Haastattelemani sosiaalityöntekijät mainitsivat käyttäneensä naisten ja perheiden tukena muun muassa kotipalvelua, päivähoitoa, perhetyötä, perhepäivähoitajia tilapäisenä sijoituspaikkana, tukiperheitä ja tukihenkilöitä. Naiselle on voitu järjestää tukihenkilö, ”kädestäpitäjä”, joka kulkee naisen rinnalla vähän aikaa tiiviisti.

Sosiaalityöntekijät työskentelevät työparina erityisesti silloin, kun väkivaltaa on lapsiperheessä. Jos omassa sosiaalitoimistossa ei ole toista sosiaalityöntekijää, voidaan

työpari pyytää muualta, vaikka mielenterveystoimistosta, perhetyöntekijä, psykologi tai toisen kunnan työntekijä, mutta joskus on mahdotonta saada ketään kiireelliseen tilanteeseen. Jossakin kunnassa oli kokeiltu sosiaalityön työparina lähipoliisia. Eräässä sosiaalitoimistossa toinen työntekijä työskentelee naisen ja toinen miehen kanssa ja toisessa lastensuojeluun ja aikuistyöhön erikoistuneet työntekijät työskentelevät yhdessä. Haastateltavista jotkut toivat esiin myös sen näkökulman, että työpari tulisi olla vaikeissa tapauksissa ja kotikäynneillä oman ja asiakkaan turvallisuuden kannalta. Eräs työntekijä kertoi, että hän oli vaarantanut oman työturvallisuutensa mennessään yksin kriisitilanteeseen.

Aina kun on alaikäisiä lapsia on ollut työpari, semmosessa tilanteessa koskaan en oo työskennellyt yksin. Mutta musta ei ois haitannu, vaikka niissä kaikissa tilanteissa ois ollu työpari. Muistan yhenkin tilanteen, jossa työskentelin aikuisen naisihmisen kanssa, jolla ei ollut alaikäisiä lapsia – ja työskentelin yksin ja autoin häntä konkreettisesti myöskin. Et hän oli semmonen, jonka muutossa olin auton kanssa liikkeellä eli pakattiin minun autoon tavaroita, jotain tällaista. Sitten vaan muut työntekijät sitä sillä reflektoi, että miten ihmeessä sä uskalsit sinne mennä. Jopa naapurikunnan sosiaalityöntekijäkin sitten, joka jostain syystä - oliko se niin, että se mies oli soittanut hänelle ja puinut sitten vaan yleisesti vihaansa sosiaalityöntekijöitä kohtaan, kun ne puuttuu yksityisasioihin ja niin pois päin - niin tää toinen sosiaalityöntekijä kans, et hän ei ois ikinä yksin lähtenyt sinne tämmöseen perheeseen. Et hän sitä, että mä vaaransin oman työturvallisuuteni, mikä on ihan totta. Et nyt mäkin vasta jälkikäteen aattelen, että huhhujaa, et multa jotenkin sumentu tämä kokonaisuus. Että hirveen hyvä on, et on toinen työntekijä siinä, et jotenkin pysyy ne raamit paremmin kasassa. Ja semmonen ymmärrys siitä, että ne on haastavia ja siinä oikeesti voi liittyä tämmöstä fyysisen väkivallan uhkaa, myös työntekijään kohdistuvaa. Et silleen hyvä on, et on työpari. (S7)

Sosiaalityöntekijät kuvasivat toimintaansa myös siten, että he ovat naisen henkisenä tukena, rinnalla kulkijana. Jotkut kertoivat, että he auttavat käytännön asioissa niin pitkälle kuin asiakas tarvitsee siinä tilanteessa: saatetaan lääkäriin tai poliisilaitokselle, varataan aika toisesta toimipisteestä, tilataan taksi, otetaan yhteyttä omaisiin, jos nainen haluaa. Jos nainen haluaa muualle hoitoon, voidaan jatkotapaamisista ja seurannasta sopia sosiaalitoimistossa.

Väkivaltaa kokeneiden auttamisessa työntekijät pitivät vertaisryhmää hyvin tärkeänä. Muutamassa kunnassa ja kuntien yhteistyönä sosiaalityöntekijät olivat itse järjestäneet jonkun toisen työntekijän kanssa naisille ryhmätoimintaa. Kokemukset olivat myönteisiä. Vertaisryhmässä väkivaltakokemusten purkaminen, jakaminen ja tuen saaminen samoja asioita kokeneilta naisilta auttoi jäsentämään kokemuksia ja ymmärtämään, ettei ole

yksin eikä ole syyllinen väkivaltaan. Ryhmässä uskaltaa puhua suoraan ja häpeämättä aikaisemmin salatusta asiasta. Väkivallan tiedostaminen ja siitä puhuminen auttaa murtamaan salaisuuden muurin. Ryhmän vaikutuksesta naisten itsetunto ja naistietoisuus vahvistuivat ja he tunnistivat paremmin omia oikeuksiaan perheessä (ks. Auvinen 1994, 5, 90 - 92). Traumaattiset kokemukset jäsenyivät jonkinlaisiin hallittaviin mittasuhteisiin ja ne voi jättää taakseen ajan myötä. Ryhmässä nainen vahvistuu pyrkimyksissään vapautua traumasta ja väkivallasta. Ryhmässä on myös eri vaiheessa olevia naisia; voi nähdä, että väkivallasta voi päästä irti, se rohkasee, nainen voi valtaistua.

Vaikka parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten ryhmiä olikin joissakin kunnissa kokeiltu ja ne olivat onnistuneet, useimmat haastateltavani ajattelivat, ettei pienellä paikkakunnalla ole mahdollista järjestää ryhmätoimintaa, koska naiset eivät kuitenkaan tule mukaan. Maaseudulla kaikki tuntee kaikki, eikä monikaan halua, että naapuri tai muu tuttu saisi tietää hänen häpeästään. Naisia ohjataan osallistumaan ryhmään VIOLA:aan, jossa myös lapsille ja miehille järjestetään hoitoa ja ryhmätoimintaa.

He peilasivat toisistaan niitä asioita, et joku ku kerto jotakin, niin sitten toinen: joo, että kyllä minäkin. Ja sit se kerto lisää. He rakensivat tavallaan yhdessä sitä. Tavallaan jokainen osallistu siihen ja laittoi oman palasen siihen palapeliin ja rakensivat siitä sen oman jutun ja saivat myös ite paljon. Et sitä omaa tarinaa rakensivat yhdessä. Ja sit naisethan oli hirveen rehellisiä toisilleen, et he sano ihan suoraan. Eihän työntekijä voinu ihan niin suoran sanoa kuin he sanoivat toisilleen. Ykskin, niin sille oli ihan siis puukkoja, veitsiä, siellä oli vaikka mitä käytetty ja oli tosi kamalaa se tilanne kotona. Muistan ku yksikin nainen sanoi, että etkö sä ymmärrä! Et haluut sä lähtee mustassa pussissa sieltä asunnosta? Eli tarkotti sitä, että kuolleena lähet sieltä. Ni se oikein niinku pysähty se nainen ja hätkähti. Niin oisin voinu jo kuolla monta kertaa tässä matkan varrella. Et tavallaan he sano ihan suoraan. Et eihän työntekijä voi ihan niin. (S1)

Kun palveluita on vähän tarjolla ja käytettävissä sosiaalityöntekijät joutuvat selvittämään asiakkaan omat auttamisverkostot, muut yhteistyöverkostot ja yksityiset palvelut. He käyttävät luovuutta sekä paikallistuntemustaan ja alueen tuntemusta hyväkseen palveluita järjestäessään. Verkostotyö ja yhteistyö ovat välttämättömiä ja kuten eräs haastateltava sanoi: ”Muutkin osaavat tehdä”. Kun sosiaalityöntekijöitä on vain yksi tai kaksi on pakko käyttää työssä myös muita toimijoita. Verkostopalaverit kutsutaan koolle varsinkin, kun tilanne on kriisiytynyt.

Sosiaalitoimistoissa, joissa kävin, oli myös ilmoitustauluilla tai pöydillä esillä monia parisuhdeväkivaltaan liittyviä esitteitä ja puhelinnumeroita esimerkiksi VIOLA:sta, Naisten linjasta, Lyömättömästä linjasta, Raiskauskriisikeskuksesta, Tukinaisesta, rikosuhripäivystyksestä ja lähestymiskiellosta. Sosiaalityöntekijät pitivät tehtävänä antaa tietoa väkivallasta monella tavalla. Jotkut olivat järjestäneet myös koulutustilaisuuksia aiheesta ja olleet yhteydessä tiedotusvälineisiin. Sosiaalityöntekijöistä tuntui, että on paljon naisia, jotka haluavat tietää parisuhdeväkivallasta, mutta eivät uskalla tai halua tulla suoraan kysymään vielä.

Mä oon ajatellut, että vois laittaa toimiston johonkin seinälle tai ilmoitustaululle tai johonkin jotain infoa perheväkivallasta. Niin mä oon ajatellut, että oisko se, auttaisko se, että nainen uskaltais enemmän puhua, et huomais, että joo, tai ottaiskin sieltä jonkun puhelinnumeron tai esimerkiksi just tään Naisten linjan. Kun se on ilmainen, ni sinne voi soittaa. (S1)

Kaikille haastattelemilleni sosiaalityöntekijöille oli tärkeää, että alueella on VIOLA ry:n toimipiste ja myös miestyöhön erikoistuneet työntekijät. He kokivat saavansa sieltä monenlaista apua ja tukea sekä itse että asiakkaille. Työntekijät ovat lähettäneet naisia, miehiä ja lapsia terapiaan ja ryhmiin. Moni työntekijä on pyrkinyt siirtämään asiakkaan heti alkuvaiheessa Violaan hoidettavaksi. Myös työntekijät itse saivat sieltä konsultaatioapua, sieltä voi työntekijä tulla kuntaan paikanpäällekin tapaamaan asiakasta. VIOLA:n työntekijä voi työskennellä myös sosiaalitoimiston työntekijän kanssa yhdessä ja siellä toimii myös väkivaltatyöryhmä ja sosiaalityöntekijöiden yksin työssä-ryhmä. Järjestö on monissa väkivaltaan ja lastensuojeluun liittyvissä kehittämishankkeissa mukana. VIOLA ry:llä ja sen työntekijöillä on tärkeä asema Etelä-Savon sosiaalityöntekijöille.

Täytyy sanoa, että arvostan suuresti Violan työtä, että me on saatu semmonen maakuntaan, että on olemassa semmonen tieto, tieto-taito ja johon voi soittaa ja josta saa apua ja johon voi sitten lähettää. (S10)

Ei niitä palveluita, itellä ei välineitä oo hirveenä, eväät on aika vähissä, että muuta ku tää, just tää keskustelu ja perheen kannattelemisen eteenpäin ja auttaminen miettimään sitä tilannetta, et jatkaako perhe näin. Oikeestaan ainut sitte se semmonen konkreettinen apu ja tuki on se Viola tällä hetkellä. Et ei oo muuta mun mielestä oikein. Ja ois aika neuvottomia oltu, jos ei ois nyt Violaa, niin mitähän me ois tehty sitten, en tiedä. (S5)

Mulla ja Violan kans toimii hyvin. Että ne tietää, mitä me tääl tehhään, että jos käy niin, että mä soitan äitin ryhmään, että voiks tulla, niin mä tapaan ehkä yhden kerran ja sitte. Et ne luottaa jotenkin siihen, että se on tehty se perustyö sit täällä, sitä arvioo. (S2)

Jotkut sosiaalityöntekijät olivat olleet naisen kanssa poliisilaitoksella tekemässä rikosilmoitusta ja oikeudenkäynnissä tukihenkilönä. He olivat sitä mieltä, että rikosilmoitus pitää tehdä aina, kun on joutunut väkivallan kohteeksi ja neuvoivat, kannustivat ja avustivat aktiivisesti sen tekemisessä.

Olen kehottanut tekemään tai kertonut miten se tapahtuu. Asiakkaat on hirveen hyvin kyllä tämän oivaltaneetkin. Mun mielestä se on enemmän sosiaalityön näkökulmasta ollu semmonen väline. Tietysti ihan konkreettisestikin olen nähnyt tärkeänä sen, et monella eri tasolla tavallaan tehdään semmosta väliintuloa siihen asiaan, että asiakas käy lääkärille näyttämässä ne vauriot, hän tekee rikosilmoituksen. Et ne on jo sinänsä merkittäviä, mut et se auttaa asiakasta myöskin päätöksenteossa, kun hän kykenee tekemään nämä, ni hän vielä tarkemmin ilmoittaa itsellensä, että tää on jotain semmosta, mitä en hyväksy itselleni tapahtuvan ja tukee häntä semmosessa prosessissa. Mut että useinhan asiakkaat itse sitten vetää sen ilmoituksen myös pois, elikkä kun se pahin kiukku ja viha laantuu, ni sit aika usein on ollut nähtävissä, että se prosessi jämähtää tai kääntyy sit taas toiseen suuntaan. Sinänsä ei välttämättä riitä. (S7)

Laki lähestymiskiellosta tuli voimaan vuonna 1999. Lakia sovelletaan käytäntöön, mikäli on olemassa perusteltu syy olettaa, että kieltoon määrättävä henkilö voisi uhata suojattavan henkeä, terveyttä tai vapautta tai muten häiritä tätä vakavasti. Lähestymiskieltoa voi pyytää itsensä uhatuksi tunteva henkilö. Jos hän ei uskalla pyytää sitä itse, kieltoa voivat hakea myös syyttäjä, poliisi tai sosiaaliviranomainen. Lähestymiskieltoa pidettiin hyvänä työvälineenä, vaikka se ei aina käytännössä toimikaan. Sosiaalityöntekijät olivat hakeneet lähestymiskieltoa, olleet mukana naisen tukena tai auttaneet asian hoitamisessa ja hakemuksen teossa. Jotkut olivat olleet mukana myös oikeudenkäynnissä. Lain muutos ei ollut vielä tullut voimaan haastattelun aikana ja sosiaalityöntekijät pitivät epäoikeudenmukaisena, että naiset ja lapset joutuvat peloissaan lähtemään kodistaan.

Ainakin nää naiset, joista mulla on kokemusta, ni koki sen hirveen tärkeeks, et siinä on tavallaan se henkinenkin tuki, vaikka sä et ois puhunu yhtään mitään, ni kuiteskii sä oot mukana, et on semmonen henkilö, johon voi luottaa ja turvautua. (S1)

Kysyin työntekijöiltä myös heidän käsityksiään sovittelusta parisuhdeväkivaltaa koskevilla tapauksissa. Pääsääntöisesti he olivat sitä mieltä, että sovittelu tuntuu kaukaa haetulta, asiassa ei ole mitään sovittelavaa. Jos toinen osapuoli on tehnyt väärin, on käyttänyt kontrollia ja väkivaltaa alistaakseen toisen, eivät neuvottelijat ole mitenkään

tasavertaisia. Nainen ei peloissaan uskalla sanoa mitä ajattelee. Vasta siinä vaiheessa, kun mies ottaa vastuun väkivallasta ja käynyt hoitoprosessin läpi, voidaan tehdä jotain sopimuksia.

Jos tutkimukset toisiaan näyttää, niin minäkin rupeen tarkistamaan kantaani ja miettiin miten se on. Mutta tällä hetkellä, tän hetkiselällä tietämyksellä ja kokemuksellakin minä sanoisin, että mikään ei oo niin kamalaa varmasti, kun nainen, jota on 30 vuotta hakattu, niin se sitten tulee saman pöydän ääreen keskustelemaan sivistyneesti siitä, että millä tämä voitais korvata. (S3)

Yhteistyö ja verkostotyö

Useamman vuoden ajan on puhuttu sosiaalipalveluiden ja sosiaalityön yhteydessä verkostoitumisesta ja verkostoista, tiimeistä, moniammatillisesta yhteistyöstä, verkostoituvista erityispalveluista, kuntien yhteisesti hoitamista palveluista jne. Keskustelu verkostoista kytkeytyi koko yhteiskuntaa ravistelleeseen rakennemuutokseen, jossa erityisesti sosiaalipalvelujärjestelmä joutui uudelleenarvioinnin kohteeksi. Yhdeksi keinoksi vastata lisääntyviin haasteisiin ja ongelmiin on noussut yhteistyön organisoiminen ja sen näkyväksi tekeminen. (esim. Virtanen 1999, 34 – 36.) Moniammatillista yhteistyötä on pidetty yhtenä tärkeimmistä hyvinvointipalveluiden kehittämisen suunnista. Moniammatillinen työskentely, yhteistoiminta, tiimityö ja verkostot ovat nousseet hyvinvointipalveluiden avainkäsitteiksi tai jopa työn organisoiminnan mantroiksi, kuten Anneli Pohjola sanoo (1999, 110). Niiden kautta haetaan byrokraattisesti ja sektoroituneesti rakentuneeseen palvelujärjestelmään uudenlaista joustavuutta ja moniulotteisuutta. Tavoitteena on ammatillisen työn vahvistaminen erilaista asiantuntemusta yhdistämällä. Samalla pyrkimyksenä on asiakaspalvelun laadun parantaminen tuomalla palvelutilanteisiin eri ammattien ja organisaatioiden osaamista.

Yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointiin liittyvien kysymysten ratkaisemiseksi tarvitaan monien alojen asiantuntemusta. Ihmisten elämän ongelmia pidetään siinä määrin monimutkaisina, että ratkaisujen etsimiseen yksittäisen alan asiantuntemus ja tavanomaiset standardoidut peruspalvelut eivät riitä. Tarvitaan monien alojen asiantuntemusta, mutta myös monia asiantuntijoita, jotka ovat työssään erikoistuneet tiettyihin ihmiselämän kysymyksiin. Asiantuntemuksen erikoistuminen on siis yhtäältä

yhteistyön välttämätön edellytys, mutta toisaalta erikoistuminen luo tarvetta murtaa siihen kytkeytyvä näkemysten kapeutumista. (Paavilainen & Pösö 2003, 45.)

Hyvinvointipalveluissa työnjako ja yhteistyö ovat itsestään selviä ilmiöitä, kirjoittaa Vappu Karjalainen (1996, 1). Hän jatkaa, että pohjoismaisen hyvinvointivaltion toimintatapaan kuuluu sektoroitunut ja ammatillisesti erikoistunut toiminta. Erikoistuminen ja sektoroituminen eivät kuitenkaan aina vastaa ihmisten elämässään kokemia ongelmia. Tämän vuoksi tulee tarvetta ylittää erikoistumisen ja sektoroitumisen rajoja. Myös kuntien sosiaalityön ulkoisessa toimintaympäristössä on tapahtunut merkittäviä muutoksia toimintayksikkökohtaisen autonomian lisääntymisen, toimintaa ohjaavien normien purkamisen, julkisen ja yksityisen välisen rajan hämärtyminen ja kolmannen sektorin roolin uuden korostuksen myötä (Uusikylä 1999, 48).

Perheväkivaltaan ja parisuhdeväkivaltaan liittyy terveyteen, lainsäädäntöön, rikosoikeuteen, psykososiaaliseen hyvinvointiin, perhe-elämään ja lasten kasvuun liittyviä teemoja. Kun perheväkivaltaongelman vyyhti alkaa purkautua, siihen kytkeytyy tavallisesti useita viranomaistahoja. Keskeisimmät toimijat ovat terveydenhuolto, psykososiaalinen auttamisjärjestelmä, lastensuojelu, poliisi ja oikeusviranomaiset. (Nyqvist 2003, 207.)

Väkivaltatilanteessa toimijoiden kokemuksissa asiat painottuvat eri tavoin. Perheväkivaltaongelmassa on näin useita ulottuvuuksia, joissa moniammatillisuus on perusteltua ja tarpeellista. (Paavilainen ja Pösö 2003, 47.) Myös Lastensuojelulaki ohjaa ja velvoittaa kaikkia osapuolia keskinäiseen yhteistyöhön. Velvoite koskee yleisesti lasten kasvuolojen kehittämistä, palvelujen yhteistoimintaa ja tapauskohtaista yhteistyötä. Väkivaltaa kohdanneen asiakkaan auttamiseksi tarvitaan mahdollisimman laajaa ja saumatonta yhteistyötä.

Kaikkien viranomaisten tehtävä, niin poliisin, kuin terveydenhuollon ja sosiaalipuolen, must se kuuluu vähän kaikille. (S1)

Että en minä kyllä niinkun näe omin voimin jaksavani tälle ongelmalle paljonkaan. Että kyllä niinkun lähtökohta on se, et nimenomaan yhteistyöllä tähän on puututtava. (S8)

Aineistoni sosiaalityöntekijät pitivät yhteistyötä ja verkostotyötä välttämättömänä väkivaltaa kokeneitten auttamistyössä. Uhrien ja väkivallan tekijöiden auttaminen on

pitkäjänteistä ja monen eri viranomaisen yhdessä tehtävää työtä. Perheväkivalta ja parisuhdeongelmien parissa työskenteleviä yhteistyötahoja onkin monia ongelman luonteesta johtuen: sosiaalitoimen eri alueet, terveydenhuollon viranomaiset, koulu, poliisi, oikeusaputoimisto, yksityiset palvelujen järjestäjät, järjestöt, seurakunnat jne. Yhteistyössä tarvitaan perheneuvoloita, turvakoteja, kriisikeskuksia, poliisia, oikeusviranomaisia, asuntoviranomaisia, seurakuntaa ja muita yhteisöjä. Palvelut ja yhteistyötahot joudutaan usein etsimään muista kunnista, yksityisiltä tai järjestöistä. Sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten yhteistyö on keskeistä perheväkivaltatyössä, mutta ei riittävää. Sosiaalityöntekijät vastuuttivat myös muita viranomaisia puuttumaan väkivaltaan. Yhteistyöllä muiden ammattilaisten kanssa pitää asiaan puuttua, omin voimin ja yksin ei ongelmalle pysty tekemään paljoakaan. Monesti on pakkokin tehdä yhteistyötä, kun omassa toimistossa ei ole muita, kun koko kunnassa ei ole ketään, jonka kanssa voisi työskennellä. Kaikkea ei tarvitsekaan tehdä itse ja yksin, hyvällä verkostotyöllä voidaan taata, etteivät ihmiset jää vaille hoitoa ja huolenpitoa silloinkin, kun on vähän resursseja käytettävissä.

Mutta kyllähän se vaatii siis yhteistyötä. Että en mie, yksinäänhän mie en pysty sitä missään nimessä tekemään. Tääl kunnassa miun mielestä ei oo ketään, kenen kanssa mie pystysin tekeen. (S4)

Mun mielestä kaikki viranomaiset, jotka siitä saa tietää, missä asiakas siitä kertoo, ni pitäis niillä eväillä, mitä siinä työpaikassa on, ni sitten asettua tueks ja kytkeä muitakin yhteistyötahoja siihen. Kyllä musta terveydenhuolto ja poliisikin on velvollisia yhtä lailla. (S6)

Lääkärit ja poliisin vastuuttaisin aika pitkälti siihen, ja poliisia erityisesti. ... Et kyl mä näkisin lääkärit ja poliisit hyvin tärkeinä siinä. Tai terveydenhuollon ja poliisin yhteistyö ja sosiaalitoimen yhteistyö, ja koulunkin, lasten osalta koulut on yks semmonen. (S2)

Moniammatillinen käsittely voi merkitä myös toimintamallien luomista ilmitulevan ongelman käsittelemiseksi organisaation sisällä tai organisaatioiden välillä esimerkiksi alueellisesti. Yhteistyön ja yhdessä työskentelyn lisäksi monessa kunnassa tai kuntien yhteistyönä olikin viritelty moniammatillista tiimiä tai perheväkivaltatyöryhmää. Silloin voidaan sopia esimerkiksi eri organisaatioiden ja asiantuntijoiden osuudesta väkivaltaongelman käsittelyssä. Palveluja voidaan järjestää myös kuntien yhteistyönä tai ostamalla palveluita toiselta kunnalta, yksityisiltä tai järjestöiltä. Haasteena näille organisaatioille on koordinoitun yhteistyön aikaansaaminen.

Sehän ois ihan valtavan tärkeä asia, et siinä olis verkostomainen työskentelymalli, että se ei oo tämmönen erillinen toimenpide, vaan että se liittyy siihen kokonaisuuteen. (S7)

Sosiaalityöntekijät pitivät yleensä yhteistyön tekemistä helppona pienellä paikkakunnalla, koska kaikki tuntevat kaikki ja organisaatiot ovat matalia. On helppoa ja luontevaa ottaa yhteyttä tuttuun henkilöön, työskentely ei ole byrokraattista, pikemminkin luovaa ja yksilöllistä. Yhdessä tekemiseen on totuttu ja se on persoonakohtaista.

Sanotaan, että ehkä isommissa kaupungeissa voi olla, et jokainen näkee niin vaan sen oman sektorinsa ja oman ammattiosaamisensa. Että kyllähän siinä varmaan hiomista vähän tässä renkaassa sitten. Mut sit taas tämmösellä pienellä paikkakunnalla, että ei oo montaa ihmistä, ni samat ihmiset on monessa mukana, et sitten tavallaan se on aika luonnollista sen asioitten pohtiminen yhdessäkin, että sitte siinä ei just kirjaimellisesti tarvi aina niinku kokoontua. Et on helppo soittaa ja kysyä neuvoja, ohjetta. Et se on kyllä pienen kunnan etu, että samat ihmiset on. Mut toisaalta sitten valitettavaakin, että samat ihmiset pyörii sitte aina joka asiassa. (S5)

Yhteistyöstä terveydenhuollon viranomaisten ja poliisin kanssa oli hyvin erilaisia kokemuksia: toisten sosiaalityöntekijöiden mielestä yhteistyö on sujunut oikein hyvin ja toisten mielestä yhteistyössä on ollut paljon ongelmia, jotka ovat liittyneet esimerkiksi asenteisiin, tietoon tai ilmoittamisvelvollisuuden laiminlyöntiin. Viranomaisten yhteistyötilanteet sisältävät paljon erilaisia tunnelatauksia, toimintakulttuureita sekä ristiriitaisia ammattipuhe- tai tulkintaongelmia, joiden käsittely saattaa välillä olla vaikeaa. Etelä-Savon alueella väkivallan ehkäisyyn liittyvät moniammatilliset projektit ovatkin vaikuttaneet myönteisesti yhdessä toimimiseen. Silti sosiaalityöntekijät peräsivät asioihin puuttumista ja avoimuutta yhteistyökumppaneilta. Väkiältä ohitetaan liian usein ja hoidetaan vain fyysisiä vammoja tai suhtaudutaan asenteellisesti avun tarvitsijaan. Turhan usein yhteistyö jumiutuu vaitiolovelvollisuuden taakse, mikä puolestaan vaikeuttaa sekä viranomaisyhteistyötä että asiakastyötä.

S9: Ainakin tää yks, mikä mulle tulee mieleen tai oikeestaan kaksikin, ni he ei ainakaan sanonu, että olis en kummemmin, muuta kuin hoidettu vaan nyt se tilanne. Ja sanottu, että lausunto annetaan ja korkeintaan sanottu, että voi ottaa yhteyttä sosiaalitoimistoon tai sitten mielenterveystoimistoon, että ei sit sen enempää. Ne oli päivystyskäyntejä, että ei se ohjaus varmaan kovin hyvää ole. Eli kai se on varmaan hyvin asiakaslähtöistä, eli toimitaan sen mukaan mitä asiakas ite tahtoo. Jos ei se kysy mitään eikä puhu mitään, niin varmaan mitään kyselläkään.

RL: Mikähän siinä on syynä, vaikka ne tietäs?

S9: En tiedä. Mä vois in varmaan, ehkä siinä on pelko, ei haluta mihinkään ylimääräseen asiaan. Siitä varmaan on aika paljon kysymys. Hoidetaan vaan se oma osa. Ja sielläkin

puolella löytyy kyllä paljon sitä kyynisyyttä: Siinäpäähän sulla on nyt sitten taas lyöty, että mitäs nyt menit takaisin sinne. Siitäs sait. Tietysti siinä turhautuu. Ja sitten kun ne on päivystysaikoja, niin siellä ei oo sitten enää muutakaan miehitystä. (S9)

Kyl mä jotenkin suhtaudun vähän pessimisesti noihin terveydenhuollon ihmisiin, että kun heillä on se ajattelu, että kun on jokin fyysinen vaiva, siihen keskitytään, ja sitä parannetaan ja sitten pois. Et ei aina nähdä sitä ihmistä kokonaisena. Ja sit kuiteskii tää on niin pieni paikkakunta, että kun terveyskeskukseenkin tulee niitä, se on vähän hätkähdyttävä, et jotenkin ei osaa toimia välttämättä, kun ei nyt niitä niin paljon. Ei se oo mikään rutiinihomma. (S1)

Kaikista viranomaisistahan nää menee läpi, jopa terveysviranomaisista. Just tänä päivänä kuulin jutun. Jos sinne tulee mustelmille kunnolla hakattu ihminen, niin me ei tiedetä sitä täällä. Elikkä vähän sektoroituu tää yhteiskunta sillä tavalla, että poliisi tietää jonkun jutun, sillä voi olla vaikka mikä siellä. Jos siellä ei ole alaikäisiä lapsia, niin me ei ainakaan saada yhtään mitään, eikä saada terveyskeskuksestakaan. Eli jos tähän tulee ihminen, on syytä jotenkin epäillä, ett täst on kysymys, niin kyllähän must tuntuu, että sosiaalityö on se, jonka velvollisuus on lähteä siihen penkomaan. Muuten ikinä välttämättä saa todellista apua. (S3)

Monet sosiaalityöntekijöistä kokivat, etteivät he saa tietoa muilta viranomaisilta parisuhdeväkivallasta tai perheväkivallasta eikä aina lapsiin kohdistuvasta pahoinpitelystäkin. Kun poliisi saa kotihälytyksen perheeseen, jossa on lapsia, niin poliisin tulisi tehdä lastensuojeluilmoitus sosiaaliviranomaisille, mutta näin ei kuitenkaan aina tapahdu. Myös terveydenhuolto asettuu vaitiolovelvollisuuden taakse hyvin helposti. Usein väkivaltatapaukset tulevat päivystysaikaan ja henkilökunnalla on kiire, joten väkivalta sivuutetaan. Työntekijät voivat olla myös arkoja puuttumaan asiaan, koska se on niin vaikea asia eikä siitä tiedetä tarpeeksi. Esimerkiksi Tarvala ym. (2003, 93) sanovat, että terveydenhuolto on edustanut toiminnassaan yhteiskunnassa vallitsevaa käsitystä perheväkivallasta perheen sisäisenä asiana. Terveydenhuolto ei ole nähnyt perheväkivaltaa, joka valtaosin kohdistuu naisiin, vaan hoitanut sen tuottamia erilaisia oireita. Tietysti on myös kysymys yksilöistä: on monia työntekijöitä, jotka tiedostavat asian tärkeyden ja toimivat sen mukaisesti.

Se on kuitenkin työntekijäkohtaista myöskin, ettei voi sanoa, että joku ammattikunta aina tietyllä tavalla siihen reagoi tai suhtautuu. Ammattikuntien sisällä työntekijät suhtautuu ja käsittelee tätä asiaa hyvin eri tavoin. Et se on varmaan yks realiteetti, aika persoonakohtaista on se työskentely. Voi olla sellaisia henkilöitä, jotka on tietoisia ja enemmän työstäneet sitä asiaa, joilla on enemmän käsitystä siitä, että minkälainen toiminta siinä tai toimintalinja auttaa ratkaseen niitä pulmia. Ja voi olla taas sitten, ettei oo niitä työvälaineitä tai ei ole itse niin paljon miettinyt niitä asioita esimerkiksi. (S7)

Minusta varmaan suurin este on se, että ku ei tosiaan tuu sellasta asiallista tietoo. Et saattaa olla, et on terveyskeskuksessa tai jossain käyny paikattavana vaikka sata kertaa, tai jossain keskussairaalan ensiavun poliklinikalla tai jotain tällaista näin, ei siit tuu tietoo meille koskaan. Miten sitä pystyy auttamaan silloin! No sehän on tää terveydenhuollon vaitiolovelvollisuus: jos asiakas sanoo, et sitä ei saa kertoa kenellekään, niin ne ei kerro ja piste. Sit siitä ei keskustella edes. Näinhän se menee, jos aikuisia ihmisiä. Ja kun ei niitten lastenkaan. Ku se kieltää, ettei saa ilmottaa, niin lähetä ees lastensuojeluilmoitusta, vaik on kolme kertaa vatsahuuhtelussa viikon sisällä, suunnilleen. Siis tähän on se, mikä on miusta ihan hirveetä. ... Jos tämmönen joku 15-vuotias tosiaan kieltää, ettei saa kotia, eikä saa ilmottaa sosiaaliviranomaisille, nehän ei ilmoita. Lakihan - niillä ois velvollisuus ilmottaa. [Kunta] polisikaan ei ilmoita meille mitään, vaikka ois pieniä lapsia. Vanhoja jääriä, ei ilmoita, nuorempia jos on ne sitten ilmoittaa, jos ne käy paikalla ne hoitaa ite. (S4)

Vaikeiden asioiden sanominen halutaan usein siirtää sosiaalityöntekijälle, joiden mielestä asia tulisi ottaa puheeksi siellä, missä ongelma havaitaan ja sitten kutsua koolle verkosto. Olisi tietysti helpompaa, jos voisi keskittyä tukemaan ja joku toinen hoitaisi kontrollin, joku, jolle se paremmin luontuu tai kuuluu. Tuen ja kontrollin eriyttäminen tuottaa erityisen verkostoitumisen muodon: kontrollitehtäviä delegoidaan eteenpäin toivoen, että itse voisi olla taka-alalla tai vain tukemassa. Arnkil ja Eriksson (1996, 74) nimittävät tällaista delegointia ”kontrollin Musta Pekka-peliksi”.

Semmonen tietysti siinä näyttäytyy, et välillä on tuntunut, että sosiaalityöntekijät jää varsin yksin sitten loppupeleissä kantamaan sen vastuun, että se vastuu on aivan valtava mun mielestä. Et tässä tämmösessä tilanteessa se nimenomaan kärjistyy ja näyttäytyy, mikä se vastuun ja mikä se ratkaisun tekijän rooli sitten on. Mutta että oon silleen kokenut, että kyllä muut viranomaiset on hyvin antaneet sitä apuu ja tukee kaikissa tilanteissa. Et jotenkin aattelen, et voi olla vaikee ymmärtää sitä lastensuojelun ja sosiaalityön monimutkaisuutta ja sitä arviointia ja harkintaa, mitä siellä tehdään. Et uskosin näin, että muut viranomaiset eivät ehkä ymmärrä sitä, että miten se voi olla niin monimutkaista. Et miksei se toiminta voi olla niin - paljon suoraviivaisempaa: että lapset huostaan ja sillä siisti. Mut hirveen hyvin mun mielestä viranomaiset täällä [kunta] seudulla - esimerkiksi poliisin apu on aivan kiitettävää ja jotenkin oon siitä tosi iloinen, että näin on. (S7)

Sosiaalityöntekijät huomauttivat myös, että kattavuutensa ansiosta neuvolalla on erinomaiset mahdollisuudet tunnistaa ja auttaa perheitä, joissa esiintyy perheväkivallan eri muotoja. Tämän edellytyksenä kuitenkin on, että terveydenhoitajat ja lääkärit ovat saaneet valmiudet siihen ja että toimintamallin edellyttämät palvelut ovat olemassa niin terveyskeskuksessa kuin muilla sektoreilla. (Tarvala ym. 2003, 92.)

Kyllähän nyt luulis, että nykyisen tietämyksen mukaan niitten pitäis kysyä. Minä en tiedä, kuinka siinä on. Mutta että kyllähän nämä kaikki tieto ja koulutus ja meillekin on tästä ollut tarjolla, niin kyllähän se on ollut tarjolla myös terveydenhuollon puolella. Mutta että kyllähän tästä perinteisesti siellä ollaan paljon arempia oltu näitä asioita kyselemään. Siellä ei voi tunkeutua ihmisen yksityisalueelle, vaikka näkee että joku ihminen juo ittensä hengiltä, niin lääkäri tutkii selkää. Esimerkiksi. (S3)

Yksi suuri haaste lähivuosien asiantuntijatyölle on aikaisempaa vahvempi työskentely asiakkaiden omien verkostojen ja tukirakenteiden kanssa. Asiantuntijakeskeistä, asiakkaan arkielämän yhteisöistä irrotettua toimintatapaa on kritisoitu yhä enemmän ja enemmän. Moniammatillinen asiantuntijayhteistyö tarvitsee kumppanikseen asiakkaiden arjen kumppaneita. Asiantuntijat pyrkivät tekemään keskenään entistä enemmän yhteistyötä ja toisaalta väkivaltatyössä pyritään hyödyntämään niin sanottua arjen asiantuntijuutta ja maallikkoasiantuntemusta esimerkiksi järjestämällä vertaistukea tukihenkilönä tai ryhmässä. Susanna Hyväri (2001) puhuu kokemuksen politiikasta, jolla hän viittaa kokemustiedon tärkeyteen. Tärkeää ja totta ei ole vain ammatillinen asiantuntijatietäminen vaan merkityksellistä on myös se kokemus, joka syntyy väkivaltaongelmien sävyttämässä arjessa. Hyväri esittää, että ammatillisen työn teorioita, työskentelymetodeja ja toimintaperiaatteita tulisi pitää ennen muuta työn apuvälineinä eikä normatiivisina ohjenuorina. On annettava tilaa dialogille. Ammatillisen auttamistyön tärkein dialogikumppani on asiakkaana oleva ihminen. (Paavilainen ja Pösö 2003, 56.)

Sosiaalityöntekijä joutuu työskentelemään ammatillisten asiantuntijoiden verkoston ja asiakkaan epävirallisen tukiverkoston kanssa. Lisäksi sosiaalityöntekijän on osattava käyttää muun muassa julkisen sektorin ja palveluyrittäjien tuottamia palveluja asiakkaan tilanteeseen parhaiten sopivalla tavalla. Palveluohjaus kuuluu nykyään olennaisesti sosiaalityön toimintamuotoihin. (Raunio 2004, 64.) Todellinen moniammatillisuus on vaativa työskentelymuoto. Peruskysymys on se, miten yhdistää hedelmällisellä tavalla erilainen ammatillinen osaaminen asiakat mukaan ottaen. Se merkitsee erilaisten todellisuuksien, ajattelutapojen ja kielten yhteensovittamista. Monta ammattitaustaa tuottaa monta näkökulmaa samaan käsiteltävään ilmiöön, mikä sinänsä on monipuolisen työskentelyn voimavara. Yhteinen tekeminen ei ole mutkatonta, se edellyttää muutosta paitsi toimintatavoissa myös asenteissa. Sektorirajat ylittävässä verkostoitumisessa sosiaalialan työntekijöiden turvana eivät ole enää omaa sektoria ympäröivät ”seinät”, vaan työntekijä voi jäädä yksin ammatillisuutensa ja osaamisensa varaan. Yhdessä tekeminen vaatii asiantuntijuuden tiedostamista ja hallintaa. (Arponen 2002, 6.)

Kunnan pienuus on todettu yhdeksi yhteistyötä helpottavaksi tekijäksi. Pienissä kunnissa organisaatiot ovat kevyitä, työntekijät tuntevat toisensa ja asiakkaat tunnetaan muidenkin yhteyksien kautta. Työntekijätasolla yhteistyötä helpottavat yhteistyöhalukkuus, keskinäinen arvostus, aktiivisuus ja halu löytää yhdessä uusia keinoja asiakkaan auttamiseksi. Organisointiin liittyvistä tekijöistä aikaisemmat yhteistyökokemukset lisäävät ja parantavat jatkotyöskentelyä. Tärkeitä ovat myös yhteistyön säännöllisyys, systemaattisuus ja vastuuhenkilöistä sopiminen. (Eronen ym. 1995, 84.)

Monitoimijuus mahdollistaa parhaimmillaan sen, että kukin toimija tuo asiakkaan tilanteeseen oman alansa asiantuntemuksen. Työntekijä ei ole yksin ratkaisemassa ongelmia, vaan vastuu jaetaan ja kukin tietää tehtävänsä. Kun työntekijällä on tieto monitoimijaverkostosta ja sen eri toimijoiden vastuualueista on mahdollisuus vähentää esimerkiksi ”luukuttamista”. Työntekijälle verkostoituminen voi tarkoittaa oman asiantuntijuuden käytön laajentumista, ammatillisten rajojen uudelleenarviointia ja työstä oppimista. Monitoimijuus auttaa kaatamaan kunnan eri hallinnonalojen ja viranomaisten välisiä sektorirajoja. Verkostoitumiskehityksessä on siis kysymys siitä, että pyritään ottamaan ihmiset ja heidän elämäntilanteensa monipuolisemmin huomioon ja ottamaan myös palveluorganisaatioiden osaaminen kokonaisvaltaisemmin käyttöön. (Eronen ym. 1995, 77; Karjalainen 1996, 204.)

9.2.4 Perussosiaalityötä ja erityisosaamista

Perussosiaalityötä - jokapaikan Jantusia

Sosiaalityöntekijän työ on erityisesti maaseudulla kokonaisvaltaista edellyttäen laaja-alaista osaamista ja kokonaisvaltaista sosiaalisten ongelmatilanteiden tuntemusta. Varsinkin pienemmissä kunnissa yhden henkilön vastuulle kasautuvat kaikki tehtävät vauvasta vaariin; asiakastyö, hallintotehtävät ja niiden edellyttämä osaaminen, jolloin yhden yhden työntekijän täytyy osata ratkoa kunnassa myös asiakkaiden erityistarpeet. Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan väkivaltaa kokeneitten auttaminen on perussosiaalityötä. Se kuuluu työn etiikkaan ja työnkuvaan. He pitivät ehdottomasti oikeutenaan ja velvollisuutenaan puuttua kohtaamaansa väkivaltaan ja parisuhdeväkivaltaan ja lähteä selvittämään sitä sekä pyrkiä väkivallan loppumiseen. Velvollisuudeksi sen tekee erityisesti lastensuojelun velvoitteet. Sosiaalityöntekijät

katsoivat, että väkivaltatyö kuuluu juuri sosiaalityöntekijän työhön, muutoin ihminen ei saa siihen ”ikinä apua”, kokonaisvaltaista apua, koska muut eivät siihen puutu. Jokaisen työntekijän velvollisuus on edes yrittää auttaa, kun näkee, että jollakin on hätä ja tämä tarvitsee apua. Kun työntekijällä on lisäksi ammattitietoa ja hän ymmärtää, mistä parisuhdeväkivallassa on kysymys sekä tietää keinoja, miten siihen saa apua ja miten ihminen voi siitä vapautua, niin on väärin, jos siihen ei yritäkään puuttua.

Musta se perustyö voijaan nykyisin tehdä ihan hyvin, että en mä arkaile sen tekemistä, tai siinä että osattais tehdä. Että ei se ole mitään sen kummallisempaa, et sitä mä toivoisin kyllä, et sitä vaan tekee. ... Nyt se on peruspalvelua. (S2)

Parisuhdeväkivalta saattaa tulla esille sosiaalitoimiston peruspalveluissa muun asioinnin yhteydessä esimerkiksi toimeentulotukiasiakkuuden, lastensuojelun, vanhustenhuollon tai minkä tahansa muun asian ohessa. Vaikka väkivaltatyö on melko uutta sosiaalitoimistossa, se on yleistä ja arkipäivää, arkista suomalaista elämää. Sosiaalityöntekijät katsoivat, että työntekijä, jonka luona ongelma tulee esille, ainakin puuttuu asiaan ja vie sitä eteenpäin. Jos sosiaalityöntekijä ei pysty auttamaan pitemmälle kuin ensiavun ja tilanteen selvittelyyn, hän yrittää järjestää asiakkaalle apua muualta erityispalveluista. Jos hän ei saa siirrettyä asiakasta muualle eteenpäin, niin sitten hän hoitaa itse ja pyytää apua ja konsultaatiota muualta.

Ensiavun antaminen on mun mielestä perussosiaalityötä. Se on sitä, mihinkä minä pystyn. Mutta se jatko, jatkohoito, niin se ei kyllä oo mitään perussosiaalityötä. Me voidaan turvata niitä käytännön tilanteita ja olosuhteita ja järjestää jatkohoitoa ja –apua. (S9)

Kyllä sen havainnointi on ihan sitä perussosiaalityötä ja tavallaan sen asian näkyväksi tekeminen tai tavallaan oikeutetuksi tekeminen niille naisille, että on oikein hakea apua. Mutta kyl mun mielestä sitten taas se asiakkaan auttaminen, ni se on ehkä toimivinta tehdä jossain erityispisteessä, jossa on ihan siihen asiaan perehtyneet ihmiset. Perussosiaalityössä löydetään lähisuhdeväkivalta, tai perusterveydenhuollossa, ja tavallaan motivoidaan se asiakas hakeutumaan tän avun piiriin. Ja sit tää auttamistaho kyllä mun mielestä vois olla tämmönen erityisyksikkö. (S11)

Sosiaalityöntekijät puhuivat perustyöstä ja peruspalvelusta sekä jatkohoidosta ja erikoistuneesta työstä parisuhdeväkivaltaan liittyen. Nyqvist (2001, 39) jakaa työskentelyn kriisityöhön ja selviytymistä tukevaan työhön, joilla on erilaiset tavoitteet asiakkaan kannalta. Kriisityössä nainen kohdataan useimmiten akuutin väkivaltatilanteen yhteydessä ja häntä autetaan selviytymään väkivallan aiheuttamien välittömien ongelmien hoitamisessa. Selviytymistä tukevassa työssä (jälkihuoltotyössä) tavoitteena

on asiakkaiden tukeminen väkivallattomaan elämän ja selviytymiseen väkivallan aiheuttamista moninaisista seurauksista. Aineistoni sosiaalityöntekijät katsoivat, että perustyötä ovat ensiavun antaminen, turvallisuudesta huolehtiminen ja väkivallan katkaiseminen. Heidän käsityksensä mukaan perustyöhön liittyy havainnointi ja tunnistaminen, käytännön tilanteiden ja olosuhteiden turvaaminen, käytännön asioissa auttaminen, parisuhdeväkivallasta ja sen seurauksista kertominen ja vaikuttaminen naisen käsityksiin ja ymmärrykseen. Perustyöhön voi sisältyä asiakkaan motivoiminen työskentelyyn, joko sosiaalityöntekijän kanssa tai muualla erikoistuneessa hoitopaikassa. Sosiaalityöntekijä aloittaa yhdessä asiakkaan kanssa matkan toipumiseen ja voi olla rinnalla, vaikka asiakas siirtyisi muualle hoitoon. Työskentely ymmärrettiin enemmänkin tuen ja avun järjestämiseksi, käytännön tilanteiden turvaamiseksi ja asioiden hoitamiseksi. Puhe ja kuuntelu ovat työvälineitä ja jotkut käyttivät keskustelusta käsitettä arvioiva keskustelu ja terapeutinen keskustelu. Osa sosiaalityöntekijöistä katsoi voivansa tehdä vain kriisityötä (ensiapua) ja ohjata asiakkaan muulle jatkohoitoon, osa teki myös laajempaa selviytymistä tukevaa työtä. Parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia saattoi tulla myös muussa vaiheessa kuin akuuttissa kriisitilanteessa.

Et kyllä mun mielestä se on osa sitä perustyötä, mut sitten esimerkiksi, jos nainen haluaa siihen lisääpua tai enemmän keskustella asiasta tai vertaistukea, niin sitten voi ohjata esimerkiksi Violaan. (S1)

No kyl mie nyt katon, että varmaan sillee on se, et mie voin vaan puuttuu siihen. Mut sit se, että työskennellä sitä auki, koska miulla ei oo sellasta tuntumaa siihen, et mie pystysin lähteen sit sitä työstämään jatkaa. (S4)

Vaikka siihen puuttuu, mut yritetään järjestää se säännöllinen terapia jossakin muualla, Violassa kun meillä ei täällä oo mitään, meidän on pakko kaikki pistää ulos täältä. (S3)

Käsitykset perussosiaalityön ja erikoistuneen sosiaalityön rajasta oli liukuva sen mukaan miten kukin sosiaalityöntekijä katsoi pystyvänsä asiaa hoitamaan. Jotkut huolehtivat vain ensiavusta ja hoidon tarpeen arvioinnista ja siirsivät asiakkaan erikoistuneeseen hoitopaikkaan, koska he kokivat omat taitonsa tai aikansa riittämättömiksi. Kun joissakin sosiaalitoimistoissa oli vain yksi tai kaksi sosiaalityöntekijää (tai vain sosiaalijohtaja) oli pakko käyttää ulkopuolisia palveluja. Heidän työmääränsä on niin suuri ja laaja-alaista, ettei aikaa riitä työhön, joka vaatii niin paljon paneutumista, useita tapaamisia, aikaa ja tietämystä, että siinä ”yliarvioisi omat kykynsä”. Työssä on pakko priorisoida, mitä tekee itse, mitkä järjestää muualle, mitkä tehdään heti ja mitä voi siirtää myöhemmäksi. Jotkut

taas katsoivat, että perussosiaalityöhön kuuluu parisuhdeväkivaltaa kokeneen auttamisen koko perustyö, joka on jo hallinnassa ja jota osataan, jos vain halutaan tehdä. Perustyön tekemiseen ei siten tarvita välttämättä erityispalvelua, he saattoivat käyttää erityispistettä vain lähettääkseen asiakkaan ryhmään, terapiaan tai turvakotia. Myös asiakkaan omat toiveet vaikuttavat siihen, missä apua ja tukea annetaan: jos nainen itse haluaa muualle, jotain muuta apua, enemmän keskustelua tai vertaistukea, hänet ohjataan erityispisteeseen. Nainen saattaa olla myös haluton lähtemään muualle ja silloin työskentelyä jatketaan sosiaalitoimistossa.

Terapiaa kukaan haastateltavista ei katsonut pystyvänsä tekemään. Terapia yhdistettiin hoitamiseen ja terapian antamisessa kulki ehdoton raja, vaikka työntekijä olisi saanut terapeutista koulutusta. Trauman purkamiseen ja työstämiseen tarvitaan traumaterapian ammattilainen. Jatkohoito, jossa syvemmin ratkotaan ongelmaa ja joka on mahdollisesti traumaterapiaa, ei ole perussosiaalityötä. Terapia on erityistason työtä, jota tällä alueella voi saada esimerkiksi VIOLA:ssa. Erityispalveluita ovat terapian lisäksi turvakotitoiminta ja kriisiasuminen, ellei omassa kunnassa ole siihen mahdollisuutta. Miesten selviytymistä tukevan työn katsottiin olevan erityistason työtä, paitsi yhdessä sosiaalitoimistossa, jossa toinen työntekijä saattoi työskennellä naisen kanssa ja toinen miehen kanssa. Miehiä varten on VIOLA:ssa miestyöntekijä. Ryhmätoiminta ja vertaistuki on useimmiten järjestetty erityispisteessä. Muutamassa kunnassa on kokeiltu itse järjestää naisten ryhmää ja se on onnistunutkin. Mutta useimmat työntekijät näkivät, ettei pienellä paikkakunnalla ole mahdollista järjestää ryhmätoimintaa. Siihen voisi olla mahdollisuuksia kuntien yhteistyönä tai ulkopuolisen asiantuntijan kanssa, vaikkapa VIOLA:n jalkautuvan yksikön kanssa. Erityispisteestä voi työntekijä saada myös konsultaatioapua, jos hän itse ottaa asiakkaan hoitaakseen.

Erikoistunutta osaamista

Vaikka väkivaltatyö miellettiin toisaalta perussosiaalityöksi, samanlaiseksi kuin muukin sosiaalityö, sen katsottiin olevan toisaalta erikoistunutta työtä, koska siinä vaikuttaa ilmiön erityiset ominaisuudet ja rakenteet. Parisuhdeväkivalta ilmiönä tekee työstä erityisen. Auttamistyö on erityistä myös siksi, että se on tietyn pienen asiakasryhmän erityisistä tarpeista lähtevää, eikä moni työntekijä kohtaa sitä työssä kovin usein. Väkivaltatyössä kysytään erikoistunutta, syvällistä osaamista parisuhdeväkivaltailmiön

suhteen. Sosiaalityöntekijöiden mielestä on välttämätöntä tuntea parisuhdeväkivalta-ilmio ja tunnistaa se vallankäyttönä, jotta työtä voisi tehdä. Tärkeää on tuntea myös traumatisoitumiseen liittyvä teoria ja ymmärtää prosessi, millä tavalla väkivalta vaikuttaa uhriin, mutta myös tekijään ja lasten kehitykseen. Kriisin ymmärtäminen ja tunnistaminen, missä väkivallan vaiheessa uhri on, on tarpeen, jotta voisi tarjota sellaista apua, mitä nainen tarvitsee siinä tilanteessa.

En tiää tarvitaanko erikoistunutta työntekijää varsinaisesti, mutta erikoistunutta osaamista tarvitaan, et sillä tavalla se on haastavaa sosiaalityötä. Et mä katon, että se kuuluu kyllä sosiaalityöhön ihan, että se ei ole mikään erillinen alue. Se on kuitenkin niin yleistä ja arkipäivää, sillä tavalla arkista, suomalaista elämää. Toivon, että työntekijät saavat sitä ammattitaitoa kehittää tällä osa-alueella myöskin. Ehdottomasti. (S7)

Tietoa väkivallasta, sen vaikutuksista ja seurauksista. Että nimenomaan just ne vaikutukset ja seuraukset, pitäis olla tietoa niistä, et ymmärtää sen väkivallan, ettei tuomitse sitä naista. Koska ei siitä oo mitään apua, jos sanot: No mikset lähe, jätä se ja mikset sää nyt sitä ja tee nyt näin. Eihän se auta, koska ei sillä naisella välttämättä oo niitä voimavaroja. Hän ei tavallaan nää, hän on semmosessa umpikujassa. Eihän se auta, jos sä sanot että ryhdistäydy, että koita nytten. (S1)

Vaikka työskentely parisuhdeväkivallan kanssa onkin monelle ollut omasta mielestä vielä opettelua, kokemus lisää joka kerta tietoja ja taitoja. Jokaisesta tapauksesta työntekijä oppii ja väkivaltaa kokenut nainen voi antaa paljon arvokasta tietoa, kun häntä kuuntelee ja kuulee. Se vaatii sosiaalityöntekijältä viitselijäisyyttä, halua auttaa toista ihmistä sekä halua ja kykyä puuttua asioihin. Mitä tietoa ja taitoa katsotaan tarvittavan, riippuu tietysti myös siitä, missä laajuudessa ollaan valmiita työskentelemään auttamistyössä: ymmärretäänkö työ vain ensiavuksi, kriisityöksi, vai halutaanko tehdä perustyö ja selviytymistä tukeva työ sosiaalitoimistossa. Myös toisinpäin: jos työntekijä oli perehtynyt parisuhdeväkivaltaan, oli tehnyt sitä, ollut projektissa mukana, oli kiinnostunut siitä, sitä enemmän ja laajemmin ja intensiivisemmin hän teki työtä itse. Työkokemuksen ajatellaan yleensä syventävän osaamista ja asiantuntijuutta. Kun työtä oli opeteltu teoriassa, käytännössä ja projekteissa, se muuttui perustyöksi ja perusosaamiseksi. Väkivaltatyön oppimista ja siten myös tekemistä vaikeuttaa tapausten vähäinen määrä ja satunnaisuus monessa pienessä sosiaalitoimistossa. Jos työntekijälle tulee kerran tai pari vuodessa tapaus, jossa on parisuhdeväkivaltaa tai perheväkivaltaa, niin käytännön kokemuksesta ei pysty paljoa oppimaan eikä hallitsemaan tehtävää. Monet sosiaalityöntekijät olivat omasta erityisosaamisestaan huolestuneita.

Minkälaista ammattitaitoa ja tietoja tarvittaisiin

Sosiaalityöntekijöiden mielestä parisuhdeväkivaltaa kokeneitten auttamiseksi tarvitaan sekä ilmiötä koskevaa erityistä tietoa että hyvää sosiaalityön yleis- ja perusosaamista. Sosiaalityöntekijät korostivat, ettei heillä ole riittävästi väkivaltatyössä tarvittavia tietoja ja taitoja eikä keinoja auttaa parisuhdeväkivaltaa kokenutta naista. Vaikka jotkut katsoivatkin, että sosiaalitoimistossa osataan jo väkivaltatyö, heistä tuntui, ettei tietoa ja auttamiskeinoja ikinä ole tarpeeksi. Uutta tietoa parisuhdeväkivallasta ja perheväkivallasta tulee koko ajan lisää, ja kouluttautumisen tarve on suuri.

Itse ilmiöön liittyvän tiedon lisäksi väkivaltatyössä korostuvat suhde asiakkaaseen, vuorovaikutustaidot, arkielämän läheisyys ja yhteiskunnalliset vaikutussuhteet. Sosiaalityöntekijät pyrkivät suhteessa asiakkaaseen tasavertaisuuteen ja asiakasta tukevaan, avoimeen, luottamukselliseen ja herkkään vuorovaikutukseen (Aho 1999, 329 - 332).

Siinä saa käyttää kaikki henkilökohtaisen vuorovaikutuksen taidot, että saa ihmiset jotenkin ymmärtämään ja rohkaistumaan hakemaan apua. Mutta muita keinoja ei paljon ole. (S3)

Maaseudun sosiaalityöntekijöillä on yleensä laaja-alaista perusosaamista, he ovat perehtyneet juridisiin kysymyksiin ja tietävät yhteiskunnan palvelujärjestelmistä, mitkä palvelut ovat käytettävissä ja mitkä on mahdollisia väkivaltatapauksissa. Myös verkostojen tuntemus ja verkostotyö ovat tarpeen yhteistyön tekemiseksi. Moniammatillinen yhteistyö ja tiimityö ovat välttämättömiä sosiaalityöntekijöiden mielestä. Yhteistyötaitoja on ollut pakko opetella maaseudun pienissä kunnissa. Palvelujen turvaamiseksi tarvitaan myös yksityisiä palveluja ja alueellista yhteistyötä. Sosiaalityöntekijällä on myös monia välineitä käytössään, joita ei muilla ole. Työssä korostuvat vuorovaikutuksellisuus, yhteiskunnallisten rakenteiden ja palvelujärjestelmän hahmottaminen.

No siinä kyllä tarvitaan hirveen monenlaista ammattitaitoo. Et mun mielestä siinä tarvitaan ymmärrystä juridisista kysymyksistä, et missä ne rajat kulkee. Tarvitaan tietoo yhteiskunnan palvelujärjestelmistä elikkä mitkä palvelut on käytettävissä ja mahdollisia tämmösissä tilanteissa. Ja sit tarvitaan psykologistakin ymmärrystä siitä ja tommosta perhedynaamista ymmärrystä, mitä siellä perheessä nyt tapahtuu ja mikä se kuvio kaiken

kaikkiaan on ja millä tavalla se väkivalta vaikuttaa, jos aattelee nyt tässä tilanteessa nimenomaan tähän uhriin, mutta myöskin tähän tekijään. Et kyllä hänkin on mejän asiakas yhtä lailla ja apua tarvitseva ihminen. Ja mitä se merkitsee lasten kehitykselle. Valtavan monenlaista ammattitaitoa tarvitaan kaiken kaikkiaan. (S7)

Perustieto tästä perheväkivaltaproblematiikasta on hyvä olla. Ja sitten tietysti elämäkokemuskin varmaan vahva, ja sitten työkokemus ja mahdollisimman suuri verkostojen tuntemus. ... Ja varmaan joku koulutus ois siihen paikallaan, jos siihen ois rätätöitä joku koulutus, niin hyvä ois. Että kyllä siinä hirveen avuttomaks aina tuntee ihtesä. (S6)

Aineistoni sosiaalityöntekijät kuvasivat parisuhdeväkivaltaa kohdanneen naisen auttamista vaikeaksi ja tunnekuormittavaksi työksi. Työkokemuksesta ja omasta elämäkokemuksesta voi olla hyötyä työssä jaksamiseksi ja asiakkaan ymmärtämiseksi. Kuten yleensäkin auttamistyössä, parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen auttamisessa tarvitaan työntekijän innostuneisuutta, innostavuutta, rakentavaa yhteistyökykyä sekä kykyä aitoon vuorovaikutukseen ja kanssakäymiseen. Työntekijä tulee toimia tahdikkaasti ja osoittaa erityistä ymmärrystä ja herkkyyttä, ettei tuomitse eikä syyllistä naista. Leimaavaa puhetta pitää välttää, eikä pidä olla mikään moralisti. Perustana on eettinen näkemys, apua tarvitsevaa autetaan ja väkivaltaa vastustetaan. Näin työntekijä jaksaa aloittaa alusta ja uudestaan vaikka miten monta kertaa, jos ihmisellä on hätä. Parhaimmillaan työ- ja elämäkokemus vahvistavat näitä taitoja.

Sosiaalityön työprosesseissa toimitaan pitkälle asiakkaan yksityisyyteen ulottuvien, usein arkaluonteisten henkilökohtaisten asioiden kanssa. Toisinaan työssä joudutaan tekemään myös asiakkaan kannalta ristiriitaisia tai tahdonvastaisia ratkaisuja. Lievimmilläänkin sosiaalityössä tehtävät päätökset vaikuttavat konkreettisesti asiakkaiden jokapäiväiseen arkielämään, jolloin eettiset periaatteet ovat työssä keskeisiä. (Pohjola 1998, 78.)

Työ- ja elämäkokemus ei oo kyllä sillee yhtään pahitteeks siinä asiassa ja mun mielestä ymmärrystä ja herkkyyttä kuitenkin, ja ei pidä olla mikään moralisti. Kaikkee semmosta leimaavaa puhetta pitää välttää ja yleensä väkivaltaa kokeneen syyllistämistä tai yleensä mitään semmosta, että mitä sä oot itte tehnyt, että sua lyödään. Sisältyy jokaisen ammattitaitoon tai ainakin pitäis sisältyä, että eihän se sitä ammatillisuutta oo. (S9)

Joidenkin haastateltujen mielestä sosiaalityöntekijän ammatti ja nykyisessä koulutuksessa saadut sosiaalityön perustiedot ja taidot riittävät myös auttamaan parisuhdeväkivaltaa kokenutta ensi hätään. Sosiaalityöntekijät kaipasivat lisää tietoa keinoista ja menetelmistä, millä saadaan nainen koottua kasaan, kun hän on pirstaleinen, itsetunto

takaisin ja oma minä normaaliksi. Siihen tarvitaan koulutusta, erikoistumiskoulutusta, ilmiön tunnistamiseksi ja siihen liittyvien erityispiirteiden ymmärtämiseksi ja menetelmien osaamiseksi. Jotkut työntekijät toivoivat perusteellista, useamman opintoviikon erikoistumiskoulutusta ja joillekin riittäisi lyhyempikin koulutus. Useimpien haastateltavien koulutukseen ei ollut sisällynyt minkäänlaista tietoa parisuhdeväkivallasta tai perheväkivallasta.

Se, joka niitä sosiaalityöntekijän tehtäviä on hoitanut, ni niillähän tietysti on oikee tieto ja ammattitaito ja koulutus tietysti on olemassa nykyaikana. Että minun mielestä se kyllä riittää siihen ensiavun antamiseen. (S9)

Mä uskoisin, että oma koulutukseni sosiaalialalle on niin kuin se A ja O, Mutta myös eri koulutukset. Se on varmaan niin persoonakohtaista. ...Ehkä tän omaksuminen ja hyvä halu autta toista ihmistä, eettinen näkemys, niin niillä varmaan selviää. (S8)

No varmaan sitä vois tehdä peruspisteissäkin, jos me saatas hiukan enemmän koulutusta. Siitä vois tulla joku pitkäkestoisempi, useamman opintoviikon koulutusjakso. Silloinhan me varmaan pystyttäs tekeen, ehkä, sitä täällä perustasollakin jonkun verran. Mut tällä hetkellä, tänä päivänä, ainakin nään, jos katon vaan mejän näkökulmasta, niin mielelläni suon, et joku erikoistaho sitä tekee. ... Jos siinä lähtee tämmönen toistuvuus ja jatkuvuus, mikä on hyvin tyypillistä, kyl se sitten, tällä hetkellä musta tuntus, että se tarvii jotain siihen todella perehtyneitä ihmisiä mukaan. (S5)

Joillakin työntekijöillä oli erikoistumisopintoja esimerkiksi lastensuojelusta tai perheterapiasta, mutta sosiaalityöntekijät katsoivat, etteivät he voi olla erityistyöntekijöitä kaikilla osa-alueilla. On mahdotonta hallita kaikkia sosiaalityön osa-alueita syvällisesti. Eräs haastateltava vertasi sosiaalityöntekijää yleislääketieteen erikoislääkäriin; sosiaalityöntekijät ovat yleissosiaalityön erityisiä asiantuntijoita. Sosiaalityön erikoisosaamista tutkinut työryhmä katsoi, että sosiaalityöntekijällä olisi hyvä olla kahden alueen erikoistumiskoulutus, koska tarvitaan yhä enemmän spseifeihin kysymyksiin kohdentuvaa syvenevää osaamista. Eräs sosiaalityöntekijä oli kohdannut myös vähättelevää suhtautumista toisten viranomaisten taholta, joilla oli käsitys, että väkivaltatyötä täytyy tehdä erikoispisteessä eikä sosiaalitoimistossa.

Tässä työssä kysytään erikoistunutta osaamista. Must tuntuu, ettei sosiaalityöntekijä voi olla erikoistyöntekijä kaikilla osa-alueilla. Tietyllä tasolla on hyvä ymmärtää näitten ilmiöitten olemukseen liittyviä erityispiirteitä, et sillä tavalla toivoisin, että yleisellä tasolla kuitenkin ymmärrettäisiin tätä joissain määrin. Mutta ettei semmosta erikoisosaamista meillä välttämättä ole. Me ollaan vähän semmosia jokamies, mitä ne on, tämmösiä Jantusia. (S7)

Voidaan sanoa, että peruspalveluissa on perusosaamista ja erityisosaamista ja erityispalveluissa voi olla erityisosaamista, joka on palvelupaikan perusosaamista, mutta sen sisällä voi olla johonkin osa-alueeseen liittyvää erikoisosaamista. Raja on häilyvä. Sosiaalihuollon moninaisten tehtävien vuoksi pienissä kunnissa, joissa on vähän henkilöstöä, kasautuu harvojen henkilöiden vastuulle kaikki sosiaalihuollon tehtävät ja niiden edellyttämä osaaminen. Peruspalveluissa voi olla myös erityisosaamista, jota henkilö hankkii koulutuksella ja harjaantumisella tai tuo mukaanaan tehtävään tullessaan. Jos työntekijällä on mahdollisuus hoitaa vain yhtä tai muutamaa tehtäväkokonaisuutta, kuten esim. lastensuojelua, hän voi perehtyä asiasisältöön monipuolisemmin. Asiakasmäärien ja –tilanteiden kautta osaaminen lisääntyy ja vahvistuu. Erityisosaaminen karttuu tiedon ja kokemuksen kautta. Erityisosaaminen voi kehittyä myös yksittäisten asiakastilanteiden kautta. Tiedon hakemisen ja tekemisen kautta karttuu kokemusta ja taitoa, joista syntyy erityisosaamista. Toimintaympäristön ja ihmisten palvelutarpeiden muuttuminen vaikuttavat siihen, että sosiaalitoimessa tarvitaan yhä enemmän erityisosaamista. Erityisosaamisen taidon säilyminen edellyttää, että tuntuma työhön säilyy. Siihen tarvitaan yleensä riittävä määrä asiakkaita ja toistuvia asiakastilanteita. Osaamista voi olla myös se, että hallitsee perusosaamisen ja tiedostaa, milloin ja missä tilanteessa tarvitaan erityisosaamista ja erityispalveluyksiköitä. Työskentely perheväkivallan uhrin, tekijän tai lapsen kanssa vaatii erilaista osaamista, johon on kehitetty erilaisia toimintatapoja. (Arponen 2002, 7, 33.)

Aika- ja resurssikysymys

Haastattelemiini sosiaalityöntekijät työskentelivät Etelä-Savon pienissä kunnissa, joissa sosiaalityöntekijöitä oli vain yhdestä neljään. Moni sosiaalityöntekijä oli virassa, johon oli yhdistetty muita tehtäviä, esimerkiksi lastenvalvojan, perhepäivähoidonohjaajan, potilasasiamiehen tai koulukuraattorin tehtävät. Yksi haastateltavista oli perusturvajohtaja, eikä kunnassa ollut lainkaan sosiaalityöntekijää. Eräälle sosiaalityöntekijälle kuului myös Kelan välitystehtävät. Moni työntekijä hoiti oman työn ohella yhden tai useammankin työntekijän sijaisuutta näiden pitkien sairauslomien tai virkavapauksien ajan. Työntekijät joustivat ja venyivät. Kun hoitaa useamman työntekijän työt, se kuluttaa voimavaroja, hajottaa ja vie aikaa, työ muodostuu pintaraapaisuksi. Kuntien yhdistäminen on laajentanut myös maantieteellistä aluetta.

Laaja-alaiseen perussosiaalityöhön kuuluu paljon ja monenlaisia asioita, jotka pitää hallita: kaikki sosiaalihuoltolain mukaiset tehtävät, lastensuojelu, vammaispalvelut, ”kaikki työt” sekä vielä yhdistelmävirkojen tuomat tehtävät. Kun pitää tehdä kaikkea laidasta laitaan, tuntuu joskus, ettei osaa mitään kunnolla, tietääkö mistään mitään. Mihinkään aihealueeseen ei voi kunnolla keskittyä ja syventyä, työ on pirstaleista, eikä erityiskysymyksistä, kuten parisuhdeväkivallasta, pääse oppimaan kokemuksen kautta työtä tehdessä.

Edelleenkin tosiaankin mä vastaan osittain meidän päivähoidosta ja oon perhepäivähoidon ohjaajana ja sitten tossa syksyllähän mä tein perusturvajohtajan sijaisuuttakin tässä oman työni ohella. Tosin joitakin tehtäviä vähä siirrettiin sitte, vastuutettiin muita työntekijöitä. Ja sitte on nuu, Kelan välitystehtävähän menee mejän toimiston kautta ja mun nimihän siinä nyt vastuuhenkilönä. Sitten mä käyn siellä [kunnassa], eli [kunnan] kanssa ollaan tehty sopimus, et ne ostaa meiltä sosiaalityön palveluja, lähinnä lastensuojeluun. (S5)

Yleensä edelleenkin toimeentulotukiasiat vievät runsaasti aikaa ja työ koetaan siltä osin paljolti liukuhihnatyöksi: asiakas sisään ja asiakas ulos, toinen tilalle, vähän matkaa saatu autettua eteenpäin. Kalenterit ovat usein ajanvarauksia täynnä, ja asiakkaita tulee myös yllättäen ilman ajanvarausta. Aika ei riitä hoitamaan mitään asiaa syvällisemmin ja tuntuu kuin yrittäisi selviytyä vain päivästä toiseen. Jatkuva kiire estää asiakkaiden tilanteen perusteellisen, paneutuvan ja suunnitelmallisen selvittämisen (ks. Laurila 1990, 68). Ajan puute pakottaa priorisoimaan tehtäviä ja miettimään jokainen työvaihekin, mikä tarkoitus sillä on ja kannattaako se tehdä juuri niin. Vaikeaa on myös valita, mitä ottaa ja mitä jättää, minkä tekee itse ja minkä siirtää muualle. Monessa kunnassa oli pakko käyttää ulkopuolisia palvelujen tuottajia erityiskysymyksissä, kuten parisuhdeväkivallan hoitamisessa. Kun on jo työtä paljon ja niin monenlaista, ei jaksakaan enää ottaa jotain uutta asiaa, on helpompi siirtää muualle missä on erityisasiantuntijoita.

Nyt kun kattoo tosiaan mun kalenterii, kun mul saataa olla monta viikkoo sillee, et mie en oo yksinkertaisesti paikalla edes. Musta tuntuu, että pienellä paikkakunnalla, jos on vaan yks työntekijä niinku on kuvio täällä meillä, täällä sosiaalitoimistossa, niin silloin on pakko ulkoistaa aika paljon just kaikkee, koska yksinkertaisesti aika ei riitä hoitamaan mitenkään syvällisemmin yhtään mitään. Ja sit se on kauheen vaikee taas valita, minkä sie otasit, et mitä hoitasit ja mitä et. Sit se on melkein parempi, kun ottaa sen linjan, että ei rupee terapoimaan yhtään ketään. Vaikka tosiaan mulla ois pätevyys. Siis sillee ois varmaan ihan hyväkin pitää yllä sitä, mikä – varmaan unohtunu kaikki se vähäkin – mut että yksinkertaisesti, mistä sie sit valitset sen, et sie sit otat. Ja mikä se ois. Ni silloin se

on parempi, et ku tekee sen kylmästi vaan, se on pakko tehdä se päätös oikeestaan sit, ettei rupee mitään, vaan yrittää järjestää sitten jonkun sellasen tuen muualta. (S4)

Niissä kunnissa, joissa oli kolme-neljä sosiaalityöntekijää, tilanne oli huomattavasti paremmin. Silloin voi itse määrittää työpäivänsä sisältöä ja järjestellä aikoja. Jos on välillä kiireisiä jaksoja, voi olla vastapainoksi rauhallisempiakin aikoja. Työaikoja voi ”viilailia”, kun itse hallitsee kalenterinsa ja ajanvaraukset. Kun kalenteriin jättää väljyyttä, niin pystyy joustavammin järjestelemään kiireellisille tapauksille aikaa. Myös parisuhdeväkivaltaa kokeneitten auttamiseen löytyy aikaa, jos vain tunnistaa väkivallan olemassaolon ja haluaa ottaa asian käsittelyyn. Siinä täytyy varmistaa, että aikaa on pitkään istuntoon.

Yleensä aina oon saanu heille sen ajan järjestyyn. Jotenkin mä vaan sitten viilailen niitä aikatauluja, että mä yritän. Että jos mä otan sen äidin hoidettavaksi, tai tähän, en nyt hoida, mut siihen työskentelyyn, niin kyl mä yritän, varmistan, että mulla on se aika jollain tavoin. Täytyy sitten tehdä enempi töitä tai jotenkin. Mä oon pystynyt sen pienessä mittakaavassa, mutta en mä nyt hirveetä, mut vähän. Musta ne on opettavaista itselleki käydä sitä keskustelua. Siitä oppii tosi paljon myöskin siltä naiselta. (S2)

Työn paljoudesta ja muista vaikeuksista huolimatta sosiaalityöntekijät ”tykkäsivät” työstään juuri sen takia, että se on niin vaihtelevaa ja itsenäistä. He viihtyivät työssään ja kokivat työnsä haasteellisena. Eikä kaikkia kiire rasita: jos välillä on kiirettä ja painetta, niin sitä saa itsestään enemmän irti. Jos on joskus töissä pitempään, voi sitten lähteä joskus aikaisemmin omille asioilleen.

Sosiaalityöntekijöiden jaksamisen, ajan ja työn järjestelyjen suhteen oli laajojakin vaihteluita. Eräs työntekijä sanoi, että asiat pitää panna rullaamaan ja on ihan potentiaalia tällä henkilökunnalla todella hyvää huolta pitää omista kuntalaisista. Toinen taas kuvasi tilannetta, ettei jaksaa lähteä puuttumaan mihinkään uuteen, oma kapasiteetti ei riitä, kun tuntuu, että on tarpeeksi muuta. Jotkut kokivat, että heiltä odotetaan niin paljon, ettei siihen kukaan pysty vastaamaan:

Toivosin, että meihin ei kohdistuis niin hirveesti odotuksia, että ratkaistas tosta noin vaan ihmisten ongelmat ja väkivaltatilanteet ja kaikki. Jos ihmisillä ois malttia ja että kaikki ei selviä hetkessä. Ja ehkä semmosta, että meihin joskus vedotaan hirveen paljon niissä turvallisuusasioissa, että ikään kuin sekin on mejän vastuulla, et se turvallisuus on taattu tai että kukaan ei tuu lyömään tai hakkaamaan. (S10)

Sosiaalitoimistojen asiakastyö koetaan yleisesti pakkotahtiseksi ja uuvuttavaksi verrattuna esimerkiksi koulujen, A-klinikoiden ja sairaaloiden socialityöhön (Kemppainen ym. 1998, 93 - 94). Kiireinen työtahti, liian suuret työ- ja asiakasmäärät, itsensä hajottaminen moniin työtehtäviin ja tietotulva kuormittavat psyykkisesti sosiaalitoimistojen työntekijöitä (Niemelä & Hämäläinen 2001, 57). Usein on ongelmana vielä puutteellinen asiantuntijajohtajuus ja tuen vähäisyys käytännön työssä sekä täydennyskoulutuksen puute (Raunio 2004, 41). Kun näissä oloissa tekee pitkään raskasta ja tunnekuormittavaa työtä, usein yksin, saamatta tukea toisilta, ei voi välttyä uupumukselta. Väsyminen työhön tuli joissakin haastatteluissa näkyviin.

Siis varmaankin siinä on enemmänkin kysymys, minusta miulla aineskii on kysymys - varsinkin just, kun oon nyt ollu hirveen väsynyt jotenkin joulun jälkeen täs niin, on ihan se, ettei yksinkertaisesti jaksa. Ei yksinkertaisesti. Tuntuu, että on niin tarpeeksi kaikkee muutakin, niin ei jaksa sitten yhtäkkiä ottaa taas joku uus asia, taas joku lisä asia. Ei siinä oo kysymys sinänsä siitä, ettei vois, eikä niinku pystys, vaan ihan siit jo jaksamisesta, että se on varmaan nyt tällä hetkellä, must tuntuu, et ois just tämmönen tilanne. Et sit taas, kun sais kunnan loman piettyä, ni voi olla, et sen jälkeen sit taas ottas paljon hanakammin. (S4)

Naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta tulee ilmi usein akuutissa kriisitilanteessa. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että kriisityö menee ensimmäiseksi tärkeysjärjestyksessä, silloin on pakko siirtää muita tehtäviä. Akuuttiin tilanteeseen pitää vastata heti, muutoin voidaan varata aika. Kriisitilanne pitää myös hyödyntää, reagoida heti, se on herkkyyksaika ja silloin voidaan saada muutoksia liikkeelle. Hätätilanteessa pystytään yleensä järjestämään jonkinlainen aika, ensiapua, saman tien, jos on vain paikalla. Jossakin toimistossa ajan järjestäminen tuntui olevan hankalaa, kun työ on niin mitoitettua, eikä ole muita, joille siirtäisi tehtäviä. Kriisitilanteissa tilaa ja aikaa saadaan siirtämällä esimerkiksi toimeentulotukiasiakkaita toiselle työntekijälle tai kanslistille, tai perutaan tapaaminen ja siirretään aika puhelimitse. Jotkut työntekijät jättävät kalenteriin tyhjiä aikoja kiireellisiä tapauksia varten, elleivät vapaat ajat mene toisten työntekijöiden lomittamiseen. Yleensäkin ajanvaraukset, kirjalliset toimeentulotukihakemukset ja toimeentulotukien siirtäminen etuuskäsittelyyn, erikoistuminen työnjaossa, puhelinajat jne. antoivat väljyyttä työpäivään. Jotkut työntekijät sanoivat tekevänsä tarvittaessa ylitöitä ja viikonlopputöitä. Mutta kun on yksin työssä, ei voi edes siirtää tehtäviä toiselle työntekijälle, kriisitilanteessa on vain pakko ottaa asia hoidettavaksi ja lähettää eteenpäin.

No sitten se järjestellään niin, että jos on joku sovittu juttu niin jos ei oo hirveen kiireellinen, se siirretään pois tai kysytään voiko joku työkaveri ottaa sen vähemmän kiireellisen asiakkaan. Yritetään heti vastata siihen, eikä siirretä viikon kahen ja sama jos poliisilta tulee ilmoitus, niin yritetään kolmen vuorokauden sisällä reagoida, koska kaikki tykkää, että se on herkkyysaika, että se asia on vielä akuutti. Monesti maanantai pyritään pitämään vähän väljempänä, sen takia kun viikonloppuna sattuu sitten, ei niitä oo joka maanantai, mutta silloin tällöin. (S6)

Vaik ois hirveesti uusia ideoita, mut jos, sit ku sä tuut tänne näin, ni sit se alkaa puhelin laulaa heti ja sit vaan vastaat siihen ja useimmiten siis sä oot edelleenkin vaan. Ne on nää toimeentulotukijutut, mitkä vaatii, ihan hirveesti vie aikaa. Ja vaikka meillä on siirrytty tähän kirjalliseen, siit huolimatta mie jouvun käsitteelen, ku on näitä, jotka ei halua, vaan ne vaan tuppaa tänne väkisellä. En minä osaa, en minä pysty. (S4)

S6: Tätä työtä vois tehdä niin paljon kuin huvittas, vaikka illatkin. Mutta mulla tietysti kun on perhe, niin minä oon ajatellu, että minä oon vaan sen suunnilleen, mikä on säädetty, eikä mulla oo kuin kaks tuntia kellokortti plussalla. Enkä mä yleensä kerrytä ihan hirveesti, jos ei oo pakko. Jos tulee huostaanotto tai muuta, sit niitä tulee väkisin, mutta sit ne aina pyritään ottaan pois.

RL: Mites viikonloput ja sunnuntaityöt, illat, jos tulee jotain kriittistä tai kiireellistä?

S6: No meillä on sillä tavalla, että että poliisi soittaa sosiaalijohtajalle ja se taas hälyttää meidät töihin. Niitä sattuu hirmu harvoin. Sit lähetään jos ollaan paikkakunnalla. (S6)

Vaikka monet sosiaalityöntekijät tekivät tarvittaessa ylitöitä ja viikonlopputöitä, niin se ei ole sääntö vaan pikemminkin poikkeus. Kunnissa ei ollut järjestetty päivystystä eikä virka-ajan ulkopuolella ollut juuri mahdollista saada apua. Joissakin kunnissa oli tapana, että jos sosiaalityöntekijä saadaan kiinni, hän lähtee selvittämään kiireellistä hätätapausta työajan ulkopuolella. Poliisilla saattoi olla tuttu ja luotettu ”luottosossu”, johon he ottivat yhteyttä hätätilanteessa. Toisissa kunnissa kiireelliset päivystysasiat ohjautuvat terveyskeskukseen. Jossakin oli päivystysneuvottelut käynnissä. Kriisitilanteisiin virka-ajan ulkopuolella oli enintään tarjolla jonkinlaisia turvakotipaikkoja, palvelukeskuksen tai terveyskeskuksen varahuoneita, jotka myös poliisi tietää ja jonne voi ohjata. Sosiaalityöntekijät toivoivat kriisi- ja päivystystyön pikaista järjestämistä.

9.2.5 Tulosten yhteenvetoa

Tutkimukseni toisena tehtävänä oli selvittää minkälaisia auttamisen välineitä ja tukimuotoja sosiaalitoimistoissa on eli mitä sosiaalityöntekijät tekevät parisuhdeväkivaltaan liittyvissä tapauksissa. Onko heillä mahdollisesti

yhteistyöverkostoja käytössä? Ydinkategoriaksi nostin sosiaalityöntekijöiden toiminnasta nousevan käsitteen voimavaraistaminen.

Asiakkaiden ja todellisuuden tunteminen ja ymmärtäminen

Haastattelemanani sosiaalityöntekijät katsoivat, että väkivaltaa kokeneen ihmisen auttaminen on jokaisen ammatissa toimivan - ja jokaisen ihmisen - ehdoton velvollisuus. Se on vaikeimpia ja haastavimpia sosiaalityön osa-alueita. Sosiaalityöntekijän tehtävä on huolehtia uhrin ja lasten turvallisuudesta ja olla läsnä apua tarvitsevalle sekä kuunnella ja antaa aikaa ja tilaa naisen kertomukselle luottamuksellisessa vuorovaikutussuhteessa. Luottamuksen syntymiseen vaaditaan riittävästi aikaa. Sosiaalityöntekijä pyrkii asiakkaan todellisuuden tuntemiseen ja ymmärtämiseen, hän uskoo asiakkaan kertomuksen ja rohkaisee ja antaa toivoa muutoksen mahdollisuuteen. Paitsi asiakkaan tarpeiden ymmärtämistä hänen omista lähtökohdistaan, työntekijältä edellytetään kykyä saada asiakkaassa aikaan kokemus ymmärretyksi tulemisesta (Raunio 2003, 142). Tehtävänä on myös aktiivisesti tuoda parisuhdeväkivaltaa ilmiönä julki ja vaikuttaa siten parisuhdeväkivaltaa koskeviin asenteisiin ja käsityksiin kaikilla tasoilla: asiakkaiden, yhteistyökumppaneiden ja julkisuuden tasoilla. Kun ilmiö tulee näkyväksi ja se saa kasvot, ilmiö menettää samalla salaisuusluonteensa, ja tekemällä väkivalta julkiseksi se tehdään mitättömäksi.

Sosiaalityöntekijät olivat omaksuneet uhriutumisen käsitteen ja traumaterapeuttisen tausta-ajattelun ja katsoivat, että trauman käsite on auttanut heitä ymmärtämään uhria. He uskovat, että nainen voi uhriutua tai traumatisoitua eläessään jatkuvassa väkivaltaisessa parisuhteessa. Nainen ei silloin välttämättä itse ymmärrä tilannettaan ja väkivallan vaikutuksia itseensä ja lapsiinsa. Sen vuoksi sosiaalityöntekijä toimii aktiivisesti asiakkaan elämän olosuhteiden varmistamiseksi siten, että väkivallan uhka voitaisiin minimoida. Toisaalta on kyse asiakkaan oman toimintakyvyn tukemisesta siten, että asiakas jaksaisi katsoa omaa tilannettaan, uskoa omaan arvoonsa ja oikeuksiinsa, pitää kiinni omista rajoistaan ja puolustaa itseään (Aho 1999, 45). Parisuhdeväkivaltaan kuuluvan alistamisen ja epätasa-arvoisen vallan käytön vuoksi miestä ja naista hoidetaan erikseen. Sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan aktiivista roolia ja vaikuttamista naisen tietoisuuden heräämiseen ja ratkaisuihin (Dalrymple & Burke 1999, 91 - 98). Asiakkaan kanssa keskustellaan väkivallan taustalla vaikuttavista rakenteellisista ja

yhteiskunnallisista tekijöistä ja ohjataan näkemään tilanteensa laajemmin. Työ on vaikuttamistyötä ja muutostyötä.

Kuntouttavaa sosiaalityötä - voimavaraistava työote

Haastattelemiani sosiaalityöntekijät kertoivat omaksuneensa voimavaraistavan työotteen työskennellessään väkivaltaa kokeneiden naisten kanssa. He käyttivät nykyisin sosiaalityön pyrkimyksille keskeisestä käsitteestä empowerment monenlaisia käännöksiä kuten toimintavoiman kasvattaminen, voimavaraistaminen, elämönhallinnan edistäminen, valtaistaminen, ratkaisukeskeisyys. Sisällöllisesti eri käännökset ovat lähellä toisiaan, mutta useimmille niille on yhteistä ihmisten omien voimavarojen vahvistaminen tilanteen ratkaisemiseksi. Samalla tuetaan yksilöitä ja ryhmiä ottamaan vastuu elämästään.

Aineistoni sosiaalityöntekijät käyttivät useimmiten käsitettä voimavaraistaa ja naisten voimaantumista puhuessaan naisten omaa elämän hallintaa parantavien voimavarojen käyttöönottamisesta. Voimaantumiseen liittyy yksittäisen asiakkaan kanssa työskentelylle tärkeä voimavarakeskeinen lähestymistapa. Olen valinnut voimavaraistamisen käsitteen kuvaamaan sosiaalityöntekijöiden työotetta väkivaltaa kokeneitten naisten kanssa. Voimavaraistava työote väkivaltaa kokeneiden naisten kanssa luo mahdollisuudet käsitellä väkivallan seurauksia ja vahvistaa tällä tavoin naisten omaa toimijuutta väkivallasta irrottautumiseksi (vrt. Kuronen 2004). Sosiaalityöntekijät katsoivat, että heillä on paljon valtaa ja mahdollisuuksia tuoda voimavaroja asiakkaiden käyttöön lähtien sosiaalityöntekijän terapeuttisesta keskustelusta asiakkaan kanssa aina konkreettisiin tukitoimiin ja muihin palveluihin ohjaamiseen.

Asiakaslähtöisyys

Asiakaslähtöisyys nousi aineistossani yhdeksi tärkeimmistä sosiaalityöntekijöiden työtavoista. Asiakaslähtöisyys on keino, jolla eettisesti korkeatasoista sosiaalityötä toteutetaan. Sosiaalityöntekijöiden mukaan asiakaslähtöisyyteen kuuluu, että asiakkaiden omia käsityksiä ja toimintaa kunnioitetaan ja että asiakas voi omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen, missä järjestyksessä ja aikataulussa hänen asiassaan edetään: pienin askelin kohti muutosta. Sosiaalityöntekijät pyrkivät siihen, että nainen saa osakseen

hyvää, kunnioittavaa ja arvostavaa kohtelua. Avoimuus ja luottamus olivat sosiaalityöntekijöille vuorovaikutuksen perusta. Näin syntyy mahdollisuuksia asiakkaan voimavaraistumiseen (empowerment) ja onnistutaan välttämään riippuvuussuhteita (vrt. Rostila 2001, 39 - 40; Raunio 2004, 84).

Keskeinen muutostyön onnistumisen edellytys on usko asiakkaaseen. Työntekijän usko asiakkaaseen saattaa kuitenkin horjua sosiaalityössä usein kohdattavissa vaikeissa asiakastilanteissa. Rostilan (2001, 42) mukaan tämä on luonnollista mutta tällaiset tunteet pitäisi osata laittaa taka-alalle. Sosiaalityöntekijät tunsivat oman epäuskonsa vaikeissa ja toistuvissa tilanteissa, mutta myös sen, ettei muutoksen mahdollisuutta pidä pilata epäuskolla ja kiinnittämällä huomiota vain asiakkaan ongelmiin ja vaikeuksiin. He korostivat asiakkaan omia voimavaroja. Asiakaslähtöisyyteen liittykin nykyään olennaisesti voimavarakeskeisyyden periaate: asiakkaan toimintavoiman kasvulle tulisi luoda mahdollisuuksia. Olennaista voimavarakeskeisyydessä on kuulla asiakasta ja lähteä hänen tavoitteistaan (Rostila 2001, 40). Toiminta perustuu asiakkaan kanssa määriteltyyn tavoitteeseen ja toimintalinjaan. Näin vhwistetaan asiakkaan uskoa positiivisen muutoksen mahdollisuuteen. (Raunio 2004, 84.)

Asiakaslähtöisyyden periaate on kirjattu myös sosiaalihuollon lainsäädäntöön. Asiakaslain tavoitteena on että sosiaalihuollon henkilöstön ammatillinen osaaminen perustuu ensijaisesti asiakkaiden palvelutarpeisiin (Raunio 2004, 84). Sosiaalityöntekijät työskentelivät parhaan kykynsä mukaan vaikeissa olosuhteissa usein yksin, pirstaleisten ja vaikeiden työtehtävien parissa, kiireessä ja monissa ristipaineissa. Parisuhdeväkivaltaa kokeneitten auttamiseksi ei haastattelemillani sosiaalityöntekijöillä ollut aina käytettävissä asiakkaan lähtökohdista tarvittavia palveluita, kuten kriisipalvelua, turvakotia, terapiaa tai lasten palveluita. Parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset saivat tarvitsemaansa palvelua lähinnä virka-aikaan ja niitä palveluita, mitä viranomaisilla oli kullakin paikkakunnalla tarjolla.

Sosiaalityöntekijöiden pyrkimykset ja tavoitteet muutoksen aikaansaamisessa, ongelmien ratkaisemisessa, parisuhdeväkivallasta vapaaksi pääsemisessä ja naisten voimavaraistumisessa ei ole kuitenkaan yksioikoista, koska sosiaalityön tehtäviin kuuluu myös kontrolli ja vallan käyttö erityisesti perheväkivaltaan liittyvässä lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijät ovat työssään väistämättä asemassa, jossa he arvioivat, ohjaavat ja

kontrolloivat asiakasnaisten äitiyttä ja joutuvat puuttumaan siihen jopa hyvinkin rajulla tavalla (Kuronen ym. 2004, 7). Lasten etu on sosiaalityöntekijöiden työssä ensisijainen ja he joutuvatkin pohtimaan naisten ja lasten tarpeita vastakkaisina. On mahdollista, että naisten omat tarpeet ja näkökulma on työskentelyssä sivuutettu (Pohjola 1993, 76 - 79). Sosiaalityöntekijät toivatkin esille, että naiset hakevat apua ja tulevat sosiaalityön asiakkaisiksi väkivaltatilanteissa juuri lasten kautta, lasten äiteinä. Kuronen ym. (2004) toteavat, että erityisesti perheeseen, äitiyteen ja lasten hyvinvointiin ja suojeluun liittyvät kysymykset määrittävät naisiksi tai niitä ainakin käsitellään lähinnä naisasiakkaiden kanssa. Naiset eivät saa palveluita ”omana itsenään”, vaan he asiakkaistuvat huolenpitotehtävänsä vuoksi, esimerkiksi juuri lasten äiteinä. Vanhemmuus samastuu juuri äitiyteen väkivaltaisten isien jäädessä usein sivuun. Erityisesti lastensuojelutyössä naistyöntekijöiden ja naisasiakkaiden väliset suhteet voivat olla jännitteisiä ja problemaattisia.

Maaseudun erityisyys

Sosiaalityöntekijän työ maaseudulla, pienessä kunnassa, on laaja-alaista, joustoa vaativaa ja usein yksin selviytymistä. Työ on pitkälti autonomista, itsenäistä ja monimuotoista. Työntekijän vastuu on suuri ja itsenäiseen päätöksentekoon on kyettävä. Sosiaalityöntekijät saavat tehdä monessa suhteessa työtään haluamallaan tavalla (ks. Kröger 1990, 33). Toimenkuvaan saattaa liittyä muutakin kuin sosiaalityötä, työtehtävien rajat ovat usein hyvin löyhät, mikä koetaan sekä voimavarana että uuvuttavana tekijänä. Työn varjopuolia ovat esimerkiksi työn pirstaleisuus, kiire ja työpaine, kun mihinkään ei ennätä paneutua syvemmin. Samanlaisiin tuloksiin ovat päätyneet mm. Niemelä ja Hämäläinen (2001), joiden mukaan kunnissa kiireinen työtahti, liian suuri työ- ja asiakasmäärä, pakkotahtisuus, itsensä hajottaminen moniin työtehtäviin sekä palkan pienuus aiheuttivat liiallista psyykkistä kuormitusta. Sinänsä työyhteisön tai työn sisällön ei koettu stressaavan vaan ylikuormitukseen, joka ei enää selvästikään ole hallinnassa. Pienessä toimistossa puuttuu usein myös työyhteisön tuki ja ammatillinen vertaistuki. Esimiehen tuki – tai sen puute – koettiin merkityksellisenä, sitä tarvitaan vapaan ja itsenäisen päätöksenteon tueksi. Seuraavat haastateltavien vertaukset kuvaavat sosiaalityöntekijän työtä pienellä paikkakunnalla: ”Kun on yksi työntekijä kunnassa, pitää olla ihme jonglööri, että pystyy kaiken hallitsemaan.” ”Vapaa taiteilija, ei oo kellokorttia, jos tarvis on, otan vapaata”

Yhteistyökumppaneiden kanssa tehdään tiivistä yhteistyötä ja sitä pidetään välttämättömänä väkivaltatyössä. Yhteistyötahot tunnetaan henkilökohtaisesti. Yhteistyötä helpottavina tekijöinä mainittiin kunnan pienuus: pienellä paikkakunnalla organisaatiot ovat kevyitä, työntekijät tuntevat toisensa, toistensa tehtävät ja asiakkaat tunnetaan muidenkin yhteyksien kautta (vrt. Eronen ym. 1995, 84). Haastateltavat toivat esille myös hyvät henkilökohtaiset suhteet eri toimipisteiden henkilökunnan, toisten kuntien työntekijöiden välillä sekä järjestöjen ja yksityisten palvelun tuottajiin. Sosiaalityön roolissa korostuu yhteistyön vastuunkantajan ja kokoajan tehtävä.

Pienen kunnan sosiaalityöntekijän työ voi kuitenkin olla hyvin tyydyttävää; työssä voi käyttää luovuutta, työ on käytännönläheistä, se ei ole byrokraattista ja työntekijä voi itse vaikuttaa pitkälti työhönsä. Toiminaympäristön, arvojen, tapojen, läheisverkostojen ja viranomaisverkostojen tuntemus luo työssä onnistumiselle puitteita. Asiakkaat tunnetaan muistakin yhteyksistä. Kokonaisvaltaisuus ulottuu helposti myös sosiaalitoimiston ulkopuoliseen elämään. Maaseudulla sosiaalityöntekijä on olennaisesti osa sitä yhteisöä, jonka parissa hän tekee työtään – varsinkin jos työ- ja asuinpaikka ovat samassa kunnassa. Joillekin on kuitenkin raskasta asua asiakkaiden keskellä, ”ei ikinä päässy siitä sosiaalityöntekijän roolista irti”. Monet työntekijöistä ovatkin muuttaneet asumaan toiseen kuntaan turvatakseen yksityisyytensä.

Asiakaspalvelun laatuun kiinitetään maaseudulla erityistä huomiota, asiakas saattaa olla pienellä paikkakunnalla tuttu muistakin yhteyksistä ja yksityiselämästä. Asiakkaiden kohtaaminen voi olla näin persoonallisempaa, kun asiakkaat tunnetaan jo entuudestaan. Heidän asioitaan voidaan tarkastella kokonaisvaltaisesti ja huomioida työskentelyssä heidän yhteisönsä ja verkostonsa. Toisaalta voi olla helpompi kohdata tuttu, toiset asiakkaat luottavat tuttuun työntekijään ja nimenomaan haluavat kysyä tutulta neuvoa ja pyytää apua. Toisaalta taas täytyy kuitenkin tarkkaan pitää ammatillisuuden raja, kun on tuttu asiakas, ettei anna sen vaikuttaa työskentelyyn ja päätöksentekoon. Monet parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset eivät nimenomaan halua puhua asioistaan tutuille viranomaisille salatusta ja hävettävästä asiasta. Sosiaalityöntekijät korostivat käytännönläheisyyttä ja arkisuutta, työntekijän tulee olla helposti lähestyttävä, ”ei mikään luotaan työntävä tyyppi”. Sosiaalityöntekijät painottivat tasavertaisuutta ja palvelualltiutta asiakassuhteissa. Ei-byrokraattisissa suhteissa voi onnistua virallisten

roolien ylittäminen ja sen myötä luottamuksellinen asiakassuhde. Miten saada heidät kohtaamaan: parisuhdeväkivaltaan apua tarvitsevat naiset ja auttamishaluiset sosiaalityöntekijät?

Maaseudun sosiaalityön erityisyys on paikallistuntemuksen, ihmisten tapojen ja asenteiden sekä sosiaalisten verkostojen ja epävirallisten auttajatahojen tietoista hyödyntämistä sosiaalityössä. Asiakslähtöisyys korostuu myös siinä, että ensin selvitetään asiakkaan omat auttamisverkostot ja vasta sitten viralliset tukimuodot. (ks. Ronnby 1991.) Maaseudun sosiaalityöntekijältä vaaditaan kaupunkikollegoja monipuolisempaa osaamista erilaisten tehtävien yhdistämisessä ja kykyä sopivan etäisyyden (tai läheisyyden) ylläpitämistä asiakkaisiin. Toisaalta maaseudun sosiaalityöntekijällä ei ole samanlaisia mahdollisuuksia ammatillisen asiantuntijuuden vaalimiseen. Sosiaalityön kaikenkattavuus johtaa kohdattavien tilanteiden suurempaan epämääräisyyteen ja rajattomuuteen kuin kaupungeissa asiakkaiden ongelmia työstettäessä. (Raunio 2003, 105.)

Palvelut ja yhteistyö

Maaseudun ongelmana on muuttoliikkeen valikoivuus, hyvin koulutetun väestön muutto kasvukeskuksiin ja tästä seurava väestön ikärakenteen vinoutuminen. Tällaisilla kunnilla on entistä vähemmän resursseja järjestää palveluja jäljelle jäävälle väestölle, vaikka sosiaalityön haasteena on myös maaseudun asiakkaiden entistä monimutkaisempien ongelmavyöhtien purkaminen. (Raunio 2003, 104.) Väkivaltaongelmien kanssa elävät ihmiset ovat alueellisesti hyvin eriarvoisissa asemissa palvelujen ja avunsaantimahdollisuuksien vuoksi. Sosiaalitoimistot ovat väkivaltatyössä erityisesti maaseudulla keskeisessä roolissa muiden palvelujen puuttuessa. Vaikka työntekijät puhuivat palvelujen räätälöinnistä, ei aina ollut mahdollista toteuttaa asiakkaan tarpeita puuttuvien palvelujen vuoksi. Olemassa olevat palvelut, ei asiakkaan tarve, määrittelevät usein miten apu asiakkalle räätälöidään. Erityisesti turvakotipalveluita ei ole käytettävissä, mutta ei myöskään voida vastata virka-ajan ulkopuolelle sattuvaan hätään ja kriisitilanteisiin. Etelä-Savon maaseutukuntien sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä väkivaltatyön kehittämistä, osaamista ja palvelujen saatavuutta. Mutta pienen paikkakunnan erityisyys ja pitkät välimatkat ovat aito ongelma. Pienet kunnat eivät pysty järjestämään yksin kaikkia palveluita eivätkä huolehtia alueellisesta kattavuudesta.

Markku Lehto (2003, 32) toteaakin, ettei kysymys ole siitä, pitäisikö palveluja keskittää vai hajauttaa, tarvitaan molempia. Erityisosaamista vaativia palveluja on syytä keskittää riittävän ammattitaidon varmistamiseksi ja lähipalvelut tulisi koota pieniin yksikköihin, jotka vastaavat tietyn lähialueen palveluista.

Moniammatillinen yhteistyö näyttää nousseen keskeiseen asemaan sosiaalityön käytännöissä. Siltä odotetaan apua työntekijöiden mielekkääseen työnjakoon, aitoon yhdessä työskentelyyn sekä keskinäiseen vuoropuheluun. (Kempainen ym. 1998, 89 - 90.) Näin oli myös haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden työssä. Moniammatillisuudesta on alettu etsiä apua muun muassa sosiaalityön erityisosaamisen parempaan hyödyntämiseen sekä palvelujen laadun turvaamiseen. Tiimityö ja parityöskentely näyttävät olevan ne työmenetelmät, jotka tällä hetkellä nähdään tarpeellisina ja toivottavina kehityssuuntina. Ratkaisutapoja on erilaisia riippuen kunnan koosta ja yhteistyökumppaneiden määrästä. Tiimityö mahdollistaa moniammatillista ja organisaatorajat ylittävää yhteistyötä (Saikku & Kaasalainen 2001, 32). Myös alueellista yhteistyötä on viritelty kuntien yhteistyönä sekä VIOLA ry:n kanssa.

Perussosiaalityötä ja erityisosaamista

Sosiaalityössä yleisesti ollaan jälleen luopumassa kokonaisvaltaisesta työstä ja etsimässä tehokkuutta, laatua ja syvälle menevää osaamista erikoistumisesta työnjaossa. Kokonaisvaltaisen työotteen lisäksi sosiaalityössä edellytetään toisaalta pitkälle menevää erityisosaamista. Toiminta-alue kattaa elämisen alueiden koko kirjon, jolloin sosiaalityön asiantuntemukseen tarvitaan useiden erikoisalojen samanaikaista hallintaa (Pohjola 1998, 83). Erona aikaisempaan eriytyneeseen työskentelyyn näyttää olevan, että sosiaalityöntekijällä on kohderyhmän tarvitsemien palvelujen kokonaisvaltainen järjestelyvastuu. Esimerkiksi kokonaisvaltaiseen kuntouttavaan sosiaalityöhön siirtyminen on ratkaisu, jolloin sama sosiaalityöntekijä hoitaa kaikki kuntouttavan työn piirissä olevan asiakkaan tarvitsemat palvelut. (Saikku & Kaasalainen 2001, 31.)

Maaseudun kuntien sosiaalityöntekijät tekivät kokonaisvaltaista perustyötä sosiaalitoimistoissa. He tarvitsivat laaja-alaisesti tietoja ja taitoja hallitakseen kaikki sosiaalityön osa-alueet, mutta heidän piti hallita myös syvällisesti monia erityiskysymyksiä kuten juuri parisuhdeväkivaltaa. On kuitenkin mahdottomuus hallita

syvällisesti kaikkia niitä asioita, joita sosiaalityössä tulee eteen. Erityisosaamisen ja perusosaamisen kuten myös peruspalveluiden ja erityispalveluiden välillä ei ole selkeää rajaa: se on kuin veteen piirretty viiva. Joissakin sosiaalitoimistoissa, lähinnä pienemmissä kunnissa, parisuhdeväkivaltaa kokeneet asiakkaat olivat melko harvinaisia eikä niiden hoitamiseen ole voinut syntyä ammatillista rutiinia eikä oppia käytännöstä. Tilanteet ovat työntekijöille näin uusia ja ainutlaatuisia. Sosiaalityöntekijöistä saattoi havaita, että mitä enemmän työntekijä oli perehtynyt parisuhdeväkivaltaan, oli tehnyt tätä työtä, ollut projekteissa mukana ja oli kiinnostunut asiasta, niin sitä enemmän ja laajemmin hän työskenteli parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten kanssa. Työskentely muuttui jatkuvaksi ja lähes päivittäiseksi. Työkokemus syventää osaamista ja asiantuntijuutta. Kun työtä oli opeteltu teoriassa, käytännössä ja projekteissa, se muuttui perustyöksi ja perusosaamiseksi. Sosiaalityöntekijät toivat esille toivomuksensa jatkuvasta väkivaltakoulutuksesta, jotta saisivat uutta tietoa, palauttaakseen mieleen aiemmin opittua ja saadakseen rohkeutta.

9.3 Sosiaalityöntekijän jaksaminen

Sosiaalityöntekijän tunnekuormitus

Kohdatessaan parisuhdeväkivaltaa työntekijä joutuu kohtaamaan omat ja ympäristön asenteet, jotka kohdistuvat uhreihin ja väkivallan tekijöihin. Lisäksi hän saattaa joutua kasvostusten omien mahdollisten kokemustensa kanssa. Omien asenteiden tarkastelu on välttämätöntä. Työntekijä joutuu ristiriitaiseen tilanteeseen itsensä kanssa: hän näkee ja kohtaa tapahtuneen, mutta kokemus esimerkiksi oman ammattitaidon ja tietojen puutteesta voi johtaa avuttomuuden tunteisiin, puolustautumiseen, suojautumiseen ja kyynisyyteen. Avuttomuuden tunteita saattaa syntyä myös pitkään jatkuneissa tilanteissa, joissa työntekijä on pyrkinyt auttamaan parhaan kykynsä mukaan. Joskus työntekijä, halutessaan toimia nopeasti ja tehokkaasti väkivaltatilanteen ratkaisemiseksi, voi kokea kaikkivoipaisuuden tunteita. Tilanteet herättävät myös uhrin suojelun halua, tarvetta pelastaa hänet, pelkoa hänen puolestaan ja vihan, jopa inhon tunteita väkivallantekijää kohtaan. Auttaja kantaa autettavan tunteita ja tuntee niitä itsessään. Kun sitten vielä mies kieltää tapahtuneen väkivallan, syyllistää siitä naista, esittäen itsensä huolehtivaksi ja

rakastavaksi puolisosksi, voi työntekijäkin tunnistaa itsessään vihaa, inhoa ja väkivaltaisia piirteitä.

Ja jossakin oikeussalissa, ku miettii sitä, et ällötys, miten voi olla kaksnaamasta äijät, kun tietää tasan tarkkaan, mitä on tapahtunut, että vielä ilkee. Jotenkin semmonen - aika voimakkaitakin tunteita - että huomaa itsessään väkivaltaisia piirteitä, että vois mennä ja lyödä. Et lopeta tuo valehtelevinen, ja että oikeen kun ajattelee, että siellä laps on. (S10)

Tietysti semmonen ihmettely ja sääli ja sitten tulee semmonen joku raivon tunnekin, että on se nyt kumma, että lähe pois. Ei siinä nyt voi suoraan sanna, eikä piä päästää suustaan ulos. Mutta ei sitä voi ku ihmetellä, miten joku voi siinä tilanteessa olla. Vaikka myö ois mielestämme tehty kaikkemme, et meistä näyttäis, että on mahdollista lähteä pois. Ja sitten, jos sen toisen osapuolen kohtaa, sit tulee taas viha ja jopa inho, et mitä voidaan toiselle tehdä. Onhan ne silleen todella koskettavia ne jutut, jos yksityiskohtaisesti kerrotaan, mitä siinä on tapahtunut ja kuvailee sitä. Se onkin niitä asioita, mitkä saattaa jäähä sitten työpäivän jälkeen päähän, vaikka kuinka yrittäs jättää ne tänne. Ja varsinkin, jos ei tiä sitten, miten siinä voi auttaa. (S6)

Jollakin tavalla se on vaikeampaa. Ei kaikki sosiaalityö välttämättä ole sillä tavalla raastavaa, että siinä on pakko pohjamutia myöten tietää myös omat ajatuksensa ja asenteensa. Että kyllähän tässä on paljon helpompaa ja kevyempääkin. Mutta siinä jotenkin mennään pohjamutia myöten, että se on tosi vaativa juttu, koska se on aina hirveen ristiriitainen ja rankka kokemus myös sille joka kuuntelee sitä, siis myös työntekijälle. (S3)

Aineistoni sosiaalityöntekijät pitivät väkivaltatyötä yhtenä vaikeimmista ja haastavimmista sosiaalityön alueista. Työntekijä joutuu käymään omat arvonsa ja asenteensa läpi ”pohjamutia” myöten. Usein työntekijä tuntee avuttomuutta, tietämättömyyttä ja osaamattomuutta. Siinä on niin monenlaisia ahdistavia asioita mietittävänä, koskettavia tarinoita, kun niitä yksityiskohtaisesti kerrotaan. Työhön ei voi tulla rutiinia, kohtalot ovat aina ainutlaatuisia eivätkä ne tule joka päivä vastaan. Siinä on intensiivisyys omaa luokkaansa, siinä on mukana elämän-kuoleman-kysymys. Työntekijä itsekin kohtaa väkivallan uhkaa ja pelkoa, mutta työkyky pitää säilyttää. Asiakkaan ahdistus voi olla niin vahva, että se tarttuu työntekijäänkin ja vaarana on, että työntekijä lamaantuu ja joutuu samanlaiseen psyykkiseen kehään kuin uhri. Paha koskettaa työntekijääkin ja voimakkaiden tunteiden myötä ”huomaa itsessään väkivaltaisia piirteitä, että vois mennä ja lyödä (S 10)” (vrt. Lehtolainen, 1999).

Mun mielestä se on kaikkein vaikein osa-alue tässä sosiaalityössä. Se on vaativampaa, haastavampaa ja niin kuin mä silloin jo alussa mainitsin, et siinä on tää elämän-kuoleman kysymys. Et se vähän niinkun – mitenkä sitä kuvais – että ois joku korttipakka, jos siitä ottaa väärän kortin, niin se romahtaa koko systeemi. Et siinä voi väärällä

puuttumisella saada aikaan kaikessa karmeudessa vaikka sen, että se perhe kuolee, jos sitä ei osata tehdä oikein. Se on sillä tavalla ahistavaa, että sitä pittää niin tarkkaan mieltiä. Sen takia siinä on hirvee kynnys lähteä konkreettisia toimenpiteitä tekemään, nimenomaan silloin kun on lapsia. (S6)

Kyllä siinä vielä tullu sellasta tulisieluisuutta siinä asiassa. Siis siinä ei voi olla henkilökohtasii tunteita mukana, vaik ois kuinka paha väli. Vaan ihan samanlaisia minusta kuin lasten huostaanotot. Nehän on aina sellasii, et niitä ei voi ruveta ajattelemaan henkilökohtaisella tasolla just koskaan. Koska silloinhan siin tulee aina se sellanen hirmuinen viha ja kaikkee sellasta: ei tällasta voi olla. Ennen kaikkea monta kertaa sit se hirvee suuttumus sen puolesta: etkö sä nyt tajua ja lähe tästä pois, et tää on ihan kauheeta, et oot sie hullu. Varsinkin jos naisen, naisena naisen puolesta, niin monta kertaa saa raivon valtaan. Vaikka sit ammattitasolla tajuaa, ettei se niin helppoa ole. On joutunu sen jo ajat sitte tietysti tavallaan nöyrytymään näitten asioitten edessä. Alunhan sitä otti kaikki niin syvälle. (S4)

Vaikka työ on raskaiden tunteiden kuormittamaa, on siinä valoisat hetkensä. Sosiaalityöntekijät viihtyivät työssään ja kokivat työnsä haasteellisena. Ihmisten auttaminen ja oman työn kehittäminen antavat elämänsisältöä. Tunne, että on voinut olla avuksi asiakkaan vaikean elämäntilanteen ratkaisemisessa ja tuoda toivoa ja apua toisen elämään, kannustavat työssä jaksamiseen. Siinä voi olla todella avuksi ja joka kerta oppii asiakkaalta ja tilanteesta. Asiakkaat ovat voiman lähde.

Vihan tunteita oon joutunu käymään läpi, et ei oikein tiedä kehen kohdistaisi, jotenkin voimatonta vihaa ja sit pahan olon tunteita. Ihan sellasia ahdistaviakin. Ite ilmiöön, ni ne on aika monta kertaa ahdistavia juttuja, varsinkin silloin, jos se jatkuu se tilanne, et sitä ei saaha poikki. Ja jos mä tiedän, et sitä on esimerkiksi lapset seuraamassa, et lapset on läsnä, ni on kyllä aika kovia asioita – ne on ihan niitä ahdistavia. Mut on sitten myöskin ihan onnistumisen tunteita ja ammatillisen osaamisen tunteita. Et kyl tähän ilmiöön liittyen, ni on joskus tuntenu jotenkin ihan riemua siitä, että on osannut jonkun asian ja huomaa, et se kantaa, että mä oon opetellut tätä juttua ja mä oon saanu toisilta ammatillista tukea, niin tää asia etenee, ja et on ammatillista kasvua. (S1)

Sosiaalityöntekijät kokivat usein riittämättömyyttä ja avuttomuutta vaikean työn äärellä. Koko ajan on tunne, että pitäisi perehtyä ja osata paremmin, pitäisi päivittää tietoja. On niin paljon asioita, joista pitäisi tietää enemmän ja kaikkea pitäisi pystyä tekemään. Työntekijä on sitten monta kertaa ihmeissään, hämmentynyt, neuvoton ja voimaton – aivan kuten kuten asiakas. Jotkut työntekijöistä olivat enemmän tietoisia väkivaltailmiöstä, opiskelleet ja työstäneet asiaa sekä käyneet prosessia omien tunteiden tasolla, omaa kasvuprosessia. Ajan ja kokemuksen myötä tulee armolliseksi itselleen, eikä kuvittelekaan, että kaiken tietää ja kaiken hallitsee. Kaikkietävyydelle ei ole sijaa. Ammatillisena tekee sen mikä siinä on tehtävissä eikä vaadi itseltään enempää.

Siinä on monenlaista prosessia, että tietysti on se ammatillinen prosessi ensinnäkin, kuvasin jo tossa aikaisemmin, että on erilaista: ensin on havahtunu siihen ongelman vakavuuteen ja sitten ehkä tullu semmonen hätäännyys, että apua, että miten mä voin ikinä näitä ihmisiä auttaa ja voiko sosiaalityö millään tavalla vaikuttaa tässä. Ja se on ollu se yks prosessi. Mut että omien tunteiden tasolla, niin mun mielestä se on äärimmäisen raskas työsarka ja ollu tietyllä tavalla jossain vaiheessa. Olen tavallaan heittäytyny jossakin tilanteessa aika tunteellakin mukaan siihen, et sitäkin on ollu. Se on kuulunu siihen omaan kasvuprosessiin ja niin kuin kerroin, että oon ollu henkilökohtaisesti siellä muuttamassa ja pakkaamassa ja fyysisesti läsnä tukemassa muutossa. Että on ollu niin iso tarve pelastaa tämä ihminen pois siitä pahasta tilanteesta. Elikkä se on ollu se yks vaihe. Ja sit on ollu se semmonen neuvottomuuden tunne, ettei omat keinot ole riittäneet ja en ole voinut riittävästi tukea ja muuttaa tätä ihmistä sellaiseksi, että hän kykenisi sitten ratkaseen sen tilanteensa. Mut että ehkä tällä hetkellä se oma ajattelu ja tunne, tunne-elämä on sillä tasolla, että se on sen ihmisen omaa elämää ja et mä teen työntekijänä sen mitä siinä tehtävissä on ja ymmärrän sen tilanteen vakavuuden ja kaikin keinoin, mitä käytettävissä mulla työntekijänä on, niin haluan auttaa ja tukea sen tilanteen ratkaisussa ja ehkä sen tekijänkin auttaminen on tullu viime aikoina tärkeämmäksi. Et jotenkin näkee vielä enemmän kokonaisena sen jutun, et se ei ole vain sen uhrin pois pelastamista vaan, että se on sen koko tilanteen selvittelyä enemmänkin se oma työskentely. Mut et nimenomaan nään, et se on niiden ihmisten vastuuttamista omasta tilanteestaan, et se on heidän juttunsa ja he itse ratkaisevat. Et me voidaan työntekijänä parhaimmillaan vähän siinä olla jotenkin rinnalla kulkijana ja tukee ja auttaa, mut että he itse sit viime kädessä ne ratkasut tekee. Mut et monenlaiset tunteet siellä on ollu nyt tän prosessin aikana, että semmonen valtava hätä ja pelko ja viha ja neuvottomuus ja kaikki tunteet on ollu mukana siinä. (S7)

Toisinaan sosiaalityöntekijän usko siihen, että parisuhdeväkivaltaa kokenut nainen voimaantuisi irtautumaan väkivaltaisesta suhteesta, tahtoo horjua. Mielessä on ennakoiteja, että nainen palaa miehen luo ja väkivalta jatkuu. Työntekijät kokevat tällaiset ajatukset ja tuntemukset vääriksi, koska he tietävät sellaisen vievän pohjaa omalta työltä. Epäusko ja toivottomuus tietysti heijastuvat myös asiakkaaseen. Sosiaalityöntekijät korostivat velvollisuudentuntoaan, he kyllä tekevät työnsä ja parhaansa. Vaikka ei aina niin hyvin jaksakaan, niin työnsä he tekevät. Parisuhdeväkivalta-asoiden ja siihen liittyvän lastensuojelun parissa työskentely tuo mukanaan usein tilanteita, tunteita ja vaihteita, joissa asian parissa työskentely tuntuu kokeneestakin työntekijästä taatusti vastenmieliseltä. Siitä huolimatta ammatilliseen vastuuseen kuuluu myös vastenmielisten asioiden hoitaminen (Paavilainen & Pösö 2003,51).

Sosiaalityössä on kestettävä toivottomuutta, kyettävä jakamaan sitä yhdessä asiakkaana olevan ihmisen kanssa ja toisaalta jaksettava pitää yllä toivoa. Sosiaalityön tehtävänä on

yrittää etsiä ja luoda asiakkaille uusia toiminnan mahdollisuuksia (Särkelä 1993). Sosiaalityöntekijän tehtävä on auttaa ihmisiä löytämään itsessään olevia käyttämättömiä mahdollisuuksia, saamaan omia voimavaroja käyttöönsä. Tehtävä ei vain ole niitä kaikkein helpoimpia silloin, kun elämäntilanne on monelta ulottuvuudeltaan todella vaikea ja usko omiin mahdollisuuksiin on perin pohjin horjunut. Toivottomuus on tarttuvaa laatua ja se voi saada valtaansa myös ne sosiaalityöntekijät, jotka työskentelevät monella tavoin marginalisoituneiden ihmisten kanssa. (Granfelt 1998, 141.)

Miten pitää yllä työkykyä?

Kun työssä joutuu tekemisiin näin vaikeiden asioiden kanssa, se voi viedä työntekijän voimia, ellei siihen kiinnitetä erityistä huomiota. Työntekijöiden tukeminen on avainasemassa. Perttu ja Söderholm (1998, 27) kirjoittavat, että ellei työntekijä saa tukea ja mahdollisuutta tunnistaa ja keskustella tunteistaan esimerkiksi työnohjauksen tai debriefing-kokousten (jälkipuinti) muodossa, seurauksena on puolustautuminen ja suojautuminen, joka voi johtaa uupumiseen työssä. Väsyminen puolestaan voi johtaa kyynisiin asenteisiin, tunne-elämän ylikuormittumiseen ja loppuun palamiseen, avuttomuuden ja epäpätevyiden tunteisiin. Kyky nähdä asiakkaan voimavarat ja vahvuudet katoaa. Ammatillinen perspektiivi voi kadota työssä, mikä näkyy ylihuolehtivuutena ja väkivaltaa kokeneen tunteisiin samaistumisena. Työntekijän uupumus voi johtaa myös työmoraalin laskuun, apatiaan, väkivaltaa vähättelevään ja aliarvioivaan käyttäytymiseen, verbaaliseen tai emotionaaliseen väkivaltaan muita kohtaan (asiakkaita, työtoveria, oman perheen jäseniä).

Työntekijöiden tukemisen keinoja ovat koko työyhteisön hyvinvointia lisäävät tekijät, jotka tukevat henkilöstön jaksamista ja muuta ammatillista kehittämistä. Tärkeimmiksi keinoiksi pitää yllä työkykyä näissä haastavissa ja raastavissa väkivalta-asioissa haastattelemalla sosiaalityöntekijät näkivät hyvän työyhteisön, yhteistyön muiden toimijoiden kanssa, asiantuntija-avun saamisen, areenat, joilla voi käydä keskustelua sekä koulutuksen. Kun työilmapiiri ja yhteistyö on hyvää, vaikeuksia ja onnistumisia voidaan jakaa (Isoherranen 2005, 161).

Aineistoni sosiaalityöntekijät kertoivat, että oma työyhteisö on keskeinen tekijä työntekijän jaksamiselle, parhaimmillaan merkittävä voimavara ja sosiaalisen tuen antaja

(ks. Niemelä & Hämäläinen 2001, 18). Oman toimiston kollegat, työpari ja yhteistyöihmiset auttavat jaksamaan työssä, heidän kanssaan voi vaikka päivittäin keskustella ongelmista ja käydä läpi tunteita. Yhteistyö omassa tiimissä tai moniammatillisessa työryhmässä ehkäisee väsymistä ja auttaa löytämään ja hyödyntämään erilaisia vaihtoehtoja auttamisessa. Viranomaisten verkostoituneella yhteistyöllä voidaan jakaa vastuuta ja tehtäviä, jolloin yhteen työntekijään ei kohdistu niin suurta kuormitusta kuin yksin työskennellessä. Selkeä ja sujuva yhteistyö antaa lisää voimavaroja.

Haastattelemissani työntekijöissä oli niitäkin, joilla ei ollut omassa yhteisössä ketään kollegaa, jolta olisi saanut vertaistukea. Esimiehetkin olivat joskus etäisiä eivätkä halunneet puuttua asiakastyöhön. Tällöin paikalliset ja alueelliset työryhmät saattoivat toimia keskusteluareenana. Olennaista sosiaalityöntekijöiden osaamiselle ja jaksamiselle olivat olleet monet väkivalta- ja projektit, kokeilut sekä VIOLA ry:n toimipiste, jossa sosiaalityöntekijät kokoontuvat keskustelemaan, purkamaan tuntemuksiaan ja saamaan tukea työhönsä. Monet haastateltavista pitivät hyvin tärkeänä sosiaalityöntekijöiden yksin työssä-ryhmää, josta haetaan ja saadaan omaa voimaantumista.

RL: Onhan sellaisiakin, että on yksin työssä.

S7: Aivan. Mä en ymmärrä miten semmosessa työssä jaksaa. Mä en varmaan kyllä ite selviytyisi. Hirveen hyvä voimavara on se, että on aina voinu jakaa näitä asioita ja oikeesti on saanu tukea ja on voitu yhdessä jakaa sitä avuttomuuden tunnetta ja neuvottomuutta, ni se on myöskin semmonen työntekijää voimavaraistavaa, että ei jää sen avuttomuuden uhriksi sillä tavalla sitten yksin. (S7)

Pertun ja Söderholmin (1998, 28) mukaan koulutus, tietotaidon lisääminen, säännöllisesti järjestetty työnohjaus sekä konsultaatiomahdollisuudet ehkäisevät tehokkaasti työssä uupumista. Sosiaalityöntekijöillä ei ollut juurikaan työnohjausta meneillään. VIOLA ry:ltä oli kuitenkin mahdollista saada konsultaatioapua ja työnohjauksellista tukea väkivalta-asioissa.

Kaikki haastateltavat katsoivat tarvitsevansa koulutusta parisuhdeväkivallasta. Ilmiön erityisyyden vuoksi tarvitaan erityistä, syvällistä tietoa. Useimmat olivat olleet muutaman päivän koulutuksessa, mutta siitä oli jo kulunut aikaa. Heidän mielestään tarvitaan jatkuvasti tietojen päivittämistä ihan perusasioissakin, tunnistamisessa ja puheeksiottamisessa, auttamismenetelmissä jne. Myös uudet työntekijät tarvitsevat

koulutusta aiheesta. Joku ehdotti järjestettäväksi erikoistumiskoulutusta, joka olisi useamman opintoviikon pituinen prosessikoulutus. Asiaan perehtyneet ja asiantuntevat kouluttajat voivat levittää tietotaitoa, innostusta sekä antaa rohkeutta ja vahvuutta puuttua väkivaltaan. Sosiaalityöntekijät pääsivät yleensä helposti koulutukseen, ilmoitusluonteisesti, jos vain itse halusivat. Alueella järjestettävät koulutukset ovat useimmiten ilmaisia, mutta työpaikalta poissaolo aiheuttaa taas ruuhkaa ja kiirettä työssä. Moni kertoi, että koulutus ja opiskelu ovat henkireikä työssä ja se antaa voimia. Tietoa saa myös kirjallisuudesta, mutta aikaa lukemiseen ei työaikana ole.

Mulle nyt jäi itelleni päällimmäiseksi, pitää ihan ruveta miettimään sitä koulutusasiaa. Et pitäs järjestää verkostokoulutus, missä ois eri alojen toimijoita, ja taas päivitetäs nää perheväkivaltatiedot. Koska ihan selvästi tässä on meilläkin taas käymässä niin, että kun se asia jää siihen arkeen kaikkineen, niin se painuu. Se pitäs nostaa tietyin väliajoin pintaan. Se oli älyttömän hyvä se Violan järjestämä prosessi aikanaan, et sitä käytiin aina silloin tällöin läpi, se pysyy tuoreena mielessä. Niitä tapauksia löytyy silloin paljon herkemmin ja tiiviimmin, kun silloin, kun se jää sinne arkeen. Sitä ei huomata kysyä. (S11)

No varmaan lukea jostain alan lehdistä ja koulutuksista, omaa ylipäätään mitä ajassa tapahtuu ja kuuntelemalla mitä muualla tehhään. Musta tää kunta on sillä tavalla hyvä ollut, työaikana, että jos täällä keksii vaikka hölmönkin idean tai hullun idean tai semmosen jotenkin mitä ei oo ennen toteutettu, niin kyllä täällä saa käyttää semmosta luovuutta. Eikä ne välttämättä es maksakkaan sitten, saa kokeilla kyllä erilaisia keinoja ja menetelmiä, jos vaan keksii. Tietysti koulutuspäivät on sillee hyviä, että siellä sitten se kollegoitten kanssa ajatusten vaihto ja onhan me sitten käyty tutustumiskäynneillä. (S6)

Työntekijän on tärkeää saada kohdata ja keskustella omista perheväkivaltatyöhön, uhreihin ja väkivallantekijöihin liittyvistä tunteistaan. Ellei hän sa tähän tukea ja tilaisuutta, perheväkivaltatyö saattaa johtaa hänet uupumiseen ja loppuun palamiseen. Tilanne voi johtaa kyynisiin asenteisiin, väkivallan aliarvioimiseen ja kieltämiseen sekä asiakkaiden tunnetason hylkäämiseen. Työntekijä saattaa tulla myös skeptiseksi uhrin kertomusta kohtaan ja samaistua väkivallantekijän tunteisiin. Perheväkivaltatyö vaatii työntekijältä ristiriitaisten tunteiden sietokykyä ja omien pelkojen ja reaktioiden voittamista. Ammatillisuuden ja optimismin säilyttäminen edellyttää työntekijän tukemista työnhajauksella, konsultaatiolla ja neuvonnalla. (Perttu 1999a, 78.)

Myös työskentelytapaan vaikuttamalla voidaan osaltaan keventää työn kuormittavuutta ja henkistä raskautta. Työntekijän olisi tärkeää priorisoida tehtäviä. Työntekijän on tärkeää lisäksi rajata oma vastuu ja hyväksyä auttamisessa olevia esteitä (Perttu 1999a, 78 - 79). Pitää muistaa oma ammatillisuus, että tekee työtä ja kohtaa ihmiset ihmisinä ja heidän oman elämänsä.

No auttanu on varmasti se ymmärrys, että se on niiden ihmisten omaa elämää, ja et meidän keinot on rajallisia joka tapauksessa. Et jotenkin siinä suhteellisuuden löytäminen, että kun yleensäkin, niin ongelmia on niin valtavasti, että tekee sen oman osuutensa, ja kaikkee ei voi muuks muuttaa. Eikä sosiaalityön työ voi pelastaa tosiaan näitä kaikkia ihmisiä niitten omista pulmista. Että se on varmaan se tärkein niin jotenkin tajuta se, että nää suhteet, mitä nyt ylipäättään on tehtävissä. (S7)

Ja jos valitsee sen puolen, että hyväksyy väkivallan, niin siinä meidän on tavallaan ihan turha lähteä jotain pikku osa-alueita lieventelemään tai muuttamaan. Elikkä se täytyy olla musta puolesta tai vastaan. Oma idea siitä ehdottomasta väkivallattomuudesta. Siinä en oo lähteny kauppaa käymään ollenkaan. Oon päättäny, että minä uskon siihen hyvään, että väkivaltaa ei tarvita, että elämässä, tässä elämässä voidaan elää ilman väkivaltaa. Ja sitä kun en rupea epäilemään, jaksaa. (S3)

10 POHDINTA JA SUOSITUKSET

Anneli Pohjola (1998, 14) toteaa raportissaan Sosiaalityön yliopistollisen koulutuksen kehittäminen, että sosiaalityö jäsentyy yhteiskuntatieteen alaksi, joka tutkii sosiaalisen toteutumista yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan suhteissa. Sen erityisalueita ovat sosiaalisten ongelmien ja niiden muutoksen analyttinen jäsentäminen tieteellisen ajattelun välinein. Se edellyttää niin tutkimuksellisesti kuin ammatillisesti tai opetuksellisesti kykyä eritellä (diagnosoida) yksilöiden ja ryhmien selviytymisongelmien kytkeä, vaikuttaa niihin muuttavasti (interventio) sekä vahvistaa ihmisten voimavaroja ratkaista tilanteitaan (empowerment). Sosiaalityö ymmärretään erityisesti muutostyönä. Asiakkaiden ongelmanratkaisuprosessien ohella muutokseen liittyy myös vaikuttaminen yhteiskunnallisiin prosesseihin ongelmia ehkäisevästi (preventio) sekä oikeudenmukaisuuden ja sosiaalisten oikeuksien toteutumiseen (yhteiskunnallinen advocacy).

Viime vuosien yhteiskunnan muutokset ovat vahvistaneet tarvetta kuntouttavaan sosiaalityöhön, joka voidaan ymmärtää monimuotoisena muutostyönä. Kuntouttava sosiaalityö on sosiaalityön ydintä. Kuntouttavaan sosiaalityöhön on liitetty empowerment-käsite, joka kiinnittyy vahvasti suhteisiin ja valtaan. Empowermentin tuloksena asiakas löytää sekä ottaa käyttöönsä unohdettuja ja uusia voimavaroja. Sosiaalityön problematiikka liittyy tulevaisuudessa entistä enemmän toimintavoimaa vahvistavien yksilöllisten valintojen tekemiseen, arkielämän elämäntapaan, ihmisten valtaistamiseen, voimavaraistamiseen, empowermentiin (Raunio 1999, 376 - 377). Sosiaalityöltä odotetaan aktivoivaa, kuntouttavaa ja verkostoituvaa työtettä. Kuntouttavan työn elementtejä ovat mm. voimaantuminen, voimavarakeskeisyys, toimijuus, osallisuus, vastuullisuus, täysivaltaisuus, elämän näköalojen avaaminen.

Aineistoni sosiaalityöntekijöiden mielestä väkivaltatyö on perussosiaalityötä ja kuntouttavaa, muutokseen tähtäävää sosiaalityötä. Sitä voidaan pitää yleissosiaalityön erikoissosiaalityönä. Sosiaalitoimistoilla on tärkeä merkitys parisuhdeväkivallan auttamistyössä, sekä kriisityössä että pitempiäaikaisessa auttamistyössä. Pienissä maaseudun kunnissa ei ole paljoakaan muita palveluita tarjolla ja erityispalveluitakin, kuten esimerkiksi turvakotipalveluita ja kriisipäivystystä, on vaikeasti saatavissa ja ne ovat kaukana. Avainasemassa on paikallinen palvelujärjestelmä, sosiaali- ja terveydenhuolto, jonka tulee kohdata naisasiakkaat väkivallan uhreina, mutta lähteä työssään heidän selviytymisensä tukemisesta. Naisen työskentelyprosessille on annettava tilaa, ja väkivaltaa käyttävää miestä on autettava naisen selviytymistä tukevasta työstä erillään (Pohjoisvirta 2001, 148). Keskeiseksi käsitteeksi, ydinkategoriaksi, tutkimuksessani nousi voimavaraistaminen.

Tutkimukseni osoittaa, että haastattelemani maaseudun pienten kuntien sosiaalityöntekijät ovat kohdanneet työssään parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia, lukumäärissä ja esiintymistieheydessä on kuitenkin suuria eroja: muutamasta tapauksesta vuodessa jatkuvaan parisuhdeväkivallan läsnäoloon työskentelyssä. Ilmiö on tullut näkyväksi sosiaalitoimistoissa. Sosiaalityöntekijät tuntevat ja hallitsevat parisuhdeväkivalta-ilmiön saamansa koulutuksen, projektien ja kokemuksen myötä. Etelä-Savon alueella erilaisilla väkivaltaprojekteilla ja erityisesti kansalaisjärjestön aloittamalla VIOLA ry:llä on ollut merkittävä osuus sosiaalityöntekijöiden tietoisuudelle parisuhdeväkivallasta ja sen näkyväksi tekemiselle. Koska aihe-alue on vielä kovin uusi,

niin tutkimuksellisesti kuin käytännössä työntekijöille, sosiaalityöntekijät tarvitsevat mielestään jatkuvaa koulutusta aiheesta. Erityisesti ilmiön tunnistamisesta, käytännön työmenetelmistä ja auttamiskeinoista heillä ei ole riittävästi tietoa ja taitoja. Sosiaalityöntekijät painiskelevat vaikeiden, ennakoimattomien ja tuhoisien seurausten kanssa työskennellessään parisuhdeväkivaltaa kokeneitten naisten kanssa, ristiriitaisissa tilanteissa.

Sosiaalityöntekijät ymmärsivät roolinsa väkivaltaa kokeneen naisen rinnalla olijaksi, kanssakulkijaksi ja aktiiviseksi asianajajaksi matkalla väkivallasta vapaaksi: naisella on joku, johon voi luottaa, joka ei hylkää eikä tuomitse, joku joka on rinnalla, taluttaa ja vie eteenpäin, joku, joka jaksaa uskoa pieniinkin muutoksiin. On joku, joka kuuntelee, uskaa, herättää toivoa. Sosiaalityöntekijä on myös käytännön asioista huolehtija ja elämän edellytysten turvaaja. Hän voi olla voimavara asiakkaalle. Sosiaalityöntekijöiden työskentelyä väkivaltaa kokeneitten naisten auttamiseksi luonnehtii yksilöllinen, asiakkaan elämäntilanteen ja ongelman mukaan joustavasti muuntuva työskentely ja verkostojen kanssa tehtävä yhteistyö (Laurila 1990, 36; Kemppainem ym. 1998).

Sosiaalihuollon erityispalvelut

Sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuudessa on tärkeää kokemuksellisuus ja taitojen kerrostuminen perusammattin ja koulutuksen päälle, asiantuntemus rakentuu formaalisesta tiedosta, osaamisesta ja hiljaisesta taitotiedosta. Sosiaalityössä tarvitaan niin yleissosiaalityön erityisiä asiantuntijoita kuin spesifeihin kysymyksiinkin kohdentuvaa syvenevää osaamista. Väkivaltatyössä tarvitaan vankkaa sosiaalityön ydinosaamista, joka on kokonaisvaltaisuudessaan erityistä osaamista ja asiantuntijuutta edellyttävää työtä, mutta myös erikoistunutta parisuhdeväkivaltailmiöön perehtynyttä erityisosaamista. Sosiaalialan erityisosaaminen voidaan nykyisessä yhteiskunnallisessa toimintaympäristössä määritellä kansalaisten monimuotoisista tarpeista lähteväksi ammatilliseksi osaamiseksi, joka ilmenee työn sisällöllisenä vaativuutena (Filppa 2002, 71).

Asiakkaiden palvelutarpeiden tyydyttämiseksi kunnissa pyritään mm. lähipalveluja kehittämällä sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyössä vastaamaan vaativiinkin palvelutarpeisiin. Erityispalvelun tai -osaamisen paikallinen tuottaminen

peruspalveluissa on hyvinkin mahdollista tiettyyn rajaan saakka, mutta se edellyttää työntekijältä ja organisaatiolta erityisosaamisen valmiuksia, koulutusta, erityistason konsultaatio- ja työnohjausmahdollisuuksia sekä paikallisten palvelujen ja työmenetelmien jatkuvaa kehittämistä. Monet haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat hankkineet koulutusta ja valmiuksia väkivaltatyöhön sekä konsultaatiota ja yhteistyöverkostoja työskentelynsä tueksi. Erityisosaaminen, ammattipätevyyden jatkuva kehittäminen ja toimintaan liittyvä kehittämistyö liittyvät aina yhteen. Sosiaalityöntekijät olivat halukkaita kehittämään erityisosaamistaan, heille pitää antaa siihen käytännössä mahdollisuus. Sosiaalityön tehtävien lisääntyminen ja asiakkaiden ongelmien monimutkaistuminen koskee myös maaseudun pieniä kuntia ja sosiaalitoimistoja, kuten myös sosiaalityön kasvaneiden palvelutarpeiden ja olemassa olevien resurssien ristiriita. (Marjamäki ym. 1998, 35 - 36; Raunio 2003, 34.)

On selvää, ettei perustyöntekijä voi hallita syvällisesti pohjiaan myöten tarvittavaa työtä jokaisessa tapauksessa, eikä se ole tarkoituksenmukaistakaan. Sesse-työryhmä on pitänyt tarpeellisenä, että perustyöntekijä oman perustyönsä ohella hallitsee paremmin yhden tai pari osa-aluetta, ja että hän voi systemaattisesti kartuttaa ja ajantasaistaa tietojaan ja taitojaan jollakin erityisalueella. Keskeistä on, että työntekijällä on verkostot ja kanavat erityisosaajiin ja erityispalvelujen tuottajiin silloin, kun niitä tarvitaan. Erityisosaamisen järjestäminen ja ylläpitäminen edellyttää palvelujen oikeaa porrastamista, riittävää väestöpohjaa ja sen myötä usein ylikunnallista yhteistyötä. (Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997, 4, 46.)

Pienten maaseudun kuntien asema on todellisuudessa hyvin haavoittuva; sosiaalityön ammatillinen osaminen on usein yhden henkilön varassa, joka vastaa niin sosiaalitoimen hallinnosta kuin asiakastyöstäkin. Vaikka kunnissa olisi vain yksi työntekijä, ei edes pitkien poissaolojen ajaksi useinkaan palkata sijaisia, joten käytännössä kunnissa voidaan joutua olemaan ilman riittävää sosiaalityön asiantuntemusta hyvinkin usein ja pitkiäkin aikoja. (ks. Saikku & Kaasalainen 2001, 3.) Työntekijöiden vaihtuvuus on suuri eikä päteviä työntekijöitä tahdo saada maaseudun pieniin sosiaalitoimistoihin. Viimeaikaisen ammatillista sosiaalityötä koskevan keskustelun keskeiseksi teemaksi on nostettu pula koulutetuista, pätevistä sosiaalityöntekijöistä. Sosiaalityöntekijäpula ja työntekijöiden jatkuva vaihtuvuus heikentää asiakkaan saaman palvelun laatua ja saatavuutta sekä vaarantaa kansalaisten sosiaaliset perusoikeudet (Raunio 2004, 40).

Yhteistyötä

Yhteisöllisen sosiaalityön lisääntymisen on nähty liittyvän hyvinvointivaltion muutoksiin, joiden myötä julkisen sektorin, valtion ja kuntien tehtäviä siirrettiin kolmannelle sektorille, erityisesti järjestöille. Yhteisöllisen ajattelun on tulkittu näkyvän siinä, että sosiaalisten verkostojen, vapaaehtoistyön ja oma-apuryhmien toiminta on profiloitunut osaksi kolmatta sektoria. Tämän kehityksen tuloksena on syntynyt erilaisia alueellisia sosiaalityön hankkeita, jotka on toteutettu julkisen sektorin ja kolmannen sektorin yhteistyönä. (Raunio 2004, 63.) Maaseutusosiaalityön juuret ovat myös yhteisöllisessä sosiaalityössä. Maaseudun sosiaalityöntekijöiden työkäytäntöihin kuuluikin selvittää parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen verkostot ja niiden tarjoama apu. Haastateltavat kuitenkin totesivat, ettei maaseutu ole enää perinteinen yhteisöllinen paikka, vaan monimuotoinen, jossa asuu monenlaisia ihmisiä, siellä kauan olleita ja sinne muuttaneita. Kaikilla ei ole sukulaisia, ystäviä tai lähiverkostoja, joilta voisi saada apua väkivaltatilanteessa. Muutoin maaseutu lyö leimansa ihmisten elämään: kaikki tuntevat kaikki, asiakkaat ja työntekijät, sosiaalinen kotrolli toimii ja parisuhdeväkivaltaan suhtaudutaan usein hyväksyvästi – ainahan sitä on ollut ja naisen paikka on pitää perhe koossa. Miten käy niille naisille, joilla ei ole omia verkostoja ja jotka eivät uskalla häpeissään ja peloissaan kyselemään apua viranomaisilta? Maaseudulla ei voi jäädä sen varaan, että sosiaalinen verkosto voisi yksin auttaa parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia. Tarvitaan virallisia palveluketjuja. Yhteiskunta ei ole onnistunut vielä luomaan riittäviä palveluja kodeissa tapahtuvan väkivallan estämiseksi tai väkivaltakierteessä kamppailevien ihmisten auttamiseksi. Kysessä ei ole vain sosiaalihuollon asia vaan koko kunnan asia.

Maaseudulla työskentelyä helpottavina tekijöinä sosiaalityöntekijät nostivat esille sektorirajat ja kuntarajat ylittävän työtavan ja moniammatillisen yhteistyön. Yhteistyötahojen toimijoiden henkilökohtainen tuttuus ja aikaisempi yhdessä toimiminen helpotti yhteistyötä. Työn kehittämiseksi he toivoivat yhteisten pelisääntöjen sopimista, vastuunjakoa ja vastuuhenkilöstä sopimista. Myös yhteistä ymmärrystä parisuhdeväkivallasta ilmiönä tarvitaan, jotta osattaisiin toimia samansuuntaisesti auttamistyössä ja välttyttäisiin leimaavilta asenteilta.

Yhteistyötä vaikeuttavat tekijät voidaan puolestaan hahmottaa kunnan pienuudesta, resurssien vähäisyydestä ja vanhasta sektorirajoihin kiinnittyvästä työtavasta johtuviksi. Myös salassapitosäännöksissä näkyvä lainsäädännön aiheuttama joustamattomuus vaikeuttaa yhteistyötä. Resurssien vähäisyys mainittiin myös usein ongelmana. Henkilöstöön kohdistuvat paineet tuotiin erityisen usein esille. Yhteistyökumppaneilta tai sosiaalitoimesta puuttuivat vastuuhenkilöt. Samoin henkilökuntaa oli liian vähän tai henkilöstö vaihtuu usein. Pienessä kunnassa ei ole kaikkia tarvittavia yhteistyötahoja. Yhteistyön välttämättöminä edellytyksinä pidettiin, että yhteistyöorganisaatioissa on sovitut vastuuhenkilöt ja että henkilöstöllä on aikaa. Tuttujen asiakkaiden todettiin helpottavan yhteistyötä useimmiten. (vrt. Eronen ym. 1995, 85.)

Moniammatillisessa yhteistyössä onnistuminen edellyttää selkeää ammatti-identiteettiä, jäsentynyttä käsitystä omasta osaamisen alueesta ja kehittyntä tiedollista ja teoreettista viitekehystä, joka auttaa orientoitumaan työssä ja määrittelemään sen ydinkohtia. Tämän lisäksi tarvitaan ihmissuhdetaitoja ja verkostossa toimivien muiden ammattiryhmien työn riittävää tuntemusta. (Niemelä ym. 1997, 35.) Moniammatillinen yhteistyö on tullut jäädäkseen. Se vastaa niihin moniin suuriin kehityshaasteisiin, joita tällä hetkellä eri alueilla esiintyy. Näitä haasteita ovat erityisesti: kokonaisvaltainen lähestymistapa asiakkaan ongelmiin (erikoistumispyrkimyksissä) ja verkostojen huomioiminen, asiakaslähtöisyys, tasa-arvoinen ja joustava yhteistyö ja työhyvinvointi (Isoherranen 2005, 160).

Sosiaalityön voimavarat riippuvat myös sosiaalityöntekijöiden jaksamisesta. Haastattelemani sosiaalityöntekijät kokivat kukin eri tavalla jaksamisensa. Toiset uupuvat kiireisessä, laaja-alaisessa, pirstaleisessa ja tunnekuormittavassa maaseudun sosiaalitoimiston sosiaalityössä. Yhden tai kahden henkilön työpaikan sosiaalityö on hyvin haavoittuvainen ja tilanne kohtuuton, kun joutuu työskentelemään usein yksin vaikeiden asioiden parissa. Aulikki Kananojan (1997, 76) selvityksen yhteydessä on käynyt ilmi, että mm. viime vuosien kasvanut työmäärä on johtanut siihen, että monet sosiaalityöntekijät tekevät työtä jaksamisen ääri rajoilla. Sosiaalityössä on muutoinkin työntekijän psyykkistä kestävyys kuluttavia tekijöitä.

Sosiaalityöntekijän voimavaraistuminen

Käydessäni läpi haastatteluja, koodatessani ja analysoidessani aineistoa minulle tuli ajatus, ensin joku häivähdys, mutta joka vain vahvistui: sosiaalityöntekijät ja parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset olivat usein kuin samanlaisessa voimattomuuden tilassa ja tilanteessa. Ensiksikin haastateltavat olivat kaikki myös naisia, kuten sosiaalityöntekijöistä suuri osa. Vaikka sosiaalityöstä puhutaan useimmiten sukupuolettomasti modernin ammatillisuuden ja tasa-arvoideologian hengessä, sosiaalityötä sukupuolistaa - naisistaa – muun muassa se, että ammatti on historiallisesti kehittynyt naisten vapaaehtoisesta hyväntekeväisyystyöstä ja sen ammatillistumiskehitykseen liittyy myös sukupuolistuneita kamppailuja. Suomessa yli 90 prosenttia sosiaalityöntekijöistä ja sosiaalityön opiskelijoista on nykyisellään naisia (Marjamäki ym 1998; Kuronen ym. 2004, 5). Sosiaalityöntekijät kantavat naisina myös yleisesti naisiin kohdistuvaa kulttuurista, sosiaalista ja työelämässä vallitsevaa epätasa-arvoa.

Toiseksi väkivalta koskettaa ihmisenä olemista, eikä työntekijä voi sulkea työssään ulos omia tunteitaan. Pahoinpitelytilanteen ja asiakkaan tunteiden kohtaaminen koskettaa. Riitta Granfelt (1998, 177) sanookin, että sosiaalityön eettisyys toteutuu kauneimmillaan avuttomuuden, syyllisyyden ja kärsimyksen arkisessa jakamisessa. Auttajat joutuvat osalliseksi naisten tunteisiin, he pelkäävät naisten ja lasten puolesta, mutta myös itsensä puolesta kohdatessaan väkivaltaisia asiakkaita. Tilanteet voivat olla hengenvaarallisia. Sosiaalityöntekijä kantaa mukanaan väkivaltaa kokeneitten naisten kokemuksia ja tunteita: voimattomuutta, pelkoa, vihaa väkivallan keskellä elävien naisten puolesta. Sosiaalityöntekijälle väkivallan tarkastelu uhrin näkökulmasta on vaativaa, sillä se edellyttää tuskan jakamista, sitoutumista ja väkivallan mahdollisuuden, oman uhriutumisen kohtaamista. Työntekijöillä on vaara joutua samaan avuttomuuden, epätoivon ja pelon ja ahdistuksen tilaan kuin hänen kohtaamansa väkivallan verkossa elävät naiset. Tuntiessaan avuttomuutta, osaamattomuutta ja ristiriitaisia odotuksia työntekijät voivat alkaa myös aliarvioida, väheksyä ja torjua väkivaltaa sekä puhua leimaavasti. He voivat näin väsyä työhön, menettää työkykynsä ja ammatillisen perspektiivinsä, jos he eivät pysty voimavaraistumaan naisten kanssa. Työntekijän tulee tuntee itsensä turvallisiksi ja luottavaiseksi väkivaltaa käsitellessään. Työntekijän oma sisäinen turvallisuus auttaa myös uhria savuttamaan emotionaalista kontrollia tilanteeseensa (Lehtonen ja Perttu 1999, 74).

On perusteltua kysyä, voiko sosiaalityöntekijältä edellyttää työskentelyn jatkamista potentiaalisesti väkivaltaisen asiakkaan kanssa. Kumpi on ensisijaisempaa, asiakkaan tarve saada ammattiapua vai työntekijän oikeus fyysiseen koskemattomuuteen? On kuitenkin huomattava, että sosiaalityöntekijällä on oikeus huolehtia omasta hyvinvoinnistaan sekä oikeus työsuojeluun ja turvallisuuteen. Asiakkaan parhaaksi toimiessaan työntekijän ei tarvitse unohtaa henkilökohtaista hyvinvointiaan ja turvallisuuttaan. Työntekijä voi esimerkiksi kieltäytyä tehtävästä, johon sisältyy väkivallan uhka. (Talentia 2004; Raunio 2004, 99.) Myös sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus hakea lähestymiskieltoa suojakseen, kun asiakkaat käyttäytyvät uhkaavasti. Keskisuomalainen (6.3.2005, 2) kirjoitti aiheesta mm. seuraavasti: ”Uhkaava käytös lisääntynyt. Sosiaalityössä lähestymiskielto on turva, kun asiakkaat haukkuvat, uhkailevat itseä ja läheisiä sekä vahingoittavat omaisuutta. Fyysistä kiinnikäymistä on kuitenkin harvoin.” Sosiaalityöntekijän ja työnantajan tulee myös tarkastella sosiaalitoimiston käytäntöjä ja työtilaa turvallisuuden kannalta – tehdä turvasuunnitelma sekä tarjota työntekijän työskentelylle monipuolista tukea ja työnohjausta.

Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan parisuhdeväkivalta on vallan käyttöä, joka perustuu sukupuolten väliselle kulttuuriselle ja sosiaaliselle, syvällä asenteissa olevalle valtasuhteelle, jota ylläpidetään alistamisen ja kontrollin mekanismeilla. Sosiaalityöntekijällä on myös valtaa, mutta miten hän ammatillisena suhtautuu valtaan ja miten hän käyttää sitä? Ottaako hän vallan haltuunsa ja käyttää sitä poistamaan esteitä omasta ja asiakkaan ympäristöstä? Miten on mahdollista toimia asiakkaan kanssa, jos ei ole omalla kohdallaan saanut valtaa käyttöönsä? Adams (1996) sanoo, että sosiaalityöntekijän tulee ensin itse voimaantua, ennen kuin hän voi voimaannuttaa/valtaistaa muita. Henkilöllä, joka tuntee olevansa voimaantunut, on kykyä voimaannuttaa muita. Niin kauan kuin väkivalta on outo asia, siihen puuttuminen pelottaa. Lähtökohtana on väkivaltailmiön tutkiminen, tiedon etsiminen koulutuksen ja käytännön työn kautta. Tieto auttaa tunnistamaan piilossa olevan ongelman ja tarttumaan asiaan. Tiedon lisäksi tarvitaan myös rohkeutta työskennellä omien asenteiden kanssa, että ei vain tietäisi vaan myös ymmärtäisi, mistä väkivallan uhriksi joutumisessa on kysymys. (Adams 1996, 43; Aho 1999, 45.)

Tiedolla ja vallalla on merkittävä suhde – se on kuntouttavan sosiaalityön ydintä. Kuntouttavan sosiaalityön alkukohta on ihmisen kärsimys, avuttomuus ja haavoittuvuus

tilannesidonnaisesti. Siinä on eettisen asiantuntijuuden idea, eettisen ytimen esillä pitäminen, jossa omaa työtä pohditaan kriittisesti jatkuvasti. Sosiaalityöntekijä tarvitsee herkkyyttä asiakkaan tilanteelle. Miten ihmistä voidaan auttaa elämänsä päähenkilöksi? Sosiaalityöntekijä on ihmisten ja järjestelmän suhteen välissä. Sosiaalityöntekijällä on suhteessa asiakkaisiinsa institutionaalista valtaa ja on siksi tärkeää, että työntekijä pitää ammatillisena lähestymistapana asiakkaiden huolellista ja eläytyvää kuuntelemista asiakkaiden itsemäärämisen ja itsearvostuksen rakentumisen kannalta (Petrelius 2004, 64). Asiakkaan valtaistamisessa ja toimintavoiman vahvistamisessa ihminen kokee, että häntä arvostetaan, että hän kokee olevansa inhimillisesti arvokas ja voivansa vaikuttaa olosuhteisiinsa ja saavuttaa päämääriään. Sosiaalityöntekijä ei voi antaa asiakkaalle valtaa, mutta voi tukea, että tämä voi ottaa käyttöön valtaansa. Tärkeää on miten pystymme yli ammattirajojen kommunikoimaan. Se mikä koskee asiakasta, koskee myös työntekijää. (Metteri 2004, suullinen tiedonanto.) Stephen M. Rose on sanonut lehtihaastattelussa (Koskiluoma 2004), että valtaannuttavasta työotteesta voisi olla apua sosiaalityöntekijöille itselleen suhteessa omaan työhön ja sen edellytyksiin. Haastateltavani ilmaisi asian näin:

Ei ainakaan pitäis nyt sulkeutua sinne omaan [huoneeseen] ja alistua siihen tilanteeseen, mihin meitä on opetettu tai mihin meitä on työnnetty aina, että huolehtikaa te siellä niistä omistanne. Rinta rottingilla pitäis enempi lähte barrikaadeille. (S10)

Sosiaalityöntekijöiden hiljaisuus ja alistuminen resurssi- tai organisaatio-ongelmiin lienee seurausta siitä, että työntekijät eivät usko, että heillä on valtaa työnsä suhteen. Rosen neuvo sosiaalityöntekijöille on aktivoitua itse. Työntekijät voisivat nähdä, että heitä uhkaa sama syrjäytymisen mekanismi kuin asiakkaita, elleivät he aktivoitu ja ota valtaannuttavan sosiaalityön menetelmiä käyttöön oman tilanteen muuttamiseksi. Rose painottaa yhteisöllisen vastuun merkitystä. Yksin ei tarvitse kantaa kaikkea taakkaa.

Kehittämistarpeita ja suosituksia

Sirkka Perttu (1999a) esitti jo vuonna 1999, että väkivallan katkaisussa ja ehkäisyssä tarvittavia palveluja on lisättävä ja kehitettävä erityisesti peruspalveluissa, koska kaikkialla ei ole saatavissa helposti väkivaltaan erikoistuneita palveluita. Hänen mukaansa pitkäjänteinen väkivallan katkaisu vaatii yhteistyön ja koordinoinnin kehittämistä viranomaisten ja järjestöjen palveluiden kesken, sopimuksia ja ohjeistuksia

viranomaisten yhteistyöhön, rooleihin ja vastuuseen. Vaatimus on yhä edelleen ajankohtainen: Keskisuomalainen (18.4.2005, 7) uutisoi: ”Kuntapäätäjät voivat ehkäistä naisiin kohdistuvaa väkivaltaa.” Uutisessa kerrotaan miten Amnesty Internationalin Suomen osasto selvittää perheväkivallan vastaisen työn tilaa. Järjestön mielestä yhteiskunta ei ole onnistunut luomaan riittäviä tukipalveluita perheväkivallan estämiseksi ja väkivallasta kärsivien auttamiseksi. Haastattelemini sosiaalityöntekijöiden mielestä väkivaltatyössä on tapahtunut kehitystä vuosien myötä, mutta yhä edelleen siihen tarvitaan erityistä panostamista. Aineistostani nousi seuraavia kehittämiskohteita.

Kehittämisohjelma ja toimintastrategia. Kuntien roolia väkivaltatyön kehittäjinä ja mahdollistajina tulee vahvistaa ja vastuuttaa. Kuntiin tulisi laatia kuntakohtainen toimintaohjelma ja toimintasuunnitelma sekä toimintamalli parisuhde- ja perheväkivaltatilanteiden hoitamiseksi, työn kehittämiseksi ja väkivallan ennaltaehkäisemiseksi. Kuntalaisilla ja viranomaisilla tulee olla tieto, miten kunnassa hoidetaan parisuhdeväkivaltaa kokeneita, mistä saa apua ja keneen voi ottaa yhteyttä, mitä palveluita on kunnan peruspalveluina sekä mitä palveluita ja mistä niitä hankitaan erityispalveluina. Suunnitelma voisi liittyä kunnan turvallisuussuunnitelmaan.

Moniammatillinen työryhmä. Nimetään kuntaan moniammatillinen työryhmä, jossa on eri ammattien edustus, esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollosta, koulusta, poliisista, seurakunnasta ja järjestöistä. Ryhmän tehtävänä on koordinoida ja kehittää väkivaltatyötä, ylläpitää jatkuvaa valmiutta auttaa väkivalta-asioissa, huolehtia kunnassa tarvittavasta tieto-aidosta, koulutuksesta ja tiedotuksesta. Moniammatillisen työryhmän jäsenet ovat perheväkivaltaan ja parisuhdeväkivaltaan erikoistuneita työntekijöitä eri työpisteissä. Omille aloilleen erikoistuneiden työntekijöiden tiedot ja yhteistyötaidot ovat perusta työlle. Vaitiolovelvollisuuden asettamat mahdolliset esteet pitää selvittää ja poistaa mahdollisuuksien mukaan, jotta pystytään näkemään ongelmat ja puuttumaan niihin.

Vastuuhenkilö, erikoistuneet työntekijät. Eri työpisteissä ja ammattiryhmissä nimetään vastuuhenkilö(t), joka vastaa siitä, että asiakas saa apua, jolta voi tarvittaessa kysyä neuvoa, joka voi tulla työpariksi tai ottaa hoitaakseen väkivaltaa kokeneen sekä tarvittaessa kutsua väkivaltatyöryhmän koolle. Eri työpisteissä ainakin jollakin

työntekijällä olisi oman alansa tietämyksen lisäksi asiantuntemusta väkivaltatyöstä. Uhrin kynnys avun hakemiseen alenee, kun hän tietää henkilön, jonka puoleen voi kääntyä.

Alueellinen väkivaltatyöryhmä. Jos pienessä kunnassa ei ole riittävästi henkilöstöä, asiantuntijuutta ja mielenkiintoa väkivaltatyöhön, voi alueellinen työryhmä olla avuksi. Tällaisessa alueellisessa eri alan ihmisistä kootussa ryhmässä on erityisasiantuntijuutta ja ryhmää sekä ryhmän jäseniä voitaisiin käyttää konsultaation saamiseen. Alueellinen väkivaltatyöryhmä voi toimia myös ”kompetenssikeskuksena”, osaamiskeskuksena, kuten esimerkiksi VIOLA Etelä-Savon alueella (vrt. Kananoja 1997, 77). Kuntien ja järjestöjen yhteistyötä tulee myös kehittää täydentämään toisiaan.

Kuntien ja alueellinen yhteistyö, verkostot. Perheväkivaltatyön hoitoprosessin luominen ja perheväkivallan eri osapuolten kanssa hyvään lopputulokseen pääseminen edellyttää eri palvelupisteiden ja kuntien verkostoitumista. Kuntien välistä yhteistyötä tulee kehittää ja tehdä siitä suunnitelmallista. Kuntien tulisi muodostaa väkivallan ehkäisytyössä kuntien liittymiä, jolloin pienempienkin kuntien asukkaiden avunsaantimahdollisuudet paranevat. Mikäli jossakin kunnassa on väkivaltatyöhön erikoistunut työntekijä, hänen asiantuntijuuttaan voitaisiin käyttää laajemmin, joko hoitamaan väkivaltatapausta tai työpariksi. Toisen kunnan työntekijä voisi työskennellä uhrin kanssa, ja toisen kunnan työntekijä väkivallan tekijän kanssa. Kaikki sosiaalityöntekijät eivät voi erikoistua kaikkeen, joten voimavarat kannattaa yhdistää. Yhteistyö on myös resurssikysymys: työntekijöillä on oltava aikaa ja foorumeita yhteistyön tekemiselle. Erityisosaajien rekisteri, johon sisältyvät sekä palvelut että yksittäiset osaajat, on yksi konkreettinen tapa välittää erityisosaamista.

Konsultaatio, erityisosaaminen. Etelä-Savon alueella VIOLA ry. on tarjonnut kuntien työntekijöille ohjaus- ja neuvontapisteiden, josta sosiaalityöntekijät ovat saaneet apua ja tukea sekä konsultaatiota. VIOLA ry:n tehtävänä on turvata kriisitilanteen hoidon ja avun saaminen, kehittää väkivaltatyön erityispalveluja kuntarajat ylittävänä toimintana väkivaltaa kokeneiden perheenjäsenten, väkivaltaisissa perheissä kasvaneiden lasten ja väkivaltaisten perheenjäsenten auttamisessa. VIOLA:n tapaiset yksiköt tai osaamiskeskuksukset voivat tarjota pienten kuntien työntekijöille paikan saada asiantuntija-apua ja löytää yhteistyökumppani harvinaisissa tai vaikeissa asiakastapauksissa. Tällaiset

keskukset tuottavat yhteisesti tietoa, joka ei perustu pelkästään esimerkiksi yhden tai muutaman kunnan toiminnallisiin ja taloudellisiin realiteetteihin (Filppa 2002, 71).

Koulutus. Haastatteluissa koulutus nousi yhdeksi tärkeimmistä sosiaalityöntekijöiden toiveista ja kehittämiskohteista. Kaikki haastateltavat kaipasivat lisää koulutusta parisuhde- ja perheväkivallasta. Koulutusta tulisi järjestää tasaisin väliajoin ihan perusasioista, jotta asiat pysyisivät pinnalla ja uudet työntekijät saisivat perustiedon. Koulutusta tulee suunnata kaikille tahoille ja ammattikunnille. Toivottiin myös pitkäkestoista, erikoistumiskoulutusta tai täydennyskoulutusta aiheesta. Esimerkiksi lääninhallitus ja osaamiskeskukset voivat järjestää tarvittavan koulutuksen.

Työnohjaus. Myös työnohjauksessa on aineistoni sosiaalityöntekijöillä puutteita, vaikka työnohjauksella voidaan ammatillisen kehittymisen lisäksi purkaa tunteita ja ennalta ehkäistä työssä uupumista. Työnohjauksen järjestäminen on työnantajan harkinnassa ja sen saamista voivat rajoittaa taloudellisten resurssien niukkuus, työnohjauspalveluiden huono saatavuus tai se, että työnantaja ei katso ohjausta tarpeelliseksi (Marjamäki ym. 1998, 10 - 11). Työntekijöille tulee turvata myös debriefing-tyyppinen tapahtumien ja kokemusten purkumahdollisuus vaikeiden asiakastapausten tai väkivaltatilanteiden jälkeen.

Palvelut. Kuntien vastuuta ja roolia palvelujen tuottajina ja kehittäjinä tulee vahvistaa. Erityisiä puutteita on ympärivuorokautisen päivystyksen ja turvakotitoiminnan osalla. Viola ry:n toiminta tulee turvata taloudellisesti jatkossakin. Kuntien yhteistyönä ja järjestöjen kanssa tulee kehittää naisiin kohdistuvan väkivallan seuraamusten hoitoon ja ehkäisyyn erikoistuneita palveluita, kuten turvakotipaikkoja, ryhmä-, yksilö ja muita tukiterapia- ja kriisipalveluja .

Sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä, että väkivaltaa kokenet naiset pääsevät osalliseksi ryhmätoiminnasta, vertaistuesta, joka on joko oman kunnan, yhteistyössä tai VIOLA:n järjestämää. Myös tukihenkilötoiminta auttaisi naisia selviytymään vaikean ajan ylitse. Tukihenkilötoiminta perustuisi samaa kokeneitten vapaaehtoistoimintaan ja se voitaisiin organisoida omassa kunnassa tai yhteistyössä. VIOLA:ssa ja joissakin alueen kunnissa on alkanut tänä vuonna kokeilu ns. kiertokoulu Kieppi, jossa erikoistuneet työntekijät tulevat vuorotellen eri kuntiin työskentelemään. Tämä kokeilu on tarkoitettu

lastensuojeluperheille, mutta lastensuojeluunhan liittyy usein myös väkivalta. Kokeiluista saatuja hyviä tuloksia pitäisi soveltaa käytäntöön jatkossakin.

Resurssit, työtapa. Kuntien vastuulla on resurssien, kuten työntekijöiden määrän, tilojen, aikaresurssien ja budjettivarojen sekä työntekijöiden ammattitaidon kehittäminen erikoistumis- ja täydennyskoulutuksella, siten että työntekijöillä olisi valmiudet tunnistaa väkivaltaa sekä kohdata, hoitaa ja tukea sen uhreja sekä osallistua väkivallan ehkäisyyn. (Perttu & Ahti 1999, 15.) Työnantajan tehtävänä on myös huolehtia työntekijöidensä turvallisuudesta vaarallisessa ja henkisesti raskaassa väkivaltatyössä ja järjestää mahdollisuus työpariin.

Sosiaalipäivystys. Sosiaalipäivystystä pidettiin tarpeellisena, jotta asiakkaat saisivat palveluja silloin, kun he niitä tarvitsevat, erityisesti akuutissa kriisitilanteessa. Väkivaltatapaukset tulisivat näin myös paremmin tietoon. Parhailaan ollaan suunnittelemassa kuntien yhteistä sosiaalipäivystyshanketta Etelä-Savon sairaanhoitopiirin alueella. Käytännössä kokeilu alkaa kesäkuussa 2005. (Seudullinen sosiaalipäivystyshanke 2005.)

Erikoistuminen. Sosiaalityöntekijöille tulee antaa mahdollisuus erikoistua yhteen tai kahteen alueeseen työssään, siirtyä enemmän asiakokonaisuuksiin ja saada siihen koulutusta. Keskittyminen lisääisi työtyytyväisyyttä ja osaamisen tunteita, työntekijä pystyisi hallitsemaan paremmin työnsä ja oppimaan siitä. Työ olisi myös tehokkaampaa. Kunnissa, joissa on vain yksi työntekijä, tulee antaa mahdollisuus hankkia erityisosaamista ja työpari toisesta kunnasta, kuntayhteistyöllä tai järjestöistä. Näin onkin monien asioiden hoitamiseksi jo tehty.

Töiden järjestely, toimeentulotuki. Toimeentulotukityö mielletään usein vähemmän vaativaksi rahan jakamiseksi, joka estää ”oikean” sosiaalityön tekemisen. Kuitenkin toimeentulotukeen liitetyt uudet tehtävät, kuten syrjäytymisen estäminen, ovat myös ammatillisesti haasteellisia. Toimeentulotukityötä ei tule nykyään mieltää pelkäksi rahan jakamiseksi, vaan työn tavoitteena on katkaista pitkäaikainen toimeentulokiriippuvuus ja aktivoita tuen saajia työmarkkinoille. Näihin uusiin haasteisiin vastaaminen edellyttää kokonaisnäkemyksiä asiakkaan tilanteesta ja tämän mukaista monipuolista ammatillista osaamista. (Raunio 2004, 45.)

Sosiaalityöntekijät katsoivat, että rutiininomaisten toimeentulotukiasioiden siirtämistä toimistohenkilökunnalle voidaan pitää perusteltuna ja sosiaalityötä tukevana. Pienissä sosiaalitoimistoissa ei vain ole välttämättä myöskään toimistohenkilökuntaa, sosiaalityöntekijät joutuvat tekemään myös toimistotehtävät. Kaikkea toimeentulotukityötä he eivät kuitenkaan halua luovuttaa, koska raha on myös sosiaalityön väline ja toimeentulotukityössä kohdataan myös muita sosiaalisia ongelmia. Esimerkiksi juuri parisuhdeväkivalta saattaa tulla esille pitkäaikaisissa asiakassuhteissa. Toimeentulotukea saadaan nyt myös pidempään ja enemmän kuin aikaisemmin. Toimeentulotuessa onkin paljon sellaisia asiakkaita, joiden pulmat eivät liity vain toimeentuloon vaan elämänhallintaan yleensä. Näiden asiakkaiden hyvä palvelu vaatii sosiaalityön ammatitaitoa ja työpanosta. Kirjallista asioiden käsittelyä tulisi lisätä toimeentulotukiasioiden hoidossa. Yleensä käsittelytoiminta on tehostunut viime aikoina.

Kun toimeentulotuen käsittelystä jää aikaa, sosiaalityöntekijät suuntaisivat resursseja kuntouttavaan sosiaalityöhön, lastensuojeluun ja uudenlaisten toimintatapojen kehittämiseen, esimerkkeinä vertaisryhmät ja toiminnalliset taide- ja ilmaisuryhmät.

Ennaltaehkäisy. Todellisia ennaltaehkäiseviä toimijoita löytyy äitiysneuvolan, päivähoidon ja koulun alueelta. Kaikki äidit käyttävät äitiysneuvolan palveluja ja suurin osa lapsista on päivähoidossa ja kaikki lapset koulussa. Jos näissä yksikköissä tunnistetaan lasten oireilu ja niiden syyt selvitetään välittömästi, saadaan perheväkivalta vähenemään huomattavasti. (Koski 1999, 76.) Naisiin kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta ja sen seulonnasta neuvoloissa onkin tehty juuri selvitys ja annettu toimintaohjeet (Perttu 2004).

Tiedottaminen. Kunnan tulee lisätä naisiin kohdistuvaa väkivallan ehkäisytyötä, tiedottaa väkivallasta ja palveluista. Nimetyt vastuuhenkilöt, paikalliset ja alueelliset väkivaltatyöryhmät huolehtivat jatkuvasta tiedottamisesta kunnan eri viranomaisille, kouluille, lapsille, eri asiakasryhmille ja kuntalaisille. Järjestetään ihmisten saataville kirjallista informaatiota, toimitetaan lehtiartikkeleita, radiojuttuja tai tietoisukuja parisuhdeväkivalta-asioista. Sosiaalityöntekijät katsoivat, että jo lapsiin ja nuoriin tulee vaikuttaa. Kasvatuksessa tulee korostaa tasa-arvoisuutta, kunnioittavaa käytöstä kumpaakin sukupuolta kohtaan ja muuttaa miesten-naisten vallitsevia rooleja ja epätasa-

arvoisia asenteita. Ruumiilliseen kurittamiseen ja lasten alistavaan ja nöyryyttävään kohteluun tulee puuttua. Kaikkeen väkivaltaan tulee puuttua heti niin päivähoidossa, koulussa kuin kodeissakin.

Sosiaalityöntekijät toivoivat aikaa työn suunnitteluun ja kehittämiseen sekä itse asiakkaan kohtaamiseen. Sosiaalityöntekijät pitivät työstään, vaikka se oli ajoittain vaikeaa ja vaarallista, he olivat valmiita kehittämään itseään ja tekemään työtään parhaan kykynsä mukaan, kun vain resurssit ja muut olosuhteet ovat kohtuulliset ja palvelurakenteet asiakkaiden tarpeiden mukaisia. Työhönsä sitoutunutta ja vastuullista, työtään ja itseään kehittävää työntekijää voidaan luonnehtia vahvistuneeksi, voimavaraistuneeksi (empowered). Voimavaraistuneella työntekijällä on itsemääräämisoikeus oman työnsä suhteen, hän tuntee, että työllä on merkitystä ja arvoa. Hänellä on tunne pätevydestä ja kykenevyydestä, ja hän jaksaa työskennellä asiakkaiden voimavaraistamiseksi.

Että on sen verran työntekijöitä, kun tarvitaan sen työmäärän suhteen ja että se työmäärä ois semmonen, et siihen jäis aikaa suunnitella ja kehittää ja lukkee työaikana ja ajatella jotakin eikä vaan et juoksee tuli hännän alla paikasta toiseen. Mutta muuten oon kyllä ihan tyytyväinen ja tykkään tästä työstä ja asiakkaiden kohtaamisesta siitä asiakastyöstä ylipäätään. (S6)

LÄHTEET

Adams, Robert (1996). *Social Work and Empowerment*. London: Macmillan Press.

Aho Päivi (1999). Haasteet ja asiantuntijuus sosiaalialan työssä. Sosiaalialan ammattien vuosikirja. Porvoo: Sosiaalityöntekijäin Liitto ry.

Alasuutari, Pertti (1993). Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (1994). Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, Pertti (2001). Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Helsinki: Hanki ja jää. Gaudeamus.

Allardt, Erik (1985). Sosiologia. Juva: WSOY.

Allardt, Erik & Littunen, Yrjö (1975). Sosiologia. Porvoo – Helsinki. WSOY.

Andersson, Sirpa (1996). Toimiva maaseutu. Teoksessa S. Andersson & L. Simonen, Uudistuvat hyvinvointipalvelut maaseudulla. Raportteja 191. Helsinki: Stakes, 37 - 59.

Arnkil, Erik (1991). Peilejä. Hypoteeseja sosiaalityön ristiriidoista ja kehitysvyöhykkeistä. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 5/1991. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa (1996). Kenelle jäi kontrollin Musta Pekka-kortti? Sosiaalitoimisto verkostoissa. Stakes. Tutkimuksia 63. Jyväskylä: Gummerus.

Aro, Laura (1996). Minä kylässä – identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 650. Helsinki: SKS.

Arponen, Aino (2002). Sosiaalihuollon erityisosaamisen verkkoja kokemassa. Verkostoituvat erityispalvelut (VEP)-hankkeen Keski-Suomen II vaiheen loppuselvitys. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisusarja nro 1/2001. Turku: Länsi-Suomen lääninhallitus.

Auvinen, Anja (1994). Naisten kesken, juomisesta, naiseudesta, elämästä. Stakes raportteja 164. Helsinki: Gaudeamus.

Caven, Outi (1999). Sujutusta ja pyöritystä. Tutkimus byrokratian merkityksistä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Tampere: Painosalama Oy.

Dalrymple, Jane & Burke, Beverley (1999). Anti-Oppressive Practice Social Care and the Law. Buckingham – Philadelphia Open University Press.

Dominelli, Lena (2000). Empowerment: Help or hindrance in professional relationships. Teoksessa P. Stepney & D. Ford (toim.), Social work models, methods and theories: A framework for practice. Dorset: Russel House Publishing Ltd., 125 – 138.

Dominelli, Lena (2002). Feminist Social Work Theory and Practice. Houndmills: Palgrave.

Eronen, Anne, Hokkanen, Liisa, Kinnunen, Petri, Lehto-Pusa, Päivi, Rönnerberg, Leif & Särkelä, Riitta (1995). Hyvinvoinnin verkostoja näkyvissä. Kuntien ja järjestöjen näkemyksiä sosiaalisen tuen tuottamisesta. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2003). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Marjatta (1993). Sosiaalityö elää muutoksessa. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & A. Pohjola, Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 11 - 12.

Eskola, Marjatta (2003). Aina voi tehdä toisin. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.), Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Filppa, Virpi. (2002). Kansalaisten tarpeista sosiaalialan erityisosaamiseen. Osaamisen monimuotoisuutta jäsentämässä. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2002:9. Helsinki: STM.

Fook, Jan (2000). Deconstructing and Reconstructing Professional Expertise. Teoksessa B. Fawcett, B. Fearstone, J. Fook & A. Rossiter (toim.), *Practice Research in Social Work*. Bodmin: MPG Books Ltd., 104 - 119.

Furman, Ben & Ahola, Tapani (1992). Väkivaltakierteen katkaiseminen – tekijä, uhri ja verkosto. *Duodecim* 108 (3), 304 – 310.

Giddens, Anthony (1984). Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Suom. Pasi Andesson & Ilkka Heiskanen. Helsinki: Otava.

Ginsberg, Leon H. (toim.) (2000). *Social Work in Rural communities*. Third Edition. Aleksandria: Council on Social Work Education.

Glaser, Barney (1978). *Theoretical Sensitivity*. *Advances in the Methodology of Grounded Theory*. Mill Valley: Sociology Press.

Glaser, Barney & Strauss, Anselm (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. *Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine Publishing Company.

Granfelt, Riitta (1993). Psykososiaalinen avunanto sosiaalityössä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & A. Pohjola, *Monisärmäinen sosiaalityö*. Sosiaaliturvan keskusliitto. *Sosiaaliturvan kirjallisuus*. Sarja sosiaalityö 1. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 177 – 221.

Granfelt, Riitta (1998). *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Hautamäki, Jari (1997). *Perheväkivalta*. Käännekohta miehen elämässä. Miessakit ry. Jyväskylä: Gummerus.

Hautamäki, Lauri (1989). Elävä kylä - Elävä kotiseutu - Elävä Suomi. Kylätoiminnan tausta, synty ja laajeneminen kansanliikkeeksi. Julkaisusarja A 2/89. Helsinki: Kyläasiain neuvottelukunta.

Heino Tarja (1997). Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Stakes. Tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.

Heinonen, Jari (2002). Hyvinvointimalli murroksessa – kaksi tulkintaa; kaksi eri maailmaa. Sosiaalityöntekijä 1/2002, 34 - 37.

Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (1998). Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Tilastokeskus, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Oikeus 1998: 12. Helsinki: Tilastokeskus.

Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (2002). Väkivallan kustannukset kunnassa. Viranomaisten arviointiin perustuva tapaustutkimus naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja sen kustannuksista Hämeenlinnassa vuonna 2001. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2002: 6. Helsinki: STM.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000). Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsinki University Press. Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (1997). Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Hoikkala, Tommi & Roos, J. P. (2000). Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat? Teoksessa T. Hoikkala & J. P. Roos (toim.), 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhatvuoden vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus, 9 – 31.

Holmila, Marja (2003). Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Honkonen, Risto & Karila, Kirsti (1995). Grounded theory ja analyttinen induktio oiskelijatutkimuksessa. Teoksessa J. Nieminen (toim.), Menetelmävalintojen viidakossa.

Pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B: N:o 13. Tampere: Tampereen yliopisto, 135 – 152

Husso, Marita (1994). Parisuhdeväkivalta ja pahoinpidelty ruumis. Teoksessa S. Heinämaa & S. Näre, Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta. Tampere: Gaudeamus, 130 - 144.

Husso, Marita (1997). Heikkouden hetkiä parisuhdeväkivallassa. Teoksessa E. Jokinen (toim.), Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Tampere: Vastapaino, 87 - 104.

Husso, Marita (2003). Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.

Högbacka, Riitta (2003). Naisten muuttuvat elämänmuodot maaseudulla. Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia 947. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura.

Hyväri, Susanna (2001). Vallattomuudesta vastuuseen – Kokemuksen politiikan sankaritarinoita. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3/2001. Vammala: Tietosanoma Oy.

Hyvärinen, Matti (1994). Viimeiset taistot. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Julkaisu nro 6/1994. Tampere: Vastapaino.

Isoherranen, Kaarina (2005). Moniammatillinen yhteistyö. Porvoo-Helsinki: WSOY.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi (2003). Sosiaalityötä ”menestystarinoiden” tuolla puolen? Teoksessa M. Satka, A. Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.), Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: SoPhi 76, 149 - 169.

Jokinen, Arja & Kuronen, Marjo (2002). Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatin koulutus. Tapaustutkimus. www-sivusto 14.6.2005. <http://.valt.helsinki.fi/sosnet/tapaustut.htm>.

Jokiranta, Harri (2003). Se on miehen elämää. Maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa. Acta Universitatis Tamperensis 966. Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere: Tampere University Press.

Järvelä, Sampo & Laukkanen, Maija (2000). Näkökulmia voimavaraistamiseen: Employment Integra-projektien empowerment-teematyöraportti. Työministeriö. Employment-julkaisu N:o 19. Helsinki: Työministeriö.

Järvikoski, Aila (1994). Vajaakuntoisuudesta elämänhallintaan? Kuntoutuksen viitekehysten ja toimintamallien tarkastelu. Kuntoutussäätiö. Tutkimuksia 46/1994. Helsinki: Kuntoutussäätiö.

Kainulainen, Jaana (2002). ”Että näkisi ja osaisi kysyä oikeita kysymyksiä” – Kokemuksia naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyprojektista Etelä-Savossa. Itä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja Nro 79. Mikkeli: Itä-Suomen lääninhallitus.

Kananoja, Aulikki (1997). Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1997:8. Stakes. Raportteja 211. Jyväskylä: Stakes.

Kangaspunta, Kari (2002). Maaseutusosiaalityö ja maaseudun palveluinnovaatiot Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (ISO) sisältöalueena ja kehittämistrakenteena. Selvitys 30.1.2002. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Etelä-Savo.

Kangaspunta, Kari (2003). Maaseutusosiaalityö. Raportti ISO:n hankkeesta.

(http://www.isonetti.net/hankkeet/maaseutu_tiivis.htm 13.10.2003)

Karisto, Antti (1997). Kaupunkisosiaalityö tulee. Teoksessa R. Viialainen & M. Maaniittu (toim.), ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi?” Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes. Raportteja 213. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 129 - 144.

Karjalainen, Pekka, Karisto, Antti & Seppänen, Marjaana (2002). Lähiöt, kaupunkisosiaalityö ja projektitoiminta. Teoksessa. K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.), Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: SoPhi, 253 - 271.

Karjalainen, Vappu (1996). Verkoston lupaus. Tutkimus aikuisasiakkaan palveluverkoston rakentumisesta. Stakes. Tutkimuksia 68. Lapin yliopisto, sosiaalityön laitos. Helsinki: Stakes.

Karvinen, Synnove (1993). Metodisuus sosiaalityön ammatillisuuden perustana. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & A. Pohjola, Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 131 - 173.

Karvinen, Synnove (1996). Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopion Yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet, 34. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Kemppainen, Tarja, Koskinen, Simo, Pohjola, Anneli & Urponen, Kyösti (1998). Sosiaalityö epävarmuuden oloissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Keränen, Eija, Nissinen, Pasi, Saarnio, Tuula & Salminen, Mirva (2001). Sosiaalialan työn uudet ulottuvuudet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Kinnunen, Petri (1988). Sosiaalityön yhteiskunnallisesta funktiosta – yhteiskunnallisen muutoksen näkökulma. Teoksessa A. Pohjola & K. Urponen (toim.), Sosiaalityö kaamoksessa. Lapin korkeakoulun yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Sarja D.1. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 41 – 69.

Koski Helena (1999). Ulos ansasta – apua perheväkivaltatilanteisiin. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Kosonen, Ulla (1997). Nähdyn tuleminen kaipuu ja häpeä. Teoksessa E. Jokinen (toim.), Ruumiin siteet. Kirjoituksia eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Tampere: Vastapaino, 23 - 32.

Koskiluoma, Kristiina (2004). Valtaannuttavan sosiaalityön lähtökohtana sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Talentia 1/04, 9-10.

Kostamo-Pääkkö, Kaisa (2001). ”Puheet avohuoltopainotteisia, toimenpiteet laitoskeskeisiä” – analyysi paikallisesta palvelujärjestelmästä mielenterveyssektorilla. Acta Universitatis Lapponiensis 39. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kröger, Teppo (1990). Sosiaalityötä pienessä maalaiskunnassa. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia sarja B Nro 7. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kulmala, Anna, Valokivi, Heli & Vanhala, Anni (2003). Sosiaalityön kohtaaminen asiakkaiden kertomana. Teoksessa M. Satka, A. Pohjola & M. Rajavaara (toim.), Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: SoPhi 76, 125 - 146.

Kuntouttava sosiaalityö – erikoisalan opetussuunnitelma. www-sivusto 7.3.2005.

www.valt.helsinki.fi/sosnet/kunto/opinnot.htm

Kuronen, Marjo (2003). Empowerment käsitteenä ja käytäntönä sosiaalityössä ja (sosiaalityön) tutkimuksessa. Luentomoniste Amlis-koulutuksen lähiopetusjaksolla 16.5.2003.

Kuronen, Marjo (2004). Valtaistumista vai voimavaraistumista- feministisiä näkökulmia empowermettiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa M. Kuronen, R. Granfelt, L. Nyqvist & P. Petrelius (toim.), Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004. Jyväskylä: PS-kustannus, 277 – 296.

Kuronen, Marjo, Granfelt, Riitta, Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) (2004). Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kääriäinen Aino (2003). Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kääriäinen, Juha (1994). Seikkailijasta pummiksi – tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Helsinki: Painatuskeskus.

Laaksamo, Elli-Maija (2001). Kuuleeko äiti, näkyykö isä? Vanhemmuus ja väkivalta perheessä. Teoksessa M. Oranen (toim.), Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu nro 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 98 - 122.

Laitinen Merja (2004). Inestien uhrin särjetty sukupuoli. Teoksessa M. Kuronen, R. Granfelt, L. Nyqvist & P. Petrelius (toim.), Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-Kustannus, 163 - 196.

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (2001). ”Ei tää niin syrjässä”. Tutkimus elämisen mahdollisuuksista ja palveluista syrjäkyllissä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B37. Tutkimusraportteja ja selvityksiä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Laurila, Hanna (1990). Suuntautuminen sosiaalityössä. Empiirisen vaiheen tuloksia. Sosiaalihuollon julkaisuja 3/1990. Helsinki: Sosiaalihuolto.

Lehto, Juhani (1991). Juoppojen professionaalinen auttaminen. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 1/1991. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.

Lehto, Markku (2003). Sosiaalipolitiikka ja hyvinvointivaltion tulevaisuus. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: PS-kustannus, 15 - 34.

Lehtolainen, Leena (1999). Tappava säde. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi..

Lehtonen, Anja & Perttu, Sirkka (1999). Naisiin kohdistuva väkivalta. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Lehtovaara, Maija (1995). Tutkimus ja tutkimuksen tutkimus fenomenologisesta näkökulmasta. Teoksessa, J. Nieminen (toim.), Menetelmävalintojen viidakossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B: N:o 13. Tampere: Tampereen yliopisto, 71 – 90.

Lempert Lora Bex (1997). The Line in the Sand. Defitional Dialogues in Abusive Relationships. Teoksessa A. Strauss & J. Corbin (ed.), Grounded Theory in Practice. Thousand Oaks, California – London – New Delhi: Sage Publications, 147 - 170.

Liukkonen, Marjo (1994). Miksi Mirja murhattiin? Intohimorikoksen dynamiikkaa. Teoksessa S. Heinämaa & S. Näre (toim.), Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta. Tampere: Gaudeamus, 121 - 129.

Marin, Marjatta (2003). Johdanto teoriaosaan. Sosiaaliset verkostot. Elämän paikallisuus ja paikat. Teoksessa M. Marin & S. Hakonen (toim.), Seini- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. Jyväskylä – Tampere: PS-kustannus, 11, 72 – 93, 22-43.

Marjamäki, Pirjo, Mäntysaari, Mikko & Ristimäki, Tero (1998). Sosiaalityöntekijät Suomessa 1998 – tehtävät, koulutus, määrä ja riittävyys. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1998:9. Helsinki: STM.

Matthies, Aila-Leena (1993). Epävirallinen ja virallinen sosiaalityön modernisaatiossa. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & Pohjola, Anneli, Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 97 – 130.

Matthies, Aila-Leena (2002). Paikallisstrategiat syrjäytymistä vastaan. Teoksessa K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.), Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän Yliopisto. Jyväskylä: SoPhi, 233 – 252.

Metsämuuronen, Jari (2000). Maailma muuttuu – miten muuttuu sosiaali- ja terveysala? Sosiaali- ja terveysalan muuttuva toimintaympäristö ja tulevaisuuden osaamistarpeet. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, opetushallitus, Stakes, Suomen kuntaliitto.

Metteri, Anna (2000). Sosiaalityön vaikeiden tilanteiden tulkitseminen. Asiantuntijatyön moraalit ja politiikka. Teoksessa S. Karvinen, T. Pösö & M. Satka (toim.), Sosiaalityön tutkimus. Jyväskylä: Yliopistopaino, 238 – 250.

Metteri, Anna (2003). Kohtaamiset kansalaisen ja palvelujärjestelmän suhteissa. Luottamuksen rakentumisen näkökulma. Teoksessa A. Metteri (toim.), Syntykö luottamusta? Sairastaminen, kansalainen ja palvelujärjestelmä. Sosiaali- ja terveystieteiden yhteistyöyhdistys YTY. Helsinki: Edita, 92 – 103.

Mills, C. Wright (1990). Sosiologinen mielikuvitus. Helsinki: Gaudeamus.

Mullender, Audrey (1996). Rethinking Domestic Violence. The social work and probation response. London and New York: Routledge.

Mullender, Audrey & Hague, Gill (2001). Women survivors' views. Teoksessa J. Taylor-Browne (toim.), What works in reducing domestic violence? London: Whiting and Birch Ltd.

Mutka, Ulla (1998). Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylän Yliopisto. Jyväskylä: SoPhi.

Mäki-Kulmala, Airi (1995). Grounded theory nuorisotutkimuksen menetelmänä. Teoksessa J. Nieminen (toim.), Menetelmävalintojen viidakossa. Pohdintoja kasvatustutkimuksen lähtökohdista. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B: N:o 13. Tampere: Tampereen yliopisto, 153 – 166.

Mönkkönen, Kaarina (2002). Dialoginen työote. Vastaaminen, valta ja vastuu vuorovaikutussuhteessa. Kuntoutus 4/2002, 36 - 54.

Nenola, Aili (1986). Miessydäminen nainen. Naisnäkökulmia kulttuuriin. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura.

Niemelä, Pauli (1994). Peruspalvelun käsite ja hyvinvointipalvelujen tuottamisen subjektit – tarkastelukehikko. Teoksessa P. Niemelä, M. Knuutinen, S. Kainulainen & P.

Malkki (toim.), Peruspalvelut. Mitä ne ovat ja miten ne tulisi tuottaa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 23. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopio: Kuopion yliopisto, 11 – 24.

Niemelä, Pauli & Hämäläinen, Juha (2001). Työuupumuksen ehkäisy ja lievittäminen sosiaalialan asiantuntijatehtävissä. Kolmen interventiomallin kokeilu ja arviointi. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 25. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Niemelä, Pauli, Hämäläinen Juha, Laurinkari, Juhani, Vornanen, Riitta & Ylinen, Satu (1997). Sosiaalialan korkea-asteen koulutuksen saaneen henkilöstön työn tekemisen muuttuneet kohteet ja ehdot sekä niiden aiheuttamat vaatimukset työn sisällölle, työtehtävien uudelleenorganisoinnille ja koulutukselle. Kuopion yliopistollinen opetussosiaalikeskus 1/1997. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Notko Marianne (2000). Väkivalta parisuhteessa ja perheessä. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 11. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Nyqvist Leo 2001. Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisuja 28. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Nyqvist, Leo (2003). Lainsäädäntö väkivaltatyön tukena. Teoksessa E. Paavilainen & T. Pösö, Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: WSOY, 193 - 209

Nyqvist, Leo (2004). Sukupuoli parisuhdeväkivallan ammatillisessa kohtaamisessa. Teoksessa M. Kuronen, R. Granfelt, L. Nyqvist & P. Petrelius (toim.), Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-Kustannus, 101 – 130.

Närhi, Kati (2003). Sosiaalityöntekijät paikallisen tason vaikuttajina. Teoksessa M. Satka, A. Pohjola & M. Rajavaara, Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: SoPhi 76, 57 – 81.

Oranen, Mikko (2001). Juuret, raamit ja numerot – lapsen aika projektina. Teoksessa M. Oranen (toim.), Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 13 - 40.

Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja (2003). Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: WSOY.

Parker, Stephen, Fook, Jan & Pease, Bob (1999). Empowerment: the modernist social work concept par excellence. Teoksessa B. Pease & J. Fook (toim.), Transforming social work practice: postmodern critical perspective. London, New York: Routledge, 150 -157.

Partanen, Terhi & Holma, Juha (2002). Vaihtoehto väkivallalle. Toimijuutta kaikille perheenjäsenille. Teoksessa A. Rönkä & U. Kinnunen (toim.), Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus, 188 – 207.

Payne, Malcolm (1997). Modern Social Work Theory. Basingstoke: Macmillan.

Pease Bob (2002). Rethinking Empowerment: A Postmodern Reappraisal for Emancipatory Practice. British Journal of Social Work 32, 135 - 147.

Peltonen, Irkka (2003). Lastensuojelu lasten kokeman perheväkivallan käsittelijänä. Teoksessa E. Paavilainen & T. Pösö, Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: WSOY, 137 - 155.

Peltoniemi, Teuvo (1984). Perheväkivalta. Helsinki: Otava.

Perttu Sirkka (1999a). Perhe- ja lähisuhdeväkivalta sosiaali- ja terveydenhuollossa. Tutkimus ammattityöntekijöiden toiminnasta ja työn kehittämistarpeista 1998. Ensi- ja turvakotien liitto, julkaisu 19. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Perttu, Sirkka (1999b). Perheväkivalta auttamistyössä. Opas ammattihenkilöstölle. Ikäväki-projekti. Ensi- ja turvakotien liitto ry ja Vanhustyön koulutus- ja tutkimuskeskus Kuntokallio. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 21. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Perttu, Sirkka (2004). Naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta ja sen seulonta äitiys ja lastenneuvolassa. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004:6. Helsinki: STM.

Perttu Sirkka & Ahti Leena (1999). Usko, toivo, Apu. Naisiin kohdistuva väkivalta. Etelä-Suomen läänin kunnille osoitettu palvelukysely 1998. Etelä-Suomen lääninhallitus.

Perttu, Sirkka & Söderhom Anna-Liisa (1998). Väkivaltaa kokeneiden auttaminen – opas ammattihenkilöstölle. Sosiaali- ja terveysministeriö. Oppaita 1998. Helsinki: Edita.

Perttu, Sirkka, Mononen-Mikkilä Päivi, Rauhala Riikka & Särkkälä Päivi (1999). Päänavaus selviytymiseen – väkivaltaa kokeneiden naisten käsikirja. Jyväskylä: Gummerus.

Peräkylä, Anssi (1990). Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. Tampere: Vastapaino.

Petrelius Päivi (2004). Naistapaiset hoivaettiset lähestymistavat sosiaalityössä. Teoksessa M. Kuronen, R. Granfelt, L. Nyqvist & P. Petrelius (toim.), Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-Kustannus, 47 - 75.

Pitkänen Kati (2002). Pääkirjoitus: naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisy osaksi kuntien turvallisuussuunnitelmia. Sosiaaliturva 13/2002, 2.

Pohjoisvirta, Riitta (2001). Projektin turvakotityön kehittäjänä. Teoksessa A. Ojuri (toim.), Hukasta kukkaan – naisen tie kriisistä selviytymiseen. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 29. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 157 - 175.

Pohjola, Anneli (1993). Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa R. Granfelt, H. Jokiranta, S. Karvinen, A-L. Matthies & A. Pohjola, Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 55 - 95.

Pohjola, Anneli (1998). Sosiaalityön yliopistollisen koulutuksen kehittäminen. Opetusministeriö. Koulutus ja tiedepolitiikan osaston julkaisuja 52/1998. Helsinki: OPM.

Pohjola, Anneli (1999). Moniammatillinen asiantuntijuus. Teoksessa P. Virtanen (toim.), Verkostoituvaa asiakas. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 110 – 128.

Pohjonen, Soile (1994). Parisuhde rikoslainsäädännössä. Teoksessa S. Heinämaa & S. Näre, Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta. Tampere: Gaudeamus, 66 - 78.

Praski, Leena & Katajamäki, Hannu (1990). Vaasan läänin maaseutu tervakaudelta uudelle vuosituhannele. Helsingin yliopisto. Maaseudun tutkimus ja koulutuskeskus. Seinäjoki. Sarja B: 2. Seinäjoki: Helsingin yliopisto.

Raunio, Kyösti (1999). Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Helsinki: Gaudeamus.

Raunio, Kyösti (2000). Sosiaalityö murroksessa. Tammer-Paino Oy. Tampere.

Raunio, Kyösti (2003). Sosiaalityö murroksessa. 4. painos. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Raunio, Kyösti (2004). Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Reinikainen, Tuija (2003). Entä kun harvinainen on jokapäiväistä? Ihopotilaan kokemus ja näkökulma palvelujärjestelmään. Teoksessa A. Metteri (toim.) Syntykö luottamusta? Sairastaminen, kansalainen ja palvelujärjestelmä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys. Edita, 29 – 50.

Roivainen Irene (1995). Kun ongelmalla on osoite. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & T. Pösö (toim.), Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 78 - 98.

Ronkainen, Suvi (1998). Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa. Tutkimuksen katveet valokeilassa. Sosiaali- ja terveysministeriö, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Naistutkimusraportteja 2/1998. Helsinki: STM.

Ronkainen, Suvi (2001). Sukupuolistunut väkivalta ja uhriutumisen paradoksit. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 38 (2), 139 – 151.

Ronkainen, Suvi (2002). Väkivallan valta. Teoksessa S. Apo, A. Koivunen, M-L. Rossi & K. Saarikangas (toim.), *Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivallasta*. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura, 207 – 220.

Ronnby, Alf (1991). *I skogarnas land. Om socialt arbete i glesbygd*. Stockholm: Byggeforskningsrådet.

Rose, Stephen M. (1992). *Case Management: An Advocacy/Empowerment Design*. Teoksessa S. M. Rose (toim.), *Case Management and Social Work Practice*. New York & London: Longman.

Rose, Stephen M. (2003). Sosiaalityön missio. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.), *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 193 - 205.

Rose, Stephen M. & Black, Bruce (1985). *Advocacy and Empowerment: Mental Health Care in the Community*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul.

Rostila, Ilmari (1997). Keskustelu sosiaaliluukulla. Sosiaalityön arki sosiaalitoimiston toimeentulokeskusteluissa. *Acta Universitatis Tamperensis* 547. Tampere: Tampereen yliopisto.

Rostila, Ilmari (2001). *Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet*. Jyväskylän Yliopisto. Jyväskylä: SoPhi.

Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko (1997). *Tapauskohtainen evaluointi sosiaalityön välineenä*. Stakes. Raportteja 212. Helsinki: Stakes.

Ruusuvuori, Leena (2002). *Esipuhe*. Teoksessa M. Rautava & S. Perttu (toim.), *Naisiin kohdistuva pari- ja lähisuhdeväkivalta*. Helsinki: Stakes.

Räsänen, Pekka (2005). Havaintojen mittaus ja aineiston jäsentämisen metodologia. Teoksessa P. Räsänen, A-H. Anttila & H. Melin, Tutkimusmenetelmien pyrteissä. Sosiaalityöntekijä 1984/4, 25 - 26.

Saikka, Peppi & Kaasalainen Marja (2001). Taitoa, tukea, toivoa. Selvitys sosiaalityön tilasta Etelä-Suomen läänissä 2001. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 49.

Satka, Mirja (1984). Sosiaalityön kritiikistä ja uusista mahdollisuuksista. Sosiaalityöntekijä 1984/4, 25 - 26.

Satka, Mirja (1992). Kirja-arvostelu. Mielenterveys, 39 – 40.

Satka, Mirja (1993). Kansalaiskeskeinen sosiaalityö. Utopia ja vaihtoehto. Sosiaalityöntekijä 1993/3, 23 - 26.

Satka, Mirja (1997). Sosiaalityö ajassa – ydinkysymysten äärellä. Teoksessa R. Viialainen & M. Maaniittu (toim.) ”Tehdä itsensä tarpeettomaksi?” Sosiaalityö 1990-luvulla. Sosiaali- ja terveysministeriö. Raportteja 213. Helsinki: Stakes, 27 – 38.

Seppänen-Järvelä, Riitta (1999). Luottamus prosessiin. Kehittämistyön luonne sosiaali- ja terveysalalla. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Stakes. Tutkimuksia 104. Helsinki: Stakes.

Seudullinen sosiaalipäivystyshanke Etelä-Savon sairaanhoitopiirin alueella 2005. Santra-Projekti-osahanke. Projektisuunnitelma 25.4.2005.

Siitonen, Juha (1999): Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulun opettajankoulutuslaitos. E 37. Oulu: Oulun yliopisto.

Siltaniemi, Aki (2003). Sosiaalibarometri 2003. Mistä resurssit tukea kaikkien hyvinvointia? Sosiaali- ja terveysviesti 2/2003, 4 - 5.

Simonen, Leila (1996). Maaseudun rakennemuutos ja hoivapalvelujen uudelleenorganisointi. Teoksessa S. Andersson & L. Simonen, Uudistuneet hyvinvointipalvelut maaseudulla. Raportteja 191. Helsinki: Stakes, 12.

Sipilä, Jorma (1989). Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Sosiaalihuollon erityisosaamisen turvaaminen 1997. Sosiaalihuollon erityisosaamista selvittäneen työryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1997:4. Helsinki: STM.

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto – STKL: VIOLA – väkivallasta vapaaksi ry. Kansalaisjärjestö perheväkivaltatyön yksikkönä. www. sivusto 17.2.2005. [www.stkl.fi/koulutus Mikkeli M...](http://www.stkl.fi/koulutus_Mikkeli_M...)

Strauss, Anselm (1987). Qualitative analysis for social scientists. Cambridge ym: Cambridge University Press.

Strauss, Anselm & Corbin, Juliet (1990). Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques. Newsbury Park – London – New Delhi: Sage Publications.

Strauss, Anselm & Corbin, Juliet (toim.) (1997). Grounded Theory in Practice. Thousand Oaks. California – London – New Delhi: Sage Publications.

Suolinna, Kirsti & Sinikara, Kaisa (1986). Juhonkylä. Tutkimus pohjoissuomalaisesta lestadiolaiskylästä. Jyväskylä: Gummerus.

Syrjälä, Leena & Numminen, Merja (1988). Tapaustutkimus kasvatustieteessä. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia. 51/1988. Oulu: Oulun yliopisto.

Särkelä, Antti (1993). Sosiaalityön asiakas subjektina ja ei-subjektina. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Talentia 2004/1998. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry:
Ammattieettinen ohjeisto. www.talentia.fi

Tarvala, Irja, Alvari, Tarja & Johansson, Margoth (2003). Perheväkivallan kohtaaminen äitiys- ja lastenneuvolatyössä. Teoksessa E. Paavilainen, Eija & T. Pösö, Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: WSOY, 89 - 101.

Tesch, Renata (1990). Analysis Types and Software Tools. New York - Philadelphia – London: The Falmer Press.

Turunen, Kari E. (1997). Halut, arvot ja valta. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Töttö Pertti (1997). Pirullinen positivismi. Kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 41. Jyväskylä: Kampus-Kustannus.

Uusikylä, Petri (1999). Verkosto valintana. Teoksessa P. Virtanen (toim.): Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 47 – 70.

Uusitalo, Hannu (1997). Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Juva: WSOY.

Verkostoituvat erityispalvelut (VEP) vuosina 1998 – 1999, I vaiheen loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1999:28. Helsinki: STM.

Virtanen, Päivi (toim.) (1999). Verkostoituva asiakastyö. Kirjayhtymä Oy. Helsinki.

Väinälä, Anna & Pietiläinen, Maija (2003). Sosiaalityöntekijöitä, onko heitä? Itä-Suomen läänihallituksen julkaisuja nro 86. Mikkeli: Itä-Suomen lääninhallitus.

Yhteisösosiaalityö-erikoisan opetussuunnitelma. www sivusto 14.6.2005.
www.jyu.fi/yhtfil/sosnet/amlis/yhteiso/yhteisopin.htm#erikois.

York, Reginald O., Denton, Roy T. & Moran, James D. (2000). Rural and Urban Social Work Practice: Is There a Difference? Teoksessa L. H. Ginsberg, Social Work in Rural Communities. Third Edition. Aleksandria: Council on Social Work Education, 83 – 97.

Lainsäädäntö

Asetus sosiaalihuollon kelpoisuusehdoista (804/1992).

Laki lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta 711/2004.

Laki lähestymiskiellosta 898/1998.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 28.6.1983/361.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

Lastensuojelulaki 5.8.1983/683.

Päihdehuoltolaki 17.1.1986/41.

Rikoslaki 1995/578.

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710.

Suomen perustuslaki 1.3.2000/731.

Suulliset tiedonannot

Kekäläinen Markku (1993). Luentosarja, Jyväskylän yliopiston filosofian laitos: Tiedon arkeologiasta vallan genealogiaan – ekskursioita Machael Foucaultin historianfilosofiaan. 8.11. – 11.11.1993.

Metteri, Anna (2004). Mitä on kuntouttava sosiaalityö? Seminaariluento sosiaalityön ammatillisen lisensiaatinkoulutuksen juhla- ja päättöseminaarissa Helsingissä 9.12.2004.

LIITE 1: Haastatteluteemat

Teemapohjainen keskustelullinen haastattelu, pääteemat ja keskeisiä haastattelun alateemoja

TAUSTATIEDOT

- ikä
- sukupuoli
- koulutus
- työkokemus

TILANNEARVIO ASIAKKAASTA, TUNNISTAMINEN

- Oletko kohdannut työssäsi parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia? Kuinka paljon, kuinka usein?
Miten asiakas on tullut, mistä?
- Mikä on sinun tehtäväsi, kun tapaat uuden perheväkivaltaa kohdanneen naisen? Onko kyseessä uusi asiakas, vai tuttu asiakas? Onko hän käynyt ennen muissa asioissa?
- Mitkä ovat oleellisia selvitettäviä asioita kun kohtaat parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen? Mihin seikkoihin kiinnität huomiota?
- Miten pyrit arvioimaan tuen tarpeen, kuinka teet tilannearvion asiakkaan tuen tarpeesta? Miksi kiinnität huomiota juuri mainitsemissi seikkoihin?
- Onko sinulla jokin teoria tai selitysmalli, jonka pohjalta pidät juuri näitä selvitettäviä asioita tärkeinä?
- Onko sosiaalityön teorioista tai muista vastaavista ollut sinulle hyötyä tällaisessa tulkinta ja arviointityössä? Millaisia?
- Mikä on se syy, viimeinen pisara, jonka vuoksi parisuhdeväkivaltaa kokenut nainen ottaa yhteyttä?
- Riittävätkö asiakkaan antamat tiedot vai tarvitseeko niitä täydentää tai tarkistaa? Miksi?
- Pyritkö tekemään ennakoiteja, mitä työskentelyssäsi asiakkaan kanssa tapahtuu? Mihin perustat ennakointisi?
- Mitä haluat saada työlläsi aikaan, mihin pyrit?
- Millaisiin asioihin sosiaalityöntekijä voi vaikuttaa perheväkivaltatyössä– millaisiin taas ei?

TYÖNTEKIJÄN TOIMINTA

- Mistä tunnistat perheväkivaltaa kokeneen naisen, jos hän ei ota asiaa suoraan puheeksi?
- Onko sinulla sosiaalityöntekijänä mielestäsi oikeus puuttua asiaan? Miksi puuttuminen on sosiaalityöntekijän tehtävä? Onko se sosiaalitoimiston perussosiaalityöntekijän tehtävä? Onko se jonkun muun viranomaisen tehtävä?
- Mitkä seikat vaikuttavat kohdallasi väkivalta-asian esille ottamiseen ja käsittelyyn asiakkaan kanssa?
- Miten toimit, kun epäilet asiakkaan joutuneen väkivallan kohteeksi?
- Minkälaisia kokemuksia sinulla on perheväkivaltaa kokeneen auttamistyössä?
- Minkälaisia auttamisen keinoja ja menetelmiä olet käyttänyt kun käsittelet asiakkaan kokemaa perheväkivaltaa? Miten kuvaisit työskentelyäsi asiakkaan kanssa?
- Onko sinulla omasta mielestäsi riittävästi tietoa ja taitoja puuttua asiaan? Oletko saanut koulutusta asiasta tai oletko ollut mukana kehittämishankkeissa?
- Minkälaista ammattitaitoa/asiantuntijuutta tarvitaan työskentelyssä perheväkivaltaa kokeneen naisen kanssa?

AUTTAMISEN ESTEITÄ

- Minkälaisia mahdollisia esteitä, vaikeuksia on parisuhdeväkivaltaa kokeneen naisen auttamiselle?

Asiakkaasta johtuvia? Omasta ammattitaidosta ja tiedoista johtuvia? Onko välineitä ja palveluita käytettävissä? Onko apua saatavissa, kun sitä tarvitaan?

- Mitä arvelet, mitkä seikat vaikeuttavat perheväkivaltatapausten käsittelyä muiden viranomaisten toimipisteissä?

SOSIAALITYÖNTEKIJÄN NÄKEMYKSET PARISUHDEVÄKIVALLASTA JA TYÖSKENTELYSTÄ

- Minkälaisen prosessin olet itse käynyt lävitse, kun olet työskennellyt perheväkivaltaa kokeneen naisen kanssa? (tunteet, arvot, asenteet, mikä on auttanut työssä jaksamaan)
- Mitkä ovat työsi perusideat, periaatteet, lähtökohdat, viitekehykset, työskennellessäsi perheväkivaltaa kokeneiden naisten kanssa?
- Mistä olet ammentanut ideoita? Miten ne muuttuvat käytännöiksi?
- Näkemyksesi perheväkivaltaa kokeneista naisista asiakkaina

- Mitä ajattelet perheväkivallasta/parisuhdeväkivallasta, yleisyydestä, mistä siinä on kysymys, sen luonteesta, millaista se on? Miten se vaikuttaa naiseen? Onko sukupuolella merkitystä perheväkivallan kokemisessa?

YHTEISTYÖ

3/3

- Mitä yhteistyötahoja sinulla on perheväkivaltatapausten käsittelyssä? Oletko ohjannut asiakkaita muihin palveluihin, mihin?
- Ovatko muut viranomaiset lähettäneet luoksesi parisuhdeväkivaltaa kokeneita naisia?
- Oletko avustanut asiakasta tekemään rikosilmoitusta?
- Oletko hakenut lähestymiskieltoa?

KEHITTÄMISNÄKYMÄ

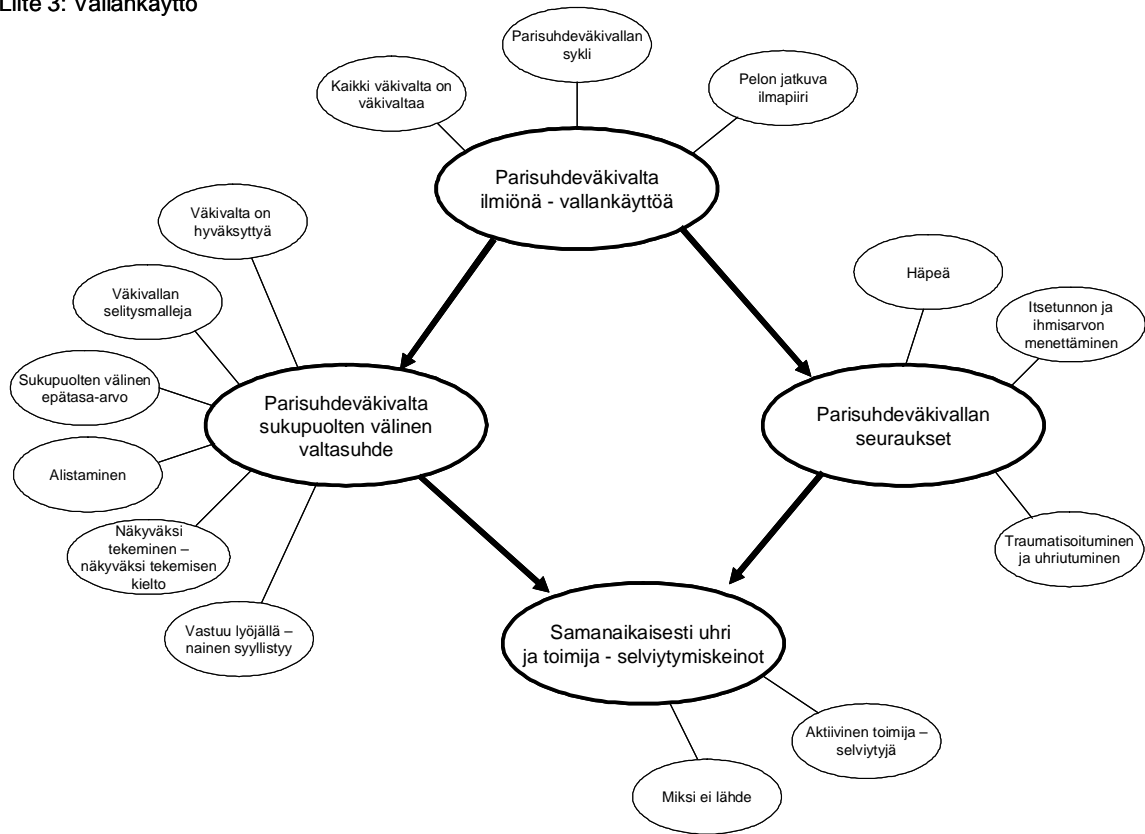
- Miten toimisit perheväkivaltaa kokeneen naisen kanssa, jos sinulla olisi kaikki tarvitsemasi resurssit käytettävissä?
- Millaisia palveluita ja työmuotoja tarvittaisiin, uusia tai lisää auttamistyössä?
- Miten perheväkivaltaa voitaisiin ennalta ehkäistä?

MITÄ MUUTA AIHEPIIRIIN HALUAISIT SANOA

Liite 2: Etelä-Savon kuntien sosiaalityöntekijätilanne 2003. (Mukailtu Väinälä ja Pietiläinen, 2003)

	Asukkaat v. 2002	Sos.tt virat	Suositus 1/2000
Etelä-Savo			1=toteutuu 2=ei toteudu
Enonkoski	1793	1	1
Haukivuori	2403	1	2
Heinävesi	4514	2	2
Hirvensalmi	2613	1,6	1
Joroinen	5752	3	1
Juva	7449	4	1
Jäppilä	1603	1	1
Kangasniemi	6494	3,5	1
Kerimäki	6005	2	2
Mikkeli	46491	13	2
Mäntyharju	7061	ei vast.	
Pertunmaa	2175	1	2
Pieksämäki	12612	ei vast.	
Pieksämäen mlk	6118	3	2
Punkaharju	4166	ei vast.	
Puumala	2931	1	2
Rantasalmi	4514	1	2
Ristiina	5160	1	2
Savonlinna	27602	14	1
Savonranta	1299	ei vast.	
Sulkava	3363	2	1
Virtasalmi	1158	0,5	2
Yhteensä	163 276	59,6	

Liite 3: Vallankäyttö

Liite 4: Voimavaraistaminen

